

Міністерство внутрішніх
справ України

Луганський державний
університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

В.К. Лисиченко, Р.М. Шехавцов

**Проблеми теорії та практики
подолання протидії розслі-
дуванню окремих різновидів
злочинів, вчинених органі-
зованими групами, злочин-
ними організаціями**

Монографія
видання 2-е, перероблене
та доповнене

Луганськ
РВВ ЛДУВС
імені Е.О. Дідоренка
2012

Вступне слово

Вашій увазі пропонується остання крупна робота видатного вченого-юриста, відомого в Україні та далеко за її межами фахівця в галузі криміналістики, кримінального процесу та права, судової експертизи та правової статистики, невтомного науковця й талановитого педагога, доктора юридичних наук, професора, академіка Міжнародної слов'янської академії, заслуженого юриста України, щирого патріота нашої країни, мудрого оптиміста, лицаря високої моральності й людяності, мужнього, вольового та принципового Лисиченка Віталія Костянтиновича.

Віталій Костянтинович народився 1 січня 1922 року у м. Богуславі Київської області. Після закінчення у 1939 році середньої школи вступив на юридичний факультет Казанського державного університету імені Ульянова-Леніна. У 1941 році, склавши предметні іспити за другий курс університету, Віталій Костянтинович пішов добровольцем захищати Вітчизну.

За роки Великої Вітчизняної війни В.К. Лисиченко, який закінчив її у 1945 році у званні гвардії капітана, пройшов шлях від командира взводу артилерійської батареї до командира окремого 4-го протитанкового дивізіону 3-ї гвардійської Уманської краснознаменної повітряно-десантної дивізії. Брав участь у битвах за Москву, Ржев, Курськ, Чернігово-Припятській та Корсунь-Шевченківській наступальних операціях. Дивізія, у складі якої воював Віталій Костянтинович, звільнала міста та населені пункти: Київ, Умань, Маньківка, Христинівка, Ладизин, Могильов-Подільський, численні населені пункти Молдови, Румунії (Яси), Угорщини (Егер, Мишкольц, Будапешт та ін.). Після третього тяжкого поранення, що було ним отримане під час Балатонської оборонної операції, він був визнаний військово-лікарняною комісією

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

інвалідом другої групи. За проявлені в боях особисту мужність та хоробрість, стійкість, тактичну грамотність, винахідливість та вміле командування, що забезпечило успішні дії його артилерійського підрозділу В.К. Лисиченко нагороджений орденом Вітчизняної Війни I-го та двома орденами Вітчизняної Війни II-го ступеня, орденом Олександра Невського, багатьма медалями.

У жовтні 1945 року Віталій Костянтинович перевівся на третій курс юридичного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка. На останньому курсі навчання, у 1947-1948 роках, В.К. Лисиченко працював консультантом юридичного відділу Президії Верховної Ради УРСР.

У 1949 році він перейшов на науково-дослідну роботу в Київський науково-дослідний інститут судової експертизи (КНДІСЕ), в якому працював науковим співробітником, завідувачем відділу, а в 1951-1962 роках - директором інституту.

Працюючи в інституті у 1960 році В.К. Лисиченко захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Криміналістичне дослідження речових доказів методами, заснованими на застосуванні радіоактивних ізотопів».

З жовтня 1962 року, у зв'язку зі станом здоров'я, перейшов працювати на юридичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, де займав посади доцента, заступника декана, декана, професора кафедри кримінального права.

У 1974 році Віталій Костянтинович захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Криміналістичне дослідження документів (правові та методологічні проблеми)». У тому ж році йому присвоєно вчене звання професора.

З 1976 по 1986 рік працював завідувачем новоствореної за його ініціативою у складі юридичного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка кафедри криміналістики, до 1994 року – професор цієї ж кафедри. У 1992 році Указом Президента України В.К. Лисиченку присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України».

Після виходу на заслужений відпочинок вчений, ветеран, вчений і педагог В.К. Лисиченко продовжує науково-педагогічну діяльність. З 1994 по 2000 рік – працює професором кафедри інституту підготовки кадрів Служби безпеки України, пізніше Національної академії Служби безпеки України. З 1995 по 1997 рік за сумісництвом – головним науковим співробітником відділу кримінального та кримінально-трудового права Інституту законодавства Верховної Ради України. У 1997 році він обраний академіком Міжнародної слов'янської академії наук. З жовтня 2000 року В.К. Лисиченко працює професором кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Національної академії Державної податкової служби України та за сумісництвом професором кафедри кримінального права та кримінального процесу Національної академії Служби безпеки України. Плідну науково-педагогічну діяльність В.К. Лисиченко успішно поєднує із суспільною. Неодноразово він обирався депутатом Радянської районної ради м. Києва та Київської міської ради, був головою комісії соціалістичної законності. Довгий час В.К. Лисиченко був членом науково-методичної ради Верховного Суду України, членом Комітету ветеранів України, членом Президіуму Міжнародної слов'янської академії наук.

Упродовж 40 років Віталій Костянтинівич був заступником редактора міжвідомчого збірника «Криміналістика і судова експертиза», багато років – членом редколегій відомчих наукових збірників МВС та СБ України. Наукова діяльність В.К. Лисиченка нерозривно пов'язана з його

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

активною участю у підготовці та атестації наукових кадрів. Ним підготовлено 19 докторів та 35 кандидатів юридичних наук. Серед вихованців Віталія Костянтиновича багато знаних юристів-правознавців, науковців, експертів та слідчих, суддів, прокурорів, народних депутатів України. Він був членом вчених рад Харківського юридичного інституту, Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, спеціалізованих вчених рад Академії прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького, юридичного факультету Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка, Національної академії Служби безпеки України, Національної академії Державної податкової служби України, Національної академії внутрішніх справ України.

Результати 60-річної науково-дослідної діяльності В.К. Лисиченка відображені у близько 300 наукових працях, серед яких одне авторське свідоцтво на винахід, п'ять монографій, шість підручників, вісім навчальних посібників, 10 розділів у складі авторських колективів інших наукових видань, що стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної юридичної науки та свідчать про його різносторонні, фундаментальні, енциклопедичні знання та талант вченого. В.К. Лисиченко є засновником криміналістичної радіології. За його безпосередньої участі була створена система спеціалізованих криміналістичних радіологічних лабораторій в експертних підрозділах МВС УРСР. Предметом його наукового інтересу були поняття та класифікація методів криміналістики, використання методів природничих та технічних наук в розслідуванні злочинів та судовій експертизі, криміналістичне дослідження документів, теорія судової експертизи, правової статистики, криміналістичне вчення про негативні обставини при розслідуванні злочинів, про форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби її подолання,

організаційно-правові основи дізнання у Збройних силах, проблеми реалізації конституційних принципів в кримінальному процесі та ін.

Загальновизнані наукові здобутки Віталія Костянтиновича Лисиченка, принциповість, доброта, мудрість та оптимізм дають змогу учням і колегам із повагою називати його «дідом української криміналістики», пишатись тим, що мали честь спілкуватись із цією Людиною, що пійшла від нас 23 травня 2009 року. Віталій Костянтинович завжди житиме в наших серцях й нашій пам'яті як взірець служіння науці та людям.

Доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Шумило М.Є.

Глава 1

Поняття організованої злочинності, органі- зованої злочинної діяльності та типові ознаки організованих злочинних утворень (ОЗУ) в Україні

Вивчення офіційних документів, чинного вітчизняного, міжнародного законодавства та законодавства країн світу, матеріалів наукових конференцій та «круглих столів» із питань боротьби з організованою злочинністю та публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених цій проблемі, свідчить про те, що в них не вироблене загальноприйняте визначення її поняття і словосполучення «організована злочинність» тлумачиться по-різному. Залежно від виділених ознак запропоновані визначення можна поділити на три основні типові групи. Першу групу становлять соціологічно-політологічні загальні визначення, наприклад: «Організована злочинність – це суспільно-політичне явище, яке створює пряму загрозу національній і міжнародній безпеці та стабільності і являє собою фронтальну атаку на політичну, законодавчу влади, а також створює загрозу самій державності»¹. До цієї групи змістовно належать й інші визначення, зокрема таке: «організована злочинність – це, по суті, соціально-економічний процес обертання злочинного капіталу в кримінальній сфері з залученням широких верств насе-

¹ Документи IX Конгресу ООН по попередженню злочинності та по-
водженню з правопорушниками (1990 р.).

лення, з використанням корупції і всього того, що сприяє його нарощуванню і обертанню»¹.

Друга група визначень відрізняється тим, що в основу їх текстових конструкцій покладені певні кримінологічні ознаки, наприклад, «організована злочинність – це відносно масова група стійких і керованих співтовариств злочинців, що займаються злочинами як промислом, і тих, хто утворює систему захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція, великомасштабні розкрадання»². Дещо в іншій, детальнішій, словесній конструкції своє аналогічне визначення сформулював С.В. Дьяков: «... це діяльність стійких злочинних спільнот (організацій), які відрізняються ієрархічною організаційною будовою, згуртованістю на конкретній злочинній платформі (бандитській, антиконституційній, контрабандно-валютній, націоналістичній тощо), відпрацьованою системою конспірації та захисту від правоохоронних органів, корумпованістю, масштабністю злочинної діяльності, включаючи вихід за кордон і зв'язок з міжнародною мафією»³.

Особливістю третьої групи визначень організованої злочинності є те, що в основу їх текстових конструкцій покладено поняття злочину (суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність)) або їх сукупність, яка вчинюється організованими групами. Один із варіантів таких визначень закріплено у ст.1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою

¹ Терешонок А.Я. Организованная преступность – 2 /Под ред. А.Н. Долговой, С.В. Дьякова. - М.: 1993. – С.28.

² Материалы Международного семинара по вопросам борьбы с организованной преступностью. – Суздаль, 1991. – С.21-25.

³ Дьяков С.В. Организованная преступность – 2 /Под ред. А.Н. Долговой, С.В. Дьякова. - М.: 1993. – С.20.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

злочинністю» від 30.11.1993 р., в п.1 якої зазначено: «Під організованою злочинністю в цьому Законі розуміється сукупність злочинів, що вчинюються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань». У п.2 цієї статті уточнюється, що «види та ознаки цих злочинів, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили такі злочини, встановлюються Кримінальним кодексом України».

Прикладом іншої текстової конструкції аналогічного визначення може бути такий: «...це сукупність злочинів, скоєних організаціями злочинців, тобто групами, що діють планомірно, відрізняються від інших суворою дисципліною, субординацією, займають визначене місце в ієрархії собі подібних»¹.

У докторській дисертації Н.С. Карпова «Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності» визначення організованої злочинності змістовно відрізняється від наведених вище тим, що вмщує у собі такі поняття як «організована злочинність», «злочинна діяльність», «злочинне формування». Так, автор зазначає, що організована злочинність в Україні - це заздалегідь запланована діяльність зі створення організованих злочинних структур, підготовки і вчинення злочинів, забезпечення їх функціонування та захисту, протидії діяльності правоохоронних органів, участі в офіційній і тіньовій економіці, легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом. Зважаючи на важливість такої ознаки як масштабність діяльності, Н.С. Карпов також вважає, що організовану злочинність можна визначити як форму ієрархічної побудови злочин-

¹ Слесаренко В.М. Організована злочинність як кримінально-правове явище // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. – Дніпропетровськ, 1999. – С.224.

ного формування, масштабність діяльності якого впливає на соціально-економічну структуру держави ¹.

Не вдаючись до детального аналізу наведених груп визначень організованої злочинності, зазначимо, що кожна з них у галузево-предметному аспекті дослідження (соціологічному, кримінологічному і кримінально-правовому) заслуговує на увагу, оскільки характеризує певні сторони цього суспільно небезпечного явища, його сучасні форми розповсюдження і реальні загрози суспільству і державності. Водночас, не можна погодитись із твердженням про те, що організована злочинність не є кримінально-правовим поняттям, що вона «кримінологічне явище і поняття структурного підрозділу злочинності, а тому безпідставно вимагати від кримінального законодавства, щоб воно дало поняття чи сконструювало склад організованої злочинності як такої»². Кожний об'єкт пізнання, в тому числі і суспільні явища, розглядається як такий, що має багато ознак, і це дає змогу відносити його до не одного, а декількох вихідних понять.

Отже, у цьому випадку організована злочинність як об'єкт різногалузевого дослідження може бути представлений, згідно з положеннями логіки, декількома вихідними поняттями. Наприклад, у соціологічному розумінні – це антисоціальне явище, у кримінологічному – це сукупність злочинів, вчинених організованою групою осіб (злочинною організацією), а в кримінально-правовому – це особлива суспільно небезпечна протиправна діяльність організованих кримінальних утворень тощо. Кожне з цих понять, маючи певний (більший або менший) зафіксований диференційованими елементами (ознаками) зміст і об'єм, входять у систему аналогічних смислових одиниць і

¹ Див.: Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Автореф. дисс. д.ю.н. – К., 2008. – С.8 – 9.

² Криминология: Учебн. для юрид. вузов. – М., 1994. – С.40.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

перебувають у певному співвідношенні з іншими поняттями. Складній системі понять, властивих нашій свідомості і професійним знанням, завжди відповідає і складна система відносин, якими ці поняття між собою пов'язані, відображаючи той чи інший бік реальних явищ.

Виявлення таких відносин є важливим для вирішення різних теоретичних і практичних завдань, включаючи оволодіння логічними правилами визначення правових понять і методами опису відносин між ними в наукових дослідженнях, законотворчому процесі і належному їх застосуванні.

Виходячи з того, що організована злочинність за своїм розповсюдженням, суттю і особливою суспільною небезпечністю, порівняно з іншими різновидами злочинів, є якісно новим антисоціальним явищем, її зміст повинен бути чітко визначеним в кримінальному законодавстві. Тому, на нашу думку, заслуговує критичного аналізу і вдосконалення визначення поняття організованої злочинності, зафіксоване у ст.1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Основними недоліками текстової конструкції цього визначення є такі:

- з логічної точки зору це поняття - збірне та абстрактне, а за правилами визначення неправильне, оскільки не дотримані умови правила ясності. Згідно з цим правилом визначення поняття повинно вказувати на суттєві ознаки об'єктів, що описуються, при чому ознаки не можуть бути двозначними. Крім того, в п.1 ст.1 Закону поняття «організована злочинність» визначено через інше загальне й абстрактне поняття «сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань», смислові елементи (ознаки) якого такі: «створення», «діяльність», «організоване

злочинне угруповання» невідомі і самі потребують визначення. Якщо поняття визначається через інше поняття, смислові елементи якого незрозумілі й самі потребують визначення, то це є помилкою, яка в логіці називається визначенням невідомого через невідоме¹. Аналізоване поняття «організована злочинність» не має виразного змісту і чіткого об'єму, а тому належить до «нечітких» понять. Проблема «нечітких» понять має суттєве значення в юридичних науках і вони неприпустимі в законодавчій практиці. Використання таких понять у нормах законодавства, інших правових актах та в інструкціях, що розробляються відомствами, призводить до їх довільного тлумачення у конкретних ситуаціях нормозастосовчої діяльності;

- застосоване у визначенні «організована злочинність» словосполучення «сукупність злочинів» як мовний засіб означення у ньому множини суспільно небезпечних діянь, що вчинюються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань, не дає чіткого уявлення про те, які саме з цих дій пов'язані, з одного боку, зі створенням, а з іншого – з напрямками діяльності вказаних злочинних угруповань. Із визначення також незрозуміло, що мається на увазі під «організованим злочинним угрупованням». А це важливо, оскільки застосоване у ньому словосполучення є однією з ознак поняття «організована злочинність».

¹ Свинцов С.И. Логика. – М.: 1987. – С.62-64.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Окремі зазначені недоліки враховані у Кримінальному кодексі України (2001 року), зокрема в тексті ст. 28 «Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією», яка структурована так:

1. Злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

2. Злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення.

3. Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

4. Злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Аналіз змісту цієї статті приводить до висновку, що також на практиці застосування її виникають неясності, до яких слід віднести, наприклад: 1) у змісті статті не розкрито поняття застосованих термінів «стійке», а також «ієрархічне об'єднання»; 2) не вказані види злочи-

нів, що вчинюються організованими групами. У ч. 3 ст. 28 використовується термін «цього та іншого (інших) злочинів» (не уточнюється яких та ступінь їх тяжкості поряд з відповідною вказівкою у ч. 4 ст. 28 стосовно злочинної організації);

- загальновідомо, що поняття завжди пов'язані з певними мовними одиницями, тобто виражаються і закріплюються в словах і словосполученнях, якими характеризуються властивості об'єктів дійсності. Словесна фіксація поняття як логічна операція відіграє важливу пізнавально-комунікативну роль у теоретичній і практичній діяльності. У зв'язку з цим у кожній галузі науки виробляється своя предметна термінологія, яка є складовою частиною її понятійного апарату. Терміни (слова чи словосполучення), особливо в правових галузях науки, повинні бути точними і однозначними. *Згідно з цією вимогою незрозуміло, в якому смислі у визначенні «організована злочинність» застосоване словосполучення «сукупність злочинів», оскільки галузеве кримінально-правове поняття сукупність злочинів (ст.33 КК України) в теорії кримінального права належно не розроблене, а на практиці при кваліфікації злочинів за сукупністю воно застосовується неоднозначно¹. Неясність у визначенні зв'язку між змістом поняття «організована злочинність» і його об'ємом (словосполучення «сукупність злочинів») не усувається зазначенням у п.2 ст.1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» про те, що «види й ознаки цих злочинів, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили ці злочини, встановлюються Кримінальним кодексом України». На наш погляд, текс-*

¹ Див.: Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. – К.: Юрінком-Інтер, 1998. – С.30-52; Стрижевська А. Поняття сукупності злочинів за Кримінальним кодексом України//Підприємництво, господарство і право. – 2004. -№9. –С.118 – 122 та ін.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

това конструкція пунктів 1 і 2 ст. 1 цього Закону побудована так, що їх зміст не виконує в зафіксованому ними комбінованому визначенні поняття «організована злочинність» пізнавально-орієнтовної функції опису саме тих, у кримінально-правовому значенні недостатньо унормованих у КК України, суспільно небезпечних дій, які пов'язані зі створенням та протиправними напрямками спільної діяльності організованих злочинних угруповань;

- *потребує своєї розробки й поняття «організованої злочинної діяльності».* Його визначення напряму пов'язане з проблемою вироблення кримінально-правового поняття «злочинної діяльності» та її різновидів, які донині не отримали належного чіткого, такого що узагальнює наявні знання про неї, визначення та законодавчого закріплення. Галузеві визначення злочинної діяльності по-різному описують це соціальне явище. Так, у кримінально-правовому аспекті злочинна діяльність розуміється як вчинення декількох, часто невизначеної кількості злочинів або якщо й одного злочину, то дуже великого за масштабом і складністю по виконанню¹, або як сукупність злочинів, що характеризуються систематичністю, інтенсивністю та тривалістю здійснення злочинного наміру, детермінованого єдиною мотивацією, загальною метою та об'єктивними соціальними фактами². У кримінології здебільшого злочинна діяльність описується як злочинна поведінка - процес, що розгортається у часі та просторі, який включає не тільки самі дії, що змінюють зовнішнє середовище, а й психологічні явища та проце-

¹ Див.: Советское уголовное право. Общая часть. - М.: Изд-во МГУ, 1988. - С.182.

² Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве: автореф. дисс. д.ю.н. - 12.00.08. - уголовное право, криминология; исполнительно-трудовое право. - М.: Акад. МВД СССР, 1990. - С.31.

си, що передують ним та визначають генезис протиправного вчинку¹. У джерелах з юридичної психології злочинна діяльність визначається як система передбачених кримінальним законом діянь та тісно пов'язаних з ними передкримінальних та посткримінальних дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через постановку та досягнення окремих проміжних цілей². У криміналістичній літературі злочинна діяльність представлена як система об'єднаних загальними мотивами і цілями злочинних дій, операцій та епізодів, розрахована на відносно тривалий період і включає в себе готування, планування, здійснення, маскування та протидію їй викриттю³.

І.О. Возгрін, узагальнюючи юридичні визначення злочинної діяльності, виокремив такі притаманні їй основні ознаки:

- по-перше, злочинна діяльність носить не характер творення, а є руйнівною. Кожний злочин окремо та їх сукупність, що складають особливе соціальне явище - злочинність, посягають на основи правопорядку в державі і, як наслідок, перешкоджає покращенню життя людей та всьому прогресивному розвитку суспільства та держави. Небезпека такої діяльності полягає в спричиненні шкоди законним інтересам та правам окремих громадян та всьому суспільству в цілому. Вона паразитує на життєдія-

¹ Див., наприклад: Механизм преступного поведения/ Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М., 1981. – С.30 - 31.

² Див., наприклад: Зелинский А.Ф. Криминальная психология. – К.: Юринком Интер, 1999. – С. 96.

³ Див., наприклад: Тищенко В.В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности // Проблемы государства и права Украины: Тематический сборник научных трудов. – К., 1992. – С. 103. Див., також: Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій, Ч.1. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – С.26 – 44.; Карпов Н.С. Злочинна діяльність: монографія. – К., 2004. – С. 5 -20.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

льності добропорядних членів суспільства та недосконалості державного та правового устрою суспільства;

- по-друге, злочинна діяльність є похідним явищем від суспільства та природи, постійно змінюючись разом із ними. На жаль, велика кількість досягнень науки та техніки, відомі закони розвитку об'єктивного світу та інші результати прогресу також використовуються злочинцями у своїй кримінальній діяльності. Підвищується ступінь їх організованості, професійності, оснащеності, озброєності, витонченості. Підвищується кримінальна агресивність та інші негативні якості, перетворюючі злочинність в загрозу національній безпеці держави;

- по-третє, злочинна діяльність має достатньо складну структуру, в якій розрізняють мету, що полягає в задоволенні злочинних намірів; об'єкт, що має ідеальну та реальну форми, на який спрямований злочинний вплив; суб'єкт, що представляє собою особу або групу осіб, що вчиняють чи вчинили злочин; процес злочину, тобто безпосереднє вчинення злочинного діяння та ін.;

- по-четверте, не дивлячись на індивідуальні, особисті особливості, що притаманні кожному прояву злочинної діяльності, любий злочинний акт детермінований не тільки суб'єктивними помислами злочинця, але й багатьма об'єктивними умовами, в який намічається та здійснюється злочин¹.

Наведені приклади визначень злочинної діяльності свідчать про існування в цілому спільного для кримінального права, кримінології, юридичної психології та криміналістики підходу до дослідження та оцінки цього соціального явища як різновиду діяльності - специфічної люд-

¹ Див.: Возгрин И.А. Введение в криминалистику. История, основы теории, библиография. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – С.33-34.

ської форми активного ставлення до навколишнього світу, змістом якої є його доцільна зміна та перетворення в інтересах людей¹. Правильність такого підходу нами не ставиться під сумнів, але викликають зауваження нечіткість визначення ознак та опису змісту злочинної діяльності. А саме:

- Які мотиви та цілі є такими, що об'єднують сукупність злочинних дій, котрі до неї входять?
- За яких умов можна вважати певну кількість злочинних дій злочинною діяльністю суб'єкта?
- Що є результатом злочинної діяльності?

Різноманітність біолого-соціальних чинників, що впливають на злочинну діяльність та їх недостатнє до цього часу наукове дослідження, а також непередбачуваність їх мотиваційно-ситуаційних комбінацій в поведінці людей, стає на заваді наведенню конкретного переліку мотивів злочинної діяльності у її визначенні. Не вирішують цього завдання використовуваний в юридичній та психологічній літературі термін «злочинні мотиви»². Звертаючи увагу на психологічний бік поведінки людей, С.А. Рубінштейн писав: «Єдність діяльності конкретно виступає як єдність тих цілей, на які вона спрямовується, та мотивів, із яких вона виходить. Мотиви та цілі діяльності як такої, на відміну від мотивів та цілей окремих дій, носять за звичай узагальнений, інтегрований характер, виражаючи загальну спрямованість особистості, яка в ході діяльності не тільки проявляється, але й формуєть-

¹ Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, А.Ф. Ильчев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С.160.

² Обґрунтування некоректності позначення певного мотиву такого, що є злочинним див.: Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. – М.: Пенатес-Пенаты, 2000. – С.89.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ся»¹. На жаль, до цього часу, сутність цього правильного з психологічної точки зору висновку в юридичній науці, зокрема в кримінології та психології, детально не розкрито. Реалізація мотивів та досягнення цілей злочинних дій завжди тягне за собою спричинення шкоди охоронюваному кримінальним законом державним інтересам, суспільству та окремим громадянам. Такими мотивами, наприклад, можуть бути користь, самоствердження, безпека, ненависть до представників певної раси, національності тощо. Цілями – здобуття вчиненням злочинів грошових коштів, матеріальних цінностей, як основних або додаткових джерел існування особи, просування в ієрархії організованого злочинного утворення, забезпечення безпеки існування організованого злочинного утворення або окремого злочинця, витиснення з певної території представників інших організованих злочинних утворень, представників інших рас, національностей тощо. Постійна наявність певного мотиву (або мотивів) та цілі (цілей) у систематично вчинюваних особою навмисних злочинах є підставою для віднесення їх до загальних мотивів та цілей її злочинної діяльності.

У кримінальному праві для позначення вчинення певною особою двох або більше злочинних діянь, кожне з яких утворює самостійний склад злочину, використовується термін «множина злочинів»². Подібні ознаки виокремлюються й при визначенні поняття «злочинна діяльність». Встановлення співвідношення цих понять має важливе теоретичне значення. На думку Ю.О. Кучера: «Ці

¹ Рубинштейн С.А. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2004. – С.466.

² Див.: Уголовное право Украины: Общая часть / Под ред. М.И. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. Изд. 2-е, перераб. и доп. – Х.: Право, 1998. – С.230.

поняття знаходяться між собою у відношенні перетину, тобто об'єм поняття «злочинна діяльність» частково входить в об'єм поняття «множина». Таке співвідношення витікає з наявності двох форм прояву злочинної діяльності: у рамках одиничного злочину (*якщо його готування та скоєння пов'язане з вчиненням багатьох дій* – курсив наш) та як множини злочинів. Таким чином, не відноситься до множини злочинів, насамперед, злочинна діяльність в рамках одиничного злочину. Крім того, не можна вважати злочинною діяльністю ідеальну сукупність злочинів, оскільки остання утворюється однією дією, а злочинна діяльність припускає їх поєднання. Також, неправильно було би відносити до злочинної діяльності множини, що складається з необережних злочинів або змішану множини необережних та умисних посягань. Не утворює злочинної діяльності й випадкова множина, яка складається із злочинів, що внутрішньо між собою не пов'язані. Та, наприкінці, рецидив злочинів, вчинених однократно після відбуття покарання особою, що має судимість, також не може бути віднесений до злочинної діяльності¹.

Таким чином, *злочинну діяльність можна визначити як різновид соціальної активності суб'єкта, що виражається у систематично вчинюваних окремою особою або організованим злочинним утворенням (організованою групою, злочинною організацією) умисних протиправних дій, об'єднаних загальними мотивами та цілями, реалізація яких призводить до спричинення шкоди державним інтересам, суспільству та окремим громадянам.*

Злочинну діяльність умовно, за ознаками суб'єкту, можна розділити на два різновиди – злочинну діяльність однієї особи та організовану злочинну діяльність.

¹ Кучер Ю.А. Правовые формы определения ответственности за преступную деятельность: Дисс... к.ю.н. – М., 1996. – С.24.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Про злочинну діяльність однієї особи йдеться тоді, коли вона займається вчиненням злочинів як особистим видом постійних занять, яка ґрунтується на вироблених в процесі навчання навичках, та є джерелом засобів до її існування. Такою діяльністю займаються професійні злочинці – кишенькові злодії, квартирні крадії, грабіжники, шахраї, які обирають способи одноособового вчинення злочинів. Сукупність злочинів, що вчинюються професійними злочинцями, визначається в спеціальній літературі терміном «професійна злочинність»¹.

Організована злочинна діяльність пов'язана здебільшого зі створенням організованого злочинного утворення (шайки, організованої групи, злочинної організації) з метою протиправної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя, безпосереднім вчиненням ним злочинів для здобуття його членами засобів до існування та забезпеченням безпеки функціонування злочинного утворення.

Основними формами організованої злочинної діяльності є:

1) вчинення дій, спрямованих на створення та організацію функціонування злочинного утворення як колективного суб'єкта діяльності (обрання різновидів злочинів, що будуть вчинюватися, тобто його злочинної спеціалізації; підбір кандидатів у члени ОЗУ; їх вербування; розроблення структури ОЗУ, системи зв'язків між її елементами; вироблення внутрішньогрупових норм поведінки; розподілення обов'язків між членами ОЗУ; навчання, за не-

¹ Див., наприклад: Гуров А.И. Криминальный профессионализм // Человек и закон. – 1990. - №9. – С.75-85; Коваленко О.И., Филонов В.П. Курс лекций по криминологии и профилактике преступности. – Донецк, 1995. – С.404-405.

обхідності, навичкам вчинення та приховування злочинів і т.п.);

2) безпосереднє готування, вчинення та приховування злочинів за напрямками злочинної спеціалізації ОЗУ;

3) втручання в розкриття та розслідування вчинених злочинів, перешкоджання здійсненню правосуддя.

Кожна з цих форм організованої злочинної діяльності потребує різногалузевого дослідження із позицій:

- кримінального права: відповідності унормованих уявлень про злочини, як структурні елементи організованої злочинної діяльності, сучасним її проявам та відповідності реальній шкоді, що настає, покаранням за участь у їх вчиненні;

- кримінології: як елементи системи злочинів, вчинених членами організованих груп, злочинних організацій на території певної держави за конкретний період часу, із сукупністю причин та умов виникнення, розвитку та збільшення рівня як організованої злочинності у цілому, так і її різновидів, що відображають тенденції розвитку організованої злочинної діяльності, характерні як для держави у цілому, так і для певних її регіонів, для вироблення загальнодержавних та (або) регіональних заходів по її попередженню та знешкодженню;

- юридичної психології: зовнішнього відображення певних психологічних явищ (суспільних, колективних, групових, індивідуальних цілей, інтересів, запитів, мотивів, норм поведінки тощо; взаємовідносин – міжгрупових, міжособистісних, особистісно-групових), механізмів (спілкування, соціального сприйняття, групового тиску, конформізму (наслідування), підпорядкування, фасилітації – посилення або послаблення впливу осіб, що взаємодіють¹)

¹ Фасилітація соціальна (від англ. facilitate – полегшувати) - підвищення швидкості або продуктивності діяльності індивіда внаслідок актуалізації в його свідомості образу (сприйняття, уявлення і т.п.) іншої

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

та закономірностей (об'єктивно існуючих причиново-наслідкових зв'язків психологічних явищ та їх обумовленостей) діяльності¹ організованих груп, злочинних організацій та окремих осіб, їх членів, як суб'єктів організованої злочинної діяльності, а також впливу на оточення;

- криміналістики: як реальні форми та способи організованої злочинної діяльності, що застосовуються членами організованих злочинних утворень у її процесі, закономірності їх вибору залежно від обраного об'єкту злочинного посягання, навичок, психологічних особливостей злочинців, відображення ідеальних і матеріальних слідів організованої злочинної діяльності та їх зв'язку з конкретними елементами механізму вчинення злочину.

- використаний у визначенні організованої злочинності термін «організовані злочинні угруповання» надто вузький і у своєму функціональному значенні, крім власне групи (розуміємо її як декілька осіб, які мають спільну мету чи безпосередні контакти (групоутворювальна ознака)), не охоплює інші відомі види організованих злочинних утворень, наприклад, названих у криміналістичній літературі «злочинним співтовариством», «асоціацією злочинців», «злочинною організацією» і т.п. Враховуючи це, доцільно всі такі формування, незалежно від рівня зорганізованості, визначити узагальнено, наприклад, «організовані злочинні утворення». Використання терміна «організоване злочинне утворення» (ОЗУ) сприятиме упорядкуванню понятійного апарату, що використовується для позначення різновидів об'єднань злочинців, узагаль-

людини (або групи людей), виступаючи в якості суперника чи спостерігача за діями цього індивіда. Психологія: Словарь. – М.: Изд. Полит. литературы, 1990. – С 425.

¹ Див.: Прикладная юридическая психология / Под ред. А.М. Столяренко. – М.: Юнити, 2001. – С.19, 22-24.

ненню та систематизації наявних знань про них згідно з чинним кримінальним законодавством. У кримінально-правовому значенні галузеве поняття «організоване злочинне утворення» охоплює ознаки організованої групи та злочинної організації описані у частинах 3 та 4 ст.28 КК України, а також види співучасників, передбачені у ст.27 КК України. Організована група та злочинна організація як різновиди організованих злочинних утворень є об'єктами наукових досліджень порівняно давно. Результатом цієї роботи стало визначення в кримінальному праві, що «злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи» (ч. 3 ст. 28 КК України). Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим злочинною організацією, «якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп»¹. Зазначені кримінально-правові норми, що містять поняття організованої групи та злочинної організації, мають загальний характер лише стосовно всіх випадків кваліфікації злочинів, вчинюваних організа-

¹ Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями».

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ними групами чи злочинними організаціями. Конкрети-зація опису особливостей окремих видів організованих злочинних утворень (організованих груп, злочинних організацій, що спеціалізуються на вчиненні певних видів злочинів, мають регіональні або транснаціональні зв'язки і ін.), способів спільних дій, вироблених норм поведінки, активності в окремих сферах суспільних відносин (економічній, політичній, кредитно-банківській тощо) має важливе соціологічне, кримінологічне та криміналістичне значення і належить саме до цих наукових галузей, оскільки в них предметні узагальнення даних про вказані утворення і спрямованість їх протиправної діяльності служить емпіричною основою для розроблення цільових програм і відповідних організаційних, правових та інших практичних заходів боротьби з цими злочинними утвореннями та їх антисоціальною діяльністю. Викладене вище потребує структурно-функціонального підходу до з'ясування уявлення про організовані злочинні утворення та їхні ознаки з позицій соціальної та юридичної психології, кримінального права і кримінології, у яких є галузеві предметні дослідження цього прояву злочинної діяльності¹. Аналіз описів організованої групи та злочинної орга-

¹ Див.: Антонян Ю.М., Пахомов В. Д. Организованная преступность и борьба с ней // Советское государство и право. – 1989. – № 7. – С. 65-73; Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність / За ред. В.П. Бахіна. – К., 2001.; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 897-928; Біленчук П.Д. Еркенов С.Е., Кофанов А.В. Транснаціональна преступность: состояние и трансформация. – К.: Атика, 1999. – 271 с.; Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Наукова думка, 1969. – С. 45; Быков В. Признаки организованной преступной группы // Законность. – 1998. – № 9. – С. 6-7; Васильев В.А. Юридическая психология. – М.: Юридическая литература, 1991. – С.256-259; Волобуев А.Ф. Подолання

нізації, наведених у ст.28 КК України, більш ніж 40 визначень цих форм організованих злочинних утворень у спеціальній літературі та вивчення нами результатів розслідування діяльності 124 організованих груп та злочинних організацій, що вчинили 749 злочинів (розбій, вимагання, крадіжки, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем) дає підстави робити висновки, що такі утворення: є стійкими об'єднаннями трьох або біль-

протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів //Вісник ЛІВС МВС України. – 1999. – № 3. – С. 199-204; Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений. – М.: Юридическая литература, 1980. – 80 с.; Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по уголовному праву. – М., 1959. – 255 с.; Гуров А.И. Организованная преступность – не миф, а реальность (социологические, правовые и криминологические аспекты борьбы с организованной преступностью): Пособие для слушателей нар. ун-тов. – М.: Знание, 1992. – 79 с.; Данышин І.М. Актуальні теоретичні та практичні питання боротьби з організованою злочинністю в Україні //Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Х., 1999. – С. 34-35; Организованная преступность /Под. ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. – М.: Юридическая литература, 1989. – 351с.; Еникеев М.И. Общая и юридическая психология. Ч. 2. – М.: Юридическая литература, 1996. – С. 211; Зелинский А.Ф. Криминальная психология. – К.: Юринком Интер, 1999. – С. 201; Зорин Г.А., Танкевич О.В. Криминалистическая характеристика транснациональных преступных групп. – Гродно, 1997. – 85 с.; Коновалова В.О. Методика розслідування вбивств на замовлення, вчинених організованими групами //Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Х., 1999. – С. 28-30; Лисиченко В.К., Кубрак П.Н., Топчий В.В. Особенности криминалистической характеристики групповых разбойных нападений на жилища граждан //Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып.46. – К., 1993. – С. 33-40; Снігерьев О.П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами: Автореф. дисс. д.ю.н. – Х., 1996. – 32 с.; Прикладная юридическая психология/ Под ред. А.М. Столяренко. – М.: Юнити, 2001. – С. 125-133; Основы борьбы с организованной преступностью /Под ред. В.С. Овчинского, В.Э. Эминова, Н.П. Яблокова. М.: Инфра-М, 1996. – 421 с.; та ін.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ше осіб; члени яких об'єднуються на основі антигромадських інтересів та спільної, навмисної, злочинної діяльності для здобуття засобів до існування; з позицій психології є неформальними групами, заснованими на членстві та рольовій диференціації, за якої мінімум один з їх членів виконує роль організатора (керівника); є суб'єктами злочинної діяльності, що чинять внутрішній та зовнішній соціально-психологічний вплив на взаємостосунки їх членів. Виходячи з цього, *організоване злочинне утворення* може бути визначене так: *це стійке об'єднання не менше трьох осіб, зорганізоване на основі змови та обумовленої ними форми зв'язків між учасниками, у тому числі не обов'язково на безпосередніх особистих контактах, з метою здійснення спільної забороненої кримінальним законодавством діяльності.* Сучасні організовані злочинні утворення, як свідчать спеціальні дослідження, різні за структурою, кількісним складом учасників, їх віком, професією та іншими демографічними та юридичними ознаками, а також видами і масштабами злочинної діяльності. Деякі з них мають складну внутрішню ієрархічну структуру: групи керівників, ті, які забезпечують безпеку функціонування злочинного утворення, групи матеріально-технічного забезпечення, виконавців. Основними функціональними елементами структури організованих злочинних утворень, які визначають кримінальну суть і спрямованість кожного з них, є предмет протиправної діяльності учасників, їх спільна діяльність, статуси і роль в організації конкретного утворення і його суспільно небезпечних діяннях; відносини, в яких реалізуються стосунки учасників між собою, а також із зовнішнім соціальним середовищем та інститутами в сферах суспільного життя, що їх цікавлять (органи влади і управління, тіньова економіка, галузі виробництва, підприємницька діяльність, торгівля тощо).

У криміналістиці конкретні описи організованих злочинних утворень, їх структур, особливостей складу, функціонування в залежності від напрямів організованої злочинної діяльності (створення та організації функціонування злочинного утворення; готування, вчинення та приховування конкретних злочинів; перешкоджання їх розкриттю та розслідуванню) мають значення для розроблення типових і спеціальних методик розкриття та розслідування певних різновидів злочинів, що вчинюються ними, а також, в більш широкому плані, цільових державних та відомчих узгоджених між собою практично важених програм боротьби з сучасною інфраструктурою злочинної діяльності.

Глава 2

Сучасні уявлення про кримінально- процесуальну діяльність та діяльність з ро- зслідування злочинів¹

Виникнення та генезис юридичних понять розкри-
ваються при послідовному вивченні окремих поступових
етапів розвитку теоретичних уявлень про сутність та
зміст певних соціально-правових явищ та їх відображен-
ня у формі юридичних норм певного моменту правороз-
витку та у організації діяльності органів державної влади.
У 1907 році О.М. Філіппов у своїй праці «Підручник історії
російського права» писав: «Яке юридичне поняття ми не
взяли в історії, - будь то поняття верховної влади, держа-
вної території або народу, поняття злочину або покаран-
ня, сім'ї чи власності, наприкінці, поняття установи, що
виконує разом із іншими або окремо які-небудь функції в
державі, і т.д., і т.д. - кожне з них пережило, на протязі
сторіч, довгий ряд змін, перш ніж предстало перед нами
у тому розвиненому та розчленованому образі, в якому
воно присутнє у сучасних юридичних теоріях та законо-
давстві різних держав»².

Важливе значення при дослідженнях походження, іс-
торичного розвитку значеневого змісту спеціальних юри-
дичних термінів має врахування дослідниками явища

¹ Необхідність написання цієї глави була визначена за життя Віталія Костянтиновича Лисиченка. Сподіваємося, що нам вдалося на гідному рівні реалізувати наші спільні задуми.

² Філіппов А.Н. Учебникъ історіи русскаго права: Пособіє къ лекціям. - Юрьев: Печатано въ типографіи К. Маттисена, 1907. - Часть 1. - 1907. - С. 4.

варіантності термінів (або полісемії – тобто здатності терміна мати декілька взаємопов'язаних значень), що викликається когнітивними і комунікативно-прагматичними чинниками, пов'язаними із пізнавальною діяльністю людини. У сучасній лінгвістиці переконливо доведено, що мова як функціональна система на всіх своїх рівнях відрізняється високим ступенем варіювання мовних одиниць незалежно від їх складності і що варіювання мовних одиниць є не тільки суттєвою ознакою мовної системи, але й одним із головних джерел постійних її перетворень. Семантичне варіювання правознавчих термінів виявляється у формі лексико-семантичного варіювання (полісемії) та у формі варіювання семантичного обсягу одного й того ж терміна, зв'язаного з одним і тим же спеціальним поняттям. Особливе місце серед неоднозначних термінів займають еврисемічні терміни, що через високий ступінь узагальненості своєї семантики можуть співвідноситися з невизначеною кількістю денотатів. Е.В. Неженець, досліджуючи варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах, виокремила в якості однієї з найбільш розповсюдженої полісемічної моделі в юриспруденції модель «дія, діяльність / результат дії, діяльності»¹. Ця модель, отримує своє відображення у вигляді окремих понять, що використовуються для визначення у певних галузях права різних проявів юридично значущої людської активності та її наслідків.

В теорії кримінального процесу та криміналістики поняття кримінально-процесуальної діяльності та її прояву в формі розслідування злочину пов'язане в першу

¹ Див.: Неженець Е. В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова». – Дніпропетровськ, 2003. – С. 1, 15.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

чергу з формуванням уявлень про зміст та сутність кримінального процесу (кримінального судочинства).

В одній з перших вітчизняних опублікованих робіт, присвячених спеціальному дослідженню кримінального судочинства як науки, була стаття М.В. Муравьйова¹ «Предмет та вивчення науки кримінального судочинства та судочинства» (1875 рік), в якій він на підставі узагальнення чинного російського законодавства, робіт вітчизняних та зарубіжних (німецьких, французьких та англійських) процесуалістів обґрунтував самостійність кримінального судочинства (процесу) як галузі права та науки, визначив їх предмет та виокремив їх структурні елементи. М.В. Муравьойв писав: «... поняття про нього (*кримінальний суд* - курсив наш, Р.Ш.) природньо розпадається на два складових відділа, на поняття про його устрій, зовнішню та внутрішню організацію його частин, та на поняття про його діяльність, про порядок форми та способи дії цих частин. Відповідно до такого розподілу і наука про кримінальний суд розпадається на дві частини: судочинства та судочинство, кримінальний процес у вузькому сенсі»². Далі він відзначав: «З розкриття загальних, природніх якостей та законів, що складають природню приналежність тих явищ та фактів, котрі наповнюють собою галузь кримінальної юстиції, з внутрішнього їх аналізу, кожного окремо та в їх загальному зв'язку, з оцінки їх по вічним началам правди та справедливості складеться *теорія* кримінального суду, його організації та діяльності, судочинства та судочинства, вчення про загальні закони,

¹ Майбутнього міністра юстиції та генерал-прокурора Російської імперії з 1894 по 1905 рік.

² Муравьев Н. Предметъ и изучение науки уголовного судочинства и судочинства // Русскій Вѣстникъ, 1875. – Т. 119 (№10). – 1875. – С. 813.

що ними управляють. Прояви цих законів в дійсності, висвітлення та затвердження законодавчою санкцією як їх самих, так й логічних правил та засобів, що виводяться з них для досягнення відповідних цілей, входить у склад вчення про *позитивне кримінально-судове законодавство*. Застосування на практиці таких положень та законів про кримінальний суд, зустріч їх з реальним світом, з життям, утруднення та сумніви, що при цьому виникають, питання та контрверзи, способи до їх вирішення, все це утворює *практику* кримінального суду. Поряд з цим, розглядаючи вказні закони не можна упустити з виду той факт, що вони, як і все, що стосується людських справ, мінливі та рухомі. Їм притаманно розвиватися та змінюватися в двох напрямках, в часі та просторі. Вивчення їх в часі є *історія кримінального суду*. Огляд та співставлення їх в просторі є *наука порівняльного судоустрою та судочинства*¹.

Вірність сформульованих М.В. Мурав'їєвим положень підтверджена подальшим розвитком кримінально-процесуальної теорії його сучасниками - С.І. Вікторським, А.Є. Владіміровим, М.В. Духовським, І.В. Михайловським, М.М. Розінім, Д.Г. Тальбергом, І.Г. Щегловітовим, І.Я. Фойницьким та іншими.

Аналіз кримінально-процесуальних законів та робіт цих та інших вчених процесуалістів, що були видані до Жовтневої революції, дозволяє виокремити аспекти визначення кримінального процесу (кримінального судочинства), що сформувалися під впливом сучасних їм загальнотеоретичних уявлень про право, як соціальне явище, нормативне інституційне утворення, його реалізацію

¹ Там само. – С. 821.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

у людській діяльності та концепцій формування галузей науки про право¹, як:

1) діяльності державних та суспільних органів, що спрямована на розкриття вчиненого кримінального злочину та до з'ясування, які заходи повинні бути прийняті для задоволення порушених ним інтересів потерпілого та для законної відповідальності винного²;

2) галузі права, що є сукупністю юридичних норм, що регулюють увесь механізм дій щодо застосування до окремих випадків постанов кримінального кодексу про

¹ Див., наприклад: Аренс Г. Юридическая энциклопедия, или органическое изложение науки о правъ и государствѣ, на основаніи принциповъ этической философіи права / пер. с нем. – М.: въ Тип. Александра Семена, 1863. – 524 с.; Муромцев С.А. Определеніе и основное разделеніе права. – М.: Тип. А.И. Мамонтова и Ко., 1879. – 250 с.; фон-Геринг Р. Цѣль въ правѣ. – С.-Пб.: Издаіе Н.В. Муравьева, 1881. – Т. 1. – 1881. – 412 с.; Коркуновъ Н.М. Лекціи по общей теоріи права. – четвертое изд. – М.: Изд. Н.К. Мартынова, 1897. – 364 с.; Гредескулъ Н.А. Къ ученію объ осуществленіи права. Интеллектуальный процессъ, требующіися для осуществленія права. Соціально юридическое изслѣдование. – Х.: Тип. Адольфа Дарре, 1900. – 235 с.; Меркель А. Юридическая энциклопедія / подъ ред. В.М. Грибовскаго; пер. Ф.К. Зейделя. – С.-Пб.: Изд. Юрид. книжнаго магазина Н.К. Мартынова, 1902. – 256 с.; Регельсбергер Ф. Общее ученіе о правѣ / подъ ред. Ю.С. Гамбарова; пер. И.А. Базанова. – М.: Тип. И.Д. Сытина, 1897. – 296 с.

² Див.: Духовской М.В. Русскій уголовный процессъ. – М.: Складъ изд. в кн. маг. М.В. Ключкина, 1905. – С.10; Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / под общ. ред. А.В. Смирнова. – репринт третього изд., 1910. – С.-Пб.: «АЛЬФА», 1996. – Т. 1. – 1996. – С. 3.

злочини та покарання за них¹, порядок розгляду кримінальних справ²;

3) юридичної науки, що вивчає природу інститутів кримінального процесу в їх умовах, обстановці та цілях, що ними переслідуються³, зміст кримінально-процесуальних правовідносин⁴.

Вивчення дореволюційних публікацій з кримінального процесу та подальших робіт вітчизняних процесуалістів, присвячених історії розвитку уявлень про кримінальний процес та кримінально-процесуальну діяльність, може привести до висновку, що найменш сформованими тоді були уявлення про кримінальний процес та його складові частини (слідство, суд, виконання вироку) як специфічні різновиди людської діяльності. Так, Т.В. Зеленська вказує: «Для процесуалістів того часу кримінально-процесуальна діяльність уявлялась абстрагованим об'єктом вивчення кримінального судочинства, де важливим моментом було вичленовування закономірностей, що складають предмет їх вивчення (діяльність суду, прокуратури, слідства, дізнання, захисту та ін.). Загальне ж визначення кримінально-процесуальної діяльності було приховане за поняттям кримінального судочинства, мож-

¹ Див., наприклад: Гартнунг Н. Історія уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России. – С.-Пб.: Тип. Э. Аригольда, 1868. – С. 3; Викторский С.И. Русский уголовный процесс. – М.: Тип. Импер. Моск. ун-та, 1912. – С. 2; Позднышев С.В. Элементарный учебник уголовного процесса. – М., 1913. – С.12.

² Див.: Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / Под общ. ред. А.В. Смирнова. – репринт третьего изд., 1910. – С.-Пб.: «АЛЬФА», 1996. – Т. 1. – 1996. – С. 3.

³ Див.: Курсъ уголовного судопроизводства И.Я. Фоницкаго. – С.-Пб.: Тип. т-ва «Общественная Польза», 1912. – изд. четвертое – Т. 1.– 1912. – С. 3.

⁴ Див.: Уголовное судопроизводство: Пособіе къ лекціямъ Н.Н. Розина. – второе изд., измен. и доп. – С.-Пб.: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1914. – С. 5-6.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ливо, через відсутність даного терміну в законодавстві»¹. З таким твердженням можна погодитися лише частково. Дійсно, об'єктивною підставою для такого висновку є практична відсутність в дореволюційній спеціальній літературі як такого терміну «кримінально-процесуальна діяльність» та його окремого визначення. Однак, не слід забувати що будь-яке поняття – це думка, що відображає в узагальненій формі предмети та явища дійсності та суттєві зв'язки між ними шляхом фіксації загальних та специфічних ознак, в якості котрих виступають властивості предметів та явищ та відношення між ними². На відміну від поняття термін – це ім'я (слово або словосполучення) з відтінком спеціального (наукового) його значення, що точно та однозначно іменує поняття³. Між собою вони не рівнозначні, так як термін виконує атрибутивну функцію по відношенню до певного поняття. Процес пізнання соціально-правових явищ спирається на поняття як на фрагменти об'єктивної дійсності, що можуть розглядатися як абстраговано до їх зміни та розвитку, так і як відображення зміни та розвитку самої дійсності та знань про неї. Тому розповсюджена в предметних дослідженнях в юриспруденції концентрація уваги вчених лише на пошуку перших випадків використання конкретного поняття та терміну, що його визначає, впливає на повноту встановлення та розгляду передумов, чинників та ходу еволюції знань про досліджувані явища. Це в повній мірі

¹ Зеленская Т.В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. – Иркутск, 2007. – С. 14.

² Див.: Философский энциклопедический словарь / [ред. колл. – С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др.] – 2-е изд. – М.: «Советская энциклопедия», 1989. – С. 494.

³ Див. там само. – С. 653.

відноситься і до більшості досліджень уявлень про кримінально-процесуальну діяльність.

З часів Стародавнього Риму кримінальний процес розглядався як визначений, в залежності від різновиду вчиненого злочину, порядок здійснення певними учасниками суду взаємопов'язаних між собою дій - подання потерпілим позову до суду, підготовки його до розгляду, безпосередній розгляд в суді позову з проголошенням вироку та його виконанням. Головною метою правосуддя, зокрема й у кримінальному процесі, визначалося встановлення справедливості (Дигести Юстиніана 1.1.1.1. (Ульпіан))¹. Ще тоді сформувалося розуміння того, що ґрунтується правосуддя на законі, який виступає «мірилом справедливого та несправедливого, який наказує робити те, що повинно бути зроблене, та забороняє робити те, що не повинно бути зроблене» (Дигести Юстиніана 1.3.2. (Марціан))². Закон повинен містити те, що може бути застосоване у більшості випадків, а не в одному чи двох (Дигести Юстиніана 1.3.3. (Помпоній), 1.3.4., 1.3.5. (Цельс), 1.3.6. (Павел)), та не для однієї особи, а загальним чином (Дигести Юстиніана 1.3.8. (Ульпіан))³. Основою правосуддя є пізнання людських справ, відрізняючи справедливе від несправедливого, дозволене від не дозволеного (Дигести Юстиніана 1.1.1.1., 1.1.10.2. (Ульпіан))⁴, а засобами пізнання виступають докази (показання свідків та доку-

¹ Див., наприклад: Перетерский И.С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика. – М.: Юрид. лит-ра, 1956. – С. 101; Памятники Римского права: Законы XII таблиц, Институтции Гая, Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – С. 157.

² Див.: Памятники Римского права: Законы XII таблиц, Институтции Гая, Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – С.166.

³ Див.: Там само. – С. 166.

⁴ Див.: Там само. – С. 159.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

менти), за допомогою яких пояснюється справа (Дигести Юстиніана 22.3., 22.4.1., 22.4.2. (Павел), 22.5.)¹.

На протязі багатомісячної історії кримінального процесу розбудовувався як система передбачених законом дій по здійсненню правосуддя в кримінальному судочинстві, виходячи із розуміння змісту публічних, приватних прав та інтересів в кримінальному судочинстві, співвідношення між ними, а також методів правового регулювання кримінально-процесуальних правовідносин, що у доктрині науки кримінального процесу ще в 19-му та на початку 20-го сторіччя були визначені як змагальний, інквізиційний (розшуковий) та змішаний тип (форма) кримінального процесу².

Ми не будемо вдаватися до детального аналізу кожного з типів (форм, моделей) кримінального процесу за їх законодавчими джерелами та науковими узагальненнями, а відмітимо, виходячи з контексту нашого дослід-

¹ Див.: Там само. - С. 520-526.

² Див., наприклад: Баршев Я.И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству. - М.: «ЛексЭкст», 2001. - С. 35; Гартнунг Н. История уголовного судопроизводства и судостройства Франции, Англии, Германии и России. - С.-Пб.: Тип. Э. Аригольда, 1868. - С. 5-7; Случевский В. Учебник русского уголовного процесса. Судостройство - судопроизводство. - 2-е изд., перед. и доп. - С.-Пб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1895. - С. 36-45; Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / Под общ. ред. А.В. Смирнова. - репринт третьего изд., 1910. - С.-Пб.: «АЛЬФА», 1996. - Т. 1. - 1996. - С. 17-39, 59-141; Тальберг Д.Г. Русское уголовное судопроизводство: в 2 т. - К.: Типо-литография Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1889-1891. - Т. 1. - 1889. - С.22-28; Духовской М.В. Русский уголовный процесс. - М.: Складъ изд. в кн. маг. М.В. Ключкина, 1905. - С.13-24, 80-127, 137-162; Позднышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. - М. 1913. - С. 12-19; Уголовное судопроизводство: Пособіе къ лекціямъ Н.Н. Розина. - второе изд., измен. и доп. - С.-Пб.: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1914. - С. 41-74, 341-356 та ін.

дження, головне - без розуміння кримінального процесу як юридичної діяльності, що є системою формалізованих нормами закону процесуальних дій суб'єктів кримінального процесу, розподілених по досудових та судових стадіях кримінального судочинства, спрямованих на пізнання події злочину певними способами та засобами, результати здійснення яких виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень по кримінальній справі за для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства, було б не можливим укладання жодного кримінально-процесуального кодексу (зокрема, й Статуту кримінального судочинства 1864 року), як систематизованого законодавчого акту, що регулює порядок та зміст провадження по кримінальним справам та правовідносини, що при цьому виникають. Саме це й виступило в якості одного з основних чинників виникнення до революції та подальшого розвитку у радянській та пострадянській теорії кримінального процесу концепції, що однією із складових кримінального процесу є кримінально-процесуальна діяльність¹.

¹ Див., наприклад: Полянский Н. Цель уголовного процесса. – Ярославль, 1919. – С. 32; Вышинский А.Я. Курс уголовного процесса. – М.: Юрид. изд-во Наркомюста РСФСР, 1927. – С. 12; Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: учебн. – М.: Юрид. изд-во мин. юстиции, 1948. – С. 10; Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. – М., 1951. – С. 18, 36; Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. – М.: Тип. Моск. ун-та, 1956. – С. 45-47; Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. – М.: Изд-во «Наука», 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – С. 29-30; Советский уголовный процесс: учебн. / Под ред. Д.С. Карева. – М.: Юрид. лит-ра, 1975. – С. 7; Советский уголовный процесс: учебн. / Под общ. ред. М.И. Бажанова и Ю.М. Грошевого. – К.: Выща школа, 1983. – С. 7, 12; Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: навч. вид. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: «Либідь», 1999. – С. 4, 11-13; Кримінальний процес України: підруч. / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: Вид-во Право, 2000. – С. 14-19; Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: загальна

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Існуючі в літературі визначення поняття кримінально-процесуальної діяльності формувалися в результаті предметних досліджень:

- *функцій кримінального процесу та дій його суб'єктів, виходячи з їх процесуальних прав та обов'язків*. Так, Р.Д. Рахунов одним з перших визначав її як сукупність або систему дій, здійснюваних учасниками (суб'єктами) кримінального процесу у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку і з огляду наданих їм прав та покладених на них обов'язків¹. М.С. Строгович, вважав кримінально-процесуальною діяльністю сукупність дій учасників кримінального процесу: суду, прокуратури й органів дізнання та слідства, обвинуваченого і його захисника, потерпілого і його представника, що вчиняються у встановленому процесуальним законом порядку². В.В. Вандишев - що кримінально-процесуальна діяльність це врегульована кримінально-процесуальним законодавством система активних дій учасників кримінального процесу при визначальній ролі органів дізнання, слідчого, прокурора та суду³. Такої ж думки підтримується і Є.Б. Мізуліна⁴;

частина: навч. пос. – К.: Кондор, 2005. – С. 7-9; Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підруч. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 6-7 та ін.

¹ Див.: Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. - М.: Госюриздат, 1961. – С. 23.

² Див.: Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. – М.: Изд-во «Наука», 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – С. 181-182.

³ Див.: Вандышев В.В. Уголовный процесс: курс лекций. – С.-Пб.: Питер, 2002. – С. 24.

⁴ Див.: Мизулина Е.Б. О моделировании уголовно-процессуальной деятельности. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – С. 15-16.

- *цілей кримінального процесу та засобів їх досягнення*. П.С. Елькінд описувала кримінально-процесуальну діяльність як систему врегульованих нормами кримінально-процесуального права дій відповідних суб'єктів по порушенню, розслідуванню, розгляду і вирішенню справ про злочини¹;

- *співвідношення правоохоронної, оперативно-розшукової та кримінально процесуальної діяльності*. Зокрема, Т.В. Зеленська визначила кримінально-процесуальну діяльність як діяльність учасників кримінального судочинства, що здійснюється у формі правовідносин, спрямована на захист прав та законних інтересів осіб та організацій, потерпілих від злочинів, а також особистості – від незаконного та необґрунтованого засудження, обмеження її прав та свобод, шляхом реалізації прав та виконання обов'язків її учасників²;

- *змісту діяльності із здійснення правосуддя*. З.Ф. Коврига – «кримінально-процесуальна діяльність це складна єдність багатьох її складових компонентів (суб'єктів та учасників, цілей і результатів, дій і операцій, засобів та способів їх вчинення), що внутрішньо диференційовані та не тільки функціонально взаємодіють, але й органічно поєднані між собою за допомогою процедурно-часових (стадій процесу) та структурних, управлінських, координаційних та субординаційних зв'язків та відносин»³. А.Д. Кокорев розумів під кримінально-процесуальною ді-

¹ Див.: Элькиндр П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – С. 10.

² Див.: Зеленская Т.В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Иркутск, 2007. – С. 29.

³ Див.: Коврига З.Ф. Судебная деятельность и судебная практика: понятие, структура, соотношение // Юридические записки / Под ред. К.А. Панько. – Воронеж, 1999. – Вып. 8: Российское уголовное законодательство: проблемы теории и практики. – С. 126.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

яльністю – систему дій певного кола учасників кримінального судочинства, спрямованих на вирішення найближчих процесуальних задач¹;

- діяльності органів внутрішніх справ у кримінальному процесі. З цих позицій В.І. Галаган визначив її як регламентовану законом діяльність органів дізнання та досудового слідства щодо реалізації своїх повноважень при проведенні процесуальних дій по розкриттю злочинів на досудових стадіях процесу, в результаті здійснення яких виникають, змінюються або припиняються кримінально-процесуальні відносини, визначається сукупність доказів, необхідних для встановлення істини²;

В теорії кримінального процесу також є численні визначення кримінально-процесуальної діяльності, автори яких виходять із загальних засад кримінального процесу. Так, В.Г. Дрьомов зазначав, що кримінально-процесуальна діяльність – це сукупність дій, що вчиняються у встановленому законом порядку державними органами, посадовими особами, учасниками процесу, переліченими в законі, а також іншими особами, що залучені у сферу кримінального судочинства³. А.Я. Дубинський - кримінально-процесуальна діяльність значною мірою виражається в системі дій державних органів, уповноважених здійснювати боротьбу зі злочинністю, з порушення,

¹ Див.: Кокорев А.Д. Участники правосудия по уголовным делам. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. – С. 49-50.

² Див.: Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: моногр. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2002. – С. 43; Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – К., 2003. – С. 35.

³ Див.: Дремов В. Г. Уголовно-процессуальная деятельность: сущность и основные черты // Правоведение. -1978. - № 3. - С. 104.

розслідування і розгляду справ про злочини¹. П.А. Лупинська - «кримінально-процесуальна діяльність складається з системи процесуальних дій, в яких окрім органів держави (посадових осіб) приймають участь особи, що в тій чи іншій якості залучаються до провадження по справі»². Л.І. Малахова - кримінально-процесуальною діяльністю є система цілеспрямованих дій окремих учасників кримінального судочинства, що здійснюється в межах наданих їм кримінально-процесуальним законом прав та покладених обов'язків³. Є.Д. Лук'янчиков кримінально-процесуальну діяльність визначає як сукупність здійснюваних у встановленому кримінально-процесуальним законом дій учасників кримінального процесу: суду, прокуратури, органів слідства і дізнання, обвинуваченого та його захисника, потерпілого і його представника, які пов'язані із встановленням істини в кримінальній справі⁴.

Аналіз наведених визначень кримінально-процесуальної діяльності у порівнянні із загальною визначеннями уявленнями про зміст та структуру людської діяльності, що включає в себе мету, засоби, предмет (об'єкт), суб'єкта, результат та сам процес діяльності⁵, приводить

¹ Див.: Дубинский А.Я. Понятие, структура и содержание уголовно-процессуальной деятельности // Проблемы социалистической законности. Республиканский межведомственный научный сборник. - Х., 1989. - Вып. 24. - С. 47.

² Уголовно-процесуальное право Российской федерации: учебн. / Отв. ред. П.А. Лупинская. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрист, 1997. - С. 6.

³ Див.: Малахова Л.И. Уголовно-процесуальная деятельность: общие положения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Воронеж, 2002. - С. 48-49.

⁴ Див.: Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: моногр. - К.: Нац. акад. внутр. справ, 2005. - С. 112.

⁵ Див.: Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность: избранные психологические произведения в 2-х т. / А.Н. Леонтьев. - М.: Педагоги-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

до виділення ряду недоліків, що впливають на можливість їх використання в якості засобів явного вираження у стислій формі сучасних знань про кримінально-процесуальну діяльність та її форми прояву, а саме:

- Т.В. Зеленська та В.І. Галаган визначають кримінально-процесуальну діяльність як діяльність суб'єктів кримінального процесу, порушуючи при цьому логічне правило «кола», що встановлює неприпустимість визначення поняття через саме себе;

- інші автори, вірно вказуючи що кримінально-процесуальною діяльністю є система дій, використовують для їх визначення абстрактні та неконкретні поняття «дії учасників (суб'єктів) кримінального процесу» (Р.Д. Рахунов, М.С. Строгович, В.Г. Дрьомов), «дії учасників кримінального процесу, які пов'язані із встановленням істини в кримінальній справі» (Є.Д. Лук'янчиков), «активні дії учасників кримінального процесу» (В.В. Вандишев, Є.Б. Мізуліна), «дії відповідних суб'єктів по порушенню, розслідуванню, розгляду і вирішенню справ про злочини» (П.С. Елькінд, А.Я. Дубинський), «дії певного кола учасників кримінального судочинства, спрямовані на вирішення найближчих процесуальних задач» (Л.Д. Кокорев), «цілеспрямовані дії окремих учасників кримінального судочинства» (Л.І. Малахова). П.А. Лупинська вказує, що кримінально-процесуальна діяльність складається з системи процесуальних дій. Однак, по-перше, використання цього терміну, на нашу думку, залишає поза межами об'єму поняття кримінально-процесуальної діяльності дії, що ґрунтуються на гносеологічних методах та закономірнос-

ка, 1983. – Т. 2. – 320 с.; Философский энциклопедический словарь / Ред. колл. – С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: «Советская энциклопедия», 1989. – С. 160.

тях, пов'язаних з пізнавальною діяльністю людини під час збирання, дослідження та оцінки доказів (наприклад, висунення версій, прийоми застосування засобів криміналістичної техніки, тактичні прийоми проведення окремих слідчих та судових дій, планування розслідування злочинів, захисту та судового розгляду кримінальної справи по суті), і не підлягають прямій нормативно-правовій регламентації, а здійснюються відповідно до принципів кримінального процесу, головним з яких є принцип законності¹. А по-друге, М.М. Михеєнко, розкриваючи зміст кримінально-процесуальної діяльності, вірно вказав, що її складає система не тільки процесуальних дій, але й процесуальних рішень органів досудового розслідування, прокурора, судді, суду та інших суб'єктів кримінального процесу²;

- в переважній більшості наведених визначень кримінально-процесуальної діяльності відсутнє відображення цілей та результатів цієї діяльності. Певне виключення складають визначення В.І. Галагана, в якому він виділив результати цієї діяльності у вигляді «виникнення, зміни або припинення кримінально-процесуальних відносин, визначення сукупності доказів, необхідних для встановлення істини», а також З.Ф. Коврига, яка в переліку складових компонентів кримінально-процесуальної діяльності вказала, що одними з них є цілі та результати, без їх конкретизації. Встановлення істини, якою є, як писав М.С. Строгович, повна та точна відповідність дійсності

¹ Див., наприклад: Кримінальний процес України: підруч. / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: Вид-во Право, 2000. – С. 52-79; Белкин Р.С. Курс криминалистики: Общая теория криминалистики. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 1. – 1997. – С. 237-238, 247-250.

² Див.: Михеєнко М.М. Поняття і завдання кримінального процесу як діяльності компетентних органів і посадових осіб // Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: навч. вид. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: «Либідь», 1999. – С. 11.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

висновків слідства та суду про обставини кримінальної справи, що розглядається, про винність або невинність притягнених до кримінальної відповідальності осіб¹, визначене в доктрині теорії кримінального процесу в якості цілі як кримінального процесу в цілому, так і кримінально-процесуальної діяльності². Досягнення цієї цілі відбувається шляхом вирішення основних завдань кримінального судочинства, що визначені у ст. 2 КПК України: 1) охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь; 2) швидке і повне викриття злочинів; 3) викриття винних; 4) забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний;

- у наведених вище визначеннях не відображені процес та умови кримінально-процесуальної діяльності, що впливають з її правової регламентації та особливостей пізнавальної діяльності у кримінальному процесі. А саме, в кримінально-процесуальному законі розвиток кримінально-процесуальної діяльності представлений у вигляді стадій кримінального процесу, щодо яких чітко визначені їх учасники, момент початку та завершення в залежності

¹ Див.: Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М., Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1947. – С.14.

² Див.: Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М., Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1947. – С.14-15; Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – С.33; Алексеев Н.С., Даев В.Г., Кокорев Л.Д. Очерк развития науки советского уголовного процесса. – Воронеж, 1980. – С.46; Басков В.И. Истина в уголовном судопроизводстве // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 1995. - №3. – 1995. – С.38; Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. пос. – К.: КНТ, вид. Фурса С.Я., 2006. – С.5-18 та ін.

від результатів певних процесуальних дій та рішень, що приймаються на підставі зібраних фактичних даних про обставини розслідуваної події та причетних до неї осіб і відображаються у відповідних процесуальних та інших документах, що містяться в матеріалах справи, та процесуальні строки (наприклад, початок стадії порушення кримінальної справи визначений отриманням вповноваженими посадовими особами органів державної влади із встановлених ч.1 ст. 94 КПК України джерел даних, які вказують на наявність ознак злочину, а завершення, в залежності від перевірки цих даних у встановлені ч. 2 або 4 ст.97 КПК України строки, прийняттям процесуальних рішень про порушення, відмову в порушенні кримінальної справи або направлення заяви або повідомлення за належністю¹).

З урахуванням наведених визначень поняття кримінально-процесуальної діяльності та наведених зауважень до них її можна визначити як *систему процесуальних та інших дій суб'єктів кримінального процесу по пізнанню події злочину, захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб відповідними до закону способами та засобами, що відображаються в процесуальних та інших документах, та виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства.*

Одне з ключових місць серед різновидів кримінально-процесуальної діяльності займає розслідування злочинів. З другої половини XIX сторіччя діяльність з розслідування злочинів висуває об'єктом багатоаспектних досліджень в рамках кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології, результати яких розкривають її

¹ Див. докладно про стадії кримінального процесу України, наприклад: Лобойко А.М. Стадії кримінального процесу: навч. пос. – К.: Центр навч. літ-ри, 2005. – 176 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

як складне за своїм змістом та будовою соціально-правове явище.

У вітчизняній теорії кримінального процесу формування уявлень про кримінально-процесуальну діяльність з розслідування злочинів відбувалося виходячи із розуміння форм, способів, засобів та суб'єктів захисту публічних та приватних прав та інтересів від злочинних посягань та порядку і умов їх застосування у кримінальному процесі.

На протязі багатомісячної історії кримінально-процесуальна діяльність з розслідування злочинів розбудовувалася як *система формалізованих нормами закону процесуальних дій вповноважених державою посадових осіб правоохоронних органів, розподілених по досудових стадіях кримінального судочинства, спрямованих на пізнання події злочину певними способами та засобами, результати здійснення яких виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень органом дізнання, слідчим, начальником слідчого відділу, прокурором, судом по кримінальній справі за для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства як на досудових стадіях кримінального процесу так і в суді.*

Традиційним в теорії кримінального процесу є розкриття структури цієї діяльності через визначення сукупності кримінально-процесуальних норм, що регламентують кримінально-процесуальну діяльність особи, що розслідує злочин, прокурора, суду на стадії досудового розслідування, її цілі, принципи, предмет, моменти її початку, розвитку та завершення, що пов'язані зі встановленням відомостей про юридично значимі обставини розслідуваної події, здійсненням певних процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень, суб'єктів, що їх вчиняють, та відносин, що виникають між учасниками розслідування злочину. При цьому визначається, що зміст розслідування злочинів як різновиду кримінально-

процесуальної діяльності полягає у доказуванні по кримінальній справі¹.

Доказування у кримінальному процесі у свою чергу традиційно описується у двох аспектах:

- як сукупність взаємопов'язаних процесуальних дій, що чітко здійснюються у встановленому законом порядку, спрямованих на збирання, перевірку, оцінку доказів та використанню їх з метою достовірного встановлення обставин кримінальної справи;

- та як різновид процесу пізнання, розумову діяльність, що протікає відповідно до законів логіки у певних логічних формах з метою встановлення істини про обставини події злочину та причетних до неї осіб та обґрунтування процесуальних рішень, що приймаються по справі².

Узагальнення наукових різноаспектних криміналістичних та психологічних досліджень розслідування злочинів Е. Анушата, О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, І.Є. Биховського, О.М. Васільєва, В.Л. Васільєва, А.Ф. Волинського, В.К. Гавло, О.Ю. Головіна, С.А. Голунського, В.Г. Гончаренка, В.І. Громова, Г. Гросса, Л.Я. Драпкіна, А.В. Дулова, А.В. Іщенко, Є.П. Іщенко, В.М. Карагодіна, Н.С. Карпова, В.Я. Колдіна, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, С.І. Коновалова, М.В. Костицького, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, В.Г. Лукашевіча, Є.Д. Лук'янчикова, В.О. Образцова, М.І. Порубова, А.Р. Ратінова, Л.Д. Самигіна, М.О. Селіванова, О.М. Сто-

¹ Див., наприклад: Кримінальний процес України: Підручник / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: «Право», 2000. – С. 19; Уголовный процесс: Учебник для вузов / Под общ. ред. В.И. Радченко. – [3-е изд.] - М.: Юстицинформ, 2006. – С. 333. та ін.

² Див., наприклад: Кримінальний процес України: Підручник / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: «Право», 2000. – С. 140; Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве. – М.: Норма, 2007. – С. 76-77 та ін.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ляренка, С.Н. Чурілова, В.В. Тіщенко, С.А. Шейфіра, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила, М.П. Яблокова, І.М. Якімова та ін. свідчить, що його описують як специфічний вид соціальної практики (активності), гіпотетичну основу якої складає своєрідний змістовно складний, внутрішньо та зовнішньо суперечливий процес пізнання обставин події злочину за його матеріальними та ідеальними слідами відповідними до Закону засобами. Цей процес супроводжується боротьбою (розумовою, емоційною, мотиваційною тощо), з одного боку уповноважених законом осіб (органів, дізнання, слідства й ін.), а з іншого – злочинців, їх організованих утворень та інших зацікавлених у справі осіб. Як вказує Р.С. Белкін, діяльність слідчого у процесі розслідування злочину не вичерпується комплексом слідчих дій, адже вона не зводиться виключно до роботи з доказами, але й передбачає ряд інших кримінально-процесуальних процедур, організаційно-технічних заходів тощо¹. Дослідження розслідування злочинів з позицій його організації та провадження по конкретним кримінальним справам, психологічних процесів, що протікають між його учасниками призвело до виокремлення таких категорій як слідча ситуація, протидія розслідуванню злочинів, негативні обставини, психологічний вплив, тактичний прийом та комбінація (операція), розшукові дії слідчого, застосування яких дозволило розширити уявлення про його зміст та структуру. Одним з важливих надбань численних робіт вчених криміналістів та психологів є визначення та опис поряд із процесуальними комплексу не-процесуальних засобів та умов діяльності з розслідування злочинів.

¹ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3-х т. – М.: Юрист, 1999. – Т.2: Частные криминалистические теории. – 1999. – С. 209.

Накопичені знання в теорії кримінального процесу, криміналістики та юридичної психології щодо розслідування злочинів дозволяють побудувати його інтегративну модель, до якої як окремі структурні елементи входять:

- ціль (встановлення об'єктивної істини про обставини події злочину) та завдання розслідування (швидке й повне розкриття злочинів, розшук та викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та жоден невинний не був покараний, виявлення та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, забезпечення відшкодування матеріальних збитків від нього);

- предмет діяльності - обставини, що підлягають доказуванню;

- умови кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів, що пов'язані з визначеною КПК України процесуальною формою та строками досудового провадження по кримінальній справі в цілому та проведення окремих процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень, та умови, пов'язані з обстановкою у якій відбувається розслідування злочину (слідчі ситуації);

- суб'єктів цієї діяльності (орган дізнання, слідчий, начальник слідчого відділу, прокурор, суд) та інших її учасників (спеціаліст, експерт, потерпілий, свідок, підозрюваний (обвинувачений), захисник тощо), їх процесуальний статус;

- процесуальні дії (слідчі та інші визначені КПК України дії) та рішення;

- пошуково-пізнавальні дії та організаційні заходи, що здійснюються суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності з розслідування злочинів, та не регламентуються Законом (розумові дії та операції, пов'язані із дослідженням відомостей про обставини події злочину, побудова версій та планування розслідування, техніко-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

криміналістичні та тактичні прийоми, операції (комбінації) тощо);

- науково-технічні засоби розслідування злочинів.

Вважаємо, що подальший розвиток уявлень щодо з розслідування злочинів в рамках запропонованої структури сприятиме не тільки поглибленню теоретичних знань про природу та зміст діяльності з розслідування злочинів та її співвідношення зі злочинною діяльністю, але вона може бути використаною для дослідження зарубіжного досвіду нормативно-правової регламентації, практики досудового розслідування злочинів та моделюванні правового механізму реалізації положень нового кримінально-процесуального законодавства України.

Глава 3

Поняття притягнення до відповідальності та забезпечення правильного застосування Закону для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України).

У практиці кримінального судочинства основними завданнями органів дізнання та слідства є швидке й повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та жоден невинний не був покараний (ст. 2 КПК України). Успішне вирішення цих завдань забезпечується, з одного боку, суворим дотриманням приписів Конституції України і відповідного галузевого законодавства при розслідуванні кожного злочину, а з іншого – виконанням органами, які проводять розслідування, визначеного ст. 22 КПК України обов'язку вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його відповідальність, тобто встановити об'єктивну істину про подію злочину¹. Таке дослідження як процес пізнання механізму вчинення злочину здебільшого пов'язане з величезним зосередженням інтелектуальних і фізичних сил і можливостей, напрямки

¹ Див.: Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. – М., 1955. – С. 20; Мухин И.И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1971. – С. 55.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

концентрації яких визначаються, за І.М. Лузгіним, установленням обставин, що характеризують злочин і підлягають доказуванню в кримінальній справі¹. По суті кожне розслідування являє собою змістовно складний, внутрішньо та зовнішньо суперечливий пошуково-пізнавальний процес, здійснення якого, за словами Г. Гросса, вимагає від слідчого енергії молодості, витривалості, вірності й відданості справі, глибоких юридичних знань не тільки з кримінального, але й процесуального права. Поряд із цим, як писав Г. Гросс, слідчому необхідні знання людей, умінь поводитися з ними, такт, проникливість і в багатьох випадках громадянська мужність та інші як фізичні, так і професійні якості. Крім цього, він повинен долати всі труднощі, із якими пов'язана його служба, ризикувати здоров'ям і життям, коли йому доводиться мати справу з небезпечними злочинцями або коли він зобов'язаний здійснювати небезпечні поїздки тощо².

Узагальнення слідчої практики й описи змісту розслідування злочинів різними авторами дають підстави для висновку про те, що цей вид практичної діяльності, гіпотетичну основу якого складає своєрідний процес пізнання, за своєю суттю має характер боротьби (розумової, емоційної, мотиваційної тощо), з одного боку, уповноважених законом осіб (органів дізнання, слідства й ін.), а з іншого – злочинців, їх організованих утворень та інших зацікавлених у справі осіб. Зароджую-

¹ Див.: Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 24.

² Див.: Д-ръ Гансъ Гроссъ. Руководство для судебныхъ следователей, какъ система криминалистики / Пер. съ нѣм. съ 4-го дополненаго изданія перевели А. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. – СПб.: Типографія, М. Меркушева, Невский пр., № 8, 1908. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2002. – С. 34 – 49.

чись ще в ході підготовки до вчинення злочину, вона зростає, відбиваючись на формуванні слідчих ситуацій не тільки на початковому, але й на наступному етапі розслідування.

На властиве розслідуванню протистояння двох видів діяльності – слідчої, метою якої є пізнання обставин вчиненого злочину й встановлення об'єктивної істини в конкретній кримінальній справі, і злочинної, що має за мету заволодіння протиправним шляхом певними матеріальними чи іншими благами й ухилення від відповідальності за допомогою застосування різних способів перешкоджання виявленню й розслідуванню злочину та пізнанню обставин його вчинення, у вітчизняній науці почали звертати увагу з кінця ХІХ століття¹. Опис Г. Гроссом способів приховування слідів злочинів, зокрема інсценувань, давання неправдивих показань свідками й обвинуваченими, а також методів їх виявлення й подолання² заклав основу для розроблення цих питань Е. Анушатов³, А. Вейн-

¹ Див., наприклад: О пресъченіи обвиняемому способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда. Изслѣдованіе А. Кистяковскаго. – СПб.: Изданіе "Судебнаго вѣстника", 1868. – 196 с.; Микляшевский В. О средствахъ представленія обвиняемаго в судъ и пресеченія ему способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда. – Т. 1. – Варшава: Тип. И. Коити, 1872. – 431 с.

² Див.: Д-ръ Гансъ Гроссъ. Руководство для судебныхъ слѣдователей, какъ система криминалистики: Пер. съ нѣм. съ 4-го дополненнаго издація перевели А. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. – СПб.: Типографія, М. Меркушева, Невский пр., № 8, 1908. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2002. – С. 125 – 152, 346 – 372, 757 – 925; Ганс Гросс. Руководство к расследованию преступлений. – М.: Изд-во Нар. ком. внутр. дел РСФСР, 1930. – С. 11 – 18, 31 – 40, 118 – 121 і т.д.

³ Див.: Эрих Анушат. Искусство раскрытия преступлений и законы логики / Под ред. С.М. Потапова. – Серия "Криминалистика" / Под общ. ред. М.Н. Гернета, П.И. Люблинского и А.Н. Трайнина. – Вып. IV. – М., 1927. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2001. – С. 56 – 62.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

гартом¹, В. Давидовим², С.М. Трегубовим³, В.І. Громовим⁴, І.М. Якімовим⁵ та іншими вченими. Однак майже сто років по тому, у 1999 році, Р.С. Белкін, аналізуючи стан теоретичного розроблення та практичні рекомендації щодо особливостей розслідування в конфліктних ситуаціях, підкреслював нагальність переосмислення їх природи й змісту, а також методів їх розв'язання. Розглядаючи природу та види конфлікту, породжувані ним слідчі ситуації, він звернув увагу на те, що в злочинців з'являються все більш широкі можливості протидії розслідуванню, і тому важливим є розроблення комплексних методів боротьби з нею⁶.

¹ Див.: Д-р'я А. Вейнгартъ. Уголовная тактика. Руководство к разслѣдованію преступлений. – С.-Петербургъ, 1912. – С. 18 – 21, 30 – 33, 123 – 125 і т.д.

² Див.: Вл. Давыдовъ. Инструкція чинамъ полиціи округа Харьковской Судебной Палаты по обнаруженію и изслѣдованію преступлений. – Харьковъ: Типографія Губернскаго правленія, 1894. – С. 25, 29, 33 – 34.

³ Див.: Основы уголовной техники. Научно-техническіе приѣмы разслѣдованія преступлений. Практическое руководство для судебных дѣятелей С.Н. Трегубова. – Петроградъ: Изд. Юридическаго книжнаго склада "Право", 1915. – С. 78, 149 – 150, 248 – 249, 255 – 276.

⁴ Див.: Громов Вл. Дознаніе и предварительное следствие (теорія и техника расслѣдованія преступлений): Руководство для органов дознанія и народных следователей. – М.: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1926 // Дознаніе и предварительное следствие: Методика расслѣдованія преступлений: Осмотр места происшества: (Сб. науч. тр.) / В.И. Громов. – М.: "ЛексЭст", 2003. – С. 107 – 109, 133 – 137; Громов Вл. Методика расслѣдованія преступлений: Руководство для органов милиціи и уголовного розыска. – М.: Изд-во Нар. ком. внутр. дел РСФСР, 1929 // Дознаніе и предварительное следствие: Методика расслѣдованія преступлений: Осмотр места происшества: (Сб. науч. тр.) / В.И. Громов. – М.: "ЛексЭст", 2003. – С. 410 – 414, 443, 459; Громов В.И. Осмотр места преступления. – М., 1931. – С. 33.

⁵ Див.: Якимов И.Н. Криминалистика: Уголовная тактика. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М., 1929. – С. 214.

⁶ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М,

У російському дореволюційному кримінальному праві протидія розслідуванню характеризувалася словосполученням "протидія правосуддю". У 50 томі Енциклопедичного словника за редакцією К.К. Арсеньєва та Ф.Ф. Петрушевського, що був виданий у 1898 році видавничою спілкою «Ф.А. Брокгауз - І.А. Ефрон», В.Д. Кузьмін-Караваєв, узагальнюючи чинне кримінальне законодавство, визначив протидію правосуддю як діяння, котрі прямо чи опосередковано завдають шкоди правосуддю¹. Протидію правосуддю він розділив на дві форми:

- загальну (неправдивий донос, лжесвідчення, недонесення, приховування, звільнення та втеча арештантів та засланців);

- особливу (неправосуддя, яке розділяється на: а) неправосуддя під час вирішення справи по суті; б) неправосуддя під час провадження по кримінальній справі (не порушення кримінального переслідування не дивлячись на свідому наявність доказів існування злочину чи проступку, неправосудні дії або бездії по порушенню та провадженню справи про кримінальну відповідальність, приховування від правосуддя істини в доповіді чи довідці при провадженні по справі щодо прав чи відповідальності, домагання протизаконними заходами зізнання чи показів; в) неправосуддя під час виконання вироку, рішення чи постанови (їх не приведення або уповільнення в приведенні до виконання та передчасне приведення у

1999. – С. 691; Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Заободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Норма-Инфра-М, 2001. – С. 115.

¹ Див.: Энциклопедический словарь / Под ред. Арсеньева К.К., Петрушевского Ф.Ф. // Издатели Ф.А. Брокгаузъ (Лейпцигъ), И.А. Ефронъ (С.-Петербургъ). – С.-Петербургъ: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1898. – Томъ XXV. – С. 537.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

виконання; недонесення та приховування з боку чинів поліції; упущення арештантів)¹.

У коментарі до Уголовного уложенія 1903 року А.К. фон-Резон визначив протидію правосуддю як діяння, що перешкоджають або утруднюють відправлення правосуддя². Ці діяння він розділив на дві групи – ті що піддіють правосуддя небезпеці власти до помилки, порушити неправильне переслідування (свідомо неправдиве повідомлення владі про злочин або неповідомлення владі про злочин, що готується, або про вчинений злочин, свідомо неправдиве обвинувачення, лжесвідчення (в наслідок підкупу, під присягою), підроблення або перероблення письмового або речового доказу та пред'явлення їх суду чи владі, що уповноважена на проведення дізнання, порушення кримінального переслідування або притягнення до дисциплінарної відповідальності); приховування злочинів чи осіб, що його вчинили³.

Н.С. Таганцев у своєму коментарі до Уголовного уложенія 1903 року, характеризуючи склади злочинів глави VII «Протидія правосуддю», хоча й не дав визначення протидії правосуддю, але аналогічно підходив до визначення її форм, виділяючи діяння, вчиненням яких правосуддя піддається небезпеці неправильно порушити справу і саме або почати провадження стосовно неіснуючого злочинного діяння – при неправдивій заяві, або притягти до слідства та суду невинну особу – при неправдивому

¹ Див.: Энциклопедический словарь / Под ред. Арсеньева К.К., Петрушевского Ф.Ф. // Издатели Ф.А. Брокгаузъ (Лейпцигъ), И.А. Ефронъ (С.-Петербургъ). – С.-Петербургъ: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1898. – Томъ 50. – С. 537-538.

² Див.: фон-Резон А.К. Уголовное уложеніе, краткое изложеніе главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. – С.-Пб.: Изд. Я.А. Канторовича, 1903. – С. 215.

³ Див.: Там же. – С. 215-219.

обвинуваченні, та приховування злочинного діяння та злочинців¹.

До Жовтневої революції у юридичній науці поняття "протиція правосуддю" не одержало свого чіткого, однозначного наукового визначення. Його застосування, наприклад, у криміналістиці переважно пов'язувалося лише з описом способів приховування злочинів, застосовуваних при їх вчиненні, і психологічної природи давання неправдивих показань, відмови від давання показань.

Першим, хто по-новому підійшов до розгляду процесу взаємодії слідчого і злочинця при розслідуванні злочинів, був С.А. Голунський. У 1942 році він писав: "Якщо обвинувачений дійсно винний і намагається приховати свою винність, то між ним і слідчим неминуче зав'язується свого роду боротьба"². Цієї ж позиції дотримувався В.П. Колмаков. Розглядаючи основні риси діалектичного методу, застосовуваного в криміналістиці й слідчій практиці, він, зокрема, зазначав: "Процес розслідування як процес пізнання внутрішньо суперечливий. Слідчий, з одного боку, веде завзяту боротьбу за розкриття злочину, злочинець, з іншого боку, вживає всіх заходів до приховування злочину і його слідів, перешкоджає встановленню матеріальної істини"³. "Але сам слідчий, – продовжує

¹ Див.: Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. Съ мотивами, извлеченными изъ объяснительной записки редакціонной комисіи, представленія Мин. Юстиціи въ Государственный Советъ и журналовъ особаго совѣщанія, особаго присутствія департаментовъ и общаго собранія Государственнаго Совѣта. – С.-Пб.: Гос. типографія, 1904. – С. 278 – 339.

² Див.: Голунский С.А. Допрос на предварительномъ следствии. – Ашхабад, 1942. – С. 81; Цит. за: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Норма-Инфра-М. 2001. – С. 108.

³ Див.: Колмаков В.П. Некоторые вопросы теории и истории советской криминалистики в свете трудовъ товарища Сталина // Криминалистика и судебная экспертиза: Сборникъ научныхъ работъ. Вып. III. – Харьков: Харьковское книжно-газетное издательство, 1950. – С. 5 – 6.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

В.П. Колмаков, – збираючи й оцінюючи факти, аналізуючи їх, також долає суперечності, оцінюючи всі "за" і "проти"¹. Це ствердження В.П. Колмакова було піддано різкій і необґрунтованій критиці з боку С.М. Бордонова і А.І. Вінберга. Відкинувши головне – науковий зміст статті, ігноруючи його по суті, зазначені автори обвинуватили В.П. Колмакова в "політичній незрілості" і "вulgаризації марксизму"². Ідеологічні мотиви в цій оцінці явно взяли гору над науковим підходом. Між тим з позиції істини варто визнати, що у своїй статті В.П. Колмаков першим із вчених дав по суті правильне визначення розслідування як внутрішньо суперечливого пізнавального процесу та боротьби з протидіючими встановленню істини зацікавленими особами³.

Необ'єктивність критики цих суджень В.П. Колмакова негативно позначилася на подальшому розвитку досліджень цієї важливої процесуально-правової та криміналістичної проблеми.

До 60-х років питання протидії розслідуванню залишалися без належної уваги вчених. Так, у підручнику з кримінального процесу М.О. Чельцов-Бebutov лише вказав, що під час здійснення правосуддя може мати місце протидія йому шляхом ухилення обвинуваченого від слідства та суду або шляхом приховування слідів вчиненого

¹ Див.: Колмаков В.П. Некоторые вопросы теории и истории советской криминалистики в свете трудов товарища Сталина // Криминалистика и судебная экспертиза: Сборник научных работ. Вып. III. – Харьков: Харьковское книжно-газетное издательство, 1950. – С. 6.

² Див. докладніше: Бордонов С., Винберг А. Против вулгаризации марксизма в советской науке криминалистике // Социалистическая законность. – 1951. – № 5. – С. 5 – 10.

³ Див.: Колмаков В.П. Некоторые вопросы теории и истории советской криминалистики в свете трудов товарища Сталина // Криминалистика и судебная экспертиза: Сборник научных работ. – Вып. III. – Харьков: Харьковское книжно-газетное издательство, 1950. – С. 6.

злочину¹. У наступні роки В.О. Коновалова і А.Р. Ратінов у дослідженнях психологічної специфіки слідчої діяльності звернули увагу на "протидію зацікавлених осіб (сторін)" як на один з основних чинників, що її характеризують².

Одне з перших визначень протидії розслідуванню запропоновано А.В. Дуловим у роботі, присвяченій використанню психологічного аналізу на досудовому слідстві. Розглядаючи протидію на прикладі окремої слідчої дії, він визначив її як свідомо активні дії, спрямовані на зрив, зміну його цілей³. Обґрунтовуючи це визначення, А.В. Дулов пише: "Протидія може виражатися у фізичних діях, в умисному перекрученні виконуваної функції (у передаванні неправдивої інформації), у свідомому створенні гостроконфліктної ситуації або перешкод у здійсненні функцій іншими особами (умисне відволікання уваги й ін.). Може мати місце й прихована протидія, що зовні не створює перешкод, гострого конфлікту й т.ін. Ця протидія полягає в тому, що певні учасники приймають рішення змінити очікувані від них дії й здійснювати інші, які перешкоджають розслідуванню, досягненню цілей даної слідчої дії"⁴. Уважаючи наведені положення в цілому правильними, ми гадаємо, що вони не в повному обсязі враховують особливості протидії розслідуванню, оскільки, негативно впливаючи на можливість досягнення слідчим цілей окремої слідчої дії, особа, яка протидіє, урешті-решт, негативно впливає на весь процес розслідування. Крім того, сформульоване А.В. Дуловим визначення

¹ Див.: Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. – М.: Госуд. Изд-во юрид. лит-ры, 1951. – С. 205-206.

² Див.: Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики (познавательная функция логики и психологии в следственной деятельности): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1966. – 30 с.; Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – С. 157 – 171.

³ Див.: Дулов А.В. Основы психологического анализа на предварительном следствии. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 95.

⁴ Див. там само. – С. 95.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

залишає поза увагою способи протидії, що застосовуються поза рамками слідчих дій і не тільки учасниками процесу розслідування (наприклад, психічний чи фізичний вплив на свідків-очевидців з метою схилення їх до давання неправдивих показань).

Щодо цілей протидії, то більш змістовне й повне їх визначення, у порівнянні з А.В. Дуловим, дав В.М. Карагодін: "Протидія розслідуванню – це умисні дії (бездіяльність), спрямовані на перешкоджання встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі та виконанню завдань досудового слідства"¹. Однак із цим визначенням не можна погодитися в тій його частині, де протидія розслідуванню згадується у формі бездіяльності. Протидія означає дію, що перешкоджає іншій дії². Нічого не вчинаяючи, не можна нічому перешкодити.

У подальшому В.М. Карагодін переглянув своє визначення протидії розслідуванню, виключивши з нього термін *бездіяльність* та уточнивши, що вона може проявлятися не тільки в одиничній умисній дії, але й у системі дій³. Однак, відсутність вказівки на суб'єктів протидії у визначеннях В.М. Карагодіна не дозволяє визнати їх такими, що містять усесторонній опис сутності та змісту протидії розслідуванню злочинів.

¹ Див.: Карагодін В.Н. Проблемы подготовки к расследованию в условиях противодействия // Актуальные проблемы следственной деятельности. – Свердловск, 1990. – С. 5.

² Див.: Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля. – Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. – Издание книготорговца типографа М.О. Вольфа. – С-Петербург, Москва, 1882. – Томь четвертый. – С. 520; Ожегов С.И., Шведова С.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азъ, 1993. – С. 644.

³ Див.: Карагодін В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. – Свердловск, 1992. – С.18.

Аналогічної помилки, допущеної у першому визначенні протидії В.М. Карагодіним, припустився С.Ю. Журавльов, який зазначає, що протидія виявленню й розслідуванню злочинів – "це активний або *пасивний* (курсив наш) опір учасників злочинної діяльності та пов'язаних з ними осіб шляхом приховання слідів злочинів, впливу на суб'єктів розслідування або створення різних перешкод під час встановлення останніми ознак злочину, висування й перевірки слідчих версій, а також формування системи доказів у кримінальній справі"¹.

На тих же підставах не можна визнати вдалим і наступне визначення протидії розслідуванню, запропоноване С.Ю. Журавльовим і А.Ф. Лубіним: "Протидію розслідуванню можна визначити як систему *дій* (чи *бездіяльності*) (курсив наш), що мають за мету перешкодити залученню слідів злочину у сферу кримінального судочинства та наступному їх використанню як судових доказів"².

А.Ю. Головін також не уник помилки, визначаючи протидію розслідуванню як умисну діяльність (складну систему *дій*, *бездіяльності* (курсив наш)) злочинців і пов'язаних з ними осіб, що перешкоджає роботі правоохоронних органів з розкриття й розслідування конкретних злочинів³.

Ще менш вдалим є визначення протидії розслідуванню запропоноване С.О. Бурліним. Досліджуючи протидію розслідуванню злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати податків він її визначив як здійснювану у вигляді дії (бездіяльності), системи дій (діяльності) або поведінка особи (групи осіб), спрямованих на перешкоджання або пе-

¹ Див.: Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н.-Новгород, 1992. – С. 6.

² Див.: Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Н.-Новгород, 1995. – С. 345.

³ Див.: Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: Лекс-Ест, 2002. – С. 148.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

решкоджаючих встановленню об'єктивної істини по кримінальній справі, вирішенню інших задач попереднього розслідування¹. В цьому визначенні зауваження викликає не тільки використання С.О. Бурліним терміну *бездіяльність*, але й використання ним змістовно пов'язаних між собою термінів *дія*, *діяльність* та *поведінка особи*², а також незрозуміле протиставлення спрямованості дій при протидії та їх результатів.

Науковий та практичний інтерес представляє визначення протидії наведене В.В. Дементьевим та В.В. Степановим як виду антисоціальної та іншої діяльності, що включає навмисні чи ненавмисні дії (бездіяльність), які здійснюються учасниками кримінального процесу, а також іншими особами, спрямованої проти досягнення цілей кримінального судочинства³. Наші зауваження про неможливість використання терміну *бездіяльність* при опису протидії розслідуванню стосуються і цього визначення. Але використання його авторами терміну *ненавмисні дії* здіймає важливе для теорії та слідчої практики питання про те, чи відносяться до протидії розслідуванню реально існуючі на практиці ситуації коли перешкоди

¹ Див.: Бурлин С.А. Противодействие расследованию преступных уклонений от уплаты налогов // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2000. – № 3 (22). – С. 54.

² В юридичній психології злочинну дію визначають як мотивований, цілеспрямований, усвідомлений та керований акт протиправної поведінки, котрим досягається певна мета. А злочинна діяльність розглядається як структурна форма цієї поведінки. – Див.: Чуфаровский Ю.Ф. Юридическая психология: Учебное пособие для юридических вузов. – М.: Право и Закон, 1997. – С. 175, 181 – 182.

³ Див.: Дементьев В.В., Степанов В.В. Соотношение противодействия расследованию, сокрытия и инсценировки преступления // Материалы международной научной конференции "Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе". – Уфа: РИО БашГУ, 2003. – Ч. 2. – С. 135.

у встановленні обставин події злочинів виникають у зв'язку із вчиненням ненавмисних дій певними особами (потерпілими, свідками-очевидцями, членами слідчо-оперативної групи, підозрюваними і т.д.). Тобто чи є протидією, наприклад, давання помилкових свідчень свідком-очевидцем про зовнішність злочинців, викликаних поганими умовами спостереження ним події злочину, або неправильний вибір спеціалістом-криміналістом техніко-криміналістичних засобів виявлення слідів злочину, що призвело до їх втрати як ідентифікуючих об'єктів і т.п.? Ці ситуації безумовно підпадають під визначення протидії В.В. Дементьевим та В.В. Степановим. На наш погляд, не можна брати в якості критерія протидії тільки результат дій у вигляді створення перешкоди встановленню обставин події злочину. Ключове місце у визначенні спрямованості будь-якої діяльності займає її мета. Вона обумовлює спрямованість дій особи, способи досягнення її бажань. При ненавмисних діях, що спричиняють перешкоди у встановленні обставин події злочину, зв'язок між метою діяльності (в даному випадку нею є встановлення обставин події злочину) та фактично отриманим результатом (наприклад, передача слідчому невірної інформації про обставини події злочину, втрата речового доказу) відсутній. Такі ненавмисні дії визначаються в літературі як слідча¹, експертна помилка¹, помилкові свідчення².

¹ Див.: Гранат Н.А. Следственные ошибки: понятие, виды и причины // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – М: ВИИП и МРПП, 1983. – № 76. – С. 57.; Шейфер С.А., Лазарева В.А., Исмакаев А.П. Следственные ошибки и их причины // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов. – К.: НИ и РИО КВШ МВС СССР им. Ф.Е. Дзержинского. – 1988. – С. 119; Клименко Н.И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов. – К.: НИ и РИО КВШ МВС СССР им. Ф.Е. Дзержинского. –

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

В.І. Хасан у своїй статті присвяченій проблемам криміналістичного та психологічного дослідження протидії визначив її як "перешкоджання досягненню цілей, що ставить перед собою слідство"³. Таке ж визначення протидії дали і В.Г. Гончаренко і Ф.М. Сокиран, досліджуючи тактику психологічного впливу на досудовому слідстві⁴. У зв'язку з цим відзначимо, що слідчий може переслідувати не тільки цілі з розкриття злочину й викриття винних, але й, як відомо слідчій практиці, інші цілі, у тому числі злочинні, спрямовані на задоволення своїх особистих інтересів у ході розслідування. Перешкоджання досягненню таких цілей аж ніяк не можна відносити до протидії розслідуванню, що не виключається за змістом наведеного вказаними авторами визначення.

А.Ф. Волобуєв вважає, що протидія розслідуванню "полягає у виборі зацікавленими особами певної лінії поведінки, прийнятті заходів, спрямованих на утворення перешкод у виявленні, вилученні та використанні доказів із метою ухилення від відповідальності підозрюваного (обвину-

1988. – С. 131; Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 299; Когутич І. Слідчі помилки. Поняття та класифікація // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. – Хмельницький, 2002. – № 1. – С. 125; Іщенко А.В., Марченко А.Б. Слідчі помилки: сутність, методи дослідження та шляхи запобігання: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2010. – С. 6-70 та ін.

¹ Див.: Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2005. – С. 6 – 8, 9 – 11.

² Див., наприклад: Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: Учебное пособие. – Х.: Консум, 1999. – С. 24 – 25.

³ Хасан В.И. Противодействие при расследовании преступлений как объект криминалистического и психологического изучения // Актуальные вопросы государства и права на современном этапе. – Томск, 1983. – С. 223.

⁴ Див.: Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. – К., 1994. – С. 34.

ваченого), що вчиняються ними після виявлення злочину і початку його розслідування¹. Прагнення автора розмежувати між собою дві виділені ним форми ухилення від відповідальності – протидію розслідуванню від приховування злочину за рахунок чітких часових рамок початку цих дій (за А.Ф. Волобуєвим дії з приховування злочину вчиняються під час підготовки і вчинення злочину або після нього, а дії спрямовані на протидію розслідуванню – з моменту виявлення злочину та початку його розслідування²) приводить до постановки питання про те, куди – до приховування злочину або до протидії розслідуванню – слід віднести дії осіб, спрямовані на перешкоджання розслідуванню, якщо вони підготовлені до вчинення злочину й здійснені після початку розслідування (наприклад, підготовка неправдивого алібі на етапі готування до вчинення злочину та заявлення його під час допиту). Також у визначенні А.Ф. Волобуєва спірним є зведення мети протидії тільки до ухилення від кримінальної відповідальності підозрюваного (обвинуваченого). В осіб, які протидіють розслідуванню, ця мета аж ніяк не єдина. Як свідчить аналіз слідчої практики, не є рідкими випадки давання неправдивих показань чи відмови від давання показань свідками-очевидцями з метою уникнути участі в розслідуванні злочину та наступному судовому розгляді кримінальної справи.

¹ Волобуєв А.Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів // Вісник ЛІВС МВС України. – 1999. – № 3. – С. 202; Див. також: Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва / За ред. О.М. Бандурки. – Х.: Рубікон, 2000. – С. 89 – 90.

² Див.: Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва / За ред. О.М. Бандурки. – Х.: Рубікон, 2000. – С. 90 – 91; Волобуєв А.Ф. Способи ухилення від відповідальності осіб, винних у вчиненні економічних злочинів // Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.А. Степанюк, І.М. Зарецька, Едвард Картер, Ричард Ворнер. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ., 2004. – С. 62 – 63.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

В.П. Корж, так само як і А.Ф. Волобуєв, не враховує розмаїтості цілей, якими можуть керуватися особи, котрі протидіють розслідуванню. Вона пише, що "протидія розкриттю й розслідуванню злочинів являє систему заздалегідь запланованих і вжитих під впливом ситуації, що складалася, заходів безпеки злочинної діяльності на всіх етапах, здійснюваних злочинцями й іншими зацікавленими особами з метою *ухилення від кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального судочинства* (курсив наш)"¹.

Однобічно, як уявляється, визначають протидію розслідуванню Ю.П. Аленін, В.В. Тищенко, Л.І. Аркуша, які пишуть, що вона є складним комплексом прийомів, вивертів та хитрощів злочинців, що перешкоджають ефективному попередженню, виявленню, розкриттю, розслідуванню та судовому розгляду вчинених злочинів та сприяючих їх ухиленню від відповідальності².

В.В. Трухачов, визначаючи протидію розслідуванню як спосіб (форму) перешкодження реальному або потенційному розслідуванню, який полягає у розробці та реалізації діянь, які спрямовані на попередження та нейтралізацію розслідування на підставі моделювання та (або) аналізу дій осіб, що його проводять³, не виправдано звужив підґрунтя прийняття рішень зацікавленими особами про вчинення протидії. Між тим як моделювання так і

¹ Див.: Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – С. 252.

² Див.: Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: научно-практическое пособие. – Х.: Одиссей, 2006. – С. 220.

³ Див.: Трухачев В.В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000. – С. 35.

аналіз при прийнятті рішення про вчинення особою протидії може використовуватись не тільки стосовно дій осіб, які розслідують злочин, але й дій потерпілого, свідків-очевидців, підозрюваного (обвинуваченого) співучасника, експерта, на яких спрямовується вплив з боку протидіючої особи. Крім цього, розглядаючи процес обрання способу протидії зацікавленою особою поряд з аналізом та моделюванням можна виокремити розумові дії з прогнозування поведінкових реакцій певної особи на застосування конкретного способу впливу, стану об'єкта носія матеріальних слідів події злочину тощо.

Невиправдано широкими і неконкретними видаються визначення протидії розслідуванню як "змагання несумісних позицій"¹, наведене Г.О. Зориним.

Такими само розмитими за змістом є визначення протидії розслідуванню як діяльності, спрямованої на перешкоджання процесу розслідування злочинного діяння й встановленню істини в справі, запропоноване В.Д. Берназом², В.Є. Корноуховим, як самостійного виду злочинної діяльності або системи поведінкових актів, що носить аксіальний або (і) ретіальний характер, які спрямовані проти досягнення слідчим тактичних та правових цілей³, К.Є. Дьоміним, як системи кримінального впливу, що складається з взаємопов'язаних та взаємообумовлюючих один одного прийомів, способів, що мають за мету перешкодити встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі, а також спрямованих на нейтралізацію діяльності правоохоронних органів по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочи-

¹ Див.: Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. – Минск: Амалфея, 2000. – С. 124.

² Берназ В.Д. Психология протидії слідчій діяльності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 79.

³ Див.: Корноухов В.Е. Учение о противодействии расследованию преступлений // Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юристъ, 2000. – С. 190.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

нів¹, та Б.В. Щуром, "як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання розкриттю і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини по справі"². У них не розкрито змістовне ядро поняття протидії, а саме характер діяльності (умисна чи необережна), а також види, способи, а у перших трьох і суб'єкти перешкоджання встановленню обставин події злочину.

Останні недоліки, на нашу думку, властиві й визначенню протидії розслідуванню О.В. Александренко, за яким це своєрідний вид соціальної діяльності, що являє собою систему навмисних цілеспрямованих дій з перешкоджання повному, усебічному й об'єктивному розкриттю та розслідуванню злочинів³.

А.М. Кустов описує протидію як систему протиправних дій, детермінованих об'єктивними та суб'єктивними чинниками, спрямованих на дезорганізацію роботи з розкриття злочину, перешкоджанню досягненню об'єктивної істини по кримінальній справі та здійсненню правосуддя різними особами, заінтересованими в ухиленні від відповідальності

¹ Див.: Демин К.Е. Понятие и содержание приемов противодействия расследованию преступлений, совершенных организованными преступными формированиями // Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений: Сборник научных статей. – М.: Акад. управа. МВД РФ, 2007. – С. 15 – 16.

² Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: Дис... канд. юрид. наук – спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Х., 2004. – С. 19.

³ Див.: Александренко О.В. Поняття та сутність протидії на попередньому розслідуванні // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал. – К.: НАВСУ, 2000. – Вип. № 1. – С. 90.; Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2004. – С. 30.

винного¹. Співставлення цього визначення протидії з даними, що містяться в спеціальній літературі та отриманими нами при дослідженні проявів протидії розслідуванню, показує, що не завжди дії, що перешкоджають встановленню обставин події злочину є протиправними (наприклад, відмова від давання показань підозрюванім (обвинувачуваним, підсудним), свідків відносно підозрюваного (обвинувачуваного, підсудного), що є їх близькими родичами). Не завжди протидія розслідуванню проявляється і в системі дій. Слідчій практиці відомо багато випадків, коли окремі, зацікавлені у результатах розслідування, особи вчиняли окремі, іноді одиничні, дії, що були спрямовані на перешкодження встановленню обставин події злочину.

Р.С. Белкін визначив протидію розслідуванню як умисну діяльність з метою перешкодження вирішенню завдань розслідування й, урешті-решт, встановленню істини в кримінальній справі². Розчленовуючи це визначення, він наголошує, що протидія розслідуванню передбачає ту чи іншу форму спілкування суб'єкта протидії зі слідчим, у структурі якого розрізняються три компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний³.

¹ Кустов А.М. Механизм деятельности по противодействию расследованию // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Акад. МВД РФ. – М., 1996. – С. 54 – 55.

² Див.: Белкин Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 129; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 694. Див. також: Белкин Р.С. Криминалистика: Учебный словарь-справочник. – М.: Юрист, 1999. – С. 173; Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – 2-е изд., доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – С. 175.

³ Перцепція (від лат. perceptio – сприйняття) – це процес безпосередньо активного відбиття когнітивною сферою людини зовнішніх і внут-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Сама діяльність протидіючих осіб може охоплювати не тільки активну форму людської поведінки – дію, але й пасивну – бездіяльність¹. До протидії у формі бездіяльності він відніс умовчання, недонесення, неповідомлення запитуваних відомостей, невиконання дій, які вимагаються, відмову від давання показань².

Уживання Р.С. Белкіним та іншими вченими терміна "бездіяльність" при характеристиці протидії розслідуванню як виду людської діяльності пояснюється, мабуть, перенесенням у криміналістику властивого тільки кримінальному праву поняття "діяння", що охоплює суспільно небезпечну винну дію чи бездіяльність, вчинену суб'єктом злочину (ст. 11 КК України). У ряді статей термін "бездіяльність" використовується для позначення злочинів, що проявилися в нездійсненні нормативно встановлених дій, які особа зобов'язана була здійснити, але не здійснила їх, у результаті чого настали суспільно небезпечні наслідки (наприклад, ст.ст. 271, 272, 273, 367, 426 КК України). Зміст поняття "бездіяльність" підкреслює лише відсут-

рішніх предметів (об'єктів), ситуацій, подій, явищ тощо. Комунікація (від лат. *communico* – роблю загальним, пов'язую, спілкуюсь) – це дії, свідомо орієнтовані на змістове їх сприйняття іншими людьми. Інтерактивність (від англ. *interaction* – взаємодія) – це безпосередня міжособистісна комунікація ("обмін символами"), найважливішою особливістю якої визнається здатність людини "приймати роль іншого", уявляти, як її сприймає партнер по спілкуванню або група, і відповідно інтерпретувати ситуацію й конструювати власні дії. Див.: Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 256, 163 – 164, 135).

¹ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 694.

² Див. там само. – С. 694.

ність у діях осіб певної дії, здійснення якої запобігло б настанню суспільно небезпечних наслідків, передбачених КК України, а отже, вчиненню злочину. Однак термін "бездіяльність" неприйнятний для характеристики протидії розслідуванню як виду діяльності, оскільки в психології загально визнано, що "людська діяльність не існує інакше як у формі дії або ланцюга дій", і якщо немає дій, то немає і діяльності¹.

Найбільш вірним та змістовно повним у порівнянні з наведеними визначеннями протидії розслідуванню є поняття протидії запропоноване В.П. Лавровим: "Протидією розслідуванню злочинів є сукупність навмисних протиправних та інших дій злочинців, спрямованих на перешкодження встановленню істини правоохоронними органами в їх діяльності по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинних діянь"². Однак і в цьому визначенні протидії розслідуванню є недоліки. Не завжди протидія розслідуванню полягає у вчиненні сукупності навмисних дій, тобто дій, що охоплюються єдиним задумом злочинців, спрямованих на досягнення визначеної нею мети. По-перше, протидіюча особа може перешкоджати встановленню істини по кримінальній справі шляхом вчинення однієї навмисної дії, наприклад, відмовляючись давати показання. По-друге, не завжди суб'єктом протидії ро-

¹ Див.: Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Избранные психологические произведения: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 154.; Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навчальний посібник. – К., 2000 – С. 69 – 70; Максименко С.Д., Зайчук В.О., Клименко В.В., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Підручник для студентів. – К.: Форум, 2000 – С. 307, 308.

² Лавров В.П. Противодействие раскрытию и расследованию корыстно-насильственных преступлений и криминалистические методы его нейтрализации // Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций: Учебное пособие для вузов / Под ред. В.П. Лаврова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – С. 86.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

зслідуванню є злочинець. Слідчій практиці відомі ситуації, коли плануванням та здійсненням дій з перешкодження встановленню обставин події злочину займались особи, які не вчиняли злочин, що розслідується (наприклад, близькі родичі підозрюваного (обвинуваченого), захисник).

Таким чином, до теперішнього часу сформувався досить широкий спектр неоднозначних, різних за обсягом і змістом визначень протидії розслідуванню злочинів, що свідчить про продовження процесу її теоретичного осмислення.

У чинному кримінальному й адміністративному законодавстві України відсутнє поняття протидії розслідуванню. Однак аналіз статей 209, 345, 347, 348, 349, 364, 365, 368, 369, 371-388, 393, 394, 396-400 розділів VII "Злочини у сфері господарської діяльності", XV "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян", XVII "Злочини в сфері службової діяльності" і XVIII "Злочини проти правосуддя" КК України, статей 185³ – 185⁸, 185¹¹ Глави 15 "Адміністративні правопорушення, що посягають на порядок управління" КУпАП і Закону України "Про заходи запобігання і протидії корупції" показує, що законодавець, передбачаючи відповідальність за вчинення суспільно небезпечних діянь, які можуть бути спрямовані на протидію розслідуванню злочинів, описує їх як умисні дії зацікавлених осіб (такими можуть бути підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, їхні родичі й знайомі, експерт, перекладач, особа, яка проводить розслідування кримінальної справи, начальник слідчого відділу, прокурор, суддя, представники органів державної виконавчої влади й т.ін.), що спрямовані на охоронювані кримінальним і адміністративним правом правовідносини у сфері кримінального судочинства, з метою перешкодження

встановленню обставин вчинення злочинів і притягненню до кримінальної відповідальності винних.

У теорії та практиці не сприяє формуванню загально-визнаного розуміння протидії розслідуванню, її форм і способів використання різними авторами для їх позначення таких словосполучень, як "спосіб ухилення від відповідальності", "ухилення від відповідальності", "посткримінальний вплив" і т.ін.

Так, Г.Г. Зуйков виділяє "спосіб ухилення від відповідальності" виходячи з посилки, що домінуючою метою дій, які відносяться до способу злочину, куди він зараховує і його приховування, є саме вчинення злочину, але після досягнення цієї мети домінанта міняється – нею тепер є тільки ухилення від відповідальності за вчинене¹. Отже, він вважає, що "поряд з поняттям способу вчинення злочину, який включає до своєї структури дії з приховування, слід формувати поняття способу ухилення від відповідальності"². Під способом ухилення від відповідальності він розуміє "повторюваний у різних і тих самих осіб об'єктивно й суб'єктивно детермінований комплекс взаємопов'язаних вербальних, поведінкових і матеріальних актів, свідомо здійснюваних після вчинення злочину з метою повного або часткового ухилення від відповідальності"³. Особливостями такого способу, на відміну від дій з приховування злочину в рамках способу його вчинення, на думку Г.Г. Зуйкова, є велика розмаїтість вербальних актів, зокрема неправдивих показань, дезінформуючих повідомлень, погроз і т.ін., що виходять як від

¹ Див.: Зуйков Г.Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 53.

² Див. там само. – С. 53.

³ Див. там само. – С. 60.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

винного, так і інших осіб, котрі діють у зв'язку з ним. Поведінкові акти виражаються в ухиленні від з'явлення до органу розслідування, у відмові від давання показань, недонесенні тощо. Матеріальні акти полягають у фальсифікації, маскуванні, переміщенні, знищенні слідів, інших матеріальних та ідеальних носіїв і джерел інформації¹.

П.Г. Великородний в цілому погоджуючись з поглядами Г.Г. Зуйкова на спосіб ухилення від відповідальності, визначає його як вибірковий комплекс дій (бездіяльності) по приховуванню шляхом утаювання, знищення, маскуванню, фальсифікації та інсценування інформації про сліди злочину, злочинця та їх джерела, що вчиняються на стадіях злочинної діяльності, досудового і судового слідства різноманітними методами та засобами з метою уникнути відповідальності за вчинене².

З наведених нами точок зору Г.Г. Зуйкова та П.Г. Великородного видно, що ухилення від відповідальності за своїм обсягом і змістом охоплює той самий комплекс дій з перешкоджання розслідуванню, що містяться в описах протидії розслідуванню більшості інших авторів.

А.Ф. Волобуєв зазначає, що протидія розслідуванню, як і приховування злочину, є формою ухилення від відповідальності³.

¹ Див.: Зуйков Г.Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 60.

² Див.: Великородный П.Г. Криминалистическое понятие способа уклонения от уголовной ответственности // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: "Юридическая литература", 1986. – Вып. 44. – С. 84.

³ Див.: Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва / За ред. О.М. Бандурки. – Х.: Рубікон, 2000. – С. 90; Волобуєв А.Ф. Способи ухилення від відповідальності осіб, винних у вчиненні економічних злочинів // Протидія економічній зло-

Аналіз словосполучень "спосіб ухилення від відповідальності", "ухилення від відповідальності" свідчить про те, що вони можуть означати тільки дії злочинця з уникнення взаємодії з правоохоронними органами (*примітка*: ухилитися – відсунутися, відхилитися вбік, щоб уникнути чого-небудь¹), тобто просто сховатися, зникнути, щоб не бути притягнутим як обвинувачений і в подальшому за-судженім. Тому, по-перше, не можуть бути віднесені до ухилення від відповідальності дії інших осіб (не злочинців), спрямовані на перешкоджання розслідуванню або задоволення особистих інтересів, а отже, дії цих осіб не можуть вважатися "способом ухилення від відповідальності" або "ухиленням від відповідальності"; а по-друге, безпідставно й функціонально неправильно застосовувати словосполучення "спосіб ухилення від відповідальності" або "ухилення від відповідальності" для позначення таких дій, як, наприклад, давання неправдивих показань, відмова від давання показань, погрози стосовно учасників розслідування, фальсифікація, маскування, переміщення, знищення слідів, інших матеріальних та ідеальних носіїв і джерел інформації, що являють собою активну, але різну за своєю спрямованістю взаємодією слідчого й особи, яка перешкоджає розслідуванню.

А.В. Брусніцин, досліджуючи проблему забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному правосуддю, дав опис дій, що перешкоджають розслідуванню злочинів, визначивши їх як посткримінальний вплив, тобто "вплив у заборонених законом та в інших формах, здійснюваний особою, яка вчинила злочин, а також іншими

чинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Л. Степанюк, І.М. Зарецька, Едвард Картер, Ричард Ворнер. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ., 2004. – С. 62 – 63.

¹ Див.: Ожегов С.И., Шведова С.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азъ, 1993. – С. 856.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

особами відносно до потерпілих, очевидців злочинів та інших осіб, котрі сприяють, здатні посприяти або посприяли правосуддю, маючи при цьому мету – змусити відмовитися від сприяння правосуддю, припинити це сприяння, помститися за вже надане сприяння, що допомогло викриттю винних у вчиненні злочинів або виконанню інших завдань кримінального судочинства¹.

Критичний аналіз наведених вище точок зору різних авторів показує, що в літературі протидія розслідуванню злочинів розглядається як дія або як діяльність злочинців та інших зацікавлених осіб, спрямована на перешкодження пізнанню обставин вчинення злочину й встановленню про нього фактичних даних. Слідча практика свідчить, що протидія розслідуванню дійсно може виражатися в конкретній умисній дії, яка є одиничним проявом активності злочинця чи інших зацікавлених осіб (корумпованих посадових осіб органів державної влади, близьких родичів підозрюваних (обвинувачених) і т.п.), спрямованої на створення перешкод пізнавальним діям працівника органу дізнання, слідчого (наприклад, знищення слідів злочину, давання неправдивих показань і т.ін.). Крім того, протидія розслідуванню може мати характер структурно складної умисної діяльності, здійснюваної, як правило, членами організованого злочинного утворення з метою ухилення від кримінальної відповідальності².

¹ Див.: Брусницын А.В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование). – М.: Юрайтинформ, 2001. – С. 46.

² Важливо врахувати, що в психології й соціології поняття "дія" і "діяльність" нерівнозначні. Дія – це одиниця діяльності, довільна умисна активність, спрямована на досягнення усвідомлюваної мети. Діяльність – прояв соціальної активності, динамічна система взаємодії суб'єкта зі сві-

Виходячи з викладеного, вважаємо, що в широкому понятійному розумінні найбільш прийнятним буде визначення *протидії розслідуванню як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб у вигляді окремих умисних дій або наперед спланованої низки взаємопов'язаних дій по приховуванню, зміні, знищенню інформації, яка має доказове значення, її носіїв, втручання в розслідування для досягнення поставлених цілей по перешкоджанню розслідуванню та встановленню причетних до злочину осіб.*

том, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта в предметній дійсності. – Див.: Психология: Словарь. – 2-е изд., испр. и доп. / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – С. 94, 101; Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, И.Н. Лапина. – М.: Политиздат, 1988. – С. 60 – 61.

Глава 4

Форми прояву протидії при розслідуванні окремих різновидів злочинів, вчинених ор- ганізованими групами, злочинними органі- заціями

Важливим для розуміння сутності протидії розслідуванню злочинів є розкриття особливостей зовнішнього прояву в поведінці осіб, зацікавлених у перешкоджанні розслідуванню, форм їх взаємодії з навколишнім середовищем, що їх оточує на певний момент вчинення злочину чи під час його розслідування, обумовлене потребами та можливостями протидіючої особи щодо їх задоволення.

Як і відносно визначення протидії розслідуванню, у криміналістичній літературі наявні неоднозначні підходи розуміння змісту й виділення її форм. Пояснюється це, на нашу думку, розбіжностями не тільки в поглядах учених на протидію, але й у розумінні сутності форм та способів її здійснення, особливо на стадії досудового слідства. Це є наслідком відсутності в спеціальній літературі чітких визначень терміну "форма протидії розслідуванню", що в свою чергу призводить до безпідставної взаємної підміни спосо-

бів протидії розслідуванню та її форм у деяких авторів¹.

З цього приводу вірно висловився О.Ю. Головін, що виокремлення форм протидії розслідуванню повинно носити, перш за все, системний характер, охоплювати увесь спектр дій (*способів протидії – курсив наш*), спрямованих на створення перешкод кримінальному судочинству².

Під формою протидії ми розуміємо вид активної поведінки протидіючого суб'єкта, у якій у певних ознаках, що проявляються зовні, відбиваються його психофізіологіч-

¹ Див., наприклад: Григорьев В.Н. Организованное противодействие судопроизводству и проблемы его нейтрализации // Материалы научно-практической конференции "Организованное противодействие расследованию и меры по его нейтрализации", г. Руза – г. Москва, 29 – 30 октября 1996. – М., 1997. – С. 132; Жбанков В.А. К вопросу о противодействии расследованию преступлений, совершаемых членами организованных преступных структур // Там же. – С. 113; Климов И.А., Синилов Г.К. Противодействие криминальной среды как объект и предмет исследования теории ОРД // Там же. – С. 24 – 25.; Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2004. – С. 43 – 65; Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: Дис... канд. юрид. наук – спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Х., 2004. – С. 36 – 102; Яцюк О.В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: Автореф. дис... канд. юрид. наук – спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – К., 2005. – С. 11; Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша А.И. Расследование тяжких преступлений: научно-практическое пособие. – Х.: Одиссей, 2006. – С. 224; Демин К.Е. Понятие и содержание приемов противодействия расследованию преступлений, совершенных организованными преступными формированиями // Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений: Сборник научных статей. – М.: Акад. управл. МВД РФ, 2007. – С. 11 – 18.

² Див.: Головін А.Ю. Криміналістическа систематика. – М.: Лекс-Ест, 2002. – С. 150.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ні реакції на ситуацію, що склалася, при вчиненні злочину або в ході його розслідування.

Важливий крок до систематизації форм протидії розслідуванню зробив у 1997 році Р.С. Белкін, який запропонував виділяти "внутрішню" і "зовнішню" протидію¹.

Під "внутрішньою" протидією він розуміє протидію, здійснювану особами, причетними до розслідування в будь-якій формі. До суб'єктів "внутрішньої" протидії він відносить підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, фахівців, експертів, випадкових осіб, котрі опинилися на місці події. Маючи інформацію про подію злочину, за визначенням Р.С. Белкіна, вони прагнуть приховати її шляхом:

- утаювання від слідчого обставин розслідуваної справи або джерел необхідної для встановлення істини інформації;

- знищення слідів злочину і злочинця;

- зміни уявлення про спосіб вчинення злочину, особу винного, призначення об'єктів – носіїв інформації та їх коло (маскування);

- фальсифікації інформації та (або) її носіїв за допомогою свідомо неправдивого доносу, свідомо неправдивих показань, створення помилкових слідів та інших речових доказів і т.ін.²

¹ Див.: Белкин Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 130.

² Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 692 – 698.

"Зовнішньою" протидією є дії суб'єктів, які безпосередньо не пов'язані з розслідуваною подією й особою, котра проводить розслідування, або пов'язані з нею процесуальними, службовими, іншими владними відносинами чи залежностями¹. До суб'єктів цієї форми протидії Р.С. Белкін відносить посадових осіб установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності), де було вчинено злочин, корумпованих представників владних структур і правоохоронних органів, представників партій, профспілкових та інших громадських організацій, трудових колективів, окремих груп населення, родичів, друзів і близьких злочинця. Зовнішня протидія, на його думку, виявляється:

- у приховуванні події злочину, вчиненого в організації, на підприємстві, з метою збереження престижу;
- приховуванні події злочину з корисливих мотивів, наприклад, з метою подальшого приховання доходів від оподаткування, а також з інших мотивів: допущеного потурання злочинцю, одержання різних вигод і т.п.;
- приховуванні злочину через помилкове розуміння професійних інтересів;
- приховуванні злочину або протидії розслідуванню корумпованих суб'єктів з корисливих мотивів, через причетність до діяльності організованих злочинних згай;
- приховуванні злочину з особистих мотивів: на прохання зацікавлених у цьому родичів, знайомих, ділових партнерів, через загрозу репутації, соціальному стану, діловим зв'язкам;

¹ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 692.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

- примушуванні слідчого шляхом підкупу, обману, впливу авторитетом начальника, давання вказівок, обов'язкових для слідчого, до незаконних дій або дій, не викликаних інтересами слідства: зміни запобіжного заходу, припинення справи, перекваліфікації злочину на менш тяжкий тощо;

- неправомірному насильстві: погрозі життю, здоров'ю слідчого і членів його сім'ї та інших близьких йому людей, погрозі дискваліфікацією, перешкоджанням службовому зростанню, розголошенні колишніх аморальних або інших вчинків, що ганьблять репутацію, тощо;

- впливі на свідків, потерпілих, інших осіб, які мають потрібну інформацію, експертів шляхом підкупу, погроз, шантажу¹.

У пізнавальному значенні запропоноване розмежування форм протидії, безсумнівно, становить інтерес. Однак у функціонально-практичному відношенні воно видається певною мірою штучним і в застосуванні повинне розумітися як криміналістично умовне, оскільки в розслідуванні будь-якого злочину різновиди протидії, що зустрічаються, вельми проблематично розмежувати: які з них "внутрішні", а які "зовнішні", а отже, визначити суб'єктів кожної з цих форм протидії. Наприклад, при розслідуванні справ про розкрадання на підприємствах, в установах і організаціях у багатьох випадках посадові особи й інші службовці, які працюють у них, є свідками тих чи інших злочинних дій, і приховування ними події злочину з метою, наприклад, збереження престижу підприємства спричиняє утворення зв'язку між ними, прихо-

¹ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – С. 698 – 700.

вуваною ними подією злочину та її розслідуванням. Це є характерним і для родичів, друзів та інших близьких винного. Дуже часто виникає необхідність їх допиту як свідків у кримінальній справі – і виходить, що протидію, здійснювану ними, із зазначених Р.С. Белкіним підстав, потрібно вважати "внутрішньою", а не "зовнішньою". Наведені приклади, на нашу думку, наочно свідчать про штучність і суперечливість пропозицій Р.С. Белкіна щодо розмежування "внутрішньої" і "зовнішньої" форм протидії розслідуванню злочинів і класифікації суб'єктів, що належать до кожної з них.

Зазначену нечіткість розрізнення "зовнішньої" і "внутрішньої" форм протидії та їх суб'єктів можна пояснити тим, що ці питання недостатньо розроблені в юридичній науці, а Р.С. Белкін, по суті, першим звернув увагу на необхідність їх дослідження.

До криміналістично умовних також можна віднести протидію розслідуванню злочинів в активній формі і протидію розслідуванню злочинів у пасивній формі, які виділив А.Р. Ратінов. Під активною протидією він розуміє цілеспрямований вплив на носії доказової інформації або перешкоджання доступу до неї: давання неправдивих показань, приховування та знищення речових доказів, створення інсценувань, примушення до давання неправдивих показань, непокора й прямий опір слідчому тощо. Пасивна ж протидія, за визначенням А.Р. Ратінова, полягає в невиконанні необхідних дій: неповідомленні запитуваних відомостей, нез'явленні за викликом для провадження слідчої дії, умовчужанні, відмові від давання показань¹. Однак слід зауважити, що те ж неповідомлення запитуваних відомо-

¹ Див.: Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – С. 167.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

стей пов'язане з активними діями, спрямованими на обґрунтування відсутності необхідних правоохоронним органам відомостей або неможливості їх надання; умисне нез'явлення за викликом для провадження слідчої дії завжди обґрунтовується якимись причинами; умовчання, як правило, пов'язане з неправдою щодо незнання особою фактичних даних про подію злочину. Навіть відмова від давання показань – не недіяльність (пасивний від лат. *passivus* – недіяльний). У кримінальному праві відмова розуміється як відкритий прояв в усній чи письмовій формі небажання свідка давати показання¹, тобто свідок, котрий відмовляється давати показання, аж ніяк не виявляє бездіяльність, не мовчить у відповідь на запитання особи, яка провадить допит або очну ставку. Він обґрунтовує своє небажання відповідати на поставлені йому запитання, спираючись на законні (передбачені ст. 63 Конституції України) або незаконні підстави для відмови від давання показань. Поділ способів протидії розслідуванню на активні та пасивні вказує не на те, що протидія може виявлятися у формі дії чи бездіяльності. Практичне значення класифікації А.Р. Ратінова полягає у виділенні дій, пов'язаних із впливом на джерела інформації, яка має доказове значення (активна форма), і не пов'язаних із впливом на її носії (пасивна форма).

Для слідчої практики найбільше значення мають класифікації форм протидії розслідуванню окремих видів злочинів.

¹ Див.: Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года / Под ред. Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – С. 1034.

М.П. Яблоков, описуючи особливості розслідування організованої злочинної діяльності, запропонував залежно від характеру протидії з боку організованої злочинної групи розрізняти індивідуальну (засновану на особистому досвіді кожного члена ОЗГ), групову (засновану на загальних групових інтересах) і корпоративну (що базується на корпоративних інтересах складної організованої структури)¹.

В.П. Корж за результатами аналізу розслідування економічних злочинів, вчинюваних організованими групами, злочинними організаціями, пропонує виділяти протидію розслідуванню конкретної кримінальної справи та протидію діяльності правоохоронних органів у цілому².

Проведені нами дослідження особливостей вчинення розбоїв, вимагань, крадіжок, розкрадань чужого майна шляхом зловживання службовим становищем, вчинених організованими групами і злочинними організаціями та їх розслідування дозволяють виділити такі форми протидії.

За спрямованістю дій – приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб і втручання в розслідування злочину з метою примушення працівників органу дзнання, досудового слідства, прокуратури, суду до прийняття рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам (про відмову в порушенні кримінальної справи, перекваліфікації дій осіб, яких притягнуто до кримінальної від-

¹ Див.: Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 2002. – С. 151.

² Див.: Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – С. 253 – 254.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

повідальності, припиненні їх кримінального переслідування і т.п.).

Щодо події злочину і його розслідування – приховування злочину та перешкоджання його розслідуванню.

Під приховуванням злочину слід розуміти умисні дії, спрямовані на утаювання, знищення, маскування, фальсифікацію слідів злочину, злочинця або їх носіїв і здійснювані злочинцями у ході або безпосередньо після вчинення злочину.

Перешкоджання розслідуванню злочину – це умисні дії, спрямовані на перешкоджання виявленню, фіксації та вилученню фактичних даних про подію злочину шляхом їх утаювання, фальсифікації, впливу на їх носіїв, примушення інших осіб до таких дій і вчинювані підозрюваними (обвинуваченими), членами ОЗУ, яких не притягнуто до кримінальної відповідальності, та іншими зацікавленими особами (родичами, знайомими членів ОЗУ, захисниками, корумпованими посадовими особами правоохоронних органів, органів державної влади чи управління) у зв'язку з виявленням і розслідуванням конкретного злочинного діяння.

Залежно від характеру взаємодії особи, яка вчинила злочин, з носіями інформації, що має доказове значення, протидія розслідуванню може бути безпосередньою (наприклад, здійснення обвинуваченим психічного впливу на потерпілого, свідків з метою примушення їх до давання неправдивих показань) і опосередкованою, коли такі дії вчиняються через осіб, не пов'язаних із вчиненням злочину (наприклад, підкуп потерпілого близькими родичами обвинуваченого з метою примушення його до давання неправдивих показань).

Залежно від видів суб'єктів протидії розслідуванню протидія виходить або від осіб – учасників події злочину (злочинців (підозрюваних, обвинувачених), свідків-очевидців, потерпілих), або осіб, не пов'язаних з подією злочину (близьких родичів, знайомих підозрюваних (обвинувачених), зацікавлених у результатах розслідування посадових осіб правоохоронних органів, органів державної влади, захисника).

Важливо також звернути увагу на те, що **за кількістю суб'єктів протидія розслідуванню** злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, може бути здійснена як однією особою, групою осіб, так і організованим злочинним утворенням в цілому.

Залежно від об'єктів впливу і конкретних ситуацій в проваджуваних справах протидія розслідуванню може бути спрямована на фізичних осіб (потерпілий, свідок-очевидець, слідчий, оперативний працівник, експерт, суддя, підозрюваний (обвинувачений), члени їхніх сімей), так і на предмети матеріального світу, що є джерелом інформації, яка має доказове значення.

За кількістю об'єктів впливу протидія розслідуванню буває простою – шляхом впливу на один об'єкт (наприклад, на одного свідка для примушення його до давання неправдивих показань) і складною – на два і більше об'єкти (наприклад, на кількох свідків для примушення їх до давання неправдивих показань, що не суперечать одне одному).

Як свідчить практика, від наявності впливу на суб'єктів протидія розслідуванню може бути активною, тобто, безпосередньо пов'язаною із впливом на джерела інформації, яка має доказове значення (наприклад, здійснення фізичного або психічного впливу на свідків-очевидців з метою схилення їх до давання неправдивих показань, знищення слідів злочинця на місці скоєння злочину), і пасивною – прямо не пов'язаною із впливом на її носії (наприклад, приховування обізнаності про обстави-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ни вчинення злочину, відмова від давання показань, не-пред'явлення на вимогу органів досудового слідства предметів, документів, нез'явлення до органу досудового слідства свідка за його викликом і т.ін.).

Запропоновані класифікації форм протидії розслідуванню є орієнтовними і залежно від можливих, таких, що виділяються у слідчій практиці, нових ознак впливу на розслідування злочинів можуть змінюватися й доповнюватися. Значення поділу протидії розслідуванню окремих видів злочинів на форми полягає в тому, що це дає змогу розкрити різні сторони цього своєрідного виду умисної діяльності, яка перешкоджає об'єктивному, повному й усебічному встановленню обставин вчинення злочину.

Глава 5

Суб'єкти протидії розслідуванню злочинів, вчинених ОЗУ

У кримінальному праві, кримінальному процесі та криміналістиці питання про коло суб'єктів протидії розслідуванню злочинів дотепер належним чином не вирішене. Між тим, поряд з чітким визначенням поняття протидії розслідуванню як своєрідної протиправної діяльності, її видів і способів, установлення причетних до неї осіб та їх можливостей перешкодження розкриттю й розслідуванню конкретних злочинів має важливе практичне значення для розроблення правових і криміналістичних заходів її подолання. У криміналістиці дослідження форм і способів протидії розслідуванню окремих видів злочинів і кола осіб, що їх використовують для перешкодження встановленню обставин вчинення конкретного злочину та винних осіб, є науковою основою розроблення тактики їх подолання та відповідних методичних рекомендацій щодо припинення й профілактики протиправного впливу на процес розслідування конкретних злочинів.

Аналіз кримінальних справ про розбої, вимагання, крадіжки, розкрадання чужого майна шляхом зловживання службовим становищем, вчинені організованими групами, злочинними організаціями, літературних джерел, свідчить, що суб'єктами протидії можуть бути:

- організоване злочинне утворення;
- окремі групи осіб, зацікавлених у результатах розслідування;
- окремі підозрювані (обвинувачені), члени ОЗУ;

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

- близькі родичі, знайомі підозрюваних (обвинувачених) членів ОЗУ;
- захисники;
- потерпілі, свідки;
- власники засобів масової інформації, окремі представники ЗМІ (головні редактори, журналісти);
- трудові колективи підприємств, організацій, установ, де працюють посадові особи притягнуті до кримінальної відповідальності;
- особи, які здійснюють і беруть участь у розслідуванні кримінальної справи (слідчі, працівники органу дізнання, спеціалісти, експерти й ін.);
- начальники слідчих підрозділів, органів дізнання, прокурори, судді, інші посадові особи органів державної влади чи управління, місцевого самоврядування;
- представники політичних партій, громадських організацій.

Організоване злочинне утворення є суб'єктом протидії лише у випадках, коли його члени діють умисно, спільно, з метою уникнути притягнення до кримінальної відповідальності за вчинені злочини та зберегти саме існування ОЗУ для продовження злочинної діяльності, тобто протидія розслідуванню виступає як групова дія, що поєднує дії членів ОЗУ з її підготування та здійснення. У вивчених 266 кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами, злочинними організаціями на території Луганської, Донецької, Харківської, Сумської, Миколаївської областей в період з 1993 по 2007 рік, у 72 (27%) справах ОЗУ виступали як суб'єкт протидії розслідуванню.

З позицій соціальної психології Г.М. Андрєєва визначає групу як "реально існуюче утворення, у якому люди зібрані разом, об'єднані якоюсь загальною ознакою, різновидом спільної діяльності або поміщені в якісь ідентич-

ні умови, обставини (а також у реальному процесі їхньої життєдіяльності), певним чином усвідомлюють свою приналежність до цього утворення"¹. За описом М.І. Єникеева, ОЗУ у юридичній психології розглядається як спеціалізований соціально-психологічний механізм, що збільшує суспільну небезпеку злочинної діяльності, об'єднання, яке відрізняється спільністю злочинних інтересів і умислу, стійкими внутрішньогруповими зв'язками та рольовою диференціацією². Функціонування ОЗУ протягом тривалого часу для вчинення злочинів пов'язане з існуванням у його членів комплексу психологічних установок³, які забезпечують її стійкість. Як показує аналіз слідчої практики розслідування окремих видів корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, вчинених ОЗУ, загальною установкою для членів ОЗУ є установка на злочинну діяльність у складі групи злочинців. Особливості обраного способу вчинення злочинів ОЗУ впливають на формування індивідуально зумовлених цим способом установок.

Так, вчинення розбоїв, вимагань ОЗУ включає попередню психологічну підготовку до здійснення психічного (у формі погроз життю, здоров'ю, розповсюдження відомостей, які потерпілий бажає залишити в таємниці, тощо) або фізичного впливу (у формі побоїв, катувань, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості й т.ін.) на потерпілих чи їхніх близьких родичів для забезпечення виконання вимог про передачу майна. Психологічна уста-

¹ Див.: Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1996. – С. 137 – 138.

² Див.: Еникеев М.И. Общая и юридическая психология. – М.: Юридическая литература, 1996. – Ч. 2. – С. 211.

³ Установка особистості – це зайнята позиція, яка полягає у певному відношенні до цілей і завдань, що стоять перед нею, та отримує вираження у вибірковій мобілізованості та готовності до діяльності, спрямованої на її здійснення. – Див.: Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2004. – С. 520.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

новка злочинців на вчинення розбою або вимагання може проявлятися при обранні насильницьких способів вчинення протидії розслідуванню ОЗУ корисливо-насильницької спрямованості як найбільш природних для них і простих у підготовці та вчиненні. У вивчених нами 102 кримінальних справах про вимагання та 63 про розбої, вчинені ОЗУ, насильницькі способи впливу на потерпілих, свідків-очевидців, членів слідчо-оперативної групи шляхом погроз життю, здоров'ю, знищенням майна, або реалізації цих погроз з метою схилення їх до чинення протидії розслідуванню застосовувались членами ОЗУ відповідно у 84 (84%) та 24 (38%) кримінальних справах. Як свідчить слідча практика, ОЗУ, що вчиняють корисливі злочини, теж можуть застосовувати насильницькі способи протидії розслідуванню, але в змістовному плані воно є психічним (жодного випадку фізичного насильства по вивченим нами справам виявлено не було). Із 60 кримінальних справ про крадіжки тільки у 2 (3%), а з 41 кримінальної справи про розкрадання шляхом зловживання службовим становищем у 1 (0,4%) були факти погроз життю та здоров'ю осіб, що приймали участь у розслідуванні, або їх близьким. Для ОЗУ корисливої спрямованості, тих що діють в сфері економіки, характерною є протидія шляхом впливу на результати розслідування злочину через корумпованих посадових осіб органів державної влади, підкуп свідків, слідчого, оперативних працівників, що безпосередньо розслідують злочин. Такі випадки були встановлені нами у 22 (48%) кримінальних справах про розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, вчинені ОЗУ.

Не останню роль, як видно з вивчених кримінальних справ, у протидії розслідуванню ОЗУ відіграє установка його членів вирішувати спільно завдання, що виникають у зв'язку з їх злочинною діяльністю, зокрема перешкоджати

виявленню правоохоронними органами вчинених злочинів і встановленню ними фактичних даних про його подію. Установка діяти спільно для протидії розслідуванню в членів ОЗУ виникає на основі існуючої в них потреби в безпеці, а також ситуації, що складається на певний момент вчинення злочину або його розслідування, у якій ця потреба може бути задоволена шляхом вчинення групової дії, що перешкоджає розслідуванню. При цьому зміна ситуації, у якій перебувають члени ОЗУ, котрі протидіють розслідуванню, а також усвідомлення цього ними можуть спричинити зникнення в них установки на протидію розслідуванню групою. Наприклад, нерідко після затримання за підозрою у вчиненні злочину члени ОЗУ спочатку стають на шлях неправди – заперечують свою вину, вигороджують співучасників і т.п. Однак, як свідчить практика, збирання й пред'явлення доказів у ході допитів, очних ставок, ознайомлення з висновками експертиз, обстановка ізоляції та неможливість координувати свої дії зі співучасниками послаблюють їх рішучість до подальшої протидії розслідуванню і взагалі може спричинити зникнення установки на групові дії в цьому напрямку. У результаті одні члени ОЗУ дають правдиві показання, викривають співучасників злочинів. Інші – продовжують робити спроби протидіяти розслідуванню, але вже самотійно.

Об'єднання в груповій протидії розслідуванню окремих осіб, які мають різні індивідуальні здібності та риси характеру, приводить до взаємного доповнення здібностей і рис єдиного групового суб'єкта, яким виступає ОЗУ. Так, наявність в ОЗУ рішучих, завзятих, послідовних членів може надати спільній протидії рішучості, завзятості та послідовності. Водночас слід зазначити, що доповнюватися і тим самим підсилюватися можуть як ті якості ОЗУ, що підвищують ефективність протидії, так і ті, що знижують її, – безвільність, нерішучість, пасивність тощо.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Протидія розслідуванню ОЗУ передбачає таку саму координацію спільних дій його членів, яка наявна при здійсненні ним злочинів. Ґрунтується вона, як правило, на вже сформованій системі керування ОЗУ, де на основі взаємної домовленості, що досягається на початковому етапі злочинної діяльності або в процесі її, за всіма членами групи закріплюються певні функціональні обов'язки. Залежно від виконуваних членами ОЗУ функцій при протидії розслідуванню в її складі можна виділити такі блоки:

- 1) організаційно-розпорядчий;
- 2) забезпечення безпеки функціонування;
- 3) виконавський (див. схему 1).

Як показує аналіз літератури та кримінальних справ, залежно від етапів злочинної діяльності ОЗУ кожен її структурний елемент (група чи окремі особи) виконує визначені для нього заходи щодо протидії розслідуванню. При цьому вони можуть реалізовуватися як заздалегідь спланована акція підготовлених для цього членів ОЗУ, так і в результаті *переорієнтації* всіх членів ОЗУ на протидію розслідуванню.

Окремі особи, які вчиняють дії,
що перешкоджають розслідуванню

Схема 1. Структура побудови ОЗУ при протидії розслідуванню

Організаційно-розпорядчий блок, представлений керівником (групою керівників) ОЗУ, бере участь у плануванні, підготованні й контролі за виконанням усіх протидіючих діянь, вчинюваних підлеглими їм злочинцями, а також посадовими особами, які перебувають у матеріальній чи іншій залежності від них.

Для забезпечення можливості протидіяти розслідуванню та створення основи прийняття рішення керівником про спосіб протидії особи (групи), які входять у блок забезпечення безпеки функціонування ОЗУ (див. схему 1), можуть здійснювати дії:

1) при створенні ОЗУ – з підбору та періодичної чи постійної перевірки на предмет благонадійності особового складу утворення; зі збирання компрометуючої інформації на посадових осіб, які виконують правоохоронні функції на території базування й здійснення злочинів ОЗУ, вивчаючи можливості щодо їх схилення до співробітництва з ОЗУ; із забезпечення просування по службі корумпованих посадових осіб в органах державної влади;

2) при підготованні й здійсненні злочину – з вибору та перевірки місць зустрічей членів ОЗУ для організації й підготовання злочинів; з підбору об'єктів злочинних посягань, збирання інформації про них та її аналізу на підставі наявного кримінального досвіду, знання чинного законодавства, прогалин у ньому; з підготовки планів вчинення і приховування злочину з визначенням їх найбільш оптимальних способів; з визначення способів легалізації грошових і матеріальних коштів, здобутих злочинним шляхом; з розроблення різноманітних схем дій ОЗУ у випадку виявлення вчинених ним злочинів і встановлення правоохоронними органами осіб, які в них брали участь;

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

3) у процесі розслідування злочинів – зі збирання інформації про докази, одержані в ході розслідування в справі, про осіб, які беруть у ній участь; із забезпечення стійкого зв'язку між затриманими (арештованими) і членами ОЗУ, котрі перебувають на волі, для координації їхніх спільних дій.

Окремі особи або структурні підрозділи ОЗУ, що входять у виконавський блок, при протидії розслідуванню ОЗУ (див. схему 1) здійснюють безпосередню реалізацію обраних керівником ОЗУ способів протидії розслідуванню: при вчиненні злочинів приховують їх сліди, і вони ж, яких завжди встановлюють в першу чергу, перешкоджають викриттю своїх співучасників шляхом давання неправдивих показань або відмови від давання показань і т. ін. Виконавцями дій, що перешкоджають розслідуванню, як показує аналіз вивчених кримінальних справ, можуть виступати і члени ОЗУ, котрі не брали участь у вчиненні злочину, що розслідується (наприклад, коли члени ОЗУ затримані (арештовані) і перебувають в ІТУ (СІЗО), психічний чи фізичний вплив на потерпілого або свідків з метою схилення їх до давання неправдивих показань можуть здійснювати члени ОЗУ, які залишилися на волі). Слід зазначити, що при протидії ОЗУ особи, котрі входять в організаційно-розпорядчий блок і блок забезпечення безпеки функціонування, можуть брати і безпосередню участь у реалізації обраних способів протидії розслідуванню, тобто виступати як виконавці дій, що перешкоджають розслідуванню.

При розслідуванні злочинів, вчинених ОЗУ, протидіяти розслідуванню можуть **окремі групи осіб, зацікавлених у результатах розслідування**. Ці групи виникають на підставі єдності інтересів окремих членів ОЗУ, їхніх родичів, захисників, корумпованих представ-

ників органів державної влади та управління. Протидія розслідуванню з боку окремих груп осіб, як свідчить узагальнення слідчої практики, зустрічається частіше ніж з боку ОЗУ в цілому (така протидія була встановлена по 180 (67%) з 266 вивчених нами кримінальних справ про злочини, вчинені ОЗУ). Викликане це тим, що виявлення злочину правоохоронними органами, загроза притягнення до кримінальної відповідальності, ізоляція членів ОЗУ у разі їх затримання та арешту сприяють зайняттю домінуючого положення в системі потреб злочинців потреби в особистій безпеці, усвідомлюваний злочинцями результат реалізації якої є ухилення від кримінальної відповідальності, іноді за будь-яку ціну. Якщо в ОЗУ під час вчинення ним злочину, або в процесі його розслідування мав місце конфлікт інтересів між його членами, то реалізація потреби в особистій безпеці сприяє швидкому роз'єднанню ОЗУ в залежності від конкретної ситуації на окремі групи або осіб, що протидіють розслідуванню.

Підозрювані (обвинувачені) члени ОЗУ стають суб'єктами протидії розслідуванню у двох ситуаціях: коли внаслідок затримання, арешту співучасники не можуть узгодити свою лінію поведінки й успішно застосувати спільно той чи інший спосіб протидії, а також коли їх позиції на досудовому слідстві стосовно один до одного розходяться. Із 266 вивчених кримінальних справ у 252 (94%) підозрювані (обвинувачені) члени ОЗУ протидіяли розслідуванню. У переважній більшості випадків їх протидія виражалася у даванні неправдивих показань, відмові від давання показань. Спонукають підозрюваних (обвинувачених) членів ОЗУ, як і інших суб'єктів протидії, вчиняти дії, що перешкоджають розслідуванню, певні потреби й мотиви. О.М. Леонтьєв

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

писав: "Діяльності без мотиву не буває"¹. Потреба особи в задоволенні своїх особистих інтересів, набуваючи спонукальної, спрямовуючої сили діяльності, стає її мотивом². Наведені поняття, на нашу думку, відносяться і до діяльності з розслідування злочинів, а також протидії йому. Потреба в протидії розслідуванню – це психологічний стан особи, яка протидіє, що виражає її залежність від конкретних умов і результатів вчинення та розслідування злочину і виступає спонукою її активності. Усвідомлювана особою потреба в протидії розслідуванню стає однією з вітальних функцій³ її поведінки на період часу, пов'язаний із вчиненням і розслідуванням злочину. Домінуюче місце серед потреб у протидії розслідуванню займає потреба в безпеці. Так, наприклад, в осіб, які вчинили розбої, вимагання в складі ОЗУ (підозрюваних, обвинувачених), усвідомлення можливості бути притягнутими до кримінальної відповідальності, а також страх за своє життя й здоров'я у випадку їх співробітництва з правоохоронними органами

¹ Див.: Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Избранные психологические произведения. – В 2-х т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 153.

² Див.: Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1999. – С. 277 – 278; Котов Д.П. Мотивы преступления и их доказывание следователем: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Саратов, 1972. – С. 5; Максименко С.Д., Зайчук В.О., Клименко В.В., Соловйенко В.О. Загальна психологія: Підручник для студентів. – К.: Форум, 2000. – С. 307, 308.

³ Див. докладно про вітальні функції людини та їх види: Москаленко А.Т. Сержантов В.Ф. Личность как предмет философского познания: Философская теория личности и ее психологические и биологические основания / Отв. ред. А.Г. Олех. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1984. – С. 161 – 164, 185, 208, 221.

приводять до формування потреби забезпечити себе від настання цих несприятливих наслідків. Не останню роль у мотивації поведінки цих осіб нерідко відіграють корисливі міркування, а саме потреба зберегти здобуті злочинним шляхом матеріальні цінності та кошти.

Комплекс умов, що викликають зазначені потреби та впливають на формування відповідних їм мотивів (безпеки й користі), специфічний для різних категорій осіб, які протидіють розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями¹.

Так, для підозрюваного (обвинуваченого) члена ОЗУ такими умовами можуть бути:

- характер обраного способу вчинення злочину, передбачувані ним можливі види матеріальних слідів, що можуть залишитися в результаті його реалізації, а також свідки-очевидці, їх кількість і ступінь повноти спостереження ними дій злочинця;

- наявність матеріальних слідів і свідків-очевидців, які залишилися після фактичного вчинення злочину обраним способом;

- можливість підготування певного способу протидії розслідуванню та кількість часу, необхідного для цього;

- ефективність раніше застосованого способу протидії розслідуванню;

- виявлення злочину правоохоронними органами, зібрані ними докази та встановлення причетності особи до його вчинення.

Близьких родичів, знайомих підозрюваних (обвинувачених) членів ОЗУ спонукає до протидії розслідуванню їх прагнення забезпечити злочинця, до якого вони

¹ Див.: Шехавцов Р. Виявлення та подолання протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями // Право України. – 2001. – № 6. – С. 64.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

почувають особисту прихильність, від притягнення до кримінальної відповідальності, іноді незалежно від тяжкості вчиненого ним злочину, і прагнення зберегти для себе джерело матеріальних коштів, яким є цей злочинець. Із вивчених кримінальних справ у 11 (3%) близькі родичі, знайомі підозрюваних (обвинувачених) протидіяли розслідуванню шляхом приховування, знищення речових доказів, підкупу потерпілих, давання неправдивих показань про алібі особи, що притягується до кримінальної відповідальності. У літературі наводяться дані про те, що близькі родичі, знайомі підозрюваних (обвинувачених) можуть протидіяти шляхом звернення з необґрунтованими скаргами до прокуратури про незаконність арешту, про неприпустимі методи ведення слідства й ін.¹

Захисники за результатами вивчення нами слідчої практики виступали як суб'єкти протидії розслідуванню у 5 випадках². Цікавими є результати опитування 62 адвокатів України проведено Н.С. Карповим, за яким 4,8 % з них визнали реальне існування фактів протидії розслідуванню з боку адвокатів³. Аналогічні результати при опитуванні 42 адвокатів Росії отримав Ю.П. Гармаєв⁴, а також на окремі суттєві недоліки професійного захисту в

¹ Див.: Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 2002. – С. 163.

² Ці дані були отримані в результаті інтерв'ювання 27 слідчих та 32 оперативних працівників, що розслідували злочини, вчиненні ОЗУ.

³ Див.: Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирических исследований). – К., 2004. – С. 78.

⁴ Див.: Гармаєв Ю.П. Участие недобросовестных адвокатов в организованной преступности и коррупции (материалы спецкурса). – Иркутск, 2003. – С. 28, С. 41 – 52.

кримінальних справах з боку адвокатів України вказує І.І. Когутич¹ та інші.

Способами якими можуть протидіяти розслідуванню захисники є:

- оперативна поява захисника у формі миттєвого реагування на затримання або арешт, адвокатське ескортування вчинення злочинів²;

- необґрунтовані, надумані скарги захисника про незаконність арешту, про начебто неприпустимі методи розслідування;

- забезпечення зв'язку для обміну інформацією між затриманим (арештованим) членом ОЗУ і членами ОЗУ, які залишилися на волі³;

- зрив провадження слідчих дій шляхом втручання в дії підзахисного, потерпілого, свідка, слідчого;

- відмова підписувати протокол слідчої дії, в якій приймав участь захисник;

- фальсифікація доказів, створення неправдивого алібі⁴;

- організація вчинення психічного або фізичного впливу на осіб, що приймають участь у розслідуванні злочину;

¹ Див.: Когутич І. Про тактику взаємодії й протистояння обвинувачення та захисту під час провадження у кримінальній справі // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіональної конференції (13 – 14 лютого 2003 року) – Львів, 2003. – С. 496 – 497.

² Див.: Там само. – С. 496.

³ Див.: Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 2002. – С. 162 – 163.; Гармаев Ю.П. Противодействие незаконным способам защиты на предварительном следствии // Российский следователь. – 2002. – № 8. – С. 17.

⁴ Див., Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: Лекс-Эст, 2002. – С. 158.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

- посередництво у даванні хабара між злочинцями та особами, що розслідують злочин, або посадовцями, що здійснюють контроль за результатами розслідування¹;

- затулювання із ознайомленням з матеріалами кримінальної справи.

Як відомо, питанням професійного захисту по кримінальним справам присвячено чимало теоретичних і практичних наукових розробок вітчизняних юристів різних часових періодів, таких як: Є.В. Васьковського, А.Ф. Кони, П. Сергеїча, В.Д. Спасовича, І.Г. Гессена, О.М. Маркова, М.М. Полянського, а також сучасних – М.О. Баєва, О.Д. Бойкова, Т.В. Варфоломієвої, Ю.П. Гармаєва, Г.І. Гінзбурга, В.В. Леоненко, Є.Ю. Львової, М.П. Некрасова, С. Сафулько та інших². В їх працях висвітлені стан проблеми

¹ Див., Бабаєва Э.У. Проблемы теории и практики преодоления противодействия уголовному преследованию: Монография. – М.: Юриформ, 2006. – С. 108 – 110.

² Див., наприклад: Полянский Н.Н. Правда и ложь в уголовной защите. – М., 1927; Баев М.О., Баев О.Я. Правда и ложь в уголовной защите (казусы Н.Н. Полянского) // Адвокатура и адвокатская деятельность в свете современного конституционного права (к 10-летию принятия Конституции России): Материалы международной научно-практической конференции, Екатеринбург. 29 – 30 декабря 2003 года. – Екатеринбург, 2004. – С. 20 – 32; Бойков А.Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам. – М.: Юрид. лит., 1978. – 176 с.; Варфоломеева Т.В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника: Монография. – К., 1987. – 153 с.; Гармаев Ю.П. Пределы полномочий защитника в уголовном процессе и типичные правонарушения, допускаемые адвокатами. – М., 2002. – 172 с.; Гинзбург Г.И., Поляк А.Г., Самсонов В.А. Советский адвокат. – М.: Юрид. лит., 1968. – 200 с.; Леоненко В.В. Профессиональная этика участников уголовного судопроизводства. – К.: Наукова думка, 1981. – 162 с.; Некрасова М.П. О некоторых аспектах процессуального положения адвоката-защитника // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР. – Калининград, 1977. – Вып. 5. – С. 125 – 141;

процесуального положення адвокатів, нормативно-правове регулювання їх функцій, деякі загальні судження про місце і значення правозахисної адвокатури в українському громадянському суспільстві, недоліки, що мали місце в судовій практиці, питання дотримання правил етики та нетипові казуїстичні приклади правозахисної практики в кримінальних справах. Між тим, як показує ознайомлення з цими працями, в них недостатньо приділена увага науковій розробці таких важливих питань як інтелектуальна та професійно-психологічна культура професії адвоката, наукові основи організації їх праці та особливості професіографії захисної діяльності в практиці судочинства, які суттєвим чином впливають на належне виконання адвокатами-захисниками своїх професійних обов'язків, на що слушно звертається увага в сучасній психологічній літературі¹.

З числа праць названих авторів, на нашу думку, заслуговує на увагу маловідома робота М.М. Полянського "Правда и ложь в уголовной защите", що була опублікована у 1927 році. У якій наводяться казуси професійного кримінального захисту і авторське їх вирішення, за визначенням, наприклад М.О. Баєва та Я.О. Баєва, в статті присвяченій цим казусам, вони

Сафулько С. Місце правозахисної адвокатури в українському громадянському суспільстві // Український журнал про права людини – 2005. – № 2 (2). – С. 5 – 16.

¹ Див., наприклад: Психологическая диагностика. Проблемы и исследования / Под ред. К.М. Гуревича. – М.: Педагогика, 1981. – 232 с.; Професійна діагностика / Упор. Т. Гончаренко. – К.: Ред. заг.-педагог. газет, 2004. – 120 с.; Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.; Профессиограммы и профессиокарты основных профессий. – Кн. 2: Методическое обеспечение для работников службы занятости. – К.: ГЦЗМТУ, 1995. – 224 с.; Рибалка В.В. Психологія праці особистості: навчально-методичний посібник. – К. – Кременчук, 2006. – 76 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

не тільки не втратили, а й набули ще більшої гостроти для сучасної адвокатської практики¹. Як уявляється, з позицій забезпечення конституційних вимог та гарантій прав і інтересів осіб в кримінальному судочинстві в сучасних умовах протидії розслідуванню з боку організованих злочинних утворень потребують переосмислення проблеми професійного захисту та юридично виважене вдосконалення нормативно-правова регламентація ролі адвокатів при провадженні в кримінальних справах.

Потерпілі, свідки в кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами, злочинними організаціями, стають суб'єктами протидії розслідуванню (такі факти були встановлені в 27 (7%) із вивчених кримінальних справ), відмовляючись від давання показань, даючи неправдиві показання, оскільки їх до цього спонукають:

- психічний чи фізичний вплив на них у ході вчинення злочину;
- психічний чи фізичний вплив на них, а також на їх родичів, знищення їх майна або реальна загроза таких дій у зв'язку з їх участю в розслідуванні кримінальної справи;
- пропонування з боку злочинців чи інших зацікавлених осіб матеріальних коштів за здійснення ними протидії розслідуванню;

¹ Див.: Баев М.О., Баев О.Я. Правда и ложь в уголовной защите (казусы Н.Н. Полянского) // Адвокатура и адвокатская деятельность в свете современного конституционного права (к 10-летию принятия Конституции России): Материалы международной научно-практической конференции, Екатеринбург. 29 – 30 декабря 2003 года. – Екатеринбург, 2004. – С. 21.

- відсутність впевненості в тому, що винні у вчиненні злочину будуть притягнуті до кримінальної відповідальності та покарані.

Проведеним інтерв'юванням 200 респондентів-громадян було встановлено, що на прийняття ними рішення про давання неправдивих показань, чи відмову від давання показань можуть вплинути повідомлення **за-собів масової інформації** відомостей про "зловживання" владою особами, які розслідують злочин, політичне підґрунтя кримінальної справи і т. ін. Є.О. Москвін, досліджуючи роль ЗМІ в протидії розслідуванню злочинів, виділив ряд ознак протидії з боку ЗМІ, а саме: 1) публікація відомостей, що дискредитують діяльність органів слідства та оперативних апаратів в очах населення; 2) публікація відомостей, що перешкоджають встановленню та розшуку осіб, що вчинили злочин, шляхом розголошення даних, адрес свідків та потерпілих; 3) публікація відомостей, які містять інформацію про імовірного злочинця або які звинувачують у вчиненні злочину непричетних до нього осіб; 4) публікація відомостей, які провокують населення на вчинення протизаконних дій або пропагандують способи та методи вчинення злочинів¹. Яскравим прикладом використання ЗМІ для впливу на потерпілих, свідків по кримінальній справі та на осіб, що її розслідували, є випадок розповсюдження під час розслідування злочинів, вчинених ОЗУ "Хаді Такташ" (республіка Татарстан РФ), в них відомостей про зникнення свідків з боку обвинувачення, про збирання грошей для підкупу суддів

¹ Див.: Москвін Е.О. Роль средств массовой информации в противодействии расследованию // Воронежские криминалистические чтения: Сборник научных трудов. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 2003. – Вып. 4. – С. 227 – 229.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Верховного суду Республіки Татарстан та Верховного Суду РФ¹.

Трудовий колектив, де працюють посадові особи, члени ОЗУ, стосовно яких вирішується питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності, може виступати в якості суб'єкта протидії коли ці особи, використовуючи існуючу залежність по службі, розповсюджуючи недостовірну інформацію про підстави порушення та хід розслідування кримінальної справи, схиляють підлеглих до акцій "громадського протесту", відкритих звернень до вищих посадових осіб правоохоронних органів, інших органів державної влади, депутатів різних рівнів. Такі дії, спрямовані на формування упередженої суспільної думки в трудовому колективі, ускладнюють отримання від працівників підприємств, установ, організацій інформації про обставини вчинення злочинів.

Як свідчить аналіз вивчених нами кримінальних справ про злочини, вчинені ОЗУ, **особи, які здійснюють і беруть участь у розслідуванні кримінальної справи** (слідчі, працівники органу дізнання, спеціалісти, експерти й ін.), можуть виступати в якості суб'єктів протидії². Протидія розслідуванню такими особами здійснюється шляхом:

- інформування ними злочинців про заплановані правоохоронними органами оперативно-розшукові заходи, слідчі дії³;

¹ Див.: Жук О.Д. Уголовное преследование по уголовным делам об организации преступных сообществ (преступных организаций). – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 209.

² Із 266 кримінальних справ по одній був випадок вчинення протидії розслідуванню оперативними працівниками разом із слідчим, що незаконно затримали підозрюваного у вчиненні розбюю.

³ Див.: Вахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью. – К., 2002. – С. 91 – 93.

- штучного затягування порушення кримінальної справи під виглядом недостатності зібраних матеріалів попередньої перевірки¹;

- фальсифікації доказів винуватості або невинності певних осіб.

Особи, які здійснюють і беруть участь у розслідуванні кримінальної справи можуть спонукатися до протидії розслідуванню:

- здійсненням на них самих, а також на їх родичів, психічного чи фізичного впливу;

- пропонуванням їм з боку злочинців чи інших зацікавлених осіб матеріальних коштів за протидію розслідуванню;

- вчиненням ними самими під час розслідування злочину незаконних дій (наприклад, затримання особи за підозрою у вчиненні злочину в порядку ст. 115 КПК України без законних на момент затримання підстав).

Начальники слідчих підрозділів, органів дізнання, прокурори, судді, інші посадові особи органів державної влади чи управління, які мають можливості втручатися в процес розслідування злочинів, починають протидіяти розслідуванню у випадку здійснення на них психічного впливу (погрози з боку злочинців викрити їх незаконну діяльність, погрози з боку вищих корумпованих керівників зняти їх із займаних посад, притягнути до дисциплінарної відповідальності за невиконання необхідних дій і т.п.), коли їм пропонуються матеріальні кошти за вчинення протидії розслідуванню, підставою для протидії з боку цих осіб можуть бути й особисті неприємні стосунки з особами, що розслідують злочин. Аналіз слідчої практики свідчить, що протидія розслідуванню дані особи можуть на підставі неправомір-

¹ Див.: Криміналістика. Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Н.Новгород, 1995. – С. 351.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

них корпоративних інтересів¹. Ці корпоративні інтереси між посадовими особами правоохоронних органів та інших державних структур управління, що викликають протидію розслідуванню з їх боку, умовно можна розділити на дві групи:

1) корпоративні інтереси, виникнення яких напряду не пов'язане із розслідуванням певного злочину. Реально існуючі на сьогодні різноманітні корупційні схеми призначення на посади в органах державної влади (шляхом давання в різних формах хабара, виходячи із родинних або іншого роду стосунків) або діяльності певного органу державної влади в цілому, чи його окремого підрозділу (наприклад, існування "бізнес-планів" в органах внутрішніх справ, за якими плануються точні суми грошей, що повинні бути "зароблені" в цілому ОВС, його окремими службами, їх підрозділами та посадовими особами, призводить до існування системних зловживань посадовим становищем в ОВС України), викликають потребу у працюючих в них посадових осіб компенсувати "витрати", що вони понесли у зв'язку з їх призначенням на посаду чи за час своєї "службової діяльності" спрямованої на виконання "бізнес-плану" певного органу внутрішніх справ або забезпечити регулярним даванням хабарів вищим посадовим особам залишення їх на своїх посадах. Неправомірні корпоративні інтереси можуть виникати через системну залежність між собою окремих посадових осіб як в рамках одного відомства так і різних (наприклад, управлінська залежність між начальником органу внутрішніх справ та начальником слідчого відділення, який водночас є його заступником, процесуальна залежність між прокурором району та на-

¹ Див. докладно про юридичну корпоративність в кримінальному процесі: Тарасов А.А. Единоличное и коллегиальное в уголовном процессе: правовые и социально-психологические проблемы. – Самара, 2001. – С. 88 – 109.

чальником органу внутрішніх справ, слідчого відділу і т.п.). Однак, найбільшу суспільну небезпеку складають неправомірні корпоративні інтереси, що виникають між посадовими особами правоохоронних органів об'єднаних в організовану групу, діяльність якої спрямована на отримання матеріальних коштів шляхом зловживання своїм службовим становищем, вимаганням хабарів;

2) корпоративні інтереси, виникнення яких пов'язане із розслідуванням певного злочину. Наприклад, давання вказівок начальником слідчого відділу про незаконне притягнення особи в якості обвинуваченого та обрання їй запобіжного заходу, яка була раніше незаконно затримана в порядку ст. 115 КПК України, щоб не притягувати до відповідальності оперативних працівників та слідчого, які працювали по справі, або з метою зняття з контролю у вищих підрозділах нерозкритий тяжкий злочин. З цього приводу слід зауважити, що в таких та аналогічних їм ситуаціях виникає об'єднання рядових працівників правоохоронних органів та їх керівників, суддів на підставі неправомірних, таких що хибно розуміються інтересів служби, в групу, що перешкоджає встановленню обставин події злочину та реально причетних до неї осіб. Наприклад, в кримінальній справі про розбій, вчинений організованою групою у м. Луганську наприкінці 90-х років минулого століття, на підставі "зінання" підозрюваного, отриманого в результаті його побиття оперативними працівниками, від якого він на першому ж допиті у слідчого відмовився, слідчий незаконно та необгрунтовано спочатку його затримав в порядку ст. 115 КПК України, а потім пред'явив обвинувачення та обрав запобіжний захід тримання під вартою. Суддя районного суду засудив цю особу на підставі лише такого "доказу". Після оскарження вироку суду захисником засудженого Луганський обласний суд повернув цю справу на додаткове розслідування. На нараді у заступника прокурора області за участі начальника слідчого відділу, де працював слідчий, прокурора, заступника прокурора району, начальника та заступника начальника слідчого управління УМВС в області, присвяче-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ної розгляду результатів розслідування цього злочину та підстав повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, була досягнута домовленість про прийняття заходів по відстороненню від захисту адвоката, що направив скаргу по справі до обласного суду, та надання підслідному "свого" адвоката, повторне направлення у суд кримінальної справи для засудження цієї особи, відносно якої ніяких доказів її винності так і не було знайдено. Все це й було зроблено.

Окрему увагу, у зв'язку із розглядом сутності та різновидів протиправних корпоративних інтересів пов'язаних із розслідуванням злочинів, слід звернути на взаємини між слідчими та адвокатами-захисниками, за яких слідчий виступає в якості "постачальника" клієнтів двомтрьом "своїм" адвокатам. Взаємовигідність такого співробітництва очевидна – адвокати забезпечені більш-менш стабільною роботою, а слідчий у випадках неплатоспроможності підозрюваного (обвинуваченого) може залучити "свого" адвоката до безоплатного здійснення захисту по кримінальній справі. Таке явище, викликане фактичним руйнуванням системи юридичних консультацій в Україні та відсутністю державного фінансування витрат на оплату праці адвокатів-захисників за неплатоспроможності підозрюваного (обвинуваченого), породжує системні порушення положень КПК України та Закону України "Про адвокатуру" через безпринципність позиції адвокатів, ігнорування фактів порушень прав та законних інтересів підзахисних з боку слідчих.

Проведене дослідження практики розслідування злочинів, вчинених ОЗУ, показало, що в 6 (1%) кримінальних справах проявлялася й одноособова протидія з боку начальників слідчих підрозділів, органів дізнання, прокурорів, суддів, інших посадових осіб органів державної влади. Маючи владні повноваження, що дозволяють втручатися в процес розслідування кримінальної справи, наприклад, шляхом

давання вказівок про перекваліфікацію дій підозрюваних (обвинувачених), припинення їх кримінального переслідування, а також шляхом самостійного прийняття процесуальних рішень, дані суб'єкти протидії розслідуванню можуть зробити негативний вплив на його результати, сприяючи уникненню кримінальної відповідальності винними.

Останнім часом, разом із зростанням рівня політизації українського суспільства в якості суб'єктів протидії розслідуванню по кримінальним справам про злочини, вчинені в сфері господарської діяльності, посадові злочини, стали виступати **представники політичних партій, громадських організацій**. Це, в більшості випадків, є результатом фінансової залежності окремих територіальних партійних структур, або політичної партії (суспільної організації) в цілому від представників бізнесу. З 2000 року активно йде процес зрощування капіталу, часто "тіньового", та політичних партій національного та регіонального масштабу. Одним з основних чинників, що вплинули на це, є прагнення представників бізнесу забезпечити прикриття своєї протизаконної діяльності певною політичною партією, члени якої присутні в органах місцевого самоврядування, державної влади різних рівнів. Таке прикриття проявляється в миттєвій організації пікетів під дверима правоохоронних органів, де працюють особи, що розслідують злочин, виступів у підконтрольних політичним партіям засобах масової інформації, відкритих звернень до керівництва правоохоронних органів, держави із гаслами про "політичне переслідування" певної особи, з викладенням "фактів" зловживань службовим становищем осіб, що розслідують злочин, їх керівництва.

Глава 6

Співвідношення способу готування, вчинення окремих різновидів злочинів, вчинених ОЗУ, та способів їх приховування

У криміналістичній літературі зазвичай приховування злочину або розглядається як складова частина системи, що іменується способом злочину, поряд із його готуванням і вчиненням, або, виходячи з відносної самостійності цих складових протиправної діяльності злочинця, описується у вигляді відокремлених елементів механізму вчинення й приховування злочину.

Початком окремого розгляду приховування злочину та способу вчинення злочину стали дослідження В.П. Колмакова проблем розслідування злочинів проти життя. Опубліковану в 1956 році статтю він присвятив способу вчинення злочину та способу приховування злочину проти життя¹. До способу заподіяння смерті при вбивствах він відносив протиправні активні дії та бездіяльність, що призводять до позбавлення людини життя; матеріальні предмети (знаряддя, засоби), за допомогою яких вчинено злочин; місце і час вчинення злочину; застосовані злочинцем хитрощі для проникнення на місце злочину; створення умов, зручних для реалізації злочинного задуму². Спо-

¹ Див.: Колмаков В.П. Значения для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни // Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти заслуженного профессора Н.С. Боккариус. – Харьков, 1956. – С. 193 – 201.

² Див.: Колмаков В.П. Значения для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни // Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике,

сіб приховування злочину він розглядав як дії злочинця, спрямовані на маскування факту насильницького протиправного позбавлення людини життя та ліквідацію слідів цього злочину¹. Також свого часу окремо пропонували розглядати спосіб приховування злочину та спосіб його вчинення О.М. Колісниченко, Б.М. Коврижних, Б.В. Лисенко, В.П. Суетнов, В.А. Овечкін². Більшість авторів підставою їх розмежування вбачали те, що приховування можливе як при вчиненні злочину, так і після його закінчення. Більше того, його може бути вчинено різними особами й не обов'язково самим злочинцем і його співучасником.

Протилежні погляди мали Г.Г. Зуйков, І.Ш. Жорданія, М.О. Сенчік, І.Я. Моїсеєнко, В.В. Тищенко, Я.М. Козицин,

посвященный памяти заслуженного профессора Н.С. Боккариус. – Харьков, 1956. – С. 194.

¹ Див. там само. – С. 196.

² Див.: Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции. – Харьков, 1976. – С. 12 – 13; Коврижних Б.Н. Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1969. – С. 14; Лисенко Б.В. К вопросу о способе сокрытия преступлений // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1976. – Вып. 1. – С. 48; Суетнов В.П. Основы расследования хищений. – Харьков: Вища школа, 1977. – С. 25, 30 – 31; Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: Учебное пособие. – Харьков, 1979. – С. 5, 12 – 15.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Є.В. Баранов¹. Ці автори включали дії з приховування злочинів у спосіб злочину, позначаючи їх словосполученням "спосіб вчинення злочину". Так, Г.Г. Зуйков писав: "Зрозуміло, спосіб вчинення не кожного злочину має повну структуру, тобто містить дії і з вчинення, і з підготовки, і з приховування злочину. Не завжди вчинення злочину поєднане з використанням знарядь або певних умов часу й місця. Але найбільше криміналістичне значення мають повноструктурні способи вчинення злочинів, оскільки при їх використанні залишаються більше взаємопов'язаних слідів. Тому й у визначення поняття способу вчинення злочину включено дії з готування й приховування злочину. Це орієнтує на виявлення повного складу дій, що входять у зміст способу вчинення злочину"². Із цим висловлюванням Г.Г. Зуйкова можна погодитися, ураху-

¹ Див.: Зуйков Г.Г. Криміналістическое учение о способе совершения преступления: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1970. – С. 10; Жордания И. Психолого-правовая структура способа совершения преступления // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 24. – С. 73; Сенчик Н.А. Особенности установления способа совершения спекуляции // Криміналістика и судебная экспертиза. – К., 1971. – Вып. 8. – С. 71; Моисеенко И.Я. Расследование хищений в лесозаготовительной промышленности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1973. – С. 11; Тищенко В.В. Расследование хищений продукции полеводства в колхозах и совхозах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Одесса, 1973. – С. 8; Козицын Я.М. Расследование и рассмотрение дел о хищениях, совершаемых с использованием служебного положения: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Свердловск, 1975. – С. 12; Баранов Е.В. Криміналістическая сущность инсценировок и методы их разоблачения при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1977. – С. 8.

² Див.: Зуйков Г.Г. Развитие криміналістического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 49.

ючи нерідкі ситуації, коли злочини вчиняються без здійснення дій із приховування їх слідів. Залишення поза увагою цих випадків може негативно вплинути на опис у криміналістичній характеристиці закономірних зв'язків між її елементами (наприклад, способом вчинення злочину та способом приховування його слідів, способом вчинення злочину й особистістю злочинця й т.ін.).

Ми згодні з Р.С. Белкіним, І.М. Лузгіним, В.М. Карагодіним, М.В. Даньшиним, які зазначають, що приховування злочину потребує подвійного розуміння: а) у рамках системи дій з готування, вчинення й приховування злочину, які охоплюються загальним злочинним умислом, що поєднує всі стадії злочинного задуму; б) у рамках окремо існуючої від підготовки і вчинення злочину системи дій із його приховування, якщо вони первісно, до безпосереднього вчинення злочину, умислом злочинця не охоплювалися¹. Такий підхід до розуміння приховування злочину дозволяє виділяти умови, які впливають на вибір способу приховування злочину та наслідки цих дій, що настають як у випадках їх попереднього планування до здійснення злочину, так і без нього. Також цей підхід дає змогу розглядати не тільки суб'єктивні й об'єктивні чинники, що беруть участь у детермінації способів вчинення злочинів (мета і мотив, об'єкт злочину і предмет посяган-

¹ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики. – 3-е изд., доп. – М.: Юнити, Закон и право, 2001. – С. 765 – 766; Лузгин И.М., Лавров В.П. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. – М.: МФЮЗО при Академии МВД СССР, 1980. – 30 с.; Карагодин В.Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 62 – 71.; Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 10.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ня, об'єктивна обстановка, психофізіологічні властивості особистості)¹, але й способів його приховування.

Аналіз літератури, присвяченої приховуванню злочинів, показує, що автори не дають визначень його способу, котрі б дозволяли чітко з'ясувати співвідношення способу злочину та способу його приховування, хто і шляхом здійснення яких дій може приховувати сліди вчинення злочину.

Наприклад, В.А. Овечкін визначає спосіб приховування злочину як систему детермінованих об'єктивними й суб'єктивними факторами умисних дій і бездіяльності співучасників, котрі приховують злочин у момент підготовки, вчинення та після його закінчення².

На думку І.М. Лузгіна і В.П. Лаврова, "спосіб приховування злочину – це ситуаційне, повторюване явище, детерміноване рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників, найважливішим із яких є умисел і пов'язані з ним мотив і мета"³.

В.М. Карагодін вважає, що спосіб приховування злочину "утворює систему або комплекс взаємопов'язаних дій з приховування злочину, які взаємно впливають одна на одну"⁴.

¹ Див.: Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1970. – С. 6.

² Див.: Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками: Учебное пособие. – Харьков, 1979. – С. 17.

³ Див.: Лузгин И.М., Лавров В.П. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. – М., 1980. – С. 31.

⁴ Див.: Карагодин В.Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 63.

М.В. Даньшиним спосіб приховування злочину розуміється "як заснований на реалізації системи об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності комплекс дій чи бездіяльність особи, що приховує злочин до, в момент або після вчинення злочину"¹.

На наш погляд, **спосіб приховування злочину** необхідно визначати як *умисні дії (елемент способу злочину чи сукупність самостійних дій), що спрямовані на утаювання, знищення, маскування, фальсифікацію слідів злочину, злочинця або їх носіїв і здійснюються злочинцями, іншими зацікавленими особами в ході або безпосередньо після вчинення злочину.*

Якщо на загальнотеоретичному рівні співвідношення способу вчинення злочину і його приховування в деяких джерелах одержувало свій опис², то питання про співвідношення способів вчинення та способів приховування окремих видів злочинів, зокрема вчинених організованими групами, злочинними організаціями, дотепер залишилися мало дослідженими.

Для виявлення різновидів зв'язків між способами готування, вчинення та способами приховування злочинів, забезпечення вивчення їх сутності необхідно здійснювати системно-структурний, системно-функціональний, системно-історичний та статистичний аналіз дій злочинців по вчиненню певних злочинів. Проведені нами дослідження призвели до виокремлення функціональних, причинно-наслідкових, просторово-часових та кореляційних

¹ Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 10.

² Див.: Карагодин В.Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 62 – 71; Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 10.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

зв'язків між способами готування та вчинення злочинів ОЗУ, з одного боку, та способами їх приховування, з іншого.

Функціональні та причинно-наслідкові зв'язки між способом готування, вчинення та способом приховування, як видно з аналізу кримінальних справ, обумовлені виникненням слідів його вчинення, що можуть спричинити виявлення його правоохоронними органами та свідчити про причетність до нього конкретних осіб, особливостями доступу та властивостями предметів злочинних посягань.

Функціональна залежність між приховуванням злочинів ОЗУ та їх готуванням і вчиненням існує, коли досягти злочинної мети неможливо без взаємопов'язаного між собою готування та вчинення дій спрямованих на скоєння та приховування злочину. Взаємозалежність процесів готування, вчинення злочину ОЗУ та його приховування можна проілюструвати на прикладі розкрадань шляхом зловживання службовим становищем. Аналіз слідчої практики свідчить, що в багатьох випадках такі розкрадання носять замаскований характер (з 95 вивчених нами епізодів розкрадань шляхом зловживання службовим становищем, вчинених ОЗУ, у 87 (83%) випадках вони були замаскованими). Тобто, в спосіб цих злочинів включаються нерозривні між собою дії, які забезпечують як протиправне заволодіння майном, або грошовими коштами підприємства, установи, організації, так і приховування розкрадань. Наприклад, розкрадання з підлогом документів бухгалтерського обліку, або шляхом створення неврахованих надлишків продукції та їх "тіньової" реалізації через задалегідь спеціально створені торговельні організації і т.п.

Причинно-наслідкові зв'язки між способом вчинення злочину та його приховуванням виникають через сліди, що можуть вказати на особу злочинця, які зали-

шаються в наслідок скоєння злочину. Наприклад, наявність слідів пальців рук потерпілого в автомобілі, який належить одному з членів ОЗУ і на якому його перевозили до місця, де йому було заподіяно тілесні ушкодження з метою примусити передати вимагачам необхідні гроші, причинно зумовлює дії злочинця зі знищення цих слідів, або коли вчинення вимагання пов'язане з інформуванням потерпілого про те, до якого ОЗУ належать вимагачі, то це може причинно зумовлювати: по-перше, застосування прихованих способів збирання організованим злочинним утворенням інформації про потерпілого, щоб до початку вчинення злочину правоохоронним органам не стало відомо про його готування; по-друге, приховування від потерпілого місця вчинення насильства відносно нього чи його родичів; по-третє, застосування способів психічного впливу на потерпілого з метою попередження його можливого звернення до правоохоронних органів.

Узагальнення вивченої нами слідчої практики дозволяє відзначити, що в конкретних випадках вчинення й приховування злочинів ОЗУ, зв'язок між цими діями може мати причинно-наслідковий характер. Але, розглядаючи всю сукупність випадків вчинення розбоїв, вимагань, крадіжок та розкрадань шляхом зловживання службовим становищем ОЗУ, нами було встановлено, що зв'язок між вчиненням і приховуванням злочинів ОЗУ має кореляційний характер¹, тобто існування слідів вчинення злочину організованим злочинним утворенням не завжди причинно зумовлює їх приховування злочинцями. Вини-

¹ Кореляційний зв'язок – це форма причинового зв'язку, при якому причина визначає наслідок не однозначно, а лише з певною часткою ймовірності; Див.: Лунеев В.В. Юридическая статистика: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – С. 310 – 313.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

кають такі ситуації через те, що "причинні зв'язки між предметами і явищами не існують у чистому вигляді"¹. Встановлений нами коефіцієнт кореляції між слідами злочину та його приховуванням складає для вчинених ОЗУ розбоїв 0,31 (31%), вимагань 0,82 (82%), крадіжок 0,6 (60%), розкрадань шляхом зловживання службовим становищем 0,97 (97%).

Просторово-часовий зв'язок способу вчинення та способу приховування виявляється в хронологічній послідовності зміни дій із готування, вчинення злочину та їх приховування. Зумовлений він послідовністю вирішення завдань, які ставлять перед собою злочинці – підготувати знаряддя вчинення злочину, отримати необхідну інформацію про об'єкт та предмет злочинного посягання, заволодіти матеріальним майном або коштами, а потім приховати свою причетність до вчинення цих дій.

Вивчення й встановлення природи зв'язків між способами готування, вчинення та способом приховування злочину має не тільки важливе загальнометодичне, але й тактичне значення при розслідуванні конкретних злочинів, зокрема вчинених організованими злочинними утвореннями в різних сферах суспільного життя, оскільки це дозволяє:

- установити сутність і зміст дій, що утворюють злочин (його готування, вчинення й приховування);
- будувати й аналізувати версії як про механізм злочину в цілому, так і про його окремі елементи;

¹ Торфул М.Г. Логіка: Посібник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2003. – С. 207.

- сприяти пошуку й вибору найефективніших прийомів одержання інформації, що має доказове значення, при провадженні слідчих дій;
- приймати обґрунтоване рішення про допустимість кожного доказу;
- збирати й належним чином оцінювати докази протягом розслідування конкретних злочинів.

У свою чергу встановлення на підставі узагальнення слідчої практики в процесі наукових досліджень зв'язків між елементами способу злочину має не тільки теоретичне значення для конкретизації елементів криміналістичної характеристики, але й практичне – для виявлення інформації, що може мати доказове значення, про обставини події злочину при розслідуванні конкретних справ, оцінці її повноти й достовірності, а також розробленні рекомендацій щодо вдосконалення розслідування в цілому і провадження окремих тактичних операцій і слідчих дій.

Глава 7

Характеристика деяких сучасних способів протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених ОЗУ

Глибина й обсяг аналізу становлення та розвитку сучасних способів протидії розслідуванню з боку організованих злочинних утворень утруднені об'єктивними причинами радянського періоду розвитку криміналістики. На той час точка зору офіційної влади зводилася до того, що нібито в умовах радянської дійсності взагалі не було організованих злочинних груп, а отже, виключалося таке явище, як протидія розслідуванню з їх боку. Компенсувати повною мірою ці прогалини лише вивченням архівних кримінальних справ неможливо, оскільки "матеріали кримінальної справи не дають і не можуть дати повноцінної картини того, як і за допомогою чого здійс-

нювалася протидія"¹. "Тому, – зазначає С.В. Євдокименко, – вивчення такої діяльності, пізнання її сутності й форм потребує не поверхневих "зрізів" і суджень, а всебічного й глибокого дослідження цього специфічного та складного соціального явища"². Чим далі в минуле ми звертаємо наш погляд, тим менше в нас залишається можливостей поспілкуватися з конкретними працівниками правоохоронних органів, які займалися розслідуванням у досліджуваній кримінальній справі для одержання повноцінної інформації про характер, види й інтенсивність протидії представників злочинного світу тих років. Розгляд проявів протидії на основі вивчення ходу розслідування цілого ряду кримінальних справ про злочини, вчинені організованими злочинними утвореннями за період з 1956 по 1989 рік на території Російської РФР, Узбекицької РСР, Української РСР, Киргизької РСР де організована злочинність була досить поширеною і носила латентний характер³, дозволяють уявити генезис цього явища, що зробило відомий вплив на становлення його сучасних способів.

За радянського періоду протистояння організованих злочинних формувань правоохоронним органам у переважній більшості випадків проявлялося у використанні різних способів приховування слідів, знярядь злочину й викраденого майна, у даванні свідомо не-

¹ Див.: Александренко Е.В., Бахин В.П., Карпов Н.С. Противодействие расследованию: мнение практиков и населения // Вістник МВС України. – 2001. – № 3. – С. 209.

² Євдокименко С. В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 7.

³ Див.: Пахомов В.Д. Что такое организованная преступность? Определим исходное понятие // Организованная преступность / Отв. ред. А.И. Долгова, С.В. Дьяков. – М.: Юридическая литература, 1989. – С. 23.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

правдивих показань у вигляді підготовленого алібі, обмови, самообмови, у відмові від давання показань, у схилянні осіб до таких дій шляхом фізичного, а частіше психічного, впливу на них, або в підкупі потерпілих і свідків, у переході на нелегальне становище осіб, які вчинили злочин. Нерідкі були випадки пропонування хабарів працівникам правоохоронних органів, котрі проводять розслідування, а також посадовим особам державного та партійного апаратів, котрі мали можливість впливати на хід і результати розслідування. Однак у цей період на вибір злочинцями способів протидії впливало почуття страху й законослухняність більшості населення, авторитет правоохоронних органів, розуміння ними наслідків будь-якого посягання на життя і здоров'я осіб, які проводять розслідування, членів їхніх сімей або іншого впливу на них. Однак, особливо за останнє десятиріччя ХХ століття, ступінь впливу такого ставлення до правоохоронних органів на способи протидії став зменшуватися пропорційно поширенню так званої некерованої демократизації суспільних відносин, повсюдного розвитку правового нігілізму, збільшенню масштабів злочинної діяльності ОЗУ, втягненню в неї посадових осіб органів державної влади й управління. Саме це сприяло поширенню безкарності функціонування ОЗУ в окремих регіонах без застосування насильницьких способів впливу на осіб, які беруть участь у процесі розслідування. Руйнування існуючої в державі соціально-економічної системи й управління нею, різка зміна моральних підвалин суспільства наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття зумовило поширення ОЗУ загальнокримінальної корисливо-насильницької та корисливої спрямованості. Не маючи корумпованих зв'язків в органах державної влади, здатних забезпечувати прикриття їх злочинної діяльності,

керівники таких ОЗУ як спосіб протидії розслідуванню стали застосовувати силові методи впливу на потерпілих, свідків, своїх співучасників, а також працівників правоохоронних органів. Поступове об'єднання злочинних груп між собою, пошук найбільш прибуткових шляхів протиправного здобуття матеріальних коштів, їх подальшої легалізації в умовах ринкових відносин спричинило виникнення способів вчинення злочинів, більш складних за структурою, видів організованих злочинних утворень. Економічна вигода, ставши основним прагненням організованої злочинної діяльності, потребувала залучення в неї представників органів влади й управління. Очевидним стало те, що ОЗУ, котрі мають у своєму складі посадових осіб державних владних структур, виявлялися поза конкуренцією зі своїми супротивниками, яких вони стали усувати за сприяння своїх заступників, самі ж залишаючись "недоторканими" для правоохоронних органів. Отже, залучення чиновників владних структур у злочинну діяльність, як показує аналіз злочинів, вчинюваних організованими злочинними утвореннями, утруднює ефективну боротьбу з ними. О.В. Александренко, В.П. Бахін і Н.С. Карпов із цього приводу слушно зауважують, що "сучасна протидія розслідуванню змінилася не тільки якісно (нові форми, засоби та методи здійснення), але й масштабно, особливо в рамках діяльності організованої злочинності"¹.

У сучасних публікаціях питання про способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними утвореннями, вже отримали певне висвітлення.

¹ Див.: Александренко Е.В., Бахін В.П., Карпов Н.С. Противодействие расследованию: мнение практиков и населения // Вісник АІВС МВС України. – 2001. – № 3. – С. 210.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Так, М.П. Яблоков наводить такі способи протидії, розбиваючи їх на групи в залежності від стадій діяльності по розслідуванню злочинів:

1) на стадії оперативно-розшукової розробки злочинної діяльності організованих злочинних груп – конспірація групової поведінки (використання кримінального жаргону, шифрів, паролів, сигналів і ін.); конспірація спрямованості злочинних задумів та майбутніх об'єктів злочинного посягання шляхом таємного спостереження, зовнішнього вивчення вказаних об'єктів або шляхом легендованого впровадження члена організації в певну виробничо-комерційну, банківську або іншу структуру; маскуванню інших підготовчих дій, що облегшують майбутнє вчинення злочинів (повне виведення з ладу охоронної сигналізації або порушення надійності її роботи, знищення інших захисних засобів і т.д.); пристосування способу вчинення злочину до природних умов місця, часу та об'єктів злочинного посягання; приховування базової спрямованості злочинної діяльності організованого співтовариства; маскуванню своїх злочинів під чужий слід; дії, спрямовані на виявлення агентури в своїй організації та проникнення в оперативно-розшукові органи; компрометація оперативних працівників, що вийшли на слід злочинної організації; прискіпливе продування злочинної акції та всіх можливих способів її прикриття (використання міліцейської форми, груп прикриття, технічних пристроїв підслуховування, знищення слідів злочину і ін.);

2) на стадії кримінально-процесуальної діяльності – підкуп, залякування та інший вплив на потерпілих, свідків, членів їх сімей з метою змусити їх відмовитися від давання показів або змінити раніше дані покази; використання заздалегідь налагоджених корупційних зв'яз-

ків в органах влади, правоохоронних органах, засобах масової інформації з метою створення перешкод розслідуванню, розвалу та припинення кримінальної справи; встановлення нелегальних каналів зв'язку з арештованими членами ОЗГ для узгодження лінії поведінки на слідстві; тероризування свідків, потерпілих, їх родичів; фізичне знищення свідків, потерпілих; симуляція різних захворювань, посилення на неіснуюче алібі та інше з метою затягування слідства; використання недобросовісних захисників з метою створення різних перешкод розслідуванню, в тому числі з метою передавання різної інформації від співучасників; переховування підозрюваних за межами держави; цілеспрямована дискредитація оперативно-розшукових співробітників та слідчих, що розслідують злочинну діяльність організованих груп, в тому числі шляхом необґрунтованих скарг та заяв; прямі погрози вбивством слідчим, що розслідують злочин, а іноді й організація цих погроз; захоплення в якості заручника працівників правоохоронних органів; спроби вербування співробітників органів внутрішніх справ з метою використання їх як інформаторів про плани слідства та оперативно-розшукових органів; спроби підкупу слідчого та оперативно-розшукових співробітників і інше¹.

Б.В. Щур у своєму дослідженні тактики усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими групами, виокремлює такі способи протидії:

1) приховування злочинів: знищення слідів злочину (або предметів); знищення або пошкодження трупа; знищення знарядь вчинення злочину; інсценування; знищення свідків (інших осіб); 2) використання корумпованих посадових осіб органів державної влади; 3) лжесвід-

¹ Див. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. – М.: Юрист, 2002. – С.152, 154 – 155.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

чення; 4) фальсифікація доказів; 5) застосування погроз та фізичного насильства до осіб, що приймають участь у розслідуванні злочину¹.

А.Ф. Волобуєв, розглядаючи способи ухилення від відповідальності за вчинені економічні злочини організованими групами, виділяє їх три групи:

1) способи і прийоми приховування при підготовці і вчиненні економічних злочинів;

2) прийоми приховування економічного злочину після його вчинення (знищення бухгалтерських та інших документів, в яких залишилися сліди злочинної діяльності; відмова в наданні контролюючим та правоохоронним органам тієї чи іншої інформації (документів) з посиленням на комерційну чи банківську таємницю; фальсифікація окремих документів (протоколів, рішень загальних зборів акціонерів, балансу, звіту підприємств тощо); включення до складу ревізійних комісій довірених осіб чи підкуп окремих її членів при проведенні перевірок і ревізій; умисне доведення підприємства до банкрутства;

3) зникнення злочинців з місця постійного проживання (роботи) і їх переховування;

4) способи і прийоми протидії розслідуванню розкравдань та їх подолання (прийоми протидії спрямовані на знищення, утаювання, маскування або фальсифікацію інформації (її носіїв) як джерел доказів; прийоми протидії, спрямовані на утворення несприятливих зовнішніх умов розслідування; прийоми протидії, спрямо-

¹ Див. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню, що вчиняються організованими злочинними групами: Дис... канд. юрид. наук. – 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Х., 2005. – С. 43, 46 – 59, 70 – 102.

вані безпосередньо на слідчого (членів слідчо-оперативної групи)¹.

За даними В.П. Корж, протидія розслідуванню економічних злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, може спрямовуватися на розслідування конкретної кримінальної справи шляхом застосування способів приховування економічних злочинів – інсценування, утаювання, знищення, маскування, фальсифікації, і в застосуванні способів ухилення від притягнення до кримінальної відповідальності – вплив на слідчого, оперативних працівників, ревізорів, експертів (підкуп, шантаж), вплив на доказову базу (підкуп свідків, застосування до них психічного й фізичного впливу). Також може мати місце протидія діяльності правоохоронних органів у цілому, що полягає у використанні корупційних зв'язків із державними службовцями з метою забезпечення безпеки утворення, функціонування організованого злочинного об'єднання, розвитку його кримінальної діяльності та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом².

Ю.П. Аленін, В.В. Тищенко та А.І. Аркуша на підставі аналізу практики та досвіду роботи спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю виокремили групи заходів протидії:

І. Заходи, що організують злочинну діяльність:

¹ Див. Волобуєв А.Ф. Способи ухилення від відповідальності осіб, винних у вчиненні економічних злочинів // Протидія економічній злочинності / І.П. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Л. Степанюк, І.М. Зарецька, Едвард Картер, Ричард Вернер. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – С. 63 – 81.

² Див.: Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – С. 253-254.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

а) дії, спрямовані на створення злочинної організації (підбір кадрів);

б) дії, спрямовані на збір відповідних відомостей, що дозволяють заздалегідь визначити варіанти злочинної поведінки, способи вчинення злочинів на цій основі ретельно спланувати злочинні акції.

II. Заходи, спрямовані на забезпечення технічної переваги організованого злочинного середовища над правоохоронними органами.

III. Заходи, що забезпечують маскування злочинної діяльності.

IV. Заходи щодо створення ефективних систем контактів у структурах влади для забезпечення гарантованого захисту своїх інтересів та безпеки учасників організованих злочинних структур.

V. Заходи, спрямовані на отримання економічної та політичної влади в регіонах.

VI. Заходи по силовому та іншому тиску на ту частину суспільства, у якій сформувалася повага до права та правопорядку (*наприклад, рейдерство – курсив наш*), на органи влади та управління, в функції яких входить захист прав та свобод громадян¹.

Наведені дані свідчать про те, що по суті нехтування законом та правовий нігілізм привели до виникнення латентних структур сучасних організованих злочинних утворень, які фактично існують паралельно з законними органами державної влади і управління в їх сферах ді-

¹ Див.: Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: научно-практическое пособие. – Х.: Одиссей, 2006. – С. 225 – 227.

яльності і негативно впливають на життєдіяльність суспільства.

Між тим, такі загальні описи різновидів способів протидії розслідуванню цих та інших авторів провидять до того, що в криміналістиці формуються лише досить розмиті уявлення про прояви протидії розслідуванню з такими ж загального характеру рекомендаціями по їх виявленню, нейтралізації та попередженню. Хоча слідча практика потребує більш конкретних з наступальною спрямованістю наукових розробок та практичних заходів укріплення правопорядку, законності та рішучої протидії злочинному світу.

Проведені нами узагальнення матеріалів кримінальних справ про крадіжки, розбої, вимагання та розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, вчинені організованими групами, злочинними організаціями, дозволяють умовно поділити сучасні способи протидії розслідуванню цих злочинів на такі, що використовуються:

- 1) при створенні організованого злочинного утворення;
- 2) при готуванні та вчиненні злочинів;
- 3) під час розслідування злочинів.

Перша група способів переважно реалізується організаторами (керівниками) злочинного утворення. Основним завданням на етапі створення ОЗУ є забезпечення конспірації дій з організації злочинних груп чи об'єднання їх у злочинну організацію, а також дій, спрямованих на створення функціональної ланки керування ними, вербування необхідних "фахівців" для вчинення злочинів і забезпечення безпеки ОЗУ. Для виконання цього завдання організатори (керівники) ОЗУ вживають найчастіше таких заходів, як:

- створення легальних охоронних, торговельних, виробничих підприємств чи їх посередників, номінальними засновниками й керівниками яких стають особи, котрі раніше не притягувалися до кримінальної відпові-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

дальності й не потрапляли в поле зору підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю¹. Засновуючи певну фірму чи іншу, в залежності від різновидів злочинів, що вчиняються ОЗУ, організатори (керівники) ОЗУ мають на меті забезпечити зовнішнє прикриття їх злочинної діяльності (наприклад, створення охоронних підприємств ОЗУ вимагачів), можливості по легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом (наприклад, створення торговельних фірм, через які реалізовуватиметься неврахована продукція виробничого підприємства, де діє ОЗУ розкрадачів). Послідовність дій з реалізації цієї мети полягає в підборі особи (осіб), яка виступатиме засновником такої фірми, сформує її статутний фонд, організує реальне чи видиме функціонування. Основними напрямками діяльності є: вкладання коштів ОЗУ у ліквідне рухоме й нерухоме майно, оготівкування грошей шляхом створення схем фіктивних договірних відносин з іншими юридичними особами або громадянами, ухилення від сплати податків, переказування викрадених грошей на банківські рахунки в Україні чи в інших державах і т.п.;

- вербування до складу ОЗУ осіб із числа раніше не судимих або не пов'язаних з іншими ОЗУ. Злочинці, як показує вивчення конкретних кримінальних справ, урахували, що підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю проводять активну оперативно-розшукову роботу з виявлення злочинних формувань за допомогою поставлення на облік і відстеження контактів раніше судимих осіб за вчинення тяжких корисливих чи корисливо-

¹ Такі дії характерні для організованих злочинних формувань, що вчиняють розкрадання шляхом зловживання службовим становищем та вимагання.

насильницьких злочинів у групі, аналізують їх цілі й характер діяльності. Неодноразові зустрічі таких осіб між собою, відсутність у них легальних джерел доходу, або невідповідність легальних доходів цих осіб та членів їх сімей витратам можуть дати правоохоронним органам підстави передбачати, що вони готуються до вчинення або вчинили злочин у групі, а це спричиняє їх оперативну розробку, яка здатна привести до припинення діяльності злочинного утворення;

- застосування членами ОЗУ методів конспірації своєї злочинної діяльності та кримінальних зв'язків. Злочинці можуть будувати управлінські зв'язки між ланками ОЗУ через одну особу. Усунення її виключає можливість установа всього складу, структури та керівників ОЗУ. Для конспірації злочинної діяльності іноді створюється система явок (конспіративних квартир), де відбуваються зустрічі між членами групи для узгодження своїх дій, схованок для закладення вказівок про вчинення тієї чи іншої дії при готуванні, вчиненні або приховуванні злочину, знарядь і засобів вчинення злочинів¹.

Крім цих дій, спрямованих на безпосереднє приховування факту створення й існування ОЗУ, вживаються заходи щодо підготування умов і забезпечення можливостей протидії розслідуванню вже вчинених злочинів, а саме: використання професійних злодійських жаргонів та спеціальних прийомів скритого спілкування між співучасниками та змови під час проведення слідства, перебування в ІТТ (СІзо), а також розгляду справи в судовому засіданні; установа корумпованих зв'язків у правоохоронних органах, органах державної влади, місцевого самоврядування; створення в складі організованого злочинного утворення інформаційно-аналітичних і контр-

¹ Останні дві групи дій є характерними для ОЗУ, що вчиняють крадіжки, розбій та вимагання.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

розвідувальних груп, які припиняють просочення інформації про його діяльність і передбачають імовірність його викриття.

Друга група способів протидії реалізується колективними зусиллями членів організованого злочинного утворення. При готуванні та вчиненні злочинів, крім реалізації злочинного задуму, злочинці прагнуть не залишити на місці злочину матеріальних чи ідеальних слідів своєї діяльності, а за неможливості це зробити – внести в них зміни, що перекручують інформацію про особистість злочинців, використані знаряддя й засоби злочину, кількість викраденого майна, грошей. Вони прагнуть замаскувати, приховати факт готування до вчинення злочину, його подію, місце вчинення, кількість осіб, які брали в ньому участь. Члени ОЗУ при цьому можуть ставити перед собою такі цілі: а) замаскувати дії по готуванню до вчинення злочину; б) створити хибне уявлення про окремі деталі фактично вчиненого злочину; в) запобігти зверненню потерпілих і свідків-очевидців до правоохоронних органів із заявою про вчинений злочин; г) виключити можливість виявлення правоохоронними органами факту вчинення злочину.

Досягаються зазначені цілі різними способами приховування, специфічними для готування та вчинення певних злочинів.

Так, при вчиненні ОЗУ розбоїв для приховування їх готування та вчинення можуть застосовуватися:

1) легендований збір відомостей про майбутній об'єкт злочинного посягання (виробниче, торговельне підпри-

емство, приватний будинок, квартиру і т.п.), особу потерпілого (його статки, режим дня і т.п.) (7 – 9%)¹;

2) приховане візуальне спостереження за майбутнім об'єктом злочинного посягання, особою потерпілого для збору відомостей про них (34 – 45%);

3) зміна зовнішності (використання париків, перефарбування волосся і т.п.), голосу, створення штучного акценту, використання форми, підроблених документів працівників міліції (8 – 10%);

4) зміна зовнішності після скоєння розбою (1 – 1%);

5) використання масок для закриття обличчя (9 – 12%);

6) використання гумових та інших перчаток для виключення залишення на місці події слідів пальців рук (2 – 3%);

7) висловлювання погроз потерпілому, щоб примусити його не звертатися до правоохоронних органів (1 – 1%);

8) убивство потерпілого (6 – 8%);

9) знищення предметів одягу, транспортних засобів, що використовувались під час розбійного нападу (2 – 3%);

10) перефарбування транспортних засобів, що використовувались під час розбійного нападу (1 – 1%);

11) приховування на тривалий період майна, що було викрадене під час розбійного нападу (3 – 4%).

Для приховування готування та вчинення вимагань застосовується:

1) легендований збір відомостей про майбутній об'єкт злочинного посягання (виробниче, торговельне підпри-

¹ Наводяться зведені статистичні дані в абсолютних і відносних величинах про способи протидії розслідуванню, застосовані в процесі готування та вчинення 75 розбоїв, вчинених ОЗУ на території Луганської, Донецької, Миколаївської області у період з 1994 по 2003 рік.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

емство, приватний будинок, квартиру і т.п.), особу потерпілого (його статки, режим дня і т.п.) (29, або 12%)¹;

2) приховане візуальне спостереження за майбутнім об'єктом злочинного посягання, особою потерпілого для збору відомостей про них (21, або 9%);

3) повне або часткове знищення слідів злочину чи злочинця – слідів пальців рук, крові, одягу, у який були одягнені злочинці, предметів одягу потерпілого, що залишилася на місці злочину, а також приналежних йому речей; відновлення первісної обстановки на місці злочину до його вчинення; знищення компрометуючих потерпілого документів, які стали підставою для вимагання (22, або 9%);

4) маскування злочинців шляхом зміни зовнішності, голосу, штучного використання дефектів дикції, акценту (2, або 1%);

5) здійснення психічного (зухвалий, відкритий характер дій злочинців на місці події, оголошення приналежності до певного ОЗУ вимагачів, погрози життю і здоров'ю громадян у випадку їх звернення до правоохоронних органів), фізичного впливу на потерпілих, щоб запобігти їх зверненню до правоохоронних органів (166, або 72%);

6) вбивство потерпілого від вимагання (1, або 0,6%);

7) приховування факту вимагання шляхом примушення потерпілого після передачі майна до складання розписки про борг вимагачам, який нібито має місце і для погашення якого це майно й було їм передане (2, або 1%);

8) вчинення вимагання відносно осіб, які придбали кошти і матеріальні цінності протиправним шляхом, з ме-

¹ Наводяться зведені статистичні дані в абсолютних і відносних величинах про способи протидії розслідуванню, застосовані в процесі готування та вчинення 231 вимагання ОЗУ на території Луганської, Донецької, Харківської областей у період з 1992 по 2002 рік.

тою запобігання їх зверненню до правоохоронних органів (2, або 1%);

9) інсценування вчинення злочину потерпілим (наприклад, згвалтування), за недонесення про яке в нього вимагаються гроші чи матеріальні цінності (4, або 2%).

По 348 епізодах крадіжок, вчинених ОЗУ, нами були встановлені такі способи їх приховування:

1) приховане спостереження за майбутнім об'єктом злочинного посягання для збору відомостей про них (181 – 52%);

2) використання гумових та інших перчаток, або нанесення на нігтьові фаланги пальців рук клею (ПВА, "Момент" і т.п.) для запобігання залишенню слідів пальців рук на місці події (222 – 64 %);

3) витирання поверхонь предметів, яких торкався злочинець (12 – 18%);

4) використання в'язаних шапок (масок), або високо піднятих комірів для утруднення сприйняття зовнішності злочинців (2 – 3%);

5) крадіжка майна, грошей, що були отримані злочинним шляхом (2 – 3%);

6) приховування на тривалий період викраденого майна (13 – 19%).

Вивчення 95 епізодів розкрадань шляхом зловживання службовим становищем на будівництві, торгових підприємствах, підприємствах харчової, вугільної промисловості дозволило виділити такі способи:

1) дії по приховуванню розкрадань, що є невід'ємними складовими способів їх замаскованого вчинення (87 – 91%) – розкрадань з фонду заробітної плати, створенням надлишків продукції, пов'язаних з спотворенням звітності про виконану роботу, вироблену продукцію, про використання підзвітних товарно-матеріальних цінностей:

- фальсифікація бухгалтерських документів (документів по врахуванню касових операцій, по оплаті праці, по врахуванню та руху матеріалів, продукції) (69 – 72%);

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

- фальсифікація розпорядчих документів (наказів про прийняття на роботу та звільнення, переміщення по посадах, розпоряджень про призначення інвентаризацій) (7 – 7%);

- фальсифікація актів інвентаризації (2 – 2%);

- фальсифікація актів списання майна (5 – 5%);

- фальсифікація договорів купівлі-продажу, поставки, проектно-конструкторських робіт, надання послуг і т.п. (8 – 8%);

- введення недостовірної інформації в комп'ютерні бази даних програм по веденню бухгалтерського обліку (1 – 1%);

2) дії по приховуванню розкрадань, що не є складовими їх способу:

- приховування, знищення сфальсифікованих бухгалтерських документів окремо або разом із доброякісними документами (8 – 8%);

- затягування з пред'явленням перевіряючим підприємство особам бухгалтерської та іншої документації для створення можливостей для їх фальсифікації (9 – 9%);

- непред'явлення бухгалтерської документації ревізорам за надуманими підставами для забезпечення можливостей по фальсифікації, знищенню певних документів (1 – 1%);

- інсценування викрадення, пошкодження документів під час проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи (2 – 2%);

- навмисний підпал складських приміщень (1 – 1%);

- підкуп ревізорів КРУ (4 – 4%);

- обмова ревізора у вчиненні протизаконних дій з метою відкликання його з перевірки цього підприємства, установи (2 – 2%).

Порівняльний аналіз між собою наведених способів протидії розслідуванню, що використовуються злочинцями під час або після вчинення злочинів, виявляє закономірні залежності цих способів від способів, обстановки вчинення злочинів, слідів, що залишаються. Ці закономірні обумовленості відображають певні рамки в які закуті злочинці при обранні способів протидії. Наприклад, при вчи-

ненні таємного викрадення чужого майна сприяти встановленню особи, що вчинила злочин можуть в більшості випадків сліди пальців рук. Щоб виключити цю можливість злочинці прагнуть їх не залишати. Або розкрадання шляхом зловживання службовим становищем вчиняються в певній сфері господарської діяльності (виробничій, торговельній, транспортній, надання послуг і т.д.), кожна з яких має свої технологічні особливості та особливості відображення її ходу та результатів у відповідних документах, тому протиправне заволодіння грошовими коштами чи товарно-матеріальними цінностями та приховування цього неможливе без внесення змін у відповідні технологічні процеси, бухгалтерські та інші документи.

Третю групу способів протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, складають дії з перешкоджання розслідуванню, джерелом яких є учасники ОЗУ, а також інші зацікавлені особи (близькі родичі, знайомі підозрюваних (обвинувачених) членів ОЗУ, потерпілі, свідки, особи, які здійснюють і беруть участь у розслідуванні кримінальної справи (слідчі, працівники органу дізнання, спеціалісти, експерти й ін.), начальники слідчих підрозділів, органів дізнання, прокурори, судді, посадові особи органів державної влади).

Проведене дослідження практики розслідування 266 кримінальних справ про злочини, вчинені ОЗУ, призвело до виокремлення способів перешкоджання розслідуванню як загальних для даних різновидів злочинів так і специфічних, притаманних окремим із них.

До загальних (таких, що можуть зустрічатися при розслідуванні всіх злочинів) відносяться:

- давання свідомо неправдивих показань: свідками, потерпілими, підозрюваним (обвинуваченими);
- відмова від давання показань: свідками, потерпілими, підозрюваними (обвинуваченими);
- підкуп членами ОЗУ із метою схилення до давання неправдивих показань, відмови від давання показань потерпілих, свідків;

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

- приховування злочинцями знарядь, засобів вчинення злочинів, викраденого майна у спеціально створених схованках;

- перехід на нелегальне становище членів ОЗУ;

- звернення близьких родичів затриманих членів ОЗУ із заявою до прокуратури про звинувачення в протиправних діях осіб, які проводять розслідування кримінальної справи.

До специфічних:

1) для розбоїв і вимагань:

- вчинення членами ОЗУ психічного впливу на потерпілих, свідків у ході розслідування кримінальної справи з метою схилення їх до давання неправдивих показань;

- здійснення членами ОЗУ психічного впливу на слідчого, оперативних працівників шляхом погроз його життю і здоров'ю, його родичів з метою схилення його до закриття кримінальної справи;

- здійснення членами ОЗУ фізичного впливу на потерпілих у ході розслідування кримінальної справи з метою схилення їх до давання неправдивих показань;

- погроза вбивством або убивство співучасників, підозрюваних керівником ОЗУ у співробітництві з правоохоронними органами ;

- організація і втеча з-під варти арештованих членів ОЗУ;

2) для розкрадань шляхом зловживання службовим становищем та вимагань:

- давання корумпованими ОЗУ посадовими особами правоохоронних органів незаконних і необґрунтованих указівок про відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи;

- прийняття корумпованими посадовими особами правоохоронних органів, суду незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень у кримінальній справі.

Глава 8

Правові основи подолання протидії розслідуванню злочинів

Структурна складність протидії розслідуванню злочинів, розмаїття її форм, способів та суб'єктів вимагають посилення боротьби з цим поширеним сьогодні явищем: з одного боку, за допомогою контролю за якістю розслідування злочинів органами дізнання та слідства, а з іншого – шляхом розроблення правових, криміналістичних та оперативно-розшукових засобів подолання протидії розслідуванню.

Розкриття правових основ подолання протидії розслідуванню видається необхідним здійснити насамперед через призму міжнародного законодавства.

Прагнення України активно брати участь у процесах правової інтеграції з міжнародним співтовариством обумовлює включення у вітчизняне кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство міжнародних стандартів кримінального правосуддя. Аналіз нормативних актів міжнародного права свідчить, що регламентація діяльності з подолання протидії розслідуванню злочинів у них здійснюється за трьома напрямками: 1) забезпечення гарантій дотримання прав і свобод особистості при відправленні правосуддя; 2) організація діяльності міжнародних органів кримінальної юстиції (Європейський суд з прав людини; Інтерпол; Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав); 3) забезпечення взаємної (як правило, двосторонньої) правової допомоги між правоохоронними органами держав у кримінальних справах.

Ця діяльність розпочалася з кінця 40-х – початку 50-х років ХХ століття з прийняття "Загальної декларації прав людини" (резолюція 217А (III) Генеральної Асамблеї

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ООН від 10.12.1948 р.), "Європейської конвенції з прав людини" (Рим, 4.11.1950 р.) і "Міжнародного пакту про громадянські та політичні права" (резолюція 2200А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1973 р.). Детальний розвиток у сфері кримінального правосуддя положення цих документів одержали в "Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою", прийнятій 29 листопада 1985 року резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН.

У преамбулі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 40/34 зазначено, що однією з основних причин прийняття цієї Декларації є те, що "жертвам злочинів, а також найчастіше їхнім сім'ям, свідкам та іншим особам, які надають їм допомогу, несправедливо заподіюється шкода, тілесні ушкодження або збитки їх власності, і, крім цього, вони можуть піддаватися позбавленням за сприяння судовому переслідуванню правопорушників". Під терміном "жертви" у цій Декларації розуміються особи, яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальну шкоду чи істотне обмеження їх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, яка порушує національні кримінальні закони держав-членів ООН, у тому числі закони, що забороняють злочинне зловживання владою. Відповідно до цієї Декларації та чи інша особа може вважатися "жертвою" незалежно від того, чи було встановлено, арештовано, віддано до суду або засуджено правопорушника, а також незалежно від родинних стосунків правопорушника з жертвою. Термін "жертва" у відповідних випадках включає близьких родичів або утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було заподіяно шко-

ду при спробі надати допомогу жертвам, котрі перебувають у тяжкому становищі¹.

Декларація зобов'язує ставитися до жертв із жалем, поважати їх гідність і сприяти тому, щоби суддівські й адміністративні процедури більшою мірою відповідали потребам жертв, а саме:

1) надання жертвам інформації про їх роль, обсяг, терміни проведення й хід судового розгляду, результати розгляду справ, особливо у випадках тяжких злочинів, а також у разі, коли ними запитується така інформація;

2) забезпечення можливості викладу й розгляду думок і побажань жертв на певних етапах судового розгляду в тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, без збитків для обвинувачених згідно з відповідною системою кримінального правосуддя;

3) надання належної допомоги жертвам протягом усього розгляду;

4) вжиття заходів щодо зведення до мінімуму незручностей для жертв, охорони їх особистого життя, якщо це необхідно, і забезпечення безпеки жертв, а також безпеки їх сімей і свідків з їх боку та їх захисту від залякування й помсти;

5) запобігання невинуватим затримкам при розгляді справ і виконанні постанов або рішень про надання компенсації жертвам.

У Декларації передбачено й ряд інших рекомендацій щодо забезпечення захисту прав жертв злочину, у тому числі у випадках, коли посадова особа, яка діє офіційно

¹ Див.: Куин Фредерик. Права человека и ты. Руководство для стран бывшего Советского союза и восточной Европы. – Варшава, 1999. – С. 60.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

чи напівофіційно, порушує національні кримінальні зако-
ни¹.

Спираючись на аналіз досвіду боротьби зі злочинніс-
тю держав – членів ООН, Сьомий Конгрес ООН з попе-
редження злочинності й поводження з правопорушни-
ками (Мілан, 26 серпня 1985 року) рекомендував проект
цієї Декларації до прийняття Генеральною Асамблеєю
ООН, звернув увагу на те, що державам необхідно вжи-
ти заходів "для зведення до мінімуму незручностей для
жертв, охорони їх особистого життя в тих випадках, ко-
ли це необхідно, і забезпечення їх безпеки, а також без-
пеки їхніх сімей і свідків з їх боку та їх захисту від заля-
кування й помсти" (п. 6 пп. "d" Декларації). Оцінюючи
значення цієї рекомендації, Л.В. Брусніцин зазначає, що
її стислість, загальний характер положень, які містяться
в ній, і відсутність механізму їх реалізації в Декларації
не свідчать про малозначність розглядуваної проблеми в
міжнародному праві². У цій Декларації Генеральна Асамб-
лея ООН, по-перше, звернула увагу світового співтова-
риства на важливість вирішення проблеми забезпечення
безпеки учасників кримінального судочинства як одну з
основних умов ефективної боротьби зі злочинністю, по-
друге, на основі аналізу національного кримінального та
кримінально-процесуального законодавства держав –
членів ООН визнала недостатність законодавчих заходів
подолання протидії розслідуванню, зокрема заходів що-

¹ Див.: Куин Фредерик. Права человека и ты. Руководство для стран
бывшего Советского союза и восточной Европы. – Варшава, 1999. –
С. 63 – 64.

² Див.: Брусницын Л.В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих
уголовному правосудию: российский, зарубежный и международ-
ный опыт XX века (процессуальное исследование). – М.: Юрлитинформ,
2001. – С. 53 – 54.

до захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у більшості держав, і по-третє, у зв'язку з цим вказала на необхідність перегляду існуючих заходів. У п. 2 "Рекомендацій щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою", прийнятих резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН 1989/57 від 24 травня 1989 року, державам рекомендовано реалізовувати положення Декларації за допомогою: "а) ...прийняття та здійснення положень, що містяться в Декларації, у їх національних системах правосуддя відповідно до їх конституційного процесу й внутрішньої практики; ...d) розроблення заходів захисту жертв від зловживань, наклепницьких обвинувачень або залякування в ході чи в результаті будь-якого кримінального або іншого розгляду, пов'язаного зі злочином".

Крім "Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою", до документів, що складають міжнародно-правову основу для розроблення національних правових засобів забезпечення подолання протидії розслідуванню, належать Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року, "Основні принципи незалежності судових органів", схвалені резолюціями 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року, "Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі", затверджений резолюцією 40/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року, "Основні принципи, що стосуються ролі юристів", "Заходи боротьби з міжнародним тероризмом", "Керівні принципи попередження організованої злочинності і боротьби з нею", прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27.08. – 7.09.1990 р.), Конвенція про кримінальну відповідаль-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ність за корупцію, прийнята Радою Європи 27 січня 1999 року, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Радою Європи 4 листопада 1999 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року, Конвенція ООН проти корупції, прийнята резолюцією 57/169 Генеральної Асамблеї ООН від 31 грудня 2003 року, Бангкокська декларація "Взаємодія та відповідні дії: стратегічні союзи в області попередження злочинності та кримінального правосуддя", прийняті на 11-му Конгресі ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Бангкок, 18 –25 квітня 2005 року), "Бангалорські принципи поведінки суддів", прийняті резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 27 червня 2006 року.

У своїй сукупності ці нормативно-правові акти складають модель побудови національних правових інститутів, які забезпечують подолання протидії розслідуванню злочинів і до яких повинні входити норми, що визначають:

- правовий статус посадових осіб правоохоронних органів, суду, а також потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених, підсудних та осіб, які надають їм юридичну допомогу;

- правові, організаційні й фінансово-матеріальні заходи щодо забезпечення незалежності посадових осіб правоохоронних органів і суду при здійсненні покладених на них обов'язків;

- види відповідальності за незаконні дії посадових осіб правоохоронних органів, суду й інших осіб, що спричинили порушення прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- заходи, що забезпечують безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

У міжнародному праві, крім нормативно-правових актів, які містять норми-принципи й складають основу побудови національного законодавства держав, що їх підписали й ратифікували, існують і нормативно-правові акти, які містять норми прямої дії, що зобов'язують держави, що їх підписали, діяти певним чином при виникненні передбачених у них юридичних фактів¹, зокрема пов'язаних з подоланням протидії розслідуванню.

Насамперед виділимо документи, що регламентують діяльність органів міжнародної юстиції – Європейського суду з прав людини, Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу), Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав.

Європейський суд з прав людини є судовим органом, наділеним державами, що підписали й ратифікували "Європейську конвенцію з прав людини", у тому числі й Україною, повноваженнями щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав людини на території цих держав (ст. 19). Стаття 6 Конвенції і Протокол № 7 до неї від 22 вересня 1984 року містять основні положення з відправлення правосуддя в кримінальних справах, порушення яких, як свідчить практика, здебільшого є підставою для звернення осіб, котрі притягувалися до кримінальної відповідальності, до Європейського суду з прав

¹ Докладно про співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права див.: Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М.: Международные отношения, 1999. – С. 10 – 13.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

людини¹, хоча ініціатором такого звернення в певних ситуаціях для забезпечення захисту прав своїх громадян може виступати й держава (наприклад, у випадках притягнення її громадян до кримінальної відповідальності на території іншої держави, що підписала Конвенцію). Стаття 6 Конвенції містить такі положення, що визначають підстави особі, яку притягнуто до кримінальної відповідальності, захищати свої права шляхом звернення до Європейського суду з прав людини у випадках протидії їх реалізації при здійсненні правосуддя в їх кримінальній справі:

"1. Кожен має право при... розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, на справедливий публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Судове рішення оголошується прилюдно, однак преса або публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд чи його частину... якщо це потрібно в інтересах неповнолітніх, або для захисту приватного життя сторін, або – тією мірою, якою це, на думку суду, цілком необхідно – за особливих обставин, коли гласність порушила б інтереси правосуддя.

2. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального злочину вважається невинним, поки його винність не буде доведено відповідно до закону.

3. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального злочину має як мінімум такі права:

¹ Див.: Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Пер. с англ. – М., 1998. – С. 202.

а) бути негайно й докладно сповіщеним на зрозумілій йому мові про характер і підставу обвинувачення, яке йому висувається;

б) мати достатньо часу й можливості для підготування свого захисту;

в) захищати себе особисто чи за допомогою обраного ним самим захисника, а якщо в нього немає достатніх коштів для оплати послуг захисника, захисник повинен бути йому наданий безкоштовно, коли цього потребують інтереси правосуддя;

г) допитувати свідків, які показують проти, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, а також мати право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, які існують для свідків, котрі показують проти нього;

д) користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не говорить цією мовою".

Приймаючи рішення в конкретній справі про відновлення порушеного права особи, притягнутої до кримінальної відповідальності, Європейський суд з прав людини не тільки може задовольнити вимоги цієї особи або держави, яка її захищає, але й, реалізуючи свій правовий статус як органу, що контролює виконання державами-учасниками Конвенції своїх зобов'язань, указує на необхідність перегляду законодавства чи правозастосовчої практики в державі, де права людини, що захищаються Конвенцією, було порушено¹.

¹ Див., напр.: Судебное решение по делу Голдер от 21 февраля 1975 года Series A, No. 18; Судебное решение по делу Кэмпбелл и Фел от 28 июня 1984 года Series A, No. 80; Судебное решение по делу Костовски от 20 ноября 1989 года Series A, No. 166, para.42; Судебное решение по делу Виндиш от 27 сентября 1990 года Series A, No. 186; Судебное решение по делу Сайди от 20 сентября 1993 года Series A,

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Отже, значення Європейського суду з прав людини полягає не тільки в здійсненні ним внутрішньодержавного судового контролю за дотриманням "Європейської конвенції з прав людини", але й у можливості забезпечити захист порушених прав конкретної особи при відправленні правосуддя в будь-якій із держав – членів Ради Європи.

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол), на відміну від Європейського суду з прав людини, будучи органом, що покликаний брати безпосередню участь у боротьбі з міжнародними злочинами, має перед собою цілі: "...а) забезпечувати й розвивати широке взаємне співробітництво всіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках існуючого законодавства країн і в дусі Загальної декларації прав людини; б) створювати й розвивати установи, що можуть успішно сприяти попередженню та боротьбі з загальною кримінальною злочинністю" (ст. 2 Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу), прийнятого 13 червня 1956 року).

Наявні на сьогодні напрямки діяльності Інтерполу, який має поряд з центральним міжнародним апаратом (м. Ліон, Франція) свої регіональні відділення в окремих державах, в тому числі в Україні, дозволяють нам говорити про нього як про міжнародну організацію кримінальної юстиції, що сприяє подоланню окремих способів протидії розслідуванню за допомогою:

а) створення й постійного поповнення системи кримінальної реєстрації, яка складається:

№. 261-С; Судебное решение по делу Дельта от 19 декабря 1990 года Series A, No. 191-A. – У кн.: Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Пер. с англ. – М., 1998.

- з алфавітної картотеки всіх відомих міжнародних злочинців і осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, що містить їх демографічні дані й відомості про їх злочинну діяльність, зв'язки, місця проживання та судимості;

- картотеки словесних портретів злочинців;

- картотеки документів і назв, що складається з двох розділів (у першому ведеться облік за номерами, серіями й іншими реквізитами паспорта, посвідчення особи, посвідчення на право володіння літаком, автомобілем, вогнепальною зброєю й інших документів, що використовувалися міжнародними злочинцями при вчиненні злочинів; другий розділ містить картки з назвами морських судів, літальних апаратів, автомашин, на яких перевозилися наркотичні речовини, викрадене майно, а також назвами комерційних і некомерційних організацій, замішаних у міжнародних злочинах);

- картотеки злочинів і способів їх вчинення;

- дактилоскопічної картотеки десятипальцевої реєстрації осіб, які вчинили міжнародні злочини;

- картотеки обліку осіб, які вчинили міжнародні злочини, за рисами зовнішності з використанням фотозображень чи рисованих деталей обличчя;

- картотеки викраденого майна (автомобілів, творів мистецтва й інших цінностей);

- картотеки осіб, які зникли безвісти, і невпізнаних трупів;

- картотеки ручної нарізної вогнепальної зброї країн світу;

б) організації й здійснення міжнародного розшуку злочинців, підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів, осіб, які зникли безвісти, викраденого майна¹.

¹ Див.: Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями. – М.: Юрист, 1993. – С. 95 – 100;

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Маючи широкі можливості з накопичення інформації про вчинення злочинів на території різних держав світу, Інтерпол не виконує суто поліцейських функцій із розслідування злочинів шляхом проведення оперативно-розшукових і процесуальних дій, а лише здійснює інформаційне, аналітичне й організаційне забезпечення спільної діяльності правоохоронних органів різних держав з розшуку й ідентифікації осіб, які вчинили злочини, знярядь і засобів вчинення злочинів, викраденого майна¹. Схожі функції з організації спільної правоохоронної діяльності на території країн СНД має Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав².

При розслідуванні злочинів можуть виникати ситуації, коли особи, підозрювані (обвинувачені) у вчиненні злочинів, потерпілі, свідки, речові докази перебувають на території іншої держави. У цих випадках проводяться оперативно-розшукові заходи або процесуальні дії на території іншої держави для вирішення конкретних за-

Також див.: Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. – М.: Инфра-М, 2001. – С. 64.

¹ Див.: Правила международного полицейского сотрудничества и внутреннего контроля за архивами Интерпола (приложение к Уставу Международной организации уголовной полиции (Интерпол) от 13.06.1956 г.); Руководство по криминальному анализу (приложение к Уставу Международной организации уголовной полиции (Интерпол) от 13.06.1956 г.).

² Див.: Разделы 1, 2 Положения о Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений на территории Содружества Независимых Государств, принятого Решением о Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений на территории Содружества Независимых Государств 24.09.1993 г.

вдань розслідування, у тому числі й з подолання протидії розслідуванню (наприклад, провести допити свідків для перевірки наявних у кримінальній справі показань, установити місцезнаходження викраденого майна й вилучити його, установити способи легалізації здобутих злочинним шляхом доходів, затримати осіб, які вчинили злочин і переховуються від слідства та суду, тощо). Регламентація відносин з проведення оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій при розслідуванні злочинів визначається міжнародними багатосторонніми й двосторонніми договорами про надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах¹. До міжнародних багатосторонніх договорів про надання взаємної правової допомоги, підписаних і ратифікованих Україною, відносяться: Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 20 квітня 1954 року, Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року, Європейська конвенція про передачу провадження в кримінальних справах від 15 травня 1972 року, Конвенція про правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах (укладена між державами – членами СНД) від 22 січня 1993 року. Двосторонні угоди про надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах укладені та діють між Україною й Албанією, Алжиром, Болгарією, Угорщиною, В'єтнамом, Грецією, Грузією, Іраком, Єменом, Кіпром, Китаєм, КНДР, Литвою, Молдовою, Монголією, Польщею, Росією, Румунією, Словаччиною, Тунісом, Фінляндією, Чехією, Естонією, Юго-

¹ Див. докладно про інститут взаємної правової допомоги в кримінальних справах: Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективны развития. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 348 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

славією, Італією¹, Азейбарджаном, Великою Британією, Єгиптом, Панамою, Гонконгом (Спеціальним адміністративним районом Китаю), Індією, Бразилією, США, Антігуа і Барбуда, Черногорією, Іраном, Латвією, Кубою, Лівією, Канадою, Узбекистаном, Казахстаном, Македонією, Турцією, Вірменією².

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить, що в ньому, крім норм, які встановлюють правовий статус осіб, котрі беруть участь у розслідуванні злочинів, і порядок провадження в кримінальних справах, передбачено відповідальність за перешкодження процесу розслідування злочинів, а також заходи щодо забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві³.

Уперше в систематизованому вигляді способи протидії розслідуванню було визначено в Уголовном уложенні в главі 7 "Про протидію правосуддю" (див. Додаток). До способів протидії розслідуванню було віднесено: свідомо неправдиву заяву про злочин; свідомо безпідставне обвинувачення; давання неправдивих свідчень; схилення до давання неправдивих свідчень; підроблення письмового або речового доказу; недонесення про злочин; ненадання на законну вимогу органів влади речових або письмових доказів; пошкодження, при-

¹ Див.: Україна в міжнародно-правових відносинах. Кн. 1.: Боротьба з злочинністю та взаємна правова допомога. – К.: Юрінком, 1996. – С. 453 – 1047.

² Див.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&user=1216621034591210&sort=1>; <http://minjust.gov.ua/0/9598>

³ Див.: Шехавцов Р.М. Загальний аналітичний огляд правових засобів подолання протидії розслідуванню злочинів // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України. – Спеціальний випуск у двох частинах. – Частина 2. – Луганськ, 2002. – С. 126 – 129.

ховання, захоплення речового або письмового доказу; приховування злочинця; поховання або приховання мертвого тіла без поховання раніше судово-медичного огляду, якому воно підлягає; звільнення або сприяння втечі, втеча арештованого з-під варти (ст.ст. 156 – 177 Уголовного уложенія 1903 року)¹. Після Жовтневої революції, у зв'язку зі скасуванням чинного на той час кримінального та кримінально-процесуального законодавства Російської імперії, почалося формування нової системи норм, що регулюють порядок провадження в кримінальних справах і передбачають відповідальність за дії з перешкоджання встановленню істини про подію злочину. В Україні початок цьому процесу поклали Циркуляр № 34 Народного комісаріату юстиції від 20 жовтня 1920 року "Про справи по лжесвідченню", Циркуляр № 38/16 Народного комісаріату юстиції від 9 березня 1921 року "Про однакове розуміння деяких найважливіших злочинів і про їх підсудність", Постанова Ради Народних Комісарів від 22 липня 1921 року "Про заходи боротьби з посадовими злочинами", Декрет Ради Народних Комісарів від 1 листопада 1921 року "Про боротьбу з хабарництвом", Циркуляр № 55 Народного комісаріату юстиції від 30 березня 1922 року "Про підсудність справ про наклеп у друку", Кримінальний кодекс УРСР 1922 року, Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1922 року, Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 3 січня 1923 року "Про особисту недоторканність прокурорів, суддів і слідчих", Кримінальний кодекс УРСР 1927 року, Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1927 року, Кримінальний кодекс УРСР 1961 року.

¹ Див.: Уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. – С.-Петербург: Издание Государственной Канцелярии, 1903. – С. 68 – 78.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Не вдаючись тут до детального висвітлення змісту перелічених джерел, зазначимо, що їх порівняльний аналіз показує, що в період, який розглядається, формування кримінальних, кримінально-процесуальних норм та норм оперативного-розшукового законодавства, котрі регулювали діяльність правоохоронних органів і судів з боротьби зі злочинами, відповідальність за їх вчинення, а також процесуальні форми й порядок розгляду різних за характером суспільно небезпечних діянь і вирішення про них кримінальних справ, включаючи протидію зацікавлених осіб встановленню істини в конкретній справі, було складовою частиною кримінальної політики радянської держави. Ця політика на різних етапах не була односторонньою й стабільною, оскільки визначалася економічними, соціальними, історичними й іншими чинниками періоду громадянської війни, НЕПу та мирного розвитку радянської держави, а також функціями, властивими кримінальному та кримінально-процесуальному радянському праву.

Аналіз сучасного правового забезпечення подолання протидії розслідуванню злочинів свідчить, що правові засоби подолання протидії – норми права, які встановлюють відповідальність за діяння, що перешкоджають процесу розслідування злочинів, специфічний порядок провадження в кримінальній справі в умовах надання протидії розслідуванню, а також заходи щодо забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві, – розосереджені по різних галузевих нормативних актах, до яких відносяться Кримінально-процесуальний кодекс України 1961 року (ст. 52-1 – 52-5, ст. 148–165-3, ч. 4 ст. 174 КПК України), Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 року (ст.ст. 185-3 – 185-8, 185-11 КУпАП), Митний кодекс України від 12 грудня 1991 ро-

ку (ст.ст. 156-161), закони України "Про державну податкову службу в Україні" від 4 грудня 1990 року (ст. 19 ч. 2), "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року (ст. 20 ч. 5, ст. 21), "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 року (ст. 50), "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року (ст. 24 п. 9, ст. 25 ч. 1 п. 16, ч. 2 п. 6, ст. 28 ч. 3 п. 4), "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року (ст. 3, ст. 6 п. 1 пп. 6, ст. 7 ч. 1 п. 6, ст. 8, ст. 9 ч. 10, ст. 10 п. 4), "Про статус суддів" від 15 грудня 1992 року (ст. 13 ч. 4, ст. 42), "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року, "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 року, "Про попереднє ув'язнення" від 30 червня 1993 року (ст. 8), "Про розвідувальні органи України" від 22 березня 2001 року (ст.ст. 5 ч. 1, 22), Кримінальний кодекс України 2001 року (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371 – 388, 393, 394, 396 – 400 КК України), Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року (ст. 10, ст. 50 ч. 3, ст. 104), "Про засади запобігання і боротьби з корупцією" від 7 квітня 2011 року, відповідні відомчі накази МВС України, СБУ, податкової міліції, Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Основу правового забезпечення подолання протидії розслідуванню злочинів складають норми кримінально-процесуального права, що ґрунтуються на конституційних приписах про забезпечення захисту прав і свобод громадян при відправленні правосуддя¹ (ст.ст. 3, 19, 29,

¹ Див. докладно про роль конституційних норм у регулюванні кримінально-процесуальної діяльності: Лисиченко В.К. Нова Конституція України і питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів. Конституція України – основа по-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

30, 31 Конституції України). Однак кримінально-процесуальне право, установлюючи правила поведінки учасників кримінального процесу й регулюючи процедуру реалізації ними своїх прав і обов'язків, за своєю природою не може містити матеріальні норми, які визначають дії, що перешкоджають розслідуванню, і покарання осіб за їх вчинення, з урахуванням ступеня суспільної небезпечності цих дій, норми, які визначають форми організації, функції, порядок управління та фінансування органів державної влади по забезпеченню безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, та членів їх сімей, процесуальні норми, які регламентують проведення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення таких перешкоджаючих розслідуванню дій та встановлення осіб причетних до їх готування та вчинення, та норми, які регламентують особливий порядок утримання осіб у місцях позбавлення волі при загрозі їх життю та здоров'ю, у зв'язку з їх участю у розслідуванні злочинів. Це є функцією відповідно кримінального, адміністративного, оперативно-розшукового та кримінально-виконавчого права.

Таким чином, передбачені чинним законодавством правові заходи щодо подолання протидії розслідуванню за предметною їх приналежністю поділяються:

- на адміністративно-правові;
- кримінально-правові;
- кримінально-процесуальні;
- оперативно-розшукові;
- кримінально-виконавчі.

Адміністративно-правові¹ та кримінально-правові заходи щодо подолання протидії розслідуванню спрямовані на забезпечення охорони регулюємих кримінально-процесуальним правом відносин із встановлення обставин події злочину, що виникають між державою в особі правоохоронних органів і посадових осіб, уповноважених здійснювати розслідування злочинів і відправляти правосуддя, та окремими громадянами, які є учасниками кримінального процесу. У нормах адміністративного й кримінального права визначаються види дій, що перешкоджають кримінально-процесуальній діяльності, і встановлюється покарання особам, які їх вчинили.

Адміністративне право як галузь права, що регулює суспільні відносини управлінського характеру, які складаються у сфері виконавчої й розпорядницької діяльності органів державної влади², містить:

- норми, які визначають органи державної виконавчої влади, форму їх організації, матеріально-технічне забезпечення, повноваження щодо здійснення функцій державного управління в сфері забезпечення захисту кримінально-процесуальних відносин та їх суб'єктів від протиправних посягань (див., наприклад: Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон", затверджене наказом МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 року, Інструкція про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного

¹ Тут маються на увазі сукупність адміністративно-правових правоохоронних норм.

² Див.: Адміністративне право України / За ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2000. – С. 19.; Голосніченко І.П., Стахурський М.Ф., Золотарьова Н.І. Адміністративне право України: основні поняття: Навчальний посібник / За заг. ред. І.П. Голосніченко. – К.: ГАН, 2005. – С. 6 – 17, 20 – 22.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів, Порядок забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом, затверджені наказом МВС України № 465 від 5 травня 2004 року, Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи, затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 61 від 4 квітня 2005 року);

- норми, які встановлюють відповідальність за невиконання владних розпоряджень посадових осіб правоохоронних органів і суду (про з'явлення свідка, потерпілого, експерта, перекладача до органів досудового слідства, дізнання, суду, про виконання ухвали суду, постанови судді, подання органу дізнання, слідчого, протесту, подання, розпорядження прокурора тощо), спрямованих на забезпечення порядку здійснення розслідування злочинів і відправлення правосуддя. Такі норми містяться в статтях 185-3 – 185-8, 185-11 Глави 15 "Адміністративні правопорушення, що посягають на порядок управління" КУпАП.

У порівнянні з останніми адміністративно-правовими кримінально-правові заходи щодо подолання протидії розслідуванню злочинів забезпечують захист більш широкого спектру суспільних відносин, пов'язаних з охороною нормального функціонування органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду, охороною життя і здоров'я, власності посадових осіб правоохоронних органів, суду, а також їхніх близьких родичів, охороною прав громадян від незаконних дій посадових осіб правоохоронних органів і суду тощо (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371 – 388, 393,

394, 396 – 400 розділів VII "Злочини у сфері господарської діяльності", XV "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян", XVII "Злочини у сфері службової діяльності" і XVIII "Злочини проти правосуддя" КК України).

Кримінально-процесуальні заходи подолання протидії розслідуванню спрямовані на забезпечення охорони встановленого порядку провадження досудового та судового слідства в кримінальних справах і безпеки осіб, які беруть участь у ньому (ст.ст. 52-1–52-5 КПК України, Закони України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів"). У КПК України також визначено умови застосування відповідних заходів кримінально-процесуального примусу до осіб, які протидіють розслідуванню злочину (ст.ст. 148 – 165-3, ч. 4 ст. 174 КПК України). Ефективність кримінально-процесуальних заходів подолання протидії розслідуванню, особливо тих, що забезпечують безпеку учасників кримінального судочинства, прямо залежить від організації й фінансово-матеріального забезпечення їх реалізації, тобто від наявності, як зазначає М.В. Куркін, насамперед спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах України, що здійснюють заходи безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві¹. У 1997 році на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України № 335-р від 28 червня 1997 року підписаний наказ МВС України № 467 від 23 липня 1997 року, яким затверджено "Тимчасове положення про спеціальні підрозділи для забезпечення безпеки працівників суду, пра-

¹ Див.: Куркін М.В. Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1999. – С. 10 – 11.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

воохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей і близьких родичів", що визначає правову основу їх діяльності, завдання й функції спеціальних підрозділів, кваліфікаційні вимоги до особового складу, їх права й обов'язки, правовий і соціальний захист, відповідальність, а також устанавлює джерела фінансування й матеріально-технічного забезпечення. П'ять додатків до наказу № 467 містили типовий штат і розрахунок штатної чисельності цих спеціальних підрозділів, а також зміни й доповнення до наказів МВС України з питань створення системи управління та контролю за їх діяльністю. Порядок безпосередньої реалізації співробітниками ОВС заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства регламентованих наказом МВС України № 130 від 26 лютого 1998 року, що затвердив Тимчасову інструкцію про порядок забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей і близьких родичів і Порядок супроводження осіб, узятих під державний захист, під час забезпечення заходів особистої безпеки. Фактично через постійне недофінансування МВС України з державного бюджету України та скорочення його штатної чисельності такі спеціальні підрозділи не були створені, не розроблені типові програми з реалізації заходів щодо захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, і членів їх сімей, а також порядок їх фінансування. У зв'язку з цим Президент України в Указі № 143/2002 від 18 лютого 2002 року "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян" дав доручення МВС України, Службі безпеки України, Міністерству закордонних справ України протягом 2002 року узагальнити світовий досвід із забезпечення безпеки потерпілих, свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві, і по-

дати у встановленому порядку пропозиції щодо внесення змін до Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" стосовно механізму реалізації його положень і фінансування відповідних заходів¹. Нажаль, на сьогоднішній день вимоги Президента України в повній мірі не виконані. Так, Міністром внутрішніх справ України 19 листопада 2003 року був виданий наказ № 1390, яким функції по забезпеченню безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, покладено на спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон", а 5 травня 2004 року наказ № 465, що затвердив "Інструкцію про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей та близьких родичів" та "Порядок забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом". Порівняльний аналіз "Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон"", затвердженого наказом МВС № 1390 від 19.11.2003 р., із змістом "Тимчасового положення про спеціальні підрозділи для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей і близьких родичів", наказом МВС України № 467 від 23.07.1997 р., свідчить про змістовне дублювання та залишення невирішеним питання про механізм фінансування та матеріально-технічного забезпечення безпеки осіб взятих під державний захист. Ст. 27 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", на яку йде посилання у п. 7.1. Положення, встановлює два джерела фінансування за-

¹ Див. п. 7 Указу Президента України №143/2002 від 18 лютого 2002 року "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян".

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ходів безпеки – за рахунок бюджетних коштів, в порядку визначеному Кабінетом Міністрів України, та за рахунок осіб, взятих під захист, за їх письмової згоди. Але за відсутності прийнятої Кабінетом Міністрів України державної програми по реалізації заходів по забезпеченню безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, а також членів їх сімей, цільове виділення коштів на ці заходи з державного бюджету не проводиться¹. Вирішення питання про фінансове й матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів з реалізації законодавства про захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, дозволить створити дійовий механізм реалізації положень ст. 52-1 КПК України та Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". У свою чергу правозастосовча практика, що розвивається в цьому напрямку, необхідна для виявлення наявних труднощів й недоліків та визначення шляхів вдосконалення системи кримінально-процесуального забезпечення подолання протидії розслідуванню.

З прийняттям Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" 18 лютого 1992 року в Україні почався процес законодавчого врегулювання оперативно-розшукової діяльності як системи гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів з метою припинення правопо-

¹ Див., Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: міжнародний та вітчизняний досвід (аналітичний огляд) / М.О. Свірін, А.М. Шестопалова, А.І. Пясецький та ін. / За ред. І.В. Опришка. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2006. – С. 62 – 63.

рушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст.ст. 1, 2 цього Закону). Надання правового статусу оперативно-розшуковій діяльності надало легітимності забезпеченню безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, та членів їх сімей шляхом проведення оперативно-розшукових заходів уповноваженими органами державної влади та використання їх результатів у кримінальному судочинстві. Змістовна сторона оперативно-розшукового правового забезпечення подолання протидії розслідуванню злочинів полягає у визначенні в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність":

- органів державної влади, яким надано право займатися оперативно-розшуковою діяльністю (ст. 5);

- її принципів (ст. 4);

- в якості одного з обов'язків суб'єктів ОРД – забезпечення із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб (п. 6 ст. 7);

- системи оперативно-розшукових заходів та засобів (ст. 8);

- загального порядку здійснення (ст.ст. 9, 9-1, 9-2) та використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей (п. 4 ст. 10).

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Ці законодавчі приписи отримують свій розвиток у законах та відомчих підзаконних актах з питань здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідними підрозділами МВС України, СБУ, податкової міліції, Державного департаменту України з питань виконання покарань.

Проблемним питанням в оперативно-розшуковому правовому забезпеченні подолання протидії розслідуванню злочинів є використання даних про протидію розслідуванню злочинів, отриманих шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, як щодо застосування заходів забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у кримінальному судочинстві, та членів їх сімей, але й відносно доказів по кримінальним справам. Певні кроки в цьому напрямку законодавець зробив, передбачивши у ч. 2 ст. 65 КПК України в якості одного з джерел доказів протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів. "Але в той же час, – як вірно відмічають з цього приводу Б.І. Бараненко та Е.О. Дідоренко, – відсутні законодавчі вказівки про зміст цих протоколів та порядок введення їх у кримінальний процес... Звідси випливає невідкладне завдання приведення правової бази ОРД до безумовної відповідності до Конституції України, а також повної узгодженості із всіма чинними законодавчими нормами, що прямо або побічно відносяться до правового регулювання цієї діяльності"¹.

¹ Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение). Часть первая. Учебное пособие / Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Слюков В.А., Цветков А.Г., Виленская Э.В. – Луганск, 2006. – С. 52.

Кримінально-виконавчі правові заходи забезпечення подолання протидії розслідуванню злочинів полягають у встановленні, з урахуванням положень ст. 52-1 – 52-5 КПК України, Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", особливих умов утримання підозрюваних, обвинувачуваних у вчиненні осіб під вартою, відбування покарання засудженими до позбавлення волі, в ситуаціях виникнення загрози їх життю та здоров'ю, у зв'язку з їх участю у розслідуванні злочинів та судовому розгляді кримінальних справ. Систему кримінально-виконавчих правових заходів, що забезпечують подолання протидії розслідуванню, складають норми ст. 10, 50, 100 Кримінально-виконавчого кодексу України, ст. 8 Закону України "Про попереднє ув'язнення", Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (п. 19, 49, 89 Розділу III), затверджені наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань №275 від 25 грудня 2003 року, Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи, затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 61 від 4 квітня 2005 року.

У сукупності зазначені норми чинного адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального, оперативного-розшукового, кримінально-виконавчого законодавства складають достатньо розроблений міжгалузевий правовий інститут захисту стадій кримінального процесу, а також його учасників від діянь, які вчинюються з метою протидії встановленню істини в конкретних справах. Процес формування цього правового інституту на сьогодні дещо уповільнився хоча ситуація в сфері боротьби зі злочинами, особливо вчиненими організованими злочинними утвореннями, вимагає від науковців та законодавця злагоджених, невідкладних та скоординованих дій по

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

усуненню відмічених вище недоліків чинного законодав-
ства.

Глава 9

Загальна характеристика проблемних слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування злочинів

Окремі дослідження слідчої практики, узагальнення їхніх результатів привели у вітчизняній криміналістиці до формування в 70-х роках ХХ століття загальноєвропейського підходу до розуміння розслідування злочинів як ситуаційно залежного пошуково-пізнавального процесу¹. Ситуаційна залежність пошуково-пізнавальної діяльності осіб, що здійснюють розслідування злочинів, стала одержувати своє відображення в спеціальній літературі в зв'язку з необхідністю забезпечити найбільш повний описання максимально можливої кількості комбінацій умов, що виникають на певних етапах розслідування злочину, і їхнього впливу на вибір тактики проведення

¹ Див.: Винберг А.И., Шавер Б.М. Криминалистика. – М., 1949. – С. 209, 226 – 227, 231.; Васильев А.Н., Мудьюгин Г.Н., Якубович Н.А. Планирование расследования преступлений. – М., 1957. – С. 154 – 155; Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений. – Х., 1967. – С. 214.; Васильев А.Н. Следственная тактика. – М., 1976. – С. 43.; Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск., 1976. – С. 168 – 170.; Драпкина А.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 28 – 29.; Шиканов В.И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения): Материалы научн.-практич. конф. – М., 1976. – С. 157.; Селиванов Н.А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования // Социалистическая законность. – 1985. – № 7. – С. 52 – 53. и др.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

окремих слідчих дій і методичу розслідування злочину в цілому.

На сьогодні в теорії криміналістики можна виділити два напрями формування уявлень про слідчу ситуацію. Перше, на становлення якого істотний вплив зробив Р.С. Белкін, полягає в розумінні слідчої ситуації як сукупності умов, у яких у даний момент здійснюється розслідування, тобто та обстановка, у якій протікає процес доказування¹. Засновником другого є А.Я. Драпкін, що визначає слідчу ситуацію як динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки і властивості обставин, що мають значення по кримінальній справі, зв'язки і відносини між ними, а також між учасниками процесу розслідування, що наступили, чи можливі результати дій сторін².

Як уявляється, найбільш прийнятною є позиція сформульована Р.С. Белкіним, що дозволяє з достатньою повнотою при дослідженні особливостей розслідування окремих видів злочинів виявляти й описувати не тільки співвідношення результатів дій осіб, що вчинили злочин, потерпілих, свідків, оперативних працівників, дізнавачей, слідчого, судді й інших осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві, на певний момент досудового розслідування чи судового слідства, можливості по здійсненню тих чи інших дій цими особами, але й чинники, що впливають на їхню поведінку, ступінь ефективності дій, що обираються ними. Однак, не можна за-

¹ Див.: Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методические проблемы советской криминалистики. – М., 1970. – С. 14 – 15.

² Див.: Драпкин А.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск., 1975. – С. 28 – 29.

лишати без уваги і так званий інформаційний підхід до розуміння сутності слідчої ситуації, тому що він звертає нас до особи, що розслідує злочин, до того, що в кінцевому рахунку обстановка, у якій протікає розслідування, тобто слідча ситуація, оцінюється нею і на основі цього визначаються конкретні задачі, що стоять перед слідством на певний момент розслідування, і засоби їхнього вирішення.

Якщо умовно представити процес розслідування конкретного злочину як сукупність слідчих ситуацій, що змінюють одна одну, то перед слідчим (дознавачем, оперативним працівником) можуть виникати різні за ступенем своєї складності пізнавальні задачі, зумовлені слідчою ситуацією, що сформувалася на даний момент розслідування конкретного злочину. Тобто не завжди перед особою, що розслідує злочин виникають складні пізнавальні задачі (наприклад, ніякої складності у встановленні обставин події злочину не представляє ситуація затримання злочинця на місці злочину при наявності свідків-очевидців, що дають правдиві свідчення). Це у свій час привело А.Я. Драпкіна до поділу слідчих ситуацій, у залежності від поінформованості слідчого про обставини події злочину й обстановку його розслідування, на прості і складні¹. До складних слідчих ситуацій він відніс проблемні і конфліктні слідчі ситуації. Під проблемною ситуацією А.Я. Драпкин розуміє протиріччя між знанням і незнанням, своєрідне, специфічне співвідношення між відомим і невідомим у справі, коли шукане не дано, але знаходиться в тому чи іншому можливому зв'язку з уже установленними фактами, що якоюсь мірою обмежують і на-

¹ Див.: Драпкин А.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 27 – 46.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

правляють пошук інформаційних і тактичних рішень¹. Конфліктна слідча ситуація за його визначенням це особливий стан системи міжособистісних відносин двох чи більше учасників кримінального процесу, інтереси яких не збігаються і які прагнуть до досягнення різних цілей в умовах інформаційної невизначеності, що виникла у відношенні планів сторони, що суперничає². Зіставляючи значеневий зміст понять проблемної і конфліктної слідчої ситуації Р.С. Белкін вірно відзначив, що визначена по А.Я. Драпкину ситуація як конфліктна несе в собі інформаційну невизначеність, тобто за своєю суттю є проблемною³.

Незважаючи на недоліки, що відмічаються в літературі, класифікація слідчих ситуацій А.Я. Драпкина відіграє важливу роль у формуванні уявлень про різновиди проявів слідчих ситуацій при розслідуванні конкретних злочинів.

На нашу думку, як підставу для класифікації слідчих ситуацій необхідно обрати ступінь складності пізнавальних задач, що виникають перед особою, що розслідує злочин. За зазначеною підставою можна виділити прості і проблемні⁴ слідчі ситуації.

Найбільший науковий і практичний інтерес становлять проблемні слідчі ситуації й особливості здійснення

¹ Див.: Драпкин А.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 31.

² Див.: Драпкин А.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования: Учебное пособие. – Свердловск, 1985. – С. 7.

³ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики. – Третье издание, дополненное. – М.: Закон и право, 2001. – С. 633.

⁴ Проблема – сложный вопрос, задача, требующая разрешения, исследования. – Ожегов С.И., Шведова С.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азъ, 1993.

пошуково-пізнавальних дій осіб, що розслідують злочини, у залежності від них.

Проблемність ситуації розслідування злочину додає сукупність умов, що сформувалися на момент її оцінки особою, що розслідує злочин. При цьому ці умови специфічні для досудового розслідування і судового слідства. До умов, що формують проблемну слідчу ситуацію в ході досудового розслідування, відносяться:

1) відсутність чи брак відомостей про джерела інформації, що має доказове значення;

2) неможливість скористатися наявною інформацією про обставини події злочину без розголошення оперативних джерел її одержання, які необхідно залишити в таємниці від підозрюваного (обвинувачуваного);

3) протидія розслідуванню злочину з боку зацікавлених осіб;

4) відсутність належних науково-технічних засобів для фіксації доказів при проведенні конкретної слідчої дії;

5) відсутність чи брак досвіду у слідчого (дізнавача, оперативного працівника) по розслідуванню злочину в ситуації, що сформувалася.

У залежності від комбінації перерахованих умов проблемні слідчі ситуації можна розділити на:

- ситуації інформаційної невизначеності про обставини події злочину;

- ситуації протидії розслідуванню злочину.

Ситуація інформаційної невизначеності про обставини події злочину – це ситуація, що характеризується об'єктивно обумовленою відсутністю даних про джерела інформації, що має доказове значення, або в який зібрані дані про злочин на певний момент розслідування не можуть бути однозначно оцінені як такі що підтверджують причетність конкретних осіб до події злочину і вимагають своєї перевірки. Істотний вплив на формування ситуацій інформаційної невизначеності роблять:

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

1) умови місця, час вчинення злочину, погодні умови, способи вчинення злочину, що негативно впливають на формування матеріальних і ідеальних слідів-відображень події злочину (наприклад, пізній час доби, погана освітленість місця злочину, що вплинули на повноту сприйняття свідками дій злочинців, далека відстань місця злочину від населених пунктів і т.п.);

2) умови місця вчинення злочину, час, що минув з моменту вчинення злочину до моменту, коли про нього стало відомо правоохоронним органам, погодні умови, що впливають на збереження наявних слідів злочину;

3) ненавмисні дії осіб, що виявили злочин, по зміні обстановки на місці події, пошкодженню або знищенню його слідів;

4) відсутність можливостей по отриманню інформації про обставини вчинення злочину шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій;

5) непрофесійні дії працівників правоохоронних органів з фіксації та збереження слідів та знарядь злочину;

6) виявлення негативних обставин, протиріч, які потребують як самостійного гіпотетичного всебічного дослідження так й у взаємозв'язку з іншими встановленими обставинами справи.

На відміну від ситуації інформаційної невизначеності про обставини події злочину, яка умовно носить об'єктивний характер, тобто не залежний від умисної діяльності зацікавлених у результатах розслідування осіб по перешкодженню встановленню обставин події злочину, ситуація протидії розслідуванню злочину – це ситуація взаємодії особи, що розслідує злочин і особи, що протидіє встановленню обставин події злочину. Основними рисами ситуації протидії розслідуванню є: 1) протилежні інтереси і цілі в осіб, що беруть участь у розслідуванні кримі-

нальної справи; 2) відсутність інформації про майбутні дії взаємодіючих сторін.

На формування ситуації протидії розслідуванню впливає сукупність об'єктивних, що дають уявлення про інформаційну обстановку процесу розслідування, і суб'єктивних, що характеризують його учасників, елементів.

Як об'єктивні елементи ситуації протидії розслідуванню виступають:

- наявні докази в справі й оперативно-розшукові дані про обставини розслідуваної події;

- наявність відомостей про вплив, що мав місце або чиниться, на фізичних осіб чи на предмети матеріального світу, що є джерелами інформації, що має доказове значення, або про наміри осіб зробити такий вплив;

- можливість отримання, шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, інформації про протидію розслідуванню злочину та надання їй статусу доказів по кримінальній справі;

- організаційні та матеріально-технічні можливості по виявленню, нейтралізації або попередженню конкретних способів протидії.

Суб'єктивними елементами є:

- особливості суб'єкта протидії розслідуванню – чи це одна особа, група осіб, ОЗУ, посадова особа органів державної влади і т.д., особливості характеру осіб, що чинять протидію, мотиваційні особливості пояснення їхніх дій;

- наявність життєвого досвіду і правових знань у даних осіб, що забезпечує динамічність і активність протидії;

- обраний особою спосіб протидії та об'єкт впливу;

- особливості характеру слідчого (дізнавача, оперативного працівника, судді), що долає протидію, рівень його професійної підготовки, наявність досвіду по розслідуванню злочинів в ситуаціях протидії йому;

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

- характер конфліктних взаємин між особою, що розслідує злочин, і особою йому протидіючою (має місце конфлікт зі строгим суперництвом, що виключає можливість сприйняття протидіючою особою інформації, що виходить від слідчого (дознавача, оперативного працівника), тобто психологічний вплив на нього, чи конфлікт із нестрогим суперництвом, що сприяє такому впливу, спрямованому на вирішення конфлікту, тобто на припинення протидії розслідуванню злочину).

Таким чином, *проблемну ситуацію можна визначити як систему умов, що впливають на формування обстановки інформаційної невизначеності про обставини події злочину і причетних до нього осіб чи конфлікту між учасниками розслідування конкретного злочину, що породжують у результаті їхньої оцінки особою, що розслідує злочин, складні пізнавальні задачі, рішення яких потребує від неї додаткового осмислення її змісту, чинників виникнення і ретельної підготовки до проведення відповідних слідчих дій (наприклад, допиту, очної ставки, відтворення обстановки та обставин події, обшуку).*

Глава 10

Засоби подолання протидії у формі приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, і причетних до нього осіб

У криміналістиці питання про способи приховування даних про злочин і причетних до нього осіб є предметом дослідження більше ста років. За цей досить тривалий час проведено безліч різнобічних досліджень даної форми протидії розслідуванню, її способів і засобів її подолання як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні окремих видів злочинів. Увага криміналістів до проблеми подолання протидії розслідуванню у формі приховування даних про злочин і причетних до нього осіб зумовлена тим, що "установлення способу приховування злочину може послужити своєрідним ключем до розкриття злочинів, установлення особи винного, виявлення викраденого майна, виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів"¹. Аналіз літератури свідчить, що більшість рекомендацій з подолання протидії розслідуванню у формі приховування даних про злочин і причетних до нього осіб стосуються лише окремих способів приховування (інсценування, давання неправдивих показань, відмови від давання показань, неправдивого алібі тощо). У наявних публікаціях відсутній комплексний опис засобів подолання приховування даних про злочин, вчинений організованою

¹ Див.: Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: Лекс Ест, 2002. – С. 161.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

групою, злочинною організацією, і причетних до нього осіб.

В.С. Кузьмічов, досліджуючи сутність, принципи, криміналістичні прийоми й засоби слідчої діяльності, виділив подолання протидії розслідуванню злочинів як один із напрямків слідчої діяльності, у основі якого лежить мета компенсувати або нейтралізувати негативні умови й труднощі пізнання злочину¹. Досягається зазначена мета шляхом здійснення дій з виявлення, нейтралізації й попередження конкретних способів протидії розслідуванню.

Криміналістичними засобами подолання протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб є розроблювані або пристосовувані в криміналістиці для потреб розслідування злочинів методи, тактичні операції, прийоми й технічні засоби, що забезпечують пізнання обставин події злочину та пов'язаних з ним конкретних супутніх йому явищ у вигляді негативних обставин, характерних для протидії розслідуванню. Функціональне призначення криміналістичних засобів подолання протидії полягає в забезпеченні:

1) найбільш повного пізнання події злочину шляхом сприяння формуванню сприятливої слідчої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення й дослідження доказів;

2) пізнання супутніх вчиненню й розслідуванню конкретного злочину явищ протидії розслідуванню,

¹ Див.: Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1996. – С. 9 – 10.

відбиття яких у матеріалах кримінальної справи дозволяє розкрити їх вплив на формування доказів, ступінь суспільної небезпечності осіб, які вчинили злочин, а також зібрати дані для прийняття рішення про притягнення до відповідальності осіб за протидію розслідуванню, за наявності передбачених законодавством підстав.

Виявлення протидії розслідуванню у формі приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, та причетних до нього осіб полягає в послідовному здійсненні дій з пошуку, фіксації, дослідження інформації про застосовані, ті, що застосовуються, або ті, що готуються, способи надання протидії та протидіючих осіб. Ці дії можуть мати як чисто логічний характер, що полягає в сукупності мислених операцій з аналізу, моделювання, діагностування вже зібраної інформації про злочин й осіб, які брали в ньому участь, про хід і результати його розслідування на предмет належності одержаних даних до конкретних способів протидії. Так само і в здійсненні дій з пошуку, опису, фіксації з використанням науково-технічних засобів у встановленій КПК України формі даних про способи надання протидії розслідуванню злочину та причетних до нього осіб. Кінцевим результатом здійснення дій з виявлення протидії розслідуванню має бути пізнання слідчим сутності застосованого, такого, що застосовується, готується або прогнозується, способу приховування, його результатів, встановлення протидіючих осіб, мотивів і цілей їх дій.

Аналіз слідчої практики розслідування розбоїв, вимагань, крадіжок, розкрадань шляхом зловживання службовим становищем, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, свідчить, що виявлення особами, які розслідують кримінальну справу, конкретних способів приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб нерідко відбувається

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ся в результаті встановлення й дослідження негативних обставин.

На значення негативних обставин для розслідування злочинів звертали увагу ще Г. Гросс, А. Вейнгарт, Р.А. Рейсс¹. Правда, їх роботи не містили ні самого визначення негативних обставин, ні чіткої їх класифікації. У них лише мали місце загальні вказівки на виявлення певних видів слідів, що не узгоджуються з обстановкою на місці події при її огляді в злочинах, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, і крадіжках. Однак ці вказівки послужили основою для подальшого розроблення питань, що стосуються особливостей дослідження в ході розслідування злочинів нетипових матеріальних змін обстановки, ознак неприродної поведінки під час допиту підозрюваних та інших осіб, які, згідно з описанням Г. Гросса, характеризуються як суперечні (*негативні* – В.А., Р.Ш.) обставини². Тією чи іншою мірою у своїх працях цих питань торкалися І.М. Якимов, М.Д. Вороновський, П.І. Тарасов-Радіонов, О.Р. Ратинов, С.І. Тихенко, М.О. Селіванов, В.І. Теребілов, В.П. Колмаков, В.І. Попов, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, С.І. Медведєв, К.В. Скибицький, М.О. Овечкін, В.Ю. Шепітько, О.С. Зе-

¹ Див.: Д-рґ Гансь Гроссь. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики: Пер. с нѣм. сь 4-го дополненаго издания перевели А. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. – СПб.: Типографія М. Меркушева. Невский пр., № 8, 1908. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2002. – С. 712 – 717; Д-рґ А. Вейнгартъ. Уголовная тактика. Руководство к разслѣдованию преступлений. – С.-Петербургъ, 1912. – С. 30 – 33, 123 – 125; Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений: Курс лекций, прочтенных в г. Лозанне.– СПб., 1912. – С. 78 – 79.

² Див.: Лисиченко В.К. Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 36.

ленковський, І.І. Когутич, В.К. Лисиченко¹ та інші вчені.

Аналіз поглядів на розуміння сутності й змісту негативних обставин приводить нас до виділення точки зору В.К. Лисиченка та І.І. Когутича як такої, що найповніше відбиває ці явища. У монографії, присвяченій негативним обставинам та їх значенню в роз-

¹ Див.: Якимов І.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. – М.: НИИ уголовной политики, 1924. – С. 61, 170; Вороновский Н.Д. Уголовная техника. – М.: НИИ уголовной политики, 1931. – С. 94; Тарасов-Радионон П.И. Предварительное следствие: Пособие для следователей / Под ред. Г.Н. Александрова. – М.: Госюриздат, 1948. – С. 92; Ратинов А.Р. Использование версий при осмотре места происшествия. Осмотр места происшествия. – М.: Юридическая литература, 1960. – С. 75; Тихенко С.И. Осмотр места происшествия. Криминалистика и научно-судебная экспертиза. – М.: КНИИСЭ, 1949. – С. 227 – 229; Селиванов Н.А., Тербилов В.И. Первоначальные следственные действия. – М.: Юридическая литература, 1969. – С. 18; Колмаков В.П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. – Харьков, 1956. – С. 29; Попов В.И. Осмотр места происшествия / Под ред. В.А. Хвана. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 151; Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика: общетеоретические проблемы. – М.: Юридическая литература, 1973. – С. 225; Медведев С.И. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений: Учебное пособие. – Волгоград, 1973. – 120 с.; Скибицкий К.В. Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков, 1973. – С. 17; Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками. – Харьков, 1979. – С. 41; Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. – Х.: Оригинал, 1995. – С. 117 – 118; Лисиченко В.К., Зеленковский А.С. О понятии негативных обстоятельств и механизме их возникновения // Криминалистика и судебная экспертиза – К., 1989. – № 39. – С. 3 – 10; Когутич І.І. Негативні обставини та їх використання в практиці розслідування злочинів. – Львів, 2000. – 18 с.; Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 36.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

слідуванні злочинів, вони доходять висновку, що негативні обставини – "це реальні явища, які є відображенням супутніх сумісних чи несумісних з злочинними діями матеріальних процесів взаємодій (сліди, зміни в обстановці місця події тощо), або проявів в актах поведінки і показаннях осіб дисимуляції (утаювання чогось), які спостерігаються в ході слідчих дій як такі, що не узгоджуються із встановленими фактичними даними про конкретну подію і потребують гіпотетичного та ретельного системно-структурного дослідження з метою встановлення їх походження та суті виявленого протиріччя"¹.

Важливе методологічне значення для опису особливостей виявлення негативних обставин – відображень дій осіб, що перешкоджають розслідуванню, має, на наш погляд, запропонована В.К. Лисиченком та І.І. Когутичем класифікація негативних обставин:

1) негативні обставини – матеріальні відображення ситуаційних злочину процесів, які виявляються при розслідуванні конкретних злочинів: а) окремі предмети, у тому числі мікрооб'єкти, що за своїм призначенням або місцезнаходженням не узгоджуються з обставинами механізму злочину; б) сліди – відображення взаємодії осіб або предметів чи ситуаційно-структурні зміни обстановки місця події, які своєю наявністю або, навпаки, відсутністю в конкретній обстановці не відповідають закономірностям вчинення розслідуваного злочину; в) сліди – відображення інсценування самої події або окремих ці-

¹ Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 63.

леспрямованих дій і наслідків, наприклад маскування чи знищення слідів тощо;

2) негативні обставини як відображення проявів дисимуляції (ознаки приховування чого-небудь) у вигляді: а) явних (очевидних) проявів, наприклад, під час допиту, немотивованої внутрішньої психічної напруженості особи, підвищеної нервової активності (хвилювання, збентеження, агресивність, байдужність і т.п.) і недоречної поведінки (потирання рук, ковзання ногами й т.ін.); б) протиріч, прогалин і непогодженостей, особливо в показаннях підозрюваного, обвинуваченого¹.

Варто тут також звернути увагу слідчих та суддів на те, що негативні обставини (явні протиріччя, несуразності чи прогалини), які не узгоджуються з встановленими обставинами події злочину, слідчими діями, як показує аналіз слідчої практики в конкретних випадках розслідування, можуть виступати як самостійний різновид джерел пізнання. Гіпотетичне, ретельне дослідження їх та системний аналіз наявності чи відсутності зв'язку з зібраними матеріалами в конкретній справі дозволяє встановити їх причинно-наслідкове походження і в сукупності з іншими зібраними матеріалами бути побічними доказами.

Ситуаційно-супутні вчиненню й розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів процеси, які пов'язані з приховуванням їх слідів і зумовляють виникнення негативних обставин, різні форми їх відбиття у навколишньому середовищі та прояву під час розслідування злочи-

¹ Див.: Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 69.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

нів потребують застосування відповідних методів пізнання.

Серед численних визначень методу пізнання, що за своїми текстовими конструкціями розрізняються¹, сутність пошуково-пізнавальних дій слідчого при розслідуванні злочину, у тому числі й при виявленні способів приховування даних про злочин та причетних до нього осіб, найбільш чітко відбиває запропоноване В.К. Лисиченком визначення поняття методу у двох значеннях:

1) спосіб пізнавальної діяльності в розслідуванні злочинів, що розуміється як окремий випадок пізнання;

2) певна система прийомів, правил і приписів, застосовуваних в окремих випадках слідчим, судом і експертом-криміналістом для вирішення конкретних пізнавальних завдань.

У цих значеннях метод пізнання відбиває об'єктивні закономірності й залежить від досліджуваного

¹ Див., напр.: Сичевіца О.М. Методы и формы научного познания. – М., 1972. – С. 4; Колмаков В.П. Введение в курс советской криминалистики. – Одесса, 1973 – С. 8, 9; Салтевский М.В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики // Труды Киевской высшей школы МВД СССР – К., 1972. – Вып. 6. – С. 210, 211; Селиванов Н.А. и др. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. – М., 1978. – С. 64; Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К., 1970. – С. 50 – 51; Криминалистика: Учебное пособие / Под ред. А.В. Дулова. – Минск, 1996. – С. 47 – 48; Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций. – М.: Юристъ, 1996. – С. 148; Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: история и современность. – М., 2002. – С. 44 – 52.

об'єкта, мети й умов, у яких воно проводиться¹. Функція методу як певної сукупності пізнавальних дій полягає в тому, щоби забезпечити досягнення тієї мети, яку ставить перед собою людина в пізнанні об'єкта, а саме досягнення істини. Метод як певна система правил і приписів забезпечує правильну організацію процесу дослідження й вибору тих прийомів і засобів, застосування яких полегшить вирішення завдань, що виникають у ході пізнання².

Пізнати сутність і зміст протидії розслідуванню – значить знайти й виокремити з усієї існуючої сукупності інформації про подію конкретного злочину, хід його розслідування дані, що свідчать про готування, застосування конкретного способу протидії певною особою (особами), визначити характер впливу встановленого способу протидії на всебічність, повноту й об'єктивність пізнання обставин події злочину.

Як методи пізнання протидії розслідуванню у формі приховування даних про злочин, вчинений організованою групою, злочинною організацією, і причетних до нього осіб можуть виступати спостереження, описання, аналіз, моделювання, прогнозування, кожен із яких має своє конкретне призначення в пізнавальному процесі.

Спостереження при виявленні протидії полягає в цілеспрямованому, планомірному, контрольованому сприйнятті за допомогою органів почуття досліджуваних предметів, що містять інформацію про протидію,

¹ Див.: Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. – К.: Вища школа, 1979. – С. 30.

² Див.: Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. – К.: Вища школа, 1979. – С. 31.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

і явищ, що відбивають стан, зміни та зв'язки між предметами матеріального світу при застосуванні конкретних способів протидії. Безпосереднє спостереження слідчим, оперативним працівником за поведінкою окремих осіб, які беруть участь у провадженні слідчої дії, сприяє виявленню суперечностей, неточностей у показаннях або утаювання відомих особі фактів (наприклад, спостереження за мімікою, жестами допитуваного підозрюваного (обвинуваченого) або свідка дозволить виявити ознаки давання ним неправдивих показань¹; за особою, яку обшуковують при провадженні обшуку в приміщенні, де вона працює або проживає, – виявити знаряддя вчинення злочину, викрадене майно тощо; за особою, показання якої перевіряються при відтворенні обстановки й обставин події злочину, – установити невідповідність відтворюваних дій до наявних у матеріалах кримінальної справи даних про подію злочину й т.ін.). Опосередковане спостереження має місце при сприйнятті слідів дій з приховування даних про злочин (наприклад, у ході огляду місця події при вима-

¹ Наприклад, до "жестів нещирості" у психології, тобто до невербальних реакцій, що свідчать про приховання особою відомих їй обставин, відносять: захист рота рукою (рука прикриває рота, великий палець притиснутий до щоки); потирання повіка; почухування і потирання вуха; відтягування коміра сорочки; часте погладжування волосся; нервозність у поведінці (періодичне прочищення голосу, покашлювання, совання на стільці, потирання долоней, пальців, нервозні маніпуляції з предметами (сірники, олівець, цигарка), мимовільна зміна темпу й тембру мовлення, поява тремтіння в голосі тощо); напруження м'язів обличчя; вегетативні реакції (почервоніння обличчя, підвищення потовиділення, тремор кінцівок). Див.: Столяренко А.М. Психологические приемы в работе юриста. – М.: Юрайт, 2001. – С. 268 – 270; Экман П. Психология лжи. – К.: Логос, 1999. – С. 70 – 116.

ганні, пов'язаному із заподіянням тілесних ушкоджень потерпілому, відсутність слідів його крові на місці застосування відносно нього насильства; одержання від допитуваного інформації про здійснений відносно нього фізичний чи психічний вплив з метою схилити його до давання неправдивих показань або відмови від давання показань; відсутність у місцях провадження обшуків майна, отриманого злочинцями при вчиненні злочинів, знарядь їх вчинення). Спостереження при виявленні протидії розслідуванню у переважній більшості випадків відбувається в ході провадження слідчої дії, і його результати за наявності відповідних можливостей необхідно фіксувати з використанням рекомендованих криміналістикою науково-технічних засобів і прийомів. Результати такої фіксації використовуються при вивченні сутності й змісту зафіксованих слідів, дій, явищ.

Хід і результати спостереження з застосуванням науково-технічних засобів закріплюються методом описання.

Описання при розслідуванні злочинів – це фіксація за допомогою усного мовлення (при здійсненні відеозапису ходу огляду місця події, відтворення обстановки й обставин події злочину, допитів, очних ставок, обшуків) і письма (у протоколах слідчих дій) ознак предметів, явищ, поведінки, дій осіб і т.п. Аналіз літератури на предмет наявності комплексних рекомендацій щодо описання матеріальних слідів-відображень дій, що спостерігаються, з приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, або поведінки осіб при здійсненні ними протидії розслідуванню в ході провадження слідчих дій за їх участю показує їх повну відсутність. У літературі з цього питання містяться лише рекомендації загального характеру, наприклад у

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

роботі В.К. Лисиченка та І.І. Когутича "Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів"¹. Із запропонованих ними рекомендацій щодо описання негативних обставин – слідів приховання даних про злочин впливає:

1) описання має здійснюватися в протоколах слідчих дій відповідно до нормативних приписів КПК України;

2) виявлені обставини повинні відбиватися в матеріалах кримінальної справи в сукупності зі слідами, даними, одержаними від осіб, які беруть участь у розслідуванні злочину, зіставлення з якими дало змогу визначити їх як негативні;

3) повинна одержувати своє відбиття діяльність осіб, які здійснюють розслідування, пов'язана з використанням методів і науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення інформації та її носіїв про негативні обставини, а також умови їх застосування².

Щодо окремих слідчих дій описання засобами мови виявлених негативних обставин при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними утвореннями, має свою специфіку.

У протоколі огляду місця події, освідування, огляду предметів це може здійснюватися як шляхом безпосереднього описання стану предметів, тіла людини, слідів на них, їх взаємного розташування в матеріальній обстановці місця події, яке показує їх невідповідність до розслідуваної події або її окремих обставин, так і шля-

¹ Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 108 – 109, 143 – 157.

² Див.: Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 157.

хом указівки на відсутність певних предметів, слідів, що повинні були бути або могли залишитися в результаті вчинення злочину певним способом. Наприклад, М. заявив, що стосовно нього було вчинено вимагання, у ході якого один із вимагачів з метою примусити його до передачі їм необхідної суми грошей завдав йому кілька ударів по обличчю, зламавши кістки носа. У результаті цього в потерпілого сильно потекла кров, що залила його одяг і підлогу в куті приміщення, де він лежав. У ході огляду даного приміщення в зазначеному потерпілим куті, на підлозі, ніяких слідів крові виявлено не було, і в протоколі огляду місця події на цю обставину вказав слідчий. Подальшим розслідуванням цього злочину було встановлено, що один з вимагачів витер плями крові потерпілого з підлоги¹.

У протоколах допитів описання негативних обставин здійснюється за допомогою поставлення питань, що відбивають наявні суперечності як у показаннях допитуваного, так і між його показаннями та показаннями інших осіб, і питань, спрямованих на з'ясування спостережуваних слідчим емоційних реакцій допитуваного на пред'явлені речові докази, висновки експертизи, оголошені показання. Для цього, наприклад, можуть використовуватись такі конструкції питань: "Анатолію Петровичу, коли Вас допитали у якості свідка 13 лютого 2005 року Ви пояснили, що..., а зараз під час допиту Ви змінили свої показання і стверджуєте, що... Поясніть, в чому причина зміни Вами показань, і які показання містять правду та чому ним необхідно вірити?"; "Якщо Ви стверджуєте, що ніколи не були в помешканні Машкова та ніколи з ним не зустрічались,

¹ Див.: Уголовное дело № 15/98/0643. Материалы СУ УМВД Украины в Луганской области.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

то чому Ви під час пред'явлення Вам постанови про призначення дактилоскопічної експертизи так нервували, постійно смикали правою ногою? Та й зараз смикаєте? Хоча до того, як Я Вам цю постанову не пред'явив, Ви цього не робили. Скажіть, якщо Ви сказали правду, то, на мою думку, Вам немає ніяких причин нервувати?"

Ураховуючи особливості формування та викладення неправдивих показань (підозрюваними, обвинуваченими, свідками, потерпілими), інших дій спрямованих на протидію розслідуванню злочинів, вчинених ОЗУ, для сприяння виявленню слідчим ознак способів приховування даних про злочин з боку зацікавлених осіб при проведенні слідчих дій (допиті, очній ставці, відтворенні обстановки та обставин події та ін.) доцільно згідно з ст. 128-1 КПК України залучати як спеціаліста психолога.

Останнім часом у зв'язку з розвитком і впровадженням у слідчу практику судово-психологічних експертиз своєї актуальності набуває використання їх можливостей у виявленні ознак приховування даних про подію злочину, вчиненого ОЗУ, у поведінці підозрюваних (обвинувачених), потерпілих, свідків. Аналіз сучасних можливостей судово-психологічних експертиз¹ дозволяє віднести їх до числа діагностичних, які

¹ Див.: Шишков С. Могут ли психологические и психиатрические заключения служить доказательствами? // Законность. – 1997. – № 7. – С. 41 – 44; Китаев Н., Пархомов В., Тельцов А. Психодиагностика почерка подозреваемых // Законность. – 1997. – № 8. – С. 25 – 28; Диянова З., Щеголева Т. Еще раз о судебно – психологической экспертизе // Законность. – 1998. – № 9. – С. 33 – 34; Китаева В. Судебно-психологическая экспертиза при отказе от преж-

мають орієнтує значення для слідчого та суду при оцінці правдивості показань, одержаних від допитаних осіб. Серед завдань судово-психологічної експертизи щодо виявлення протидії в літературі виокремлюються такі:

1) визначення особливостей емоційних реакцій і психічних станів досліджуваних осіб у ході провадження конкретної слідчої дії (допиту, очної ставки, відтворення обстановки й обставин події);

2) дослідження мотивуютьорюючих факторів психічних функцій і поведінки особи;

3) дослідження індивідуально-психологічних особливостей, стійких рис характеру, якостей особистості досліджуваного;

4) вивчення особливостей розвитку психічних процесів і специфіки їх проявів у ситуації вчинення особою протидії розслідуванню;

5) вивчення соціально-психологічної структури організованого злочинного утворення та психологічний аналіз рольових функцій, міжособистісних взаємодій досліджуваних осіб у ситуації вчинення ОЗУ протидії розслідуванню конкретним способом.

Для проведення судово-психологічної експертизи з метою виявлення в поведінці особи ознак приховування даних про подію злочину в розпорядженні експерта необхідно надати матеріали кримінальної справи й відеозапису слідчих дій за участю особи, правдивість показань якої викликає сумніви. У літературі наводиться такий приклад зі слідчої практики. *При розслідуванні вимагань, вчинених організо-*

них показаний // Законность. – 2000. – № 10. – С. 11; Мамайчук И.И. Экспертиза личности в судебно-следственной практике. – СПб.: Речь, 2002. – 255 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ваною групою в Орловській області РФ, виникла необхідність виявити лідера серед притягнутих до кримінальної відповідальності членів організованої групи при вчиненні ними як злочинів, так і протидії у формі давання свідомо неправдивих показань. У висновках однієї з психологічних експертиз зазначалося: "Панкрушев – лідер (організатор і координатор дій); Приходько – ведений (активний виконавець)". "У Панкрушева виявлено соціально-негативні якості особистості, у першу чергу – переважання корисливих матеріальних потреб, ціннісні орієнтації на збагачення будь-якими доступними, у тому числі протиправними, засобами, що свідчить про "глобальну кримінальну зараженість" особистості. Вищезазначені й інші характерологічні якості – егоїзм, ошадливість, передбачливість, схильність до взаємодії й гарні організаторські здібності – могли вплинути на його поведінку в ситуації, що розглядається" (тобто в організації давання узгоджених неправдивих показань членами організованої групи. – В.А, Р.Ш.). "У Приходько виявлено інфантильність (соціальна незрілість), знижена адаптивність (приспосовність і слабовілля, низька самооцінка, комплекс неповноцінності й на цій основі підвищена сугестивність, емоційна неврівноваженість і агресивність). Ці якості могли вплинути на його поведінку в ситуації, що є змістом кримінальної справи"¹.

Ознаки приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб можуть виявлятися шляхом провадження різних експертиз діагностичного характеру, що

¹ Див.: Панасюк А. Нетрадиционные способы собирания и закрепления доказательств // Законность. – 2001. – № 4. – С. 21.

дозволяють відновити механізм слідоутворення й перевірити зібрану в ході допитів потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого), свідків інформацію про обставини утворення слідів (наприклад, судово-медична експертиза дозволяє перевірити, чи могли встановлені на тілі потерпілого (підозрюваного, обвинуваченого) тілесні ушкодження утворитися в результаті завдання ударів певним способом, предметом, які описує підозрюваний (обвинувачений), давність цих тілесних ушкоджень, експертиза волокон та волокнистих матеріалів дозволяє реконструювати текстильні матеріали і вироби з них по залишкам від їх спалення при приховуванні, наприклад, заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, встановити їх кількість і т.п.)¹.

Широкому обговоренню в літературі піддається питання про використання поліграфа як засобу виявлення протидії розслідуванню у формі давання свідомо неправдивих показань². Незважаючи на переваги цьо-

¹ Див. докладно про предмет, методику та сучасні можливості діагностичних експертиз: Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. – М.: НОРМА-ИНФРА М., 1998. – 283 с.; Вещественные доказательства. Информационные технологии процессуального доказывания / Отв. ред. В.Я. Колдин. – М.: Норма., 2002. – 742 с.

² Див., напр.: Гуляев П.И., Быховский И.Е. Исследование эмоционального состояния человека в процессе производства следственного действия // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1972. – Вып. 9. – С. 103 – 109; Митричев С.П. Теоретические основы советской криминалистики. Введение в науку: Учебное пособие для студентов. – М., 1965. – С. 88 – 90; Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л., 1975. – С. 134 – 135; Мостовая И.М. Юридическая психология. – К.: ВИРА-Р, 1998. – С. 29; Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика. – М.: Бек, 1996. – С. 148; Злобин Г.А., Яни С.А. Проблема полиграфа. Проблемы совершенствования советского законодательства. – М., 1976. – С. 120 – 135; Белкин Р.С. Курс криминали-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

го інструментального засобу комплексної фіксації психофізіологічного стану допитуваного, що зазначаються багатьма вченими¹, на сьогодні відсутня законодавча регламентація застосування поліграфа при допиті (опитуванні) потерпілого, свідків, підозрюваного (обвинуваченого) і використання одержаних результатів при розслідуванні злочинів в Україні. Відповідно результати допитів (опитувань) потерпілих, свідків, підозрюваних (обвинувачених) із застосуванням поліграфа не можуть бути використані в кримінальному судочинстві, і взагалі проводити такі допити чи опитування осіб, правдивість показань яких викликає сумніви, і використувати одержані дані для викриття їх у даванні неправдивих показань є незаконним. Лише тільки після прийняття законодавчих приписів, заснованих на апробованих у ході спеціальних досліджень методиках, що регламентують застосування поліграфа при допитах

стики: В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М.: Юристъ, 1997. – С. 31 – 56; Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. – М.: Норма-Инфра М, 1998. – С. 267 – 270; Усманов У.А. Тактика допроса на предварительном следствии: Справочник. – М. – 2001. – С. 73 – 74; Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 128 – 138.

¹ Див.: Криминалистика / Под ред. В.А. Образцова. – М.: Юристъ, 1997. – С. 323 – 325; Пособие для следователя. Расследование преступлений повышенной общественной опасности / Под ред. Н.А. Селиванова и А.И. Дворкина. – М.: Лига разум, 1998. – С. 22 – 23; Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. – М.: Норма-Инфра М, 1998. – С. 267 – 270; Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – С. 128 – 138 та ін.

(опитуваннях) осіб, чиї показання необхідно перевірити, і визначають, чи має одержана інформація орієнтуюче або доказове значення при оцінці показань особи, можна буде говорити про поліграф як про засіб виявлення неправдивих показань¹. Однак, є позитивний досвід проведення психофізіологічних експертиз із застосуванням поліграфа та визнання їх висновків як побіжних доказів по кримінальним справам. На сьогодні директором Українського бюро психофізіологічних досліджень та безпеки І.П. Усіковим проведено 3 психофізіологічні експертизи по кримінальним справам, по 2 з яких їх висновки за рішенням колегій суддів Луганського апеляційного суду визнані у вироках як докази давання особами неправдивих свідчень під час досудового розслідування, а на підставі третьої була підтверджена правдивість показань обвинуваченого в наслідок чого припинено його кримінальне переслідування².

Виявляти інформацію про протидію розслідуванню з боку зацікавлених осіб можна й за допомогою зняття інформації з каналів зв'язку. Відповідно до ст. 187 КПК України слідчий за наявності достатніх підстав уважати, що в інформації, якою обмінюються підозрювані або обвинувачені за допомогою засобів зв'язку, містяться дані про підготовлюваний чи вчинений злочин або докумен-

¹ Як основу для розроблення відповідного нормативного регулювання застосування поліграфа при розслідуванні злочинів можна, на наш погляд, узяти інструкцію "Про порядок застосування поліграфа при допиті громадян", затверджену наказом МВС РФ № 437 від 28 грудня 1994 року.

² Див. докладно: Усіков І.П. Возможности использования судебной психофизиологической экспертизы при расследовании преступлений // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2011. – Спец. вип. №3. – С.63 - 67.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ти¹, які мають доказове значення, якщо іншими спосо-
бами одержати ці дані неможливо, звернувшись з моти-
вованим поданням до голови апеляційного суду, може
одержати постанову про зняття інформації з каналів
зв'язку. У зафіксованій за допомогою спеціальних тех-
нічних засобів інформації можуть міститися дані щодо
підготування або вчинення підозрюваними, обвинува-
ченими разом з іншими зацікавленими особами спрямо-
ваних на протидію розслідуванню дій, що можуть під-
падати під ознаки ст.ст. 115 (п.п. 8, 9), 147, 194, 195,
343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371 – 388, 393,
394, 396 – 400 КК України, а також дані стосовно події
злочину та причетних до нього осіб, місцезнаходження
носіїв інформації, що має доказове значення. Отримана
інформація відповідно до вимог ст. 187-1 КПК України
повинна прослуховуватися слідчим, про що складається
протокол з описанням носіїв цієї інформації та відтво-
ренням її змісту. Після чого своєю постановою він пови-
нен визнати носій знятої інформації доказом і долучити
його до справи.

Дати чіткі й універсальні алгоритми з послідовності
застосування методів аналізу, моделювання та прогно-
зування з метою виявлення способів приховування зло-
чину, вчиненого ОЗУ, видається важким. Обумовлено
це об'єктивно існуючою розмаїтістю ситуацій, що скла-
даються на певний момент розслідування конкретної
кримінальної справи, обсягом інформації, який постій-
но змінюється і яким оперує слідчий, а також суб'єк-
тивними інтелектуальними здібностями й навичками

¹ У даному випадку це електронні документи, що передаються за до-
помогою факсимільної, стільникової або комп'ютерної мережі.

самого слідчого із застосування методів оцінки інформації про протидію розслідуванню. Зважаючи на це, ми розкриємо лише можливості вказаних методів для виявлення приховування злочину.

Аналіз – один із ключових методів оцінки інформації про протидію розслідуванню. Під аналізом у логіці розуміють різновид розумових операцій, що полягає в мисленому розчленуванні предмета (явища, процесу), властивості предмета (предметів) або відношення між предметами на частини (ознаки, властивості, відносини)¹. Аналіз утворює стадію пізнавальної діяльності, коли слідчий переходить від нерозчленованого описання досліджуваного об'єкта до виявлення його будови, складу, а також його властивостей, ознак. Послідовно відновлювати структуру приховування злочину, вчиненого ОЗУ, дозволяють просторово-часові, причинно-наслідкові, структурно-функціональні й об'єктно-суб'єктні зв'язки між його елементами (*суб'єкт – дія – обстановка дії – сліди дії і суб'єкта*), що закономірно виникають, існують і враховуються слідчим. Основу аналізу становить розумовий поділ. Здійснюючи його, варто завжди враховувати, що кожен слід (матеріальний або ідеальний), який вивчається слідчим, повинен бути віднесений тільки до однієї з груп слідів (наприклад, до слідів події злочину або до не пов'язаних з нею дій; до слідів

¹ Див.: Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. / Ред. кол. С.С. Аверинцев, С.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С. 25; Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания. – М.: Наука, 1973. – С. 203; Кондаков Н.И. Логический словарь – М., 1971. – С. 24; Ивлев Ю.В. Логика для юристов. – М.: Дело, 2001. – С. 167; Эрих Анушат. Искусство раскрытия преступлений и законы логики. – М.: ЛексЭст, 2001. – С. 24.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

вчинення злочину або його приховування). В іншому випадку це завжди спричиняє побудову неправильних висновків стосовно характеру й сутності дії, що призвела до виникнення сліду або сукупності слідів (чи має він відношення до вчинення злочину) або виступає стосовно нього як негативна обставина, яка свідчить про здійснення дій, спрямованих на приховування даних про його подію чи причетних до нього осіб).

Залежно від ситуації пізнання протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину можна виділити два різновиди проведення аналізу:

1) аналіз структури приховування злочину за його слідами;

2) аналіз структури приховування злочину або його окремих обставин за діями, що безпосередньо сприйняті особою, яка здійснює розслідування.

Найпоширенішим, унаслідок ретроспективного характеру пізнання злочинів, є аналіз структури приховування злочину за його слідами. Складність такої оцінки полягає в об'єктивно зумовлених трудностях визначення сукупності слідів, що мають відношення до досліджуваної події, зокрема, просторово-часових, причинно-наслідкових, функціональних і об'єктно-суб'єктивних зв'язків між слідами, діями й особами, які їх викликали, через альтернативні можливості, що нерідко існують, спричинити той самий аналізований слід або сукупність слідів різними за своїм характером діями або особами (наприклад, наявність слідів крові на місці події може бути наслідком умисних дій злочинця при вчиненні злочину або результатом умисного заподіяння "потерпілим" самому собі цих тілесних ушкоджень з метою обмовити іншу особу у вчиненні злочину). На повноту й достовірність аналізу структури приховування

злочину за його слідами істотно впливає фактор суб'єктивності дослідження слідчим виявлених слідів. Розбіжності в рівні освіти, життєвого досвіду, здібностях, характері, тобто в тому, що впливає на індивідуальну поведінку людей, нерозвиненість у слідчого навиків адаптації до складних ситуацій, що виникають при розслідуванні злочинів і інше, можуть істотно вплинути на оцінку в цілому даних про розслідувану подію або окремих його елементів і, як наслідок, спричинити неправильне визначення напрямку розслідування, висновки про винність чи невинність окремих осіб. Умовно (див. схему 2.) можуть бути виділені такі етапи послідовного аналізу способу приховування злочину за

Етап 1. Визначення сукупності всіх матеріальних та ідеальних слідів, які відносяться до досліджуваної події злочину	
Етап 2. Поділ установленої сукупності слідів на дві групи:	
- сліди, що мають відношення до вчинення злочину	- сліди, що мають відношення до приховування злочину
Етап 3. Ототожнення кожного сліду з конкретною дією, спрямованою на приховування злочину	
Етап 4 Установлення просторово-часової послідовності й причинно-наслідкової зумовленості дій із вчинення злочину та його приховування	
Етап 5. Установлення тривалості кожної дії	
Етап 6. Визначення осіб, які вчинили встановлені дії з приховування злочину	
Етап 7. Визначення цілей і мотивів дій кожної особи в процесі приховування злочину	

Схема 2. Структура аналізу приховування злочину за його слідами

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

його слідами, відносно яких заслуговує на увагу науко-
ва розробка рекомендацій його здійснення.

Наведена схема відбиває загальну послідовність ро-
зумових операцій слідчого під час здійснення аналізу
приховування злочину за його слідами – рух від наявної
інформації про сліди протидії до дій осіб, котрі їх утвори-
ли, до мотивів і цілей дій останніх.

Структура аналізу приховування злочину при безо-
середньому спостереженні їх слідчим дещо інша (див.
схему 3.). Обумовлена вона тим, що слідчий, перш ніж
здійснювати аналіз одержаної інформації, не тільки спо-
стерігає й фіксує результати протидії, але й безпосеред-
ньо спостерігає здійснення дій, що їх породжують¹. Крім
того, він може в ході такого спостереження здійснити дії,
що сприятимуть одержанню додаткової інформації про
спосіб приховування даних про подію злочину та причет-
них до нього осіб.

Етап 1. Визначення відношення дії, що спостерігається,
до приховування злочину, ненавмисного перешкодження
розслідуванню або до дій з добросовісного передання
правдивої інформації про обставини злочину

Етап 2. Установлення первісного джерела протидії (виходить
воно від особи, чиї дії спостерігаються, чи від іншої
(інших) зацікавленої особи)

¹ Раніше ми вже описували ситуації безпосереднього спостереження
слідчим протидії при провадженні допиту, очної ставки, обшуку, від-
новлення обстановки й обставин події злочину.

Етап 3. Визначення мотивів і цілей дій протидіючої особи (осіб)

Схема 3. Структура аналізу

безпосередньо сприйнятих дій з приховування злочину

Аналіз структури сприйнятих слідчим дій з приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб здійснюється нерідко в умовах безпосереднього контакту із суб'єктами й об'єктами пізнання в ході проведення слідчої дії. Ці умови, з одного боку, розширюють можливості аналізу (його повноту й усебічність), оскільки дозволяють одержати додаткову інформацію про спосіб приховування злочину (наприклад, у ході допиту свідка (підозрюваного, обвинуваченого), який змінив раніше дані ним показання, слідчий ставить йому питання про причини зміни показань), а з іншого, ускладнюють аналіз, тому що особа, яка здійснює розслідування, обмежена в часі. Їй необхідно не тільки проаналізувати інформацію, що не узгоджується з обставинами розслідуваної події злочину, але й з її врахуванням здійснити дії з уточнення суперечностей у матеріалах кримінальної справи, причин їх виникнення.

Наведені схеми аналізу приховування злочину за його слідами і безпосередньо сприйнятих дій з приховування злочину слід враховувати як при підготовці так і проведенні слідчих дій, спрямованих на виявлення способів протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями, ознак намагання протидії їх розслідуванню. Варто зазначити, що на особливості такого структурного аналізу способів приховування злочину треба звертати увагу при розробці типових методик розслідування злочинів з викладенням конкретних рекомендацій. Як відомо до цього часу в розділах підручників з криміналістики та навчальних посібників з методики розслідування окре-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

мих видів злочинів ці питання не знайшли належного висвітлення.

Певну роль у виявленні приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, відіграє метод моделювання. Моделювання ґрунтується на законах будови й загального зв'язку явищ. Його застосовують у тих випадках, коли з якихось причин пряме, безпосереднє дослідження об'єктів, фактів стає неможливим. У подібних випадках досліджується не сам об'єкт-оригінал, а інший об'єкт, його аналог, що називається моделлю. Модель відбиває дійсність, як і об'єкт-оригінал, вона подібна до нього. Тому вона включається в процес пізнання, заміняє об'єкт-оригінал у різних дослідженнях і дозволяє одержати нову інформацію про нього¹. Створення й вивчення моделей сприяє аналізу інформації про об'єкт, який не існує або змінений у результаті здійснення дій з приховування злочину (знищені сліди злочину, знаряддя вчинення злочину, предметі злочинного посягання тощо). Такі об'єкти й дії, що спричинили знищення або зміну, не можна вивчити безпосередньо. Моделювання тут є єдиним методом, який забезпечує їх відтворення й дослідження та дозволяє, урешті-решт, пізнати їх.

Модель – це уявна чи матеріально реалізована система, яка, відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт².

¹ Див.: Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. – М., 1969. – С. 109 – 139; Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М., 1981. – 152 с.; Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: Учебное пособие. – Калининград, 1997. – С. 14.

² Див.: Штофф В.А. Моделирование и философия. – М., 1966. – С. 19.

Об'єктами матеріального моделювання при виявленні протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину можуть виступати:

- механізм вчинення злочину;
- окремо дії із вчинення й приховування злочину;
- обстановка на місці події, що змінилася з різних причин;
- окремі ситуації (певне становище, поведінка, взаємодія предметів, осіб до, під час і після вчинення злочину).

Створюються ці моделі в ході відтворення обстановки й обставин події злочину для перевірки показань підозрюваних (обвинувачених), свідків, потерпілих.

Об'єктами мисленого моделювання можуть бути:

- подія злочину в цілому або окремі його елементи;
- окремо спосіб приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб;
- окремі предмети, що застосовувалися в кримінальній події, у діях з приховування злочину;
- окремі ситуації розслідування, пов'язані з проведенням слідчих дій в умовах протидії;
- особистість суб'єкта, який здійснює протидію розслідуванню, його поведінка;
- група осіб, які здійснюють узгоджену протидію;
- організоване злочинне утворення, що протидіє розслідуванню (його структура, характер взаємовідносин між його членами, виконувані функції при здійсненні ОЗУ протидії).

Аналіз слідчої практики показує, що в багатьох випадках мислене моделювання при виявленні протидії розслідуванню у формі приховування даних про подію злочину використовується особою, яка розслідує злочин, для забезпечення зіставлення показань допитаної особи з матеріалами кримінальної справи про обставини події злочину. Для цього створюються дві моделі (події злочину, механізму вчинення дій на місці події та слідоутворення

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

тощо), одна з яких заснована на показаннях допитаної особи, а інша – на матеріалах кримінальної справи. Аналіз цих моделей на предмет збігу відбитих у них даних про обставини події злочину, вчиненого ОЗУ, дозволяє виявляти негативні обставини у формі суперечностей, прогалин і неузгодженостей у показаннях підозрюваного (обвинуваченого), свідка, потерпілого. Мислені, гіпотетичні моделі можуть будуватися й стосовно окремих дій осіб, які беруть участь у розслідуванні злочину, розвитку слідчої ситуації в справі в майбутньому. Такі моделі пов'язані з прогнозуванням здійснення дій з приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб.

У прогностиці (науці про прогнозування) під прогнозуванням розуміється передбачення майбутнього, у якому оперують або імовірнісною, або категорично визначеною структурою минулого досвіду й інформацією про наявну ситуацію. "Минулий досвід і наявна ситуація дають підставу для створення гіпотез про наступне, майбутнє, причому кожній з них приписується певна ймовірність. Відповідно до такого прогнозу здійснюється настроювання – підготування до дій у майбутній ситуації, які приводять з найбільшою ймовірністю до досягнення деякої мети"¹. Прогнозування як науково обґрунтований різновид передбачення² дозволяє одержати інформацію про ймовірне здійснення дій, спрямованих на приховування даних

¹ Див.: Вероятностное прогнозирование деятельности человека. – М.: Наука, 1977. – С. 8. – Цит. по: Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / К.К. Горяинов, В.С. Овчинский, А.Ю. Шумилов. – М.: ИНФРА М, 2001. – С. 702.

² Поряд з інтуїцією та пророкуванням, механізм функціонування яких на сучасному етапі розвитку наукових знань про діяльність вищої нервової системи людини не пізнаний.

про подію злочину або причетних до нього осіб. За допомогою побудови прогнозу формулюються багатоваріантні ймовірні судження про передбачувану ситуацію протидії розслідуванню¹, її складові елементи, про дії в ній конкретних осіб (груп осіб), їх мотиви та цілі. У спеціальній літературі, присвяченій проблемам теорії та методології криміналістичного прогнозування, містяться рекомендації загального характеру щодо побудови прогнозу розвитку слідчої ситуації при розслідуванні кримінальної справи². Ці рекомендації мають важливе значення для розроблення методики побудови прогнозу здійснення дій, спрямованих на приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб.

Процес прогнозування вчинення дій з приховування даних про злочин та причетних до нього осіб починається з поставлення мети дослідження. Нею може бути побудова прогностичної моделі слідчої ситуації на певний момент розслідування справи (наприклад, на

¹ Саме слідча ситуація, що розуміється як динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення в кримінальній справі, зв'язки та відносини між ними, а також між учасниками процесу розслідування, результати дій сторін, які настали або передбачаються, виступає, урешті-решт, як структура, що об'єднує прогнозовану діяльність зацікавлених осіб, спрямовану на протидію розслідуванню злочину, і діяльність осіб, які здійснюють розслідування, структура, що здатна з максимальною повнотою відбити їх взаємний вплив. (Див.: Драпкин Л.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 28).

² Див.: Балугина Т.С. Проблема следственных ситуаций в криминалистической литературе // Правоведение. – 1983. – № 1. – С. 80 – 81; Горшенин А.Г. Основы теории криминалистического прогнозирования: Монография. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – С. 105 – 108; Виленчук П.Д. Криміналістичне дослідження обвинуваченого. – К., 1995. – С. 79; Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. – Х., 1999. – С. 221 – 222.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

момент провадження допиту конкретного обвинуваченого). Далі слідчий виявляє джерела необхідної інформації про об'єкт прогнозу (тобто про дії обвинуваченого на допиті) і елементи прогнозного фону, здійснює збирання, опрацювання й аналіз цієї інформації. Т.С. Балугіна вирізняє такі елементи прогнозного фону слідчих ситуацій:

1) елементи, що розкривають стан розслідування в справі: а) інформаційні елементи (обсяг і характер інформації про обставини злочину, передбачувані докази, можливості їх виявлення й т.ін.); б) психологічні елементи (наявність конфлікту між слідчим і особами, які протистоять йому, психологічний стан слідчого, інших учасників розслідування справи й т.ін.); в) тактична лінія поведінки слідчого й зацікавлених у ході розслідування осіб;

2) елементи, що характеризують обстановку, у якій протікає процес розслідування: а) процесуальні й тактичні фактори (різні можливості слідчого, що залежать як від етапу розслідування, так і в цілому від стану розслідування, у тому числі можливості з ізоляції один від одного осіб, які проходять у справі, тощо); б) матеріальні й організаційно-технічні фактори; в) час, який слідчий має для провадження усього розслідування та кожної слідчої дії; г) інші умови, що впливають як на сприятливий, так і несприятливий хід розслідування¹.

На наступному етапі він оцінює зібрану інформацію (синтезує об'єкт), виявляючи тенденції розвитку слідчої ситуації, що намітилася до складання прогнозу, і ступінь

¹ Див.: Балугіна Т.С. Проблема следственных ситуаций в криминалистической литературе // Правоведение. – 1983. – № 1. – С. 80 – 81.

впливу на неї факторів, які впливають на поведінку конкретних осіб, котрі беруть участь у розслідуванні справи. Потім слідчий за допомогою фільтрації виявляє найімовірніші варіанти розвитку слідчої ситуації до періоду передбачення, тобто початку допиту конкретного обвинуваченого. Далі на основі прямих логічних екстраполяційних схем, тобто від сьогодення до майбутнього, слідчий будує моделі можливих варіантів розвитку прогнозованої слідчої ситуації, де як ідеальні показники майбутнього виступають типові слідчі ситуації, характерні для розслідування злочинів, вчинених ОЗУ. За допомогою синтезу зазначених прогнозних розробок він формулює узагальнюючий (співставляючий) прогноз, що відбиває найімовірніші різновиди слідчої ситуації (наприклад, на момент допиту конкретного обвинуваченого). Одержані в процесі прогнозних розробок висновки мають беззаперечне значення для прийняття слідчим рішення про тактику провадження конкретної слідчої дії.

Завдання дій з нейтралізації протидії у формі приховування даних про подію злочину, вчиненого ОЗУ, та причетних до нього осіб, полягають у тому, щоб шляхом використання правових і криміналістичних засобів припинити вплив протидіючих осіб на сліди чи інші джерела злочину та їх носії, відновити в максимальному можливому обсязі інформацію, що має доказове значення.

Нейтралізація протидії під час розслідування злочинів, вчинених організованим злочинним утворенням, відбувається в умовах усвідомленого як слідчим, так і особами, котрі чинять протидію, конфлікту.

Аналіз літератури з філософії, психології, соціології, політології, економіки, кримінального, цивільного, трудового права, кримінології, криміналістики показує, що у них загальним є розуміння конфлікту як зіткнення різноспрямо-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ваних цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів суб'єктів взаємодії, що фіксуються ними в жорсткій формі¹.

Щоб нейтралізувати протидію в ході розслідування злочину, слідчому необхідно піти на конфлікт із протидіючою стороною. Але при цьому він повинен завжди враховувати, що "через свою складну психологічну природу конфлікт може бути джерелом і спонукою творчих, і руйнівних тенденцій, бути носієм добра і зла одночасно, приносити як користь, так і шкоду сторонам, які беруть участь у ньому"², тобто сприяти реалізації цілей як слідчого, так і протидіючих осіб.

Структурними функціями конфлікту при нейтралізації протидії розслідуванню є:

- активізація дій протидіючої сторони, що веде до розкриття її реальних позицій стосовно розслідуваного злочину та її спонукати впливати на його результати, а також дії слідчого, спрямовані на подолання створюваних перешкод щодо встановлення обставин події злочину;

- сприяння одержанню інформації про подію злочину та причетних до нього осіб, про осіб, які здійснюють протидію, а також способи, цілі, мотиви їх дій;

- трансформація відносин між слідчим і протидіючими особами як у бік загострення конфлікту, так і його "загасання";

- об'єднання позицій як осіб, що сприяють встановленню обставин події злочину, так і осіб, що перешкоджають цьому.

¹ Див.: Краткий психологический словарь. – 2-е изд. расш., испр. и доп. / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Ростов-н/Д: Феникс, 1998. – С. 275.

² Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 38.

Визначення прийомів нейтралізації протидії під час розслідування злочинів, вчинених організованим злочинним утворенням, прямо залежить від аналогічної всебічної оцінки характеру конфлікту як складової частини ситуації протидії розслідуванню, у якій вони реалізовуватимуться.

Конфлікт у процесі розслідування злочинів – це особливий збуджений стан системи міжособистісних стосунків двох і більше учасників кримінального провадження у конкретній справі, які у своїх інтересах переслідують несутісний цілі в умовах інформаційної невизначеності відносно планів і намірів, принаймні, однієї зі сторін¹. Конфлікту у процесі нейтралізації протидії у формі приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб властиві дві риси, що впливають на їх дії: 1) протилежні інтереси й цілі осіб, які беруть участь у розслідуванні кримінальної справи (притім протилежні інтереси й цілі можуть бути не тільки, наприклад, у слідчого, з одного боку, і в особи, яка протидіє, з іншого, а також інтереси та цілі протидіючих осіб між собою можуть розрізнятися); 2) ситуаційно-інформаційна невизначеність про майбутні дії протидіючих сторін, на що зверталася нами увага вище.

У процесі розслідування злочину різні форми цілей, мотивів, інтересів, позицій завжди виражаються в активних діях, з одного боку, осіб, заінтересованих у перешкоджанні встановленню обставин події злочину та причетних до нього осіб, а з іншого – слідчого, який прагне їх установити, а також осіб, що сприяють цьому.

Основним криміналістичним засобом нейтралізації дій з приховування даних про злочин традиційно вважається психологічний вплив на конкретну особу, щоби вона самостійно відмовилася від подальшої протидії.

У юридичній літературі психологічний вплив під час розслідування злочинів, як правило, розглядається стосов-

¹ Див.: Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск: Изд-во Свердловского ун-та, 1987. – С. 105.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

но до тактики проведення допиту. Психологічний вплив на осіб, які протидіють розслідуванню, може здійснюватися в ході провадження всіх процесуальних дій за їх участю. Більше того, він нерідко може бути пов'язаний не стільки з окремою процесуальною дією (наприклад, допитом), скільки з усім спрямуванням розслідування в кримінальній справі. Хоча, безумовно, найбільше поширення вплив має при провадженні допиту й очної ставки.

Варто звернути увагу на те, що дотепер в юридичній, в тому числі криміналістичній, літературі немає єдності поглядів на сутність психологічного впливу, форми, прийому його застосування та їх допустимість.

Так, М.І. Порубов, уважаючи психологічний вплив припустимим при провадженні слідчих дій, визначає його як сукупність методів, застосовуваних з метою створення "найбільш сприятливих умов для психічних процесів і прояву позитивних психічних властивостей особистості в створенні для допитуваного ситуацій, що дозволяють одержувати від нього правдиві показання"¹.

В основному правильно відмітивши в опублікованих працях криміналістів не досить чіткі і різні за словесними конструкціями описання психологічного впливу і запропоновані систематизації прийомів (методів) застосування його у практиці досудового слідства, В.Г. Гончаренко і Ф.М. Сокиран, як вони зазначають, з врахуванням точок зору вчених-криміналістів і психологів в питаннях слідчої практики, зробили спробу сформулювати нову систему прийомів психологічного впливу, застосування якої, на їх погляд, можна рекомендувати слідчому². На відміну від

¹ Див.: Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск: Высшэйшая школа, 1978. – С. 53.

² Див.: Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: Навчальний посібник. – К., 1994. – С. 5.

відомих у криміналістичній літературі систематизацій і прийомів психологічного впливу, побудованих за різними критеріями (сутність, мета, зміст, результат застосування, конкретна слідча дія, слідча ситуація та ін.), ці автори, як загальне правило, в пропонуемій ними системі прийомів за дужки винесли імператив: "за будь-яких обставин спочатку вживаються усі засоби переконання і лише тоді – примусу, якщо в цьому виникає необхідність".

За такого спрощеного підходу до розуміння і систематизації прийомів психологічного впливу, у пропонуемій В.Г. Гончаренком і Ф.М. Сокираном класифікації, всі прийоми розбиваються на окремі блоки, зокрема: естетичний, процесуальний, етичний, тактико-криміналістичний, психологічний. При цьому підкреслюється, що "назви блоків, звичайно, певною мірою є умовними і відбивають не одну, а, так би мовити, основну зону впливу, головний акцент, переважне навантаження, яке вони несуть". Тут же зазначається, що всі блоки мають, по-перше, зафіксований психологічний зміст у цілому, і, по друге, кожний з них не позбавлений окремих моментів усіх інших блоків. Далі наводяться приклади як працює зазначена послідовність блоків і в чому сутність кожного із них.

Не вдаючись до детального аналізу наведених міркувань В.Г. Гончаренком і Ф.М. Сокираном та виділених ними прийомів психологічного впливу, рекомендованих для застосування при розслідуванні злочинів, у загальному відмітимо, що вказані блоки, так же, як і рекомендації, за своїм змістом однобічно-прагматичні, громіздкі і майже нічим не відрізняються від критикуємих цими авторами, відомих в літературі точок зору і пропозицій з цих актуальних проблемних питань. По суті, у науковому і процесуально-практичному відношенні запропонована В.Г. Гончаренком і Ф.М. Сокираном систематизація прийомів психологічного впливу нічого нового не вносить у вдосконалення використання впливу як у криміналістику, так і у практику розслідування злочинів.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Аналогічні змістовно розмиті міркування висловлює і І.І. Котюк у статті "Загальна характеристика методів психологічного впливу, що використовуються в сфері судочинства" та у авторефераті докторської дисертації на тему "Судова гносеологія: проблеми методології та практики", в яких стверджується, що особливістю психологічного впливу, який використовується у судочинстві, є те, що в процесі цього взаємовпливу у спілкуванні дії процесуально уповноваженої особи повинні бути домінуючими, оскільки лише за такої умови він може бути засобом розв'язання відповідних завдань, якими є: установлення психологічного контакту, викриття обману та досягнення правдивих показань; допомога у відновленні та відтворенні у пам'яті обставин, що стосуються справи; подолання негативного ставлення до слідчого з боку інших осіб; сприяння вихованню особи та зміни її ціннісних орієнтирів; стимулювання до законслухняної поведінки тощо¹.

Підкреслюючи значення використання психологічного впливу, В.О. Коновалова вказує, що "трансформований в тактичний прийом психологічний вплив є засобом для одержання доказової інформації"².

У літературі деякі автори пропонують різні переліки тактичних прийомів психологічного впливу³. Найбільш

¹ Див.: Котюк І.І. Загальна характеристика методів психологічного впливу, що використовуються в сфері судочинства // Вісник Київського університету. – Серія Юридичні науки. – К., 2006. – Вип. 72. – С. 54 – 62; Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук – спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2008. – С. 24.

² Див.: Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х.: Консум, 1999. – С. 165.

³ Див.: Дулов А.В. Судебная психология. – Минск: Выспэйшая школа, 1975. – С. 320 – 328; Ратинов А.Р., Ефимова Н.И. Психология допроса обвиняемого: Методическое пособие. – М., 1988. – С. 97 – 100; Кос-

повний їх перелік, на наш погляд, міститься в роботі М.І. Порубова "Тактика допиту на попередньому слідстві". До таких різновидів цих прийомів він відносить:

1) викриття – вплив на психіку особи шляхом демонстрації неспроможності її стверджень, суперечностей між показаннями й обставинами розслідуваної кримінальної справи;

2) переконання – передавання повідомлень з метою схилити людину до певної думки або вчинку, впливаючи на її емоційну, вольову й інтелектуальну сфери;

3) психологічне навіяння, що може виражатися: у наказі виконати або припинити виконання яких-небудь дій; у вимозі, що виражається в більш м'якій, порівняно з наказом, указівці виконати потрібні дії; у проханні, що виражається у зверненні до особи, спрямованому на самостійне прийняття нею рішення виконати або утриматися від виконання певних дій; у докорі, що є делікатним, завуальованим проханням; у пропозиції й пораді, що виявляються в спонуканні особи виконати який-небудь конкретний вчинок; у застереженні й попередженні;

4) емоційний вплив – створення штучних умов, за яких відбувається різка зміна емоційного стану допитуваного, у результаті чого проявляється знання чи незнання факту, ступінь заінтересованості в розслідуваних обставинах;

5) приклад – описання особі ситуацій, які показують наслідки вчинення нею протидіючих дій або співробітництва з органами досудового слідства¹.

тицький М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. – К.: Вища школа, 1990. – С. 240; Коновалова В.Е., Сербулов А.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – К.: РИО МВД УССР, 1978. – С. 108; Кришевич О.В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 8 та ін.

¹ Див.: Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: Учебное пособие. – М.: БЕК, 1998. – С. 49 – 54.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

За опублікованими точками зору інших авторів психологічний вплив може реалізовуватися в тактичних прийомах, таких як:

1) логічний вплив:

- максимальна деталізація показань, що змушує того, хто говорить неправду, породжувати іншу, яку можна потім перевірити й спростувати;

- пред'явлення доказів, які спростовують "версію" допитуваного про те, що відбулося;

- докладне роз'яснення підстав, порядку й наслідків притягнення до кримінальної відповідальності за протидію розслідуванню, а також умов обрання й зміни заповіжних заходів;

- вислуховування слідчим явно неправдивого повідомлення без висловлювання сумнівів і недовіри, аби створити враження, що легенду прийнято, і тим самим одержати ширшу базу для перевірки й викриття допитаного;

- припинення неправди на початковому етапі допиту, коли для її спростування наявні достатні дані, щоби продемонструвати хиткість позицій допитуваного та ін.¹;

2) емоційний вплив:

- розбудження почуття честі, власної гідності, самолюбства;

- уміле маніпулювання темпами поставлення питань: швидкого, яке утруднює можливість продумування неправдивих відповідей; такого, що збільшує емоційне на-

¹ Див.: Бахин В.П. Допрос: Лекция. – К., 1999. – С. 21 – 22; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х.: Консум, 1999. – С. 57; Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологического влияния на попередньому слідстві. – К., 1994. – С. 40; Смигайлис В.К. Тактика пред'явления доказательств при допросе обвиняемого: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 1979. – 21 с.; Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. – Х.: РИП "Оригинал", 1995. – С. 122 – 156.

пруження й сприяє обмовам; уповільненого, яке дозволяє забезпечити деталізацію обставин і збільшує емоційне напруження допитуваного, що спричиняє помилки в показаннях, які викривають його¹;

- розпалення почуття жалю до самого себе, уявлення всіх негативних наслідків, що можуть настати в результаті вчинення протидії розслідуванню;

- описання фактів, що свідчать про байдужість до долі допитуваного з боку осіб, на користь яких він діє;

- звернення до релігійних почуттів особи;

- очікування – застосування великих проміжків часу між допитами осіб, яких слідчий, на їхню думку, повинен негайно допитати, створення в них на цій основі емоційного напруження, що стимулює внутрішню боротьбу позитивних і негативних якостей особистості у вирішенні проблеми – "сказати правду чи ні";

- використання корисливих мотивів протидіючої особи шляхом роз'яснення, що без неї їй співучасники не змогли б учинити злочин, а в результаті вона одержала невідповідну виконаній ролі "винагороду";

- душевний струс особи, наприклад, шляхом описання обставин вчинення злочину й наведення прикладу, як би ставилася особа до протидії розслідуванню, якщо б потерпілим була вона чи її родичі, та ін.²

У процесі розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними утвореннями, застосування методів і тактичних прийомів психологічного впливу з боку особи, котра здійснює розслідування, має свою специфіку, яка багато в чому зумовлена тим, що до кримінальної відпові-

¹ Див.: Бахин В.П. Допрос: Лекция. – К., 1999. – С. 22.

² Наведено не увесь перелік тактичних прийомів психологічного впливу. Перелічені тактичні прийоми найчастіше застосовуються в слідчій практиці й ілюструють, у яких діях слідчого може виражатися логічний і емоційний вплив, спрямований на припинення особою протидії розслідуванню.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

дальності притягується не одна особа, а група осіб, і особа, котра приймає рішення давати правдиві показання, може оцінювати результати своїх дій у ході досудового слідства не тільки стосовно до себе, але й стосовно до своїх співучасників, інших осіб (родичів, знайомих), які можуть постраждати в результаті давання правдивих показань. Непоодинокими є ситуації, коли не всі члени організованого злочинного утворення у ході розслідування встановлені, притягнуті до кримінальної відповідальності, перебувають під вартою. Такі члени ОЗУ мають реальні можливості впливати на потерпілих, свідків, їх родичів з метою схилення їх до давання неправдивих показань. І для того, щоб застосування прийомів психологічного впливу було ефективним, необхідно створити сприятливі умови.

У ситуації вчинення узгоджених дій, спрямованих на приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб, з боку організованого злочинного утворення як обов'язкова умова ефективності психологічного впливу є створення психологічного роз'єднання між членами ОЗУ. Для цього слідчий повинен шукати факти конфліктів, які мали місце між цими особами й пов'язані з їх злочинною діяльністю (наприклад, із розподілом обов'язків в організованому злочинному формуванні, матеріальних коштів, здобутих злочинним шляхом, приниженням особистої гідності тощо), і використовувати їх для руйнування спільної психологічної установки членів ОЗУ протидіяти розслідуванню спільно. Слід зазначити, що неприпустимим є штучне створення конфліктів між протидіючими особами, пов'язане з їх обманом, наприклад, із приводу істинного змісту їх показань. Він, якщо його виявляють ці особи, спричиняє втрату психологічного контакту зі слідчим, поновлення протидії як з боку кожного з них окремо, так і в групі, і не тільки на досудовому слідстві, але й у суді.

З цього приводу виникає необхідність з'ясувати питання про допустимість використання так званих "слідчих хитрощів", "психологічних пасток", які розглядаються в публікаціях з криміналістичної тактики та юридичної психології як тактичні прийоми, що містять елементи обману. Саме дезінформація особи, що протидіє розслідуванню, яка виникає в результаті їх застосування, стосовно реальної обізнаності слідчого про обставини вчинення злочину, про існуючі докази в кримінальній справі викликає сперечання про допустимість використання таких тактичних прийомів.

В юридичній літературі поняття "обману" визначається надто загально, неоднозначно. Так, в юридичному словнику, виданому у 1953 р., обман визначається як "введення в оману шляхом повідомлення відомостей завідомо не відповідаючих дійсності, або, навпаки, шляхом умовчування про факти які особа обов'язково повинна повідомити". Суспільно небезпечні види обману утворюють кримінальні злочини¹. В юридичній енциклопедії, виданій у 2002 році, обман визначається як "умисне спотворення дійсного стану речей, свідомо дезінформація контрагента, введення його в оману шляхом повідомлення, або замовчування інформації з приводу фактів, подій минулого, теперішнього, майбутнього часу з метою спонукання його за власною волею вчинити конкретні дії в інтересах посягаючого". Поряд з цим зазначається, що у деяких випадках обман є кримінально протиправним, може виступати способом учинення таких злочинів як шахрайство (ст. 190 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України), фіктивне банкрутство (ст. 218 КК України), приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), обман покупців та замовників (ст. 225

¹ Див.: Юридический словарь. – М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1953. – С. 389.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

КК України)¹. Тут же вказано, що обманне діяння вчиняється як активною, так і пасивною поведінкою (дією чи бездіяльністю винного). Усний обман виражається у словесному повідомленні потерпілому певної неправдивої інформації, або в замовчуванні і неповідомленні йому достовірних даних. Письмовий обман є спотворенням істини в документі шляхом його фальсифікації (внесення до документа свідомо неправдивих відомостей – інтелектуальний підлог, підробка підписів, посвідчувальних знаків, зміна інших реквізитів тощо – матеріальний підлог). Крім цього, зазначається, що часто злочинний обман виявляється у вчиненні винним конклюдентних дій: використання обмундирування особою, яка не має права його носити, користування неточними вагами, гирями, споживання продуктів харчування під виглядом готовності оплатити їх вартість, зміна зовнішньої форми, властивостей предметів й видання їх за предмети вищої якості, які тепер в умовах ринкових відносин в Україні і без належного контролю з боку державних установ набули особливо загрозливого поширення в торгівлі продуктами харчування, промисловими виробами, медикаментами та ін. Пасивний обман вчиняється у двох формах бездіяльності: завідоме замовчування винним обставин повідомлення про які було обов'язковим, свідоме використання винним чужої помилки². Конкретніше окремі з указаних видів обману розкриті в коментарі до вказаних вище статей Кримінального кодексу України³.

¹ Див.: Юридична енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія імені М.П. Бажана", 2002. – Т. 4. – С. 219.

² Див.: Юридична енциклопедія. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія імені М.П. Бажана", 2002. – Т. 4. – С. 219 – 220.

³ Див., напр.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – С. 476 – 479, 531 – 535, 556 – 562, 580 – 582, 584 – 586, 588 – 592, 601 – 602.

У психологічній літературі під обманом розуміється феномен спілкування, який полягає в навмисному спотворенні дійсного положення речей. Поряд з цим пояснюється, що він є усвідомленим продуктом мовної діяльності, метою якої є введення реципієнтів в оману. Як правило обман полягає у намаганні досягти особистих чи соціальних переваг в конкретних ситуаціях¹.

Спираючись на норми моралі та на передбачену законодавством кримінальну караність суспільно небезпечних видів обману, деякі вчені категорично висловлюються про недопустимість будь-яких "слідчих хитрощів", "психологічних пасток"², інші, навпаки, визнають повну припустимість їх використання у подоланні протидії розслідуванню злочину³.

Р.С. Белкін слушно вказує, що правового вирішення питання про допустимість або ні обману під час розслідування злочину не існує, оскільки слово "обман" не наводиться серед

¹ Див.: Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – С. 195.

² Див., напр.: Ратинов А., Зархин Ю. Следственная этика // Социалистическая законность. – 1970. – № 10. – С. 39; Строгович М.С. Проблемы судебной этики. – М., 1974. – С. 20; Петрухин И.Л. Правосудие: Время реформ. – М., 1991. – С. 68; Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. – М., 2000. – С. 89 – 90.; Полстовалов О.В. О проблеме допустимости обмана в следственной тактике // Воронежские криминалистические чтения: Сб. науч. трудов. – Вып. 4. – Изд-во Воронежского ун-та., 2003. – С. 245 – 248.

³ Див., напр.: Гончаренко В.И., Сокиран Ф.М. Тактика психологического воздействия на предварительном следствии. – К., 1993. – С. 13 – 14; Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – С. 97 – 115; Россинская Е.Р. Перспективы развития современной криминалистической науки в трудах Р.С. Белкина // 50 лет в криминалистике: К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина: Материалы международной научной конференции. – Воронеж, 2002. – С. 223; Бахин В.П., Карпов Н.С. Проблемы соотношения прав личности и методов борьбы с преступностью // Там само. – С. 306.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

незаконних засобів впливу, перелічених у КПК. Це, у певній мірі, і призводить до двоякого розуміння змісту словосполучення "інші незаконні міри" (ч. 3 ст. 22 КПК України), відносячи до них обман, або ні¹. Якщо розглядати, як пропонує Р.С. Белкін, діяльність з розкриття та розслідування злочинів на предмет унормування використання правоохоронними органами обману, то, з наданням державою оперативно-розшукової діяльності законного статусу, заходи, якими вона здійснюється, стали правомірними до використання у боротьбі зі злочинністю – легендування при упродовженні оперативного працівника в організовану групу, внутрішньокамерному розробленні, розвідувальному опитуванні, в яких обман безсумнівно присутній. Подвійні стандарти у одній сфері професійної діяльності для слідчого і оперативного працівника не можуть бути². Але й рекомендувати використовувати без будь-яких обмежень тактичні прийоми з елементами обману не можна. Відсутність чіткого розуміння в спеціальній літературі того, що є "слідчою хитрістю", "психологічною пасткою" може призвести до грубих порушень кримінально-процесуального законодавства, зловживань посадовим становищем оперативними працівниками та слідчими. Це підтверджується проведенням нами опитуванням 120 слідчих ОВС України, в процесі якого було поставлене запитання: *"Які хитроці" вправі застосовувати слідчий у процесі допиту підозрюваного, обвинувачуваного чи свідка?*" З питання респонденти дали такі відповіді: 1) встановити довірчі стосунки з допитуваним в процесі його допиту, записати його свідчення наприкінці допиту, ніби між іншим, запропонувати під-

¹ Див.: Белкін Р.С. Криміналістика: проблеми сьогодняшнього дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: НОРМА, 2001. – С. 102.

² Див.: Белкін Р.С. Криміналістика: проблеми сьогодняшнього дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: НОРМА, 2001. – С. 104.

писати протокол, не даючи можливість прочитати його допитуваному; 2) записати свідчення на магнітофон, дати допитуваному підписати бланк протоколу допиту з указівкою, що його свідчення будуть переписані за фонограмою; 3) записати свідчення осіб, котрі безпосередньо не були свідками події злочину, використовуючи фрази "мені уявляється...", "мабуть могло бути таке...", "був схожий на нього...", "міг бути він...", щоб при оголошенні на допиті іншої особи вони її переконували, що обставини події слідчому зрозумілі та відомі і треба тільки підтвердити їх або уточнити (конкретизувати) за можливості; 4) залишити місце в протоколі між реченнями та рядками, щоб можна було вписати окремі фрази з протоколів допиту інших осіб по цій справі; 5) не вказувати в протоколі дату та час допиту; 6) скласти постанову про притягнення як обвинувачуваного на двох сторінках, для того, щоб пред'явивши одне обвинувачення, можна було б у необхідності замінити першу сторінку на іншу із зміненим обвинуваченням. Наведені практиками за опитування види "слідчих хитрощів", за жодних підстав не можна віднести до законних прийомів проведення допиту.

У публікаціях, в яких визнається допустимість використання та наводяться різновиди тактичних прийомів "слідча хитрість", "психологічна пастка", які базуються на обмані протидіючої особи з метою формування у неї уявлення про "обізнаність" слідчого, дізнавача, оперативного працівника про обставини вчинення та приховування злочину, про "планування" ними проведення слідчих дій через передання їй інформації у вербальній формі або демонстрацію певних об'єктів з метою спонукати до давання правдивих показань, видати викрадене майно та ін.¹, наводяться межі їх

¹ Див., напр.: Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений. – Казань: Изд-во Казанского ун-та., 1983. – С. 72; Бахин В.П. Допрос: Лекция. – К., 1999. – С. 27 – 29; Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. – К.: Вища школа, 1990. – С. 250; Питерцев С.К., Степанов А.А.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

допустимості, оснований на забезпеченні у разі їх використання можливості вільного вибору поведінки допитуваним, дотриманні прав цієї особи¹. Тобто, якщо обман не оснований на: а) правовій недосвідченості особи, що протистоїть слідчому, незнанні нею своїх прав та обов'язків, помилок уявленнях про правові наслідки своїх дій; б) обіцянках, які свідомо не можуть бути виконані; в) фальсифікованих доказах; г) дефектах психіки та інших хворобливих станах особи, що знаходиться під слідством; д) містико-релігійних упередженостях особи², маніпулюванні їх свідомістю, тощо. Однак, ці публікації не є результатом спеціальних комплексних досліджень кримінально-правових, кримінально-процесуальних, криміналістичних і психологічних питань використання тактичних прийомів з елементами обману. Тому, запропоноване в окремих працях криміналістів правомірне застосування описаних нами "слідчих хитрощів" – слід вважати науково не обґрунтованим. Доти, доки ці питання не будуть надійно опрацьовані вченими криміналістами із залученням психологів слід вважати їх застосування юридично проблематичним і при провадженні в кримінальних справах неприпустимим.

Результатом здійснення слідчим психологічного впливу має стати виведення конкретного члена ОЗУ з-під психологічного впливу особи (осіб), яка здійснює керівництво протидією розслідуванню, висуванням на перший план його власних потреб та інтересів, коли в оцінюванні ситуації, що

Тактика допроса на предварительном следствии и в суде. – С.-Пб., М., Х., Минск: Питер, 2001. – С. 68 – 75 та ін.

¹ Див.: Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962 – 2002 гг.). – К., 2002. – С. 75 – 87.

² Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – С. 113 – 114.

складається на досудовому слідстві, майбутніх результатів судового розгляду кримінальної справи особа починає ставити собі питання насамперед про те, які наслідки, врешті-решт, настануть для неї, а не для всіх її співучасників.

Для підвищення ефективності психологічного впливу на протидіючих розслідуванню членів ОЗУ як суб'єкти впливу слідчим можуть залучатися їх родичі, близькі друзі, знайомі, котрі можуть на них вплинути.

Забезпечення реальної безпеки потерпілим, свідкам, їх родичам, на яких здійснюється психічний або фізичний вплив з метою їх схилення до приховування даних про злочин, є важливою умовою успішності дій слідчого із залучення їх до співробітництва з органами досудового слідства. Те саме стосується й осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення злочину в складі ОЗУ, коли взаємостосунки в ОЗУ ґрунтуються на загрозі життю та здоров'ю членів утворення у випадку невиконання необхідних від них дій, спрямованих на приховання даних про подію злочину.

Застосування методів і прийомів психологічного впливу для схилення до відмови від протидії розслідуванню та співробітництва з органами досудового слідства неможливо без установаження психологічного контакту¹. Це особливо підкреслює В.О. Образцов, досліджуючи методологічні, організаційні, тактичні й методичні основи виявлення та викриття злочинця: "Психологічний контакт сам по собі не є тактичним прийомом. Значущість його полягає в іншому: за цією категорією стоїть особливий стан стосунків, що склався під час міжособистісних спілкувань, особлива атмосфера, яка сприяє конструктивному обміну інформацією,

¹ Психологічний контакт – це спілкування, що полягає в обміні інформацією за двосторонньої готовності до сприйняття й розуміння людини людиною. (Див.: Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. – К., 1994. – С. 10.).

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

вирішенню інших завдань у процесі діяльності з підготовки й провадження наміченої дії"¹.

Відстеження зміни мотиваційної основи дій протидіючої особи, вибір і планування застосування методів психологічного впливу пов'язані з професійним умінням слідчого здійснювати рефлексивне керування діями протидіючої сторони. Таке професійне керування повинно бути засноване, за загальним гносеологічним правилом інтеграції наукових знань, на положеннях загальної психології спілкування, засадах психологічної діагностики (в тому числі візуальної, педагогічної та інших) та спеціальних дослідженнях теорії відображення і умовних рефлексів та теорії функціонування психологічних механізмів вищої нервової діяльності (мислення, мови, психології волі)², які до цього часу в правознавстві та криміналістиці не повернули до себе необхідної уваги.

В цьому відношенні в сучасній юридичній літературі маються лише окремі розмиті твердження і рекомендації з реф-

¹ Див.: Образцов В.А. Выявление и избличение преступника. – М.: Юристъ, 1997. – С. 170; також див. докладніше про способи встановлення психологічного контакту: Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – 3-е изд., перераб. и доп. – Минск: Высшэйшая школа, 1978. – С. 41 – 57; Васильев В.Л. Юридическая психология. – М.: Юридическая литература, 1991. – С. 357, 363 – 369; Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. – К., 1993. – С. 158 – 164; Образцов В.А. Выявление и избличение преступника. – М.: Юристъ, 1997. – С. 170 – 173 та ін.

² Див., напр.: Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – С-Пб.: Питер, 2009. – 576 с.; Шингаров Г.Х. Теория отражения и условный рефлекс. – М.: Наука, 1974. – 320 с.; Щекин Г.В. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению: Монография. – К.: МАУП, 1995. – 672 с. та ін.

лексивного керування, які з-за їх неналежності розробленості породжують неясності в слідчій і судовій практиці¹.

Схиливши особу до відмови від здійснення дій, спрямованих на приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб, і до співробітництва з органами досудового слідства, слідчий може здійснити дії з одержання прихованої інформації про обставини вчинення злочину. Ці дії полягають у:

- допитах протидіючих осіб про деталізацію обставин вчинення злочину, способи, час, місце впливу на матеріальні сліди злочину та їх носії, про їх місцезнаходження, способи впливу на потерпілих, свідків, своїх співучасників, про результати такого впливу;

- провадженні на підставі одержаних відомостей обшуків (або виїмок у випадку добровільної видачі) з метою виявлення й вилучення прихованих носіїв матеріальних слідів, знарядь і засобів вчинення злочину, викраденого майна;

- ситуаційному аналізі слідчого за участі допитуваного (потерпілого, свідка, підозрюваного обвинуваченого) на місці події, з метою уточнення чи конкретизації їх показань;

- призначенні експертиз з метою перевірки можливості утворення встановлених слідів у результаті дій з приховування події злочину (наприклад, призначення трасологічної експертизи з метою встановлення факту зміни номерних знаків на кузові транспортного засобу, яким заволоділи злочинці при вчиненні розбою);

- відтворенні обстановки й обставин події з метою перевірки показань осіб, які протидіяли, про обставини вчинення й приховування злочину.

¹ Див.: Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – С. 157 – 163; Богинский В.Е. Рефлексивное управление при допросе. – Х.: 1983. – С. 20 – 24 та ін.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

У процесуальній і криміналістичній літературі окремими авторами висловлено і протилежна точку зору, що психологічний вплив на допитуваних є неприйнятним. Запечливе відношення щодо застосування "слідчих хитрощів" і "психологічних пасток", зокрема, при допитах осіб, висловили М.С. Строгович, І.Ф. Пантелеев, С.Г. Любичев та ін.¹ Б.М. Звонков, наприклад, усякий вплив на допитувану особу характеризує як "насильницьке вторгнення в психіку людини"². На відміну від інших авторів Б.М. Звонков не розрізняє понять "психологічний вплив" і "психічне насильство", які за змістом нерівнозначні. При психічному насильстві має місце примус особи шляхом погроз, шантажу до самообмови, до давання неправдивих показань, неправдивого доносу³. А при психологічному впливі використовується свобода вибору позиції допитуваного. "Особа, на яку впливають, – як правильно пише А.В. Дулов, – у всіх випадках залишається повноцінним суб'єктом процесуальних відносин, що обов'язково передбачає його свідоме ставлення до всіх дій. Вплив завжди повинен будуватися з таким розрахунком, щоби не тільки цілком зберег-

¹ Див.: Строгович М.С. Признание обвиняемым своей вины как судебное доказательство // Суд и применение закона. – М., 1982. – С. 16 – 26; Пантелеев И.Ф. Некоторые вопросы психологии расследования преступлений // Труды Всесоюзного юридического заочного института. – М., 1973. – Вып. 29. – С. 218 – 235; Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980. – 94 с.; Зусь Л.Б. Уголовно-процессуальное право и уголовно-процессуальное расследование, их отношение и взаимосвязь // Проблемы правового регулирования в сфере уголовного судопроизводства. – Владивосток, 1986. – С. 129 – 133

² Див.: Звонков Б.Н. Этические аспекты тактики допроса // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 56.

³ На ознаки психічного насильства й на незаконність його застосування вказується в ч. 3 ст. 22 КПК України та ст. 373 КК України.

лися, але й додатково створювалися стимули для активної психічної участі особи, на яку впливають, у всіх діях із розслідування й судового розгляду справ"¹.

Наведений неповний конспективний опис поглядів вчених-криміналістів про психологічний вплив, як структурний елемент тактики слідчих дій і систематизацію прийомів (методів) його застосування при провадженні у кримінальних справах з метою отримання правдивих показань підозрюваних (обвинувачених) та інших допитуваних осіб, вказує на те, що у кримінально-процесуальному праві та криміналістиці до цього часу не вироблено загально прийнятне розуміння цих важливих теоретично-правових і методично-практичних проблем та аналітичних наукових підходів до їх вирішення.

Основна причина належної їх прикладної не розробленості у вказаних галузях юридичної науки, на нашу думку, полягає у недооцінці та ігноруванні науковцями-юристами того, що психологічний вплив на людину в будь-якій формі є своєрідним зовнішнім подразником її органів чуття, які через систему нервових зв'язків безпосередньо зв'язані з функціями вищої нервової діяльності (точніше, за визначенням І.П. Павлова, з другою сигнальною системою), головним регуляторним центром якої є мозок людини².

Сьогодні, як відомо, ще не всі питання функціонування другої сигнальної системи вищої нервової діяльності людини з'ясовані психофізіологією і спорідненими біологічними науками. Але ними накопичено багато експериментальних і емпіричних різнопредметних даних про структурну будову головного мозку, функціональну асиметрію його великих півкуль, а також зв'язків з різними частинами тіла та організацію вищих психічних функцій, зосередже-

¹ Див.: Дулов А.В. Судебная психология. – Минск: Выспэйшая школа, 1975. – С. 165 – 166.

² Див.: Павлов И.П. Сочинения. – М., 1949. – Т. 3. – С. 490.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

них відповідно у лівій і правій півкулях головного мозку, як взаємозв'язаних центрів вищої нервової діяльності реагування на будь-які подразники та впливи на рецептори органів чуття і командний пункт зворотного регулювання відповідних органів людини в різних умовах її життєдіяльності¹. Головний мозок, як встановлено, керує довільними рухами всіх органів людини, приймає участь через органи чуття у сприйнятті зовнішнього світу, служить основним центром мислення, мови та багатьох інших психофізіологічних функцій, у розвитку яких вирішальне значення має практична трудова діяльність протягом усього життя. Здатність до розвинутого мислення і мови, які між собою органічно пов'язані, властива усім людям. Однак, нікому вона не дається у готовому вигляді.

В гносеології і психології мислення та мова розглядаються як явища вторинні у відношенні до предметів і явищ об'єктивного світу. Ця їх особливість ясно проявляється у специфічній природі як мислення, так і мови. Всяке мислення в своїй основі є суб'єктивним відображенням предметів і явищ оточуючого середовища, з якими люди взаємодіють. Дане положення переконливо обґрунтував академік І.П. Павлов. В розробленій ним теорії умовних рефлексів, а також в лекціях про роботу кори великих півкуль головного мозку він довів, що джерелом всякої мислі і уявлень людини є вплив зовнішніх подразників (сигналів) на чутливий апарат людини, а також дані про афферентацію, яка

¹ Рецептори – це чутливі утворення, що сприймають подразники із зовнішнього світу та із внутрішнього середовища організму і передають інформацію про них через нервову систему в регуляторні центри головного мозку.

йде від виконавчих органів, не протирічають рефлексорній теорії, котра пояснює діяльність нервової системи¹.

Природа мислення, як відомо, досить складна і функціонально не зводиться просто до відображення або копіювання конкретних предметів і явищ дійсності, які сприймаються органами чуття. Аfferентація (від лат. afferens (afferentis) – приносячий) у психології розуміється як постійний потік нервових імпульсів, що поступають в центральну нервову систему від органів чуття, сприймаючих інформацію як від зовнішніх подразників (екстерорецепція), а також внутрішніх органів (інтерорецепція), постійно знаходяться в прямій залежності від сили подразників і насиченості ними зовнішнього середовища та від стану (активності або пасивності) індивіда². В цьому зв'язку важливою властивістю мислення є те, що воно, як психофізіологічний процес, завжди виступає у значенні усвідомлення відображення у корі головного мозку людини лише загальних властивостей і зв'язків сприймаємих об'єктів. З приводу цієї особливості мислення Гегель писав: "мислення – є усвідомлення одиничного в формі загального"³.

В загальній психології мисль визначається як основна одиниця – "клітинка процесу мислення". У мисленні виражається сам процес розуміння об'єктів оточуючого світу, інших людей і самого себе. В основі мислення лежить відображення таких фундаментальних ознак явищ і предметів, як подібність, тотожність і суміжність в часі і просторі. Мислення – це процес вищої форми пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненим

¹ Див. докладніше: Павлов И.П. Двадцатилетний опыт изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М., 1973. – С. 371 – 372.

² Див.: Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 34.

³ Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – М.: Научная мысль, 1979. – С. 229.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

і опосередкованим відображенням дійсності в істотних зв'язках і відмінностях її предметів і явищ.

Як природний процес, мислення пов'язане завжди з умовами життя людей, їх практичною, трудовою діяльністю. Воно незалежне від національності і інших відмінностей, має одні і ті ж моменти (або сторони) пізнання, якими є, перш за все, всі поняття і логіка¹.

Закони і категорії логіки існують як вираження об'єктивних зв'язків в природі і суспільстві. Вони постійно входять в людське життя як результат пізнання, за визначенням І.П. Павлова – "загально людський емпіризм", тобто як узагальнене відображення закономірних логічних відносин предметів і явищ дійсності.

Мова, як і мислення виникла із матеріальних умов життя людей, із потреб, із практичної необхідності їх спілкування між собою². Для кожної людини мова набуває значення тільки завдяки своїй загальній значущості як засобу спілкування з іншими людьми. Так же як і мислення, мова не є абсолютно самостійною стороною суспільних відносин. В своєму розвитку мова піддається впливу всіх різновидів суспільних відносин і зв'язків людей, в першу чергу тих, що виникають між ними у матеріальному виробництві та повсякденному побуті, і визначають необхідність їх взаємного спілкування.

Психофізіологічними дослідженнями доведено, що в житті людини мова і мислення не існують окремо, а завжди виступають як частини єдиного цілого мовно-мисленого процесу.

Відомий американський нейрофізіолог – професор Стенфордського університету К. Прибрам, аналізуючи взає-

¹ Див.: Хасхачих Ф.І. Материя и сознание. – М., 1992. – С. 97.

² Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М.: Немецкая идеология, 1978. – Т. 3. – С. 29.

мозв'язок між мовою і мисленням, зазначає: "людина користується мовою як знаряддям досягнення своїх цілей. Часто такою ціллю є всього лише вираження власного буття. У других випадках вона користується мовою, щоб одержати якусь інформацію, або в цілях контролю над оточуючим середовищем. Інколи вона використовує мову і для аналізу свого внутрішнього світу і для здійснення контролю над ним"¹.

Ця гіпотеза К. Прибрама ґрунтується на даних експериментальних досліджень, які вказують, що всяке мислення включає крім оперування знаками і символами, голографічний компонент. "Голографічні зображення, – пише К. Прибрам, – являють собою прекрасно асоційовані механізми, вони успішно і миттєво виконують крос-корреляційні функції. Саме ці властивості і приписуються мисленню в процесі вирішення задач – трудність полягає в тому, щоб виявити який нервовий механізм приймає участь у цьому процесі. Ця трудність, як і постійне використання мозком голографічних перетворень, є наслідком другої властивості: голограми утворюються шляхом перетворень, які при простому повторенні, по суті, поновляють оригінал, з якого було складено голографічне зображення. Голограми – це "каталізатори мислі", хоча самі вони залишаються незмінними, вони входять у процес мислення і полегшують його"².

Підтверджуючи цю гіпотезу описом нейропсихічних експериментів, в резюме до аналізу взаємозв'язків мови і мислення К. Прибрам підкреслює: "людський мозок у логікограматичному мовленні зводить у єдність знак і символ. Дані, отримані при вивченні тих порушень мовлення, які викликані розрушеннями і стимуляцією мозку, приводять до

¹ Прибрам К. Языки мозга. Экспериментальные парадоксы и принципы нейропсихологии / Пер. с англ. – М.: Изд. "Прогресс", 1975. – С. 406.

² Там само. – С. 406.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

припущення, що мовні дії є наслідком функціонування складної системи корково-підкоркових зв'язків. У цій системі складні з'єднання сенсорних сигналів шляхом широкого перекриття зв'язків впливають на моторні механізми. Наявність такої мозкової системи робить можливими логічні рішення, відображаючи правильність, неправильність і значущість сприйнятого. Накопичення таких логічних рішень лежить в основі застосування людської мови¹.

Отже, як видно з викладеного, мова це основний, але не єдиний засіб вираження мислення. Крім нього, мислі виявляються також у поступках людей, їх справах; вони можуть бути виражені у музикальних звуках, малюнках і багатьох інших видах проявів, у тому числі – в геометричних фігурах, математичних формулах та ін. Однак, всі названі і інші види проявів вираження результатів мислення мають лише допоміжне значення до звукової мови, яка лише одна здатна бути повноцінним засобом спілкування між людьми. У своєму історичному розвитку звукова мова не має обмежень у застосуванні, набула закономірного зв'язку з усіма сферами суспільного життя і стала універсальним засобом спілкування і порозуміння між людьми. Характер такого зв'язку виявляється навіть при аналізі слова. Кожне слово, з одного боку – має звуковий контур у вираженні, а з іншого – є носієм певного смислового його значення. Сислове (семантичне) значення є у кожному слові, як його обов'язкова сторона, як узагальнення ознак явищ і процесів дійсності, що сприймаються, а також як вираження їх відповідним поняттям. Саме в цій, смисловій стороні слів, поєднується звукова мова зі змістом мислі і вона у цьому відношенні має первинне значення в лек-

¹ Прибрам К. Язyki мозга. Экспериментальные парадоксы и принципы нейропсихологии / Пер. с англ. – М.: Изд. "Прогресс", 1975. – С.410.

сиці кожної мови. Застосування звукових знаків і їх сполучень завжди визначається потребами вираження і передачі мислі. Поєднання назви (звуку) і смислового значення слова – необхідна умова не тільки правильного сприйняття і передачі мислі, а і для взаємного розуміння при спілкуванні людей. Важливо відмітити, що цю об'єктивну взаємозалежність звуку і змісту слів вперше переконливо обґрунтував академік І.П. Павлов у вченні про другу сигнальну систему, де він визначив, що хоча звук (зовнішня оболонка слова) сам по собі внутрішньо не зв'язаний з предметами оточуючого середовища, все ж таки, тільки слово, діючи на чуттєвий апарат, може безпосередньо збуджувати мислі і служити знаряддям передавання їх. "Слово, мова, – вказував І.П. Павлов, – склали другу, спеціально людську, сигнальну систему дійсності, будучи с початку джерелами первинних (чуттєвих) сигналів. Ця прибавка, – за визначенням І.П. Павлова, – стосується мовних функцій і виражає новий принцип в діяльність великих півкуль мозку людини. Якщо наші відчуття і уявлення, які відносяться до оточуючого світу, є для нас перші сигнали дійсності, конкретні сигнали, то мова спеціально, перш за все, це кінестезичні подразники, що ідуть в кору від мовних органів, які є вторинними сигналами, тобто сигналами сигналів. Сигнали сигналів (вторинні сигнали) являють собою абстрагування від дійсності і допускають узагальнення її, що і складає наше вільне спеціально людське вище мислення, створюючи спочатку загальнолюдський емпіризм, а на сам кінець і науку – знаряддя вищої орієнтації людини на оточуючому світі і собі самому" ¹. Отже, в результаті описаних взаємодій, слово входить в самий процес мислення, стає його необхідним засобом. Завдяки цьому мислі набувають доступності для сприйняття і розуміння тільки тоді, коли вони виражаються в словах. Словесне вираження

¹ Див.: Павлов І.П. Сочинения. – М., 1949. – Т. 3. – С. 490.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

мислі однаково необхідне як для передачі, так і для розу-
міння власних мислей. Експериментально, за допомогою
точних чуттєвих приладів, у психофізіології встановлено,
що коли людина думає про себе (мовчки), її губи, язик, гор-
тань, голосові зв'язки перебувають в стані руху, відобра-
жаючи нечутно звуки мови (внутрішня мова)¹. Вплив сло-
ва на думку припускає не тільки знання його значення, а і
вміння його вимовляти. Отже, слово стає подразником дру-
гої сигнальної системи лише тоді, коли людина може ви-
конувати мовно-рухливим апаратом певні артикуляції, що
відповідають звуку і смислу слова. Користування мовою,
як встановлено наукою і практикою, засноване на функ-
ціонуванні асоціативного зв'язку між звуковим компонен-
том і мовно-рухливим апаратом, здатним відтворювати
цей комплекс, а також зоровим, дотиковим, слуховим і ін-
шими видами сприйняття відповідного об'єкта. Без здат-
ності, тобто уміння сприймати, відтворювати і правильно
застосовувати те, чи інше слово не можливо оволодіти зна-
ченням слів. Тому, зазначає П.А. Рачков, у тварини якщо і
можливо виробити рефлекс на слово, то означення ним
предметів зовсім не переводиться у сферу словесного мис-
лення².

¹ Усне і писемне мовлення, що може виражатися в діалогічній та
монологічній формах, є зовнішнім мовленням. Різновидом його є внут-
рішнє мовлення, яке не спрямоване на спілкування з іншими людьми.
Людина користується внутрішнім мовленням коли щось обмірковує, не
висловлюючись в голос і не записуючи на папір, не контактуючи з ін-
шими людьми. За структурою внутрішнє мовлення відрізняється від
зовнішнього тим, що воно скорочене, уривчасте, у ньому використову-
ється більшість другорядних членів речення. Див.: Максименко С.Д.,
Соловйенко В.О. Загальна психологія: Навчальний посібник. – К., 2000. –
С. 97 – 98.

² Див.: Рачков П. А. Мышление и язык. – М.: Изд. МГУ, 1960. – С. 26.

У багатofункціональній структурі психічної діяльності людини важлива роль також належить вольовим механізмам регулювання її поведінки. Воля є своєрідним складним психофізіологічним процесом вищої нервової діяльності людини, який досліджується останнім часом багатьма галузями науки, у томі числі філософією, соціологією, психологією, педагогікою, медициною та іншими. Однак, ще далеко не всі сторони психології волі та її проявів у життєдіяльності особи на різних етапах її розвитку наукою вирішені, накопичені експериментальні факти, емпіричні різногалузеві аналітичні спостереження все ж таки складають достатнє підґрунтя узагальнено представити розвиток і дослідження механізмів вольового регулювання особою своєї поведінки. В соціології і психології воля визначається як "психологічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставленої мети"¹.

"Свідома діяльність, – зазначають С.Д. Максименко та В.О. Соловієнко, – це довільна діяльність, довільне напруження фізичних сил, довільне сприйняття, запам'ятовування, довільна увага тощо – це свідомо регуляція, свідоме спрямування фізичних і розумових сил на досягнення свідомо поставленої мети. Отже воля є однією з найважливіших умов людської діяльності"².

Воля є детермінованим процесом. В різнобічній вольовій активності людини прийнято розрізняти зміст і форму. Змістовна сторона вольової активності визначається її спрямованістю, тобто домінуючими установками і переконаннями та інтересами. Форми активності залежать від тих психічних процесів, які спонукаються здійсненням конкретних дій.

¹ Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навчальний посібник. – К., 2000. – С. 208.

² Там само.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Один із відомих дослідників психічних механізмів волі В.І. Селіванов зазначає, що є імпульсивна активність, яка виникає під впливом малосвідомих, але сильних емоційних збуджень без витримки і продуманих наслідків дій. Це нижча афективна форма активності, характерна для малих дітей і недостатньо вихованих дорослих. Свідома волюва активність – це вища форма активності особи, оскільки в ній проявляється здатність людини у виборі мети діяльності і зосередженні внутрішніх зусиль, необхідних для її цілеспрямованого здійснення, здатність володіти собою, свідомо регулювати свою поведінку і спрямування на вирішення поставлених задач¹.

Отже, воля особи, як її індивідуальна властивість, проявляється не у всяких, а лише у свідомо направлених діях, коли особа намагається досягти поставленої мети, яка відповідає її інтересам і прагненням. Для всіх волювих проявів характерна одна загальна ознака – свідоме намагання подолати труднощі і перешкоди, що виникають в її будь-якій ціленаправленій діяльності і проявляються у відповідній поведінці. Психологією встановлено, що в основі волювого процесу лежать механізми саморегуляції організму людини, які мають рефлекторну природу. В процесі діяльності мозок людини отримує інформацію не тільки про наміри і результати завершення дій, а і про кожний етап волевиявлення. Цим забезпечується постійне коректування поведінки згідно зі свідомо визначеною метою.

Дослідженнями встановлено, що в цілому організм кожної людини є саморегулюємою, саморозвиваємою і самовдосконалюваною системою, в якій всі нервові процеси взаємопов'язані. Ще І.М. Сеченов стверджував, що, наприклад усне та письмове слово фізіологічно є такими ж подразниками, як

¹ Селіванов В.І. Воля и ее воспитание. – М.: Знание, 1976. – С. 4.

і відчуття особою тих чи інших властивостей предметів природи і що воно також викликає надто складні її поступки і дії. Як відомо, в подальшому І.П. Павлов, на основі експериментально встановлених фактів і їх обґрунтуванні у вченні про дві сигнальні системи визначив шлях до єдино вірного розуміння рефлексорних проявів людської психіки.

Аналізуючи ці дослідження, В.І. Селіванов вказує: "Друга сигнальна система, тобто система мовних сигналів властива тільки людині і є свідомим регулятором її поведінки. Вона пов'язана з першою сигнальною системою, яка через органи чуття безпосередньо сприймає подразники сигнали з оточуючого середовища. Ці безпосередні подразники сприймаються особою не як біологічні сигнали до дії (наприклад, голод, небезпека і ін.), а як соціальні подразники, що мають словесне означення і певний соціальний смисл. Вони збуджують до дії або стримують від неї не безпосередньо, а через усвідомлення суспільних відносин, в які поставлена людина"¹.

Дослідження фізіологів, психологів (А.Р. Лур'є, А.І. Леонт'єв, Б.Ф. Сергєєв та інші) встановили певні закономірності у взаємодії першої та другої сигнальної систем. Важливішим висновком з цих досліджень, зазначає А.В. Запорожець, є обґрунтування положення про те, що "слово зв'язується з відповідними рефlekсами не безпосередньо, а через певні психічні процеси і стани і лише через їх посередництво вносить в них специфічні зміни, які справляють вплив на рухову поведінку людини"².

Для виконання тієї чи іншої дії за словесними сигналами потрібен усвідомлений досвід особи, фіксований у вигляді мислених образів дійсності. Саме ці ідеальні образи формуються в процесі життя, з малих літ. Дослідженнями

¹ Селіванов В.І. Воля и ее воспитание. – М.: Знание, 1976. – С. 5.

² Запорожец А.В. Развитие произвольных движений. – М.: АПН РСФСР, 1960. – С. 273.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

нейрофізіологів функціональної асиметрії великих півкуль мозку виявлено, що більшість функцій людського тіла також виражена асиметрично і це вказує на те, що і функції мозку, у півкулях якого зосереджено вищі психічні процеси, як головного центру нервової системи, зв'язано з усіма ланками як головного, так і спинного мозку та, в свою чергу, також розподілені не рівномірно. Нерівномірність може бути виявлена в роботі різних органів тіла, зокрема, в діяльності органів чуття та інших. Як зазначається в літературі, у людини може бути встановлене ведуче око, а також вухо, ведуча половина носа, язика тощо. "Взагалі, – пише доктор біологічних наук Б.Ф. Сергєєв, – яку б функцію симетрії побудованих органів не піддавати вивченню, ми скрізь знайдемо їх нерівномірність у співвідношенні правої і лівої половин тіла. Доводиться визнати, що функціональна асиметрія – універсальне правило, із якого майже не має виключень. І однією функціональною асиметрією справа не обмежується. Вона супроводжується, хоча і значно менше, переважною, але все ж таки достатньо чітко вираженою асиметрією в будові нашого тіла"¹.

Вивчення парної роботи великих півкуль головного мозку підтверджує припущення, що різниця у їх будові властива і міжпівкульна асиметрія психічної активності. Домінування однієї з півкуль проявляється і в поведінці, що вказує на існування у людей поки ще недостатньо вивченого особливого фізіологічного механізму, який здійснює довільне регулювання поведінки за допомогою прямих свідомо вольових імпульсів, як у відповідності з наявними потребами, так і без них, коли виникають ще не усвідомлені спонукання. Використовуючи мовні сигнали, особа

¹ Сергєєв Б.Ф. Асиметрия мозга. – М.: Знание, 1981. – С. 12.

може подавляти непотрібні в даний момент психічні стани, ситуаційні потреби і ініціативи.

Наведені нами вище відомі експериментальні факти та різногалузеві емпіричні дані сучасних досліджень функцій другої сигнальної системи і значення в ній асиметричної психічної функції і ролі в ній асиметричної будови великих півкуль головного мозку людини вказують, що однією з основних суто людських регулятивних функцій мозку є мова. Вона основна не тільки тому, що слугує засобом спілкування. Мова, в першу чергу, є спеціальним засобом обробки отриманої різноманітної інформації в корі мозку, який по суті, разом з трудом, в історичному минулому, забезпечив розвиток людського інтелекту і виділив людину із тваринного світу, наділив її сучасними перевагами над ним.

Особливості сприйняття предметів і явищ зовнішнього світу через органи чуття накладають певний відбиток на функцію обох півкуль головного мозку, наприклад, пам'яті.

"У правій півкулі, – пише Б. Ф. Сергєєв, – організовано по типу "все, або нічого". Якщо із образу, збереженого у правій півкулі випадають якісь деталі, то він втрачає свою конкретність, розвалюється. У лівій півкулі пам'ять зберігає узагальнену абстрактну інформацію. Будь-яка абстракція, наближаючи нас до пізнання істини, водночас віддаляє від конкретної дійсності. Деяке збіднення інформації, лише звужує ступінь абстракції, але не розрушає її. Тому пошкодження лівій півкулі, виявляє більш різноманітні, різнобічні по глибині порушення пам'яті".

Усяка функція виконується в результаті взаємодії обох півкуль мозку. "Права півкуля, – зазначає Б. Ф. Сергєєв, – здійснює орієнтування у конкретній ситуації, а ліва – окреслює, переводить в зручну для аналізу і зберігання форму, класифікує і узагальнює її. Отже, в лівій півкулі зосереджено механізм абстрактного мислення, а в правій – конкретного,

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

образного мислення. Водночас, здійснення будь-якої форми мислення потребує обов'язкової взаємодії обох півкуль мозку¹.

Вольове зусилля, як свідомо мобілізація особою своїх фізичних і психічних можливостей для подолання усвідомлених перешкод являє собою таку ж рефлекторну функцію мозку, як і всі інші види психічної діяльності.

В.І. Селіванов, описуючи ці особливості, зазначає: "Необхідно розрізняти умисне і не умисне зусилля. Вольове зусилля, це лише умисне усвідомлене зусилля, коли людина ясно знає мету дії, бачить труднощі, які перешкоджають її досягненню і активно бореться з ними, свідомо регулює процес діяльності згідно з її цілями і метою окремих дій. Мимовільні зусилля бувають двох видів: первинні, тобто не усвідомлені і вторинні – це звичні, мало усвідомлені зусилля. Первинні зусилля формуються у людини при повторенні умисних зусиль. Набуваючи ту чи іншу навичку суб'єкт спочатку всі операції тримає під контролем. Вольове зусилля при цьому знаходить вираження і в зовнішніх реакціях. Зокрема, напруженні м'язів певних частин тіла, міміці і мові. При повторенні вольових зусиль, кожний навик закріплюється, автоматизується, набуває стереотипності. Тепер особі достатньо лише одного свідомого вольового імпульсу, вираженого, наприклад, майнувши в голові словом "треба так, чи інакше", щоб зупинити діяльність і внести в неї щось нове для її свідомого завершення. Якщо при вирішенні звичайного завдання виникають складнощі більш тієї, що закріплює стереотип і поведінку, то виникає свідомо мобілізація і мало усвідомлені звичні зусилля перетворюються в усвідомлені, вольові зусилля. Вольові зусилля не є мотивованими діями, але все ж таки тісно зв'язані з ними. Як зазначалося вище, без мотивації немає і дії. Однак

¹ Сергеев Б.Ф. Ассиметрия мозга. – М.: Знание, 1981. – С. 60.

слід розрізняти силу мотиву и вольового зусилля. Збуджувальна енергія мотивації створює лише загальне напруження, викликане невдоволеністю тієї чи іншої потреби"¹. Ця особливість часто виявляється і поза діяльністю. Наприклад, у формі різного ступеня стурбованості, емоційного збудження та ін. Вольове зусилля проявляється лише при свідомій підготовці та здійсненні конкретної діяльності. О.М. Леонтьєв підкреслював: "якщо мотив – те ради чого здійснюється дія, то – вольове зусилля – те, посередництвом чого здійснюється дія в утруднених умовах". Ніхто не діє ради вольового напруження. Вольове зусилля тільки один з необхідних засобів реалізації мотиву і цілі. Вольове зусилля проявляється тільки тоді, коли людина виявляє дефіцит енергії, необхідної, щоб привести свою активність у відповідність з тими перешкодами, які їй потрібно подолати для досягнення результату.

Отже, воля – обов'язковий компонент всієї психічної структури особи, який виконує свої специфічні функції. Воля особи нерозривно зв'язана з її розумовими і соціальними потребами і умовами існування.

В.І. Селіванов, характеризуючи взаємозв'язок волі і її форм в системі структури особистості, зазначає, що умовно і спрощено загальну структуру психіки людини схематично можна представити у вигляді рівнобедреного трикутника, по один бік якого розташовані пізнавальні (розумові) психічні процеси і стани, по другий – емоційні, а з третього боку – вольові процеси. В центрі трикутника знаходяться збуджувальні сили особи (система потреб, мотивів, інтересів). Всі компоненти психічної структури особи взаємозв'язані. Тому, які б вчинки особа не здійснила, вона діє

¹ Селіванов В.І. Воля и ее воспитание. – М.: Знание, 1976. – С. 8.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

одночасно як суб'єкт розуму, емоцій і волі, збуджуємої до активності тими чи іншими потребами і мотивами¹.

Кожний із психічних проявів має свої особливості без пізнання котрих не можна скласти правильне уявлення про конкретну особу. Особи різняться за ступенем розвитку розуму, почуттів і волі. Воля без розвинутого розуму вироджується в упертість, свавілля, жорстокість і інші негативні риси. Односторонність розвитку психіки особи завжди відбивається на процесах діяльності і її результатах. Під розвинутою волею особи в психології розуміється тільки розумна, нормально стійка воля. Вольові дії бувають прості і складні. Як відомо, простою вольовою дією називається така дія, яка не потребує особливого напруження сил і спеціальної організації дії. Вона характеризується безпосереднім переходом бажання в рішення та його здійснення. Складна вольова дія потребує значного напруження дій, терплячості, наполегливості, вміння організувати себе на виконання намічених дій.

Психологічний вплив під час розслідування злочинів відбувається при міжособистісній взаємодії, що проявляється у системі взаємообумовлених індивідуальних дій слідчого та інших осіб, що беруть участь у провадженні по кримінальній справі, пов'язаних ситуаційною причиною залежністю, при котрій поведінка кожного учасника (слідчого, потерпілого, свідка, підозрюваного та ін.) виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших і отримує в тій чи іншій мірі відображення в структурних елементах їх особистостей. Під час конкурентної міжособистісної взаємодії, коли досягнення мети одним із взаємодіючих індивідів утруднюється або виключає досяг-

¹ Див.: Селиванов В.І. Воля и ее воспитание. – М.: Знание, 1976. – С. 8 – 9.

нення мети інших її учасників, характерної для ситуацій протидії розслідуванню злочинів, відбувається взаємне контактування структурних елементів особистостей.

Наведений огляд літератури з питань психологічного впливу, як структурного елементу тактики слідчих дій, і класифікації прийомів його застосування, аналіз слідчої практики, а також даних різногалузевих експериментальних та емпіричних досліджень про вищу нервову діяльність, вивчення її різнофункціональних психологічних механізмів, основними з яких виділені пізнавальні (розумові) психічні, емоційні та вольові процеси та їх функціонування і відображення в сфері людської діяльності дають підстави вважати, що поняття психологічного впливу, що застосовується в законодавстві та в працях криміналістів, науково не розроблене і слід вважати рекомендації по його застосуванню, такими що доволіно і безпідставно використовуються на практиці. З загально наукової точки зору психологічний вплив, як зазначає В.Г. Лукашевич, є діянням, спрямованим на емоційно-вольові та пізнавальні (розумові) елементи психіки людини, для діагностики її психічного стану та зміни поведінки¹. Однак, у зв'язку з недостатньою науковою обґрунтованістю концептуальних положень щодо сутності психологічного впливу, що може застосовуватися під час розслідування злочинів, назріла проблема перегляду існуючих наукових положень і рекомендацій щодо тактики проведення слідчих дій взагалі і вербальних, зокрема, та розробки спеціальної юридичної теорії спілкування між суб'єктами кримінального судочинства при провадженні в кримінальних справах. Теоретичні основи цієї міжгалузевої теорії зробив спробу закласти у своїх працях на кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. В.Г. Лукашевич. У своїй докторській ди-

¹ Див.: Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К., 1989. – С. 16.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

сертації "Основи теорії професійного спілкування слідчого" (1993 р.) він, в постановочному плані в основному вірно охарактеризувавши актуальність і практичну значущість розробки галузевої криміналістично-прикладної теорії спілкування при розслідуванні злочинів і деякі напрями її розвитку, лише обмежився розглядом традиційних в криміналістиці питань про способи збирання доказів і тактичні засоби спілкування, про типові моделі спілкування слідчого під час проведення вербальних слідчих дій, діагностику психічного стану допитуваного під час досудового слідства та професійної підготовки слідчих. Виклавши ці положення в дисертації та відповідних публікаціях, В.Г. Лукашевич не досить критично підійшов до оцінки стану їх розробки в теорії криміналістики, юридичній психології та практиці розслідування злочинів, а зосередився лише на аналізі термінів "спілкування", "діяльність", "суспільні відносини", без поглибленого аналізу їх правової специфіки в стадіях кримінального судочинства, сутності та значення реальних форм і способів спілкування, згідно з визначеними в законодавстві порядком та умовами проведення вербальних та інших слідчих дій, а також лише на підставі узагальнення даних анкетування та інтерв'ювання 645 слідчих ОВС та Прокуратури України, вивчення 324 кримінальних справ про тяжкі злочини, які не знайшли всебічного аналізу та належного обґрунтування за темою і завданнями дослідження. На нашу думку, при розробці науково-методичних основ юридичної теорії спілкування між учасниками досудового слідства та судового розгляду кримінальних справ в юридичній психології та криміналістиці, в тому числі і при визначенні допустимості психологічного впливу на учасників слідчих дій, необхідно враховувати специфіку правовідносин, що складаються при проведенні досудового слідства, вимоги Конституції України та чинного законодавства щодо дотримання прав і свобод осіб, що залуча-

ються до участі в слідчих і судових діях, а також різний правовий статус суб'єктів кримінального процесу, цілі та завдання, що переслідуються ними. Як уявляється, згідно до цих положень розробка проблем та новацій криміналістичної тактики повинна спиратися на ґрунтовні експериментальні та емпіричні наукові дані психофізіології, споріднених предметних галузей соціологічного, біологічного, психологічного вчення про людину, а також розроблених в них методах діагностики стану та намірів людей по позі і жестах в процесі спілкування, методик мотивації аффіліації, спеціальних дослідженнях поведінкових ознак комунікативної толерантності, діагностики перешкод у встановленні емоційних контактів, зокрема, конкретизація поняття психологічного контакту і особливостей його встановлення при проведенні слідчих дій, особливостей оцінки комунікативних вмій співбесідників, методики діагностики конфліктної особистості, зокрема, особистісної агресивності і конфліктності учасників спілкування при розслідуванні злочинів, методик вимірювання почуття вини і стида, діагностики рівня емпатії (за І.М. Юсуповим, В.В. Бойко та ін.), а також інших описаних в спеціальній літературі методик визначення особистісних характеристик особи і використання їх в міжособистісному спілкуванні¹.

¹ Див. докладніше: Криминальная мотивация / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1986; Головаха Е.И., Панина И.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К., 1989; Щекин Г.В. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению: Монография. – К.: МАУП, 1995. – 672 с.; Гришина Н.В. Психология конфликта. – С-Пб., 2000; Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – С-Пб.: Питер, 2009. – 576 с.; Щекин Г.В. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению: Монография. – К.: МАУП, 1995. – 672 с.; Психология оперативного спілкування в діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ / За ред. Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2007. – 552 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Особливості попередження протидії розслідуванню полягають у заздалегідь вчинюваних діях слідчого з метою створення умов, що виключають ефективність протидії з боку конкретних зацікавлених осіб прогнозованим способом.

До таких дій відносяться:

- застосування аудіо-, відеозапису ходу проведення затримання на місці злочину, допитів, очних ставок, обшуків, упізнань, відтворень обстановки й обставин подій з метою надання безпідставності можливим заявам осіб, які беруть участь у розслідуванні, про порушення вимог КПК України при їх провадженні, що нібито мали місце;

- одночасне затримання всіх членів організованого злочинного утворення, причетних до вчинення розслідуваних злочинів, з метою попередження їх переходу на "нелегальне" становище;

- обрання всім затриманим членам організованого злочинного утворення запобіжного заходу тримання під вартою;

- забезпечення роздільного тримання в ІТТ (СІЗО) затриманих (арештованих) членів організованого злочинного утворення, а також під час їх перевезення з метою виключення можливості узгодження ними своїх позицій шляхом використання злочинного жаргону та інших відомих їм способів тайних відносин та змови;

- одночасне провадження обшуків у місцях передбачуваного місцезнаходження знарядь, засобів вчинення злочинів, викраденого майна, щоб зацікавлені особи не змогли їх переховати;

- забезпечення озброєною охороною слідчо-оперативної групи, яка провадить обшук, для попередження можливого нападу з боку членів організованого злочинного утворення, які залишилися на волі; те саме стосується проведення відтворень обстановки й обставин події, де в

результаті злочинці можуть зробити спробу відбити в працівників міліції своїх співучасників;

- провадження впізнання поза візуальним спостереженням;

- застосування заходів безпеки до осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей і близьких родичів на підставі ст.ст. 52-1, 52-3 КПК України;

- докладне роз'яснення підстав, порядку й наслідків притягнення до кримінальної відповідальності за протидію розслідуванню, а також умов обрання та зміни запобіжних заходів.

До способу попередження протидії розслідуванню у формі примушення іншої особи до дачі неправдивих показань або відмови від дачі показань можна віднести не проведення очних ставок між особою, яка вчинила злочин, і його співучасником, потерпілим, свідком-очевидцем, якщо в збереженні позиції останніх давати правдиві показання слідчий не впевнений. В іншому випадку на очній ставці може виникнути ситуація, коли особа, яку викривають, психологічно пригнічить особу, яка її викриває, у результаті чого остання в кращому випадку відмовиться давати показання на очній ставці, а в гіршому – змінить свої показання на неправдиві. Також неприпустимим є проведення очних ставок між співучасниками, котрі дають неправдиві показання. Вислухавши інформацію один одного, співучасники можуть виробити шляхом використання незрозумілих жаргонних слів і інших прийомів спілкування (міміка, жести) єдину узгоджену позицію, орієнтовану на неправду на наступних стадіях провадження в справі.

Слідчий, який розслідує злочини, вчинені організованим злочинним утворенням, повинен завжди враховувати потенційну можливість протидії розслідуванню. Використання ним можливостей з виявлення, нейтралізації й попередження способів протидії у формі приховування

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

даних про подію злочину та причетних до нього осіб є основою для успішного розслідування всіх епізодів діяльності організованого злочинного утворення, установлення обставин, що підлягають доказуванню.

Глава 11

Засоби подолання протидії у формі втручання в розслідування злочинів, вчинених ОЗУ

При розслідуванні злочинів, вчинених організованою групою, злочинною організацією, може здійснюватися вплив безпосередньо на слідчого або особу, яка провадить дізнання, з метою схилити її до прийняття незаконних процесуальних рішень і утримання від провадження певних слідчих дій. Його метою може бути: незаконна відмова в порушенні кримінальної справи; незаконне припинення кримінальної справи в цілому або припинення кримінального переслідування стосовно всіх або окремих членів ОЗУ (наприклад, керівника ОЗУ, його активних членів); незаконна перекваліфікація дій членів ОЗУ на менш тяжкий злочин. Усе це практично неможливо зробити без відповід-

ного впливу на слідчого (особу, яка провадить дізнання), котрий розслідує конкретну кримінальну справу.

Як свідчить аналіз практики, особу, яка провадить дізнання, або слідчого схилати до прийняття незаконних процесуальних рішень чи провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам, може як особа, котра вчинила конкретний злочин, так і його родичі, знайомі й інші особи (безпосередній керівник, представники органів державної влади) шляхом підкупу, інсценування вчинення особою, що розслідує злочин, правопорушення чи злочину, здійсненням відносно них психічного насильства.

Ситуацію, коли особам, які провадять розслідування злочину, вчиненого ОЗУ, пропонується хабар за здійснення ними необхідних протидіючим особам дій, можна в цілому оцінити як сприятливу з декількох підстав. По-перше, надається можливість задокументувати й притягти до кримінальної відповідальності протидіючих осіб¹. По-друге, здійснювана в умовах раптовості тактична операція із затримання хабародавця на місці злочину дозволяє використовувати фактор несподіваності для встановлення не тільки обставин передавання хабара, але й раніше невідомих обставин вчинення злочину².

Слідча ситуація яскраво вираженого несприятливого характеру набуває тоді, коли особі, яка здійснює розслідування злочину, пропонуються й передаються гроші без по-

¹ Див., напр., рекомендації щодо документування давання хабара в кн.: Документування фактів давання цивільними особами хабарів працівникам органів внутрішніх справ: Методичний посібник / За ред. А.І. Пясецького. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 53 с.; Мельник П., Новиков С., Самильк Г. Расследование преступлений в сфере экономики: Научно-практическое пособие. – К.: Дія, 1998. – С. 64 – 73.

² Ці обставини (що мають відношення до події злочину) можна встановити як у процесі переговорів про умови давання хабара, так і в ході допиту, що здійснюється безпосередньо після затримання хабародавця на гарячому.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

передніх переговорів. У такій ситуації не виключена можливість, що з боку протидіючих осіб має місце інсценування вимагання хабара. Вони заздалегідь звернулися із "заявою" до прокуратури або управління внутрішньої безпеки УМВС України в області про те, що слідчий вимагає кошти, матеріальні цінності за зміну запобіжного заходу затриманим (арештованим), перекваліфікацію й подальше припинення кримінальної справи стосовно них і т.п. Передавання грошей може відбуватися в службовому кабінеті особи, яка здійснює розслідування кримінальної справи, у нього вдома, коли він перебуває в гостях, громадських місцях. Якщо слідчий або працівник органу дізнання розгубиться, не припинить "давання" йому хабара, то не виключено, що він може бути сам притягнутий до кримінальної відповідальності за одержання хабара, оскільки не зможе довести, що в його діях відсутній склад злочину, передбачений ст. 368 КК України. Для того, щоб цього не трапилося, слідчий (особа, яка провадить дізнання) повинен:

1) ні в якому разі не брати пропонувані гроші, матеріальні цінності до рук;

2) не допускати, щоб особа, яку викликано в кримінальній справі (підозрюваний, обвинувачений, захисник, родичі осіб, яких притягують до кримінальної відповідальності), у службовому кабінеті залишалася одна;

3) не допускати, щоб йому в кишеню, сумку, пакет чи документи на столі в службовому кабінеті сторонні особи могли щось покласти;

4) якщо давання хабара має місце в службовому кабінеті, то необхідно відразу ж, не даючи хабародавцю вийти з кабінету, запросити інших співробітників або громадян засвідчити факт давання хабара;

5) якщо давання хабара відбувається в громадському місці, то необхідно запросити громадян засвідчити факт давання хабара, записати їх прізвища, імена, по батькові, місця проживання, негайно повернутися до органу внутрішніх

справ і доповісти своєму безпосередньому керівникові про те, що трапилося, або зателефонувати йому про це.

Психічне насильство може виходити як від членів організованого злочинного утворення, так і від корумпованих посадових осіб органів державної влади.

З боку членів організованого злочинного утворення психічне насильство буває у формі погроз життю, здоров'ю, погроз знищенню майна, що належить особі, яка здійснює розслідування, або її близьким родичам. Такі погрози можуть висловлюватися під час особистої зустрічі, по телефону, у листах. Погрози можуть надходити як від конкретної особи, так і від анонімного джерела. У разі надходження таких погроз необхідно:

1) слідчому (дізнавачу) звернутися до начальника ОВС, щоб йому та членам його сім'ї було забезпечено фізичну безпеку;

2) задокументувати погрози (слідчий (дізнавач) повинен звернутися із заявою до прокуратури, надати листи з погрозами або аудіозапис, якщо він проводився, службовий і домашній телефони слідчого (дізнавача) мають бути поставлені на прослуховування, із приводу обставин, у зв'язку з якими було висловлено погрози, і обставин висловлення погроз слідчий (дізнавач) і його близькі родичі, керівник його підрозділу повинні бути допитані);

3) установити осіб, від яких виходять погрози;

4) установивши цих осіб, необхідно провести їх затримання, допити, призначити відповідні експертизи при наявності конкретних об'єктів дослідження (почеркознавчу, техніко-криміналістичного дослідження документів, фоноскопічну), а також прийняти рішення про обрання запобіжного заходу. Залежно від характеру насильства й ситуації, у якій воно проявилось, сам слідчий або особа, яка проводить дізнання, разом з керівником підрозділу має визначити тактику поведінки й запобіжний захід.

Психічне насильство з боку корумпованих посадових осіб органів державної влади можна розділити на дві групи: 1) таке, що виходить від чиновників структур, не по-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

в'язаних зі слідчим (особою, яка проводить дізнання) службовою підлеглістю та процесуальними відносинами; 2) що виходить від посадових осіб, пов'язаних зі слідчим такими відносинами.

У першому випадку психічне насильство може виходити від посадових осіб місцевих органів державної виконавчої влади різних рівнів (від райвиконкому до обласної державної адміністрації) і від посадових осіб, які займають виборні посади в органах законодавчої влади різних рівнів. Таке насильство може набувати форм погроз створення серйозних проблем на роботі шляхом "вирішення питання" про покарання особи, яка здійснює розслідування, за неналежне виконання нею своїх функціональних обов'язків або про звільнення з органів внутрішніх справ за невиконання необхідних дій (наприклад, про ознайомлення з результатами розслідування кримінальної справи, про припинення кримінального переслідування конкретної особи або кримінальної справи в цілому). Такі погрози можуть бути розцінені як такі, що можуть втілитися у життя, на що й розраховують протидіючі особи, хоча на реалізацію цих погроз вони не мають ні законних можливостей, ні підстав.

Нейтралізувати вплив з боку таких посадових осіб можна за допомогою:

- роз'яснення їм змісту ч. 2 ст. 343 КК України;
- притягнення їх до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 343 КК України;
- роз'яснення положень Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції", згідно з якими посадові особи органів державної влади не мають права втручатися, використовуючи своє службове становище, у діяльність інших державних органів або посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх повноважень, і що таке втручання свідчить про зацікавленість посадової особи в результатах розслідування кримінальної справи та є підс-

тавою для перевірки наявності в її діях складу корупційного діяння;

- звернення слідчого, працівників органу дізнання до органів прокуратури, спеціальних підрозділів по боротьбі із організованою злочинністю МВС України або по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБ України із заявою про факти втручання в розслідування злочинів з боку конкретних посадових осіб з вимогою вирішення питання про притягнення їх до відповідальності згідно із чинним законодавством України;

- інформування громадськості через засоби масової інформації без розголошення відомостей, що становлять слідчу таємницю, про результати розслідування кримінальної справи про злочини, вчинені конкретним організованим злочинним утворенням, із зазначенням того, що конкретна посадова особа незаконно втручається в процес розслідування з метою перешкодження йому¹.

Психічне насильство, що здійснюється посадовими особами, пов'язаними зі слідчим (особою, яка провадить дізнання, оперативним працівником) службовою підлеглистю й процесуальними відносинами, може виражатися в даванні незаконних і необґрунтованих указівок про прийняття незаконних процесуальних рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам, шляхом використання своїх посадових і процесуальних повноважень. Такі вказівки особі, яка провадить дізнання, слідчому можуть давати

¹ Див. докладно про використання засобів масової інформації під час розслідування злочинів: Д-р Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики: Пер. с нем. с 4-го дополненного издания перевели А. Дудкинъ и Б. Зиллеръ. – СПб.: Типография М. Меркушева. Невский пр., № 8, 1908. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2002. – С. 339 – 345; Бахин В.П., Карпов Н.С., Михайлов М.А. Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью // Вісник ЛАВС МВС. – 2002. – №. 2. – С. 181 – 200.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

начальник ОВС, слідчого відділу, прокурор, котрі діють в інтересах організованого злочинного утворення.

Як свідчить аналіз слідчої практики, слідчий, дізнавач, оперативний працівник ідучи на конфлікт з керівниками слідчого підрозділу, органу внутрішніх справ, прокурорськими працівниками повинні усвідомлювати, що незалежно від того чи досягнуть вони успіху у подоланні протидії розслідуванню з їх боку чи ні, вони тим самим викликають прискіпливу увагу до себе, яка буде виражатися в оцінці кожної дії по розслідуванню злочинів з метою пошуку їх помилок, порушень ними чинного законодавства або шляхом навмисного створення ситуацій з метою звинувачення особи, що розслідує злочин, у порушенні чинного законодавства, її службовій невідповідальності і т.п. Небажання працювати в умовах тривалого конфлікту з керівництвом може вплинути на прийняття слідчим, дізнавачем, оперативним працівником рішення про вчинення тих дій, яких від них вимагають керівники або прокурор, хоча в їх законності або необхідності вчинення при розслідуванні конкретного злочину вони можуть мати сумніви. Показними у цьому є результати проведеного нами інтерв'ювання 79 слідчих та 63 оперативних працівників МВС України, за якими 65% або 92 слідчих та оперативних працівника поступили б таким чином. Це викликано рядом причин – низьким рівнем професійної психологічної готовності слідчих, дізнавачів, оперативних працівників до діяльності в умовах конфлікту, професійних знань та індивідуальними психологічними особливостями кожного.

Аналіз чинного кримінально-процесуального законодавства, літератури із питань правового статусу особи, яка провадить дізнання, слідчого та його співвідношення зі статусом начальника органу дізнання, слідчого відділу та прокурора свідчить про нерівнозначний правовий захист особи, яка провадить дізнання, і слідчого від втручання в їх

діяльність посадових осіб, котрі здійснюють організаційне й процесуальне керівництво розслідуванням¹. Саме правовий статус гарантує слідчому можливість долати протидію розслідуванню у формі схилення до прийняття незаконних процесуальних рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам, за умови наявності на те у нього принципової рішучості.

Умовами процесуальної незалежності й самостійності слідчого, відбитими в ст. 114 КПК України, є право слідчого самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди суду (судді) або прокурора, приймати всі рішення про напрямок слідства та провадження процесуальних і слідчих дій, а також особиста відповідальність, що випливає з цього права, за їх законність і своєчасність, за результати розслідування кримінальної справи в цілому. Гарантом законності, усебічності, повноти й об'єктивності досудового слідства виступає наділення законодавцем начальника слідчого відділу та прокурора контролюючими й наглядовими функціями за процесуальною діяльністю слідчих та органів дізнання (ст.ст. 22, 25, 114-1 КПК України). Як показує аналіз слідчої практики, цими процесуальними правами іноді й зловживає начальник слідчого відділу або прокурор, даючи вказівки чи рекомендації слідчому прийняти свідомо незаконні процесуальні рішення й провести слідчі дії, що не

¹ Див.: Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. – М.: Юридическая литература, 1961. – 279 с.; Шпишев В.Н. Участники уголовного процесса. – Минск: БГУ, 1970. – 176 с.; Крылов И.Ф., Бастрыкин А.И. Розыск, дознание, следствие. – Л., 1984. – 217 с.; Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса. – Х.: НЮАУ, 1997. – 60 с.; Шумський П.В. Прокуратура України: Навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1998. – 334 с.; Вапнярчук В.В. Особливості процесуального становища особи, яка проводить дізнання. – Х.: Торсинг, 2001. – 219 с.; Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія / Під заг. ред. З.Д. Смітєнко. – К.: НАВСУ, 2001. – 233 с. та ін.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

відповідають процесуальним вимогам, а прокурор до цього може й відмінати постанови слідчого за надуманими підставами на користь осіб, які вчинили злочин.

У зв'язку з цим слушним є висловлення І.Я. Фойницького, котрий на початку ХХ століття, звертаючи увагу на проблему законності й допустимості нагляду за діяльністю органів досудового слідства, писав: "Нагляд не повинен переступати того рубежу, за яким лежить сфера внутрішнього переконання, як з питань фактичних, так і з питань про застосування закону шляхом тлумачення, у якому всі судові настанови рівні між собою"¹.

Начальник органу дізнання для такого впливу використовує свої владні повноваження як керівник органу внутрішніх справ, де працює слідчий. Даючи такі вказівки, ці посадові особи у випадку висловлення слідчим незгоди з їх змістом можуть психологічно вплинути на самостійність слідчого та примусити його до виконання необхідних дій, використовуючи своє посадове становище, потенційні можливості негативно вплинути на його розмір заробітної платні, умови роботи, й подальше просування по службі.

Професійна переконаність, високі моральні й вольові якості слідчого, знання чинного кримінального й кримінально-процесуального законодавства є запорукою успіху в подоланні незаконного впливу на нього. Своє втілення позиція слідчого у випадках, передбачених ч. 2 ст. 114 КПК України, одержує в його письмовому запереченні за його незгоди із вказівками начальника слідчого відділу або прокурора, яке він разом із кримінальною справою подає на вирішення вищому прокуророві.

¹ Див.: Курсь Уголовного судопроизводства И.Я. Фойницкого сенатора, заслуженного ординарного профессора Императорского С.-Пб. Университета. – Издание четвертое. – С.-Петербург: Типография т-ва "Общественная польза", 1912. – Томъ I. – С. 257.

На підставі вивчення матеріалів кримінальної справи й письмових заперечень слідчого щодо одержаних указівок начальника слідчого відділу чи прокурора вищий прокурор або скасовує їх вказівки, або доручає продовження слідства в цій справі іншому слідчому. Нормативні приписи ч. 2 ст. 114 КПК України поширюються й на випадки незгоди слідчого з вказівками начальника слідчого відділу або прокурора, який здійснює нагляд, коли він убачає в одержаних вказівках ознаки негативного впливу на подальший процес розслідування злочину, зацікавленості в його результатах.

Особа, яка провадить дізнання, у порівнянні зі слідчим ніяк не захищена від незаконних і необґрунтованих указівок начальника органу дізнання та прокурора в кримінальній справі. Незважаючи на те, що з кінця 60-х років ХХ століття вчені-процесуалісти пропонують поширити правила ч. 2 ст. 114 УПК України на осіб, які провадять дізнання, із метою забезпечення їх правової захищеності¹, дотепер ніяких змін у законодавстві в цьому напрямку не відбулося. Доводиться констатувати той факт, що в разі надходження особі, яка провадить дізнання, від начальника органу дізнання, прокурора вказівок про відмову в порушенні або припиненні кримінальної справи за відсутності на те законних підстав вона не може відповідно до КПК України опротестувати ці вказівки. *Наприклад, так забезпечувалася відмова в порушенні кримінальних справ про вимагання та розбої, вчинені організованою групою братів К., що діяла в 1997 – 1998 роках у Луганській*

¹ Див., напр.: Жогин Н.В. Предварительное расследование уголовных дел. – М., 1968. – С. 86; Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – Т. 2. – М.: Наука, 1970. – С. 37 – 38; Белозеров Ю.Н., Чугунов В.Е., Чувилов А.А. Допзнание в органах милиции и его проблемы. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 63 – 65; Вапнярчук В.В. Особливості процесуального становища особи, яка провадить дізнання. – Х.: Торсинг, 2001. – С. 166 – 167.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

області. Ця організована група шляхом давання "подарунків" схилила на свою сторону начальника ОВС району, де вона вчиняла злочини, і його заступника з оперативної роботи, і вони, використовуючи свої владні повноваження, примушували своїх підлеглих збирати матеріал про відмову в порушенні кримінальної справи за фактами вчинення вимагань членами організованої групи братів К¹. У практиці ОВС особи, які провадять дізнання, можуть звертатися в усній чи письмовій формі до керівників вищого підрозділу ОВС (наприклад, оперативний працівник з міськ-, райвідділу міліції – до Управління карного розшуку УМВС України в області) з інформацією про випадки схилення до прийняття рішень, що не відповідають процесуальним вимогам, начальником органу дізнання, прокурором. У результаті такого звернення може бути забезпечена законність прийняття рішення за фактом вчинення злочину шляхом поставлення розкриття злочину на контроль у вищому ОВС і підключення до процесу його розкриття працівників вищого ОВС, які не перебувають у службовій і процесуальній залежності від посадової особи, котра дала незаконні вказівки в справі. На сьогодні це, напевне, єдиний найбільш реальний засіб для особи, яка провадить дізнання, подолати протидію розслідуванню у формі схилення її до провадження слідчих дій і прийняття рішень, що не відповідають процесуальним вимогам.

¹ Наведені дані про корумповані зв'язки начальника ОВС та його заступника були отримані в ході інтерв'ювання одного із слідчих, що приймав участь у розслідуванні кримінальної справи про вимагання та розбої, вчинені організованою групою братів К. (Уголовное дело № 15/ 98/0643. Матеріали СУ УМВД України в Луганской области).

Глава 12

Проблемні питання криміналістичного вчення про протидію розслідуванню злочинів і способи його подолання та його використання в практиці кримінального судочинства

Останнім часом у літературі висловлюється думка про становлення нової для криміналістики теорії – учення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання¹. Аналіз змісту існуючих у криміналістиці теорій свідчить,

¹ Див.: Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – С. 251; Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: ЛексЭст, 2002. – С. 144.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

що різні прояви протидії розслідуванню розглядаються в публікаціях про способи вчинення й приховування злочинів, про негативні обставини, слідчу ситуацію, розшук. Однак у рамках цих публікацій відбиваються лише окремі аспекти протидії. Маючи чітко визначену предметну галузь, жодна з них повною мірою не відбиває накопичених знань про закономірності вчинення протидії розслідуванню та її подолання, не є теоретичною основою для консолідації нових знань про них.

Передумови для постановки питання про розробку теоретичних основ вчення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання, на нашу думку, обумовлюються перш за все тим, що в чинному КК України в ряді статей (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371 – 388, 393, 394, 396 – 400 розділів VII "Злочини у сфері господарської діяльності", XV "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян", XVII "Злочини у сфері службової діяльності" і XVIII "Злочини проти правосуддя" КК України) передбачені окремі види втручання в розслідування, як специфічні способи злочинної діяльності, встановлення обставин яких має свої складності і потребує вивчення властивих їм закономірностей та розробки на їх основі типової методики розслідування і попередження¹. Аналіз і зіставлення одержаних проведеними дослідженнями даних про протидію розслідуванню роз-

¹ Див.: Шехавцов Р.М. Співвідношення способу злочину та протидії розслідуванню (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) // Вісник ЛАВС МВС України. – 2002. – № 4. – С. 160 – 169.; Шехавцов Р.Н. О криминалистической характеристике преступлений, совершенных организованными преступными группами // Вісник ЛІВС МВС України. Науково-теоретичний журнал. – Луганськ, 2000. – № 4 – С. 137 – 141.

боїв, вимагань, крадіжок, розкрадань шляхом зловживання службовим становищем, вчинених ОЗУ, та інших злочинів¹ зі змістом існуючих теоретичних побудов у криміналістиці дають підстави для висновку не тільки про можливість, але й про нагальну потребу розвитку вчення про протидію розслідуванню та способи її подолання². Як видається, формування цього вчення потребує визначення його структури, обґрунтування змісту кожного її елемента, щоб це вчення не перетворилося, за образом висловленням Р.С. Белкіна, в один із "фантомів" криміналістики³.

Необхідність формування цієї нової окремо-криміналістичної прикладної теорії, на нашу думку, тісно пов'язана з визначенням її структури й змісту, загальнонауковими основами систематизації знань про явища об'єктивної дійсності та методами їх одержання.

П.В. Копнін писав, що теорія – це система наукового знання, яка описує й пояснює деяку сукупність явищ і зводить відкриті в цій галузі закономірні зв'язки до єдиного об'єднуючого начала⁴.

¹ Див.: Нецкин И.В. Противодействие расследованию таможенных преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – М., 2001. – 186 с.; Фуражкина И.И. Противодействие расследованию наркопреступлений и пути его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – Краснодар, 2004. – 205 с.; Щеголева М.В. Противодействие расследованию незаконного оборота оружия и криминалистические методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – М., 2001. – 190 с.

² Див.: Лисиченко В.К., Шехавцов Р.Н. О формировании основ криминалистического учения о противодействии расследованию // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2003. – №. 1 – С. 119 – 133.

³ Див.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – С. 219.

⁴ Див.: Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания. – М.: Наука, 1973. – С. 206; Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки. – М., 1974. – С. 29.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Наукова теорія у філософії розуміється як внутрішньоорганізована концептуальна система, за допомогою якої відбиваються й пояснюються явища об'єктивної дійсності через абстрактні, ідеалізовані поняття та ствердження¹.

За Г.І. Рузавіним, будь-яка наукова теорія повинна містити: "по-перше, модель, яка за допомогою абстрактних об'єктів описує в ідеалізованій формі певні закономірності поведінки реальних систем; по-друге, вихідні поняття, фундаментальні закони й принципи, за допомогою яких виражаються зв'язки й відносини між абстрактними об'єктами ідеалізованої моделі; по-третє, усю сукупність логічних наслідків, що випливають із фундаментальних законів і принципів"².

Таким чином, наявність перелічених елементів, як значає О.С. Шаталов, відрізняє теорію від простого описання явищ і об'єктів, навіть за умови систематизації такого описання³.

У логічному плані наукова теорія являє собою сукупність положень, що відповідають певним умовам:

а) її пізнавальна роль має полягати у виокремленні й поясненні основних зв'язків (законів), властивостей і відносин охоплюваних нею об'єктів;

¹ Див.: Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С. 469; Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: Инфра-М, 2000. – С. 452.

² Див.: Рузавин Г.И. Научная теория: логико-методологический анализ. – М., 1978. – С. 14.

³ Див.: Шаталов А. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория, практика, прикладные аспекты. – М.: Лига-разум, 2000. – С. 38.

б) кожне положення повинне мати логічну форму висловлювань, тобто воно що-небудь стверджує (або заперечує) стосовно якого-небудь об'єкта, ситуації, процесу;

в) пропозиції мають виводитися дедуктивним способом¹.

Викладене дозволяє побудувати систему вчення про протидію розслідуванню та способи її подолання, яка складається з таких елементів:

1) теоретичних основ учення про протидію розслідуванню (тобто об'єкт і предмет дослідження; які криміналістичні вчення й теорії мають схожі з ним об'єкти й предмети дослідження, є більш загальними чи базовими стосовно цього вчення; цілі, що досягаються, і завдання, що одержують своє вирішення в рамках учення про протидію розслідуванню; функції цього вчення, виходячи із завдань криміналістики; методологія вчення про протидію розслідуванню²);

2) системи понять, яка описує протидію розслідуванню та її подолання;

3) класифікації форм і способів протидії розслідуванню злочинів з описанням типових матеріальних слідів та інших відображень взаємодії інформаційного характеру, які залишаються в результаті їх застосування, і характеру впливу цих способів на носії інформації, що має доказове значення;

¹ Див: Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки. – М., 1974. – С. 504; Антонов А.Н. Преемственность и возникновение нового знания в науке. – М., 1985. – С. 90.

² Поняття "методологія" має два основних значення: система певних способів та прийомів, що застосовуються у тій чи іншій діяльності (науці, політиці, мистецтві і т.п.); вчення про цю систему, загальна теорія методу, теорія в дії – див.: Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М., 1987. – С. 278; Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б. Философия для аспирантов: Учебное пособие. Изд. 2-е – Ростов н/Д: "Феникс", 2003. – С. 300.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

4) системи правових і криміналістичних засобів подолання різних способів протидії розслідуванню.

Об'єктом учення про протидію вбачаються реально існуючі прояви протидії розслідуванню злочинів, які виражаються в конкретних формах і способах, застосовуваних особами, котрі перешкоджають установленню об'єктивної істини про подію злочину, а також процес подолання протидії розслідуванню, який включає взаємодію протидіючих осіб із суб'єктами розслідування злочину, тактичні прийоми їх виявлення, нейтралізації і попередження дій, спрямованих на протидію розслідуванню.

Проведені нами дослідження дозволили як предмет криміналістичного вчення про протидію розслідуванню та способи її подолання виділити такі типові закономірності:

1) вибору форм і засобів протидії розслідуванню залежно від обраного способу вчинення цього злочину, навичок, психологічних особливостей протидіючої особи, характеру слідчої ситуації;

2) відображення ідеальних і матеріальних слідів злочину й у цьому зв'язку можливості використання тих чи інших способів протидії розслідуванню;

3) зв'язку способу протидії розслідуванню зі слідами його застосування;

4) впливу криміналістичних засобів подолання протидії на форми і способи протидії розслідуванню.

Накопичення емпіричного матеріалу про прояви протидії розслідуванню окремих видів злочинів (насильницьких, корисливих, корисливо-насильницьких) і його наукове узагальнення стосовно зазначених закономірностей, будучи фактичною основою у вигляді різноманітної інформації про реальні процеси, що протікають при здійс-

ненні протидії розслідуванню та її подоланні, дозволяє поки що на загальному рівні пояснювати їх сутність, причини, особливості й наслідки.

Науковими основами вчення про протидію розслідуванню та способи її подолання є: криміналістичні теорії, що мають з ним вертикальні зв'язки, наприклад, вчення про механізм слідоутворення, про властивості та ознаки, види зв'язків (причинних, кореляційних та інших), встановлення родової (видової) належності об'єктів та їх індивідуальної ідентифікації, фіксацію інформації, що має доказове значення, і криміналістичні теорії, які перебувають з ним у тісних горизонтальних зв'язках, наприклад, окремі предметні вчення про способи вчинення й приховування злочинів, негативні обставини та їх види, про слідчу ситуацію, тактичну операцію, розшук, наукові основи теорій діагностики, моделювання, прогнозування, спілкування й алгоритмізації розслідування і інші.

Наявність таких зв'язків обумовлене різним ступенем охоплення цими теоріями предметних галузей розділів науки криміналістики.

Так, теорія про механізм слідоутворення містить теоретичні положення, що пояснюють походження й сутність слідів як об'єктів пізнання при розслідуванні злочинів, процесу слідоутворення різновидів матеріальних та ідеальних слідів із визначенням закономірних залежностей цього процесу від умов, у яких протікала взаємодія слідоутворюючого й слідосприймаючого об'єктів¹. Використання вже встановлених загальних закономірностей механізму слідоутворення дозволяє виділяти закономірні обумовленості утворення слідів при застосуванні окремих

¹ Див. докладно, напр.: Грановский Г.А. Основы трассологии. – М.: Юридическая литература, 1965. – 120 с.; Шевченко Б.И. Научные основы современной трассологии. – М.: МГУ, 1975. – 96 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

способів протидії розслідуванню, здійснювати їх класифікацію й визначати ознаки та їх значення у встановленні конкретно застосовуваної протидії розслідуванню.

Криміналістична теорія про види зв'язків сприяє системному описанню як самих фактів протидії розслідуванню, так і явищ, що супроводжують процес її подолання за допомогою виокремлення існуючих між ними типів зв'язків, наприклад: генетичних (*між причиною і наслідком, між умовою й тим, що зумовлюється*); функціональних (*взаємозалежні зміни в діяльності осіб при здійсненні й подоланні протидії розслідуванню, а також зміни в обстановці та ситуаціях як вчинення, так і розслідування злочину*); субстанціональних зв'язків (*залежності між властивостями способів здійснення й подолання протидії та самими способами як єдиним цілим*) і зв'язків перетворення¹ (*між явищами, що не піддаються безпосередньому сприйняттю, властивостями та їх сприйнятими відображеннями при подоланні протидії розслідуванню*).

Криміналістичні теорії ідентифікації, діагностики, моделювання, прогнозування є підґрунтям для формування й вибору методів наукового ретроспективного і перспективного пізнання протидії розслідуванню та практичних прийомів дослідження її проявів при розслідуванні кримінальних справ².

¹ Див.: Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. – М., 1967. – С. 8; Соколовский З.М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Харьков, 1968. – С. 8.; Белкин А.Р. Теория доказывания. – М.: НОРМА, 1999. – С. 299 – 311.

² Див., напр.: Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К.: РИО МВД УССР, 1970. – 253 с.; Корухов Ю. Г. Криминалистическая

Теорія спілкування сприяє виробленню раціональних форм взаємодії суб'єкта розслідування з іншими учасниками процесу, спрямованого на виявлення причин, мотивів, цілей і способів протидії зацікавленими особами, і виробленню тактичних рекомендацій щодо використання відповідних заходів при подоланні¹.

Криміналістичне вчення про властивості та ознаки об'єктів, форми їх проявлення при вчиненні злочинів, спосіб вчинення й приховування злочину та про негативні обставини виступають у своїй сукупності як теоретико-практична основа для формування розуміння способу протидії розслідуванню та його відбиття у вигляді матеріальних та ідеальних слідів. Названі внутріпредметні криміналістичні вчення допомагають виділяти й класифікувати суттєві специфічні ознаки способів протидії розслідуванню, вирішувати завдання з розроблення прийомів подолання конкретних способів протидії розслідуванню.

Техніко-криміналістичне вчення про збирання і фіксацію інформації, що має доказове значення, та її джерел, узагальнює дані про закономірності матеріального, ідеального та інших відображень взаємодії інформаційного характеру при вчиненні злочинів та є підґрунтям для розробки криміналістичних методів та науково-технічних засобів збирання, дослідження та використан-

диагностика при расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. – М.: НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 288 с.; Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М.: Юридическая литература, 1981. – 152 с.; Журавель В.А. Проблемы теории та методологии криміналістичного прогнозування. – Х., 1999. – 303 с.

¹ Див., напр.: Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. – К., 1993. – 194 с.; Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. – Х.: Оригинал, 1995. – С. 122-156.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ня фактичних даних про обставини злочину, які при їх застосуванні встановлюються, в тому числі, здійсненої протидії розслідуванню.

Вчення про слідчу ситуацію та обумовлені нею тактичні операції – науково-емпірична база для визначення й дослідження ситуаційних особливостей розслідування окремих видів злочинів, застосування тактичних прийомів і операцій, належного провадження слідчих дій в умовах протидії розслідуванню та розробки відповідних організаційних і оперативно-тактичних заходів і засобів подолання протидії розслідуванню конкретних злочинів¹.

У свою чергу для цього повинні бути використані теоретичні розробки криміналістичних наукових основ програмування й алгоритмізації розслідування. Незважаючи на те, що ця окрема теорія ще тільки проходить процес свого формування² сьогодні вона вже має теоретичні узагальнення, котрі дозволяють, як правильно наголошується в літературі, відповідно використовувати їх для формулювання "науково обґрунтованих приписів про виконання в заданому порядку системи послідовних операцій, що рекомендуються слідчому для вирішення завдань певного типу"³. Ми вважаємо, що положення цієї теорії та-

¹ Див. докладно про сутність і значення слідчих ситуацій для розслідування злочинів, наприклад: Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1967. – С. 16.; Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – С. 157.; Дубовицкая Л.П., Лузгин И.М. Планирование расследования. – М., 1972. – С. 32.; Драпкин А.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1987. – С. 101 – 142.

² Про сучасний стан криміналістичної теорії програмування й алгоритмізації розслідування див.: Шаталов А. Криминалистические алгоритмы и программы. – М.: Лига разум, 2000. – 250 с.

³ Див. там само. – С. 70.

кож важливі для вирішення завдань з побудови ситуаційно зумовлених алгоритмів і програм дій, спрямованих на виявлення, нейтралізацію й попередження конкретних способів протидії розслідуванню.

У рамках криміналістичного вчення про розшук важливе значення має описання діяльності органів, які здійснюють розшук злочинця, котрий переховується, тобто предметно мають бути розкриті особливості подолання протидії розслідуванню у формі приховування злочинців від органів досудового слідства та суду¹.

Останнім часом в наслідок не контролюваності міграційних процесів створюються сприятливі умови не тільки для розвитку діяльності транснаціональних злочинних утворень але й для уникнення злочинцями кримінальної відповідальності шляхом фальсифікації паспортів та інших документів, що засвідчують особу, та переховування в інших країнах під чужим іменем зі зміною зовнішності і т.п. І даже при сучасній системі організації міжнародного розшуку через Інтерпол², використовуючи витончені способи конспірації, вони ухиляються від слідства та суду на протязі тривалого часу і не виявляються та не притягуються до відповідальності. В цьому зв'язку набула актуальності проблема впровадження методів біометричної реєстрації і розробка технологій використання автоматизованих систем їх ідентифікації в криміналістиці та правоохоронній діяльності³.

¹ Див., напр.: Попов В.И. Розыскная работа следователя (пособие для следователей). – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 58 с.; Коновалов Е.Ф. Розыскная деятельность следователя. – М.: Юридическая литература, 1973. – 140 с.

² Див.: Корниенко Н.А. Российские и международные криминалистические учеты. – СПб., 2004. – 337 с.

³ Див. докладно: Шмаков В. Система гражданской идентификации. – Изд. 2-е, доработанное и дополненное. – Челябинск, 2005. – 232 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Розробка цієї проблеми, враховуючи її не тільки загальнодержавне, а й міжнародне значення, потребує поряд з науково дослідним розв'язанням технічних систем вивчення існуючих видів криміналістичної реєстрації (дактилоскопічної та інших систем) і розробки нових (за радужною оболонкою ока, форми вуха і інших індивідуальних ознак особи), але й всебічно виважених рішень на загальнодержавному й законодавчому рівні, шляхом прийняття міжнародних та внутрішньодержавних актів про права та свободи людини та гарантій їх захисту. Завданням криміналістів у вирішенні цієї складної проблеми, на основі новацій законодавства з цих питань та досягнень і вирішень технічних розробок систем автоматизованої реєстрації осіб, дослідити й обґрунтувати можливості та допустимість їх використання на рівні цивільної реєстрації населення з точки зору моралі та гарантій правомірності загальнодержавного їх впровадження.

Що ж стосується завдань вчення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання, то на сучасному етапі розвитку його основ можна виділити наступні:

- визначення його об'єктно-предметної галузі, специфіки інтегративних зв'язків з іншими криміналістичними теоріями та вченнями;
- визначення напрямків і методів дослідження сучасної протидії розслідуванню;
- розроблення понятійного апарату вчення;
- розроблення класифікацій форм і способів протидії розслідуванню залежно від видів злочинів;
- дослідження змістовного значення злочинних професійних жаргонів, якими не володіють працівники органів розслідування, та битуючих в середовищі злочинців таємних способів скритого спілкування, які ними не-

рідко використовуються в процесі провадження в кримінальних справах з метою обміну інформацією про хід розслідування кримінальної справи і змови щодо можливих методів протидії йому (замовчування обставин справи при допитах, здійснення впливу на свідків і інших учасників слідчих дій і т.п.). Тут варто звернути увагу на те, що з після воєнних часів у вітчизняній криміналістиці цим питанням не приділялось належної уваги, що негативно відбивається на результативності розслідування злочинів¹;

- визначення системи способів подолання протидії розслідуванню;

- розробка конкретних практичних рекомендацій щодо використання правових і криміналістичних засобів подолання протидії залежно від ситуаційних особливостей розслідування сучасних видів злочинів.

Для вирішення своїх завдань криміналістичне вчення про протидію розслідуванню злочинів повинне мати систему методів наукового її дослідження. Спираючись на класифікацію методів науки криміналістики, запропоновану Р.С. Белкіним², у вченні про протидію розслідуван-

¹ Див. описання мови крадіїв, таємних знаків та шифрування листів, наприклад: Д-рь Гансь Гроссь. Руководство для судебных следователей, какъ система криминалистики: Пер. съ нѣм. съ 4-го дополненнаго изданія перевели Л. Дудкинъ и Б. Зилеръ. – СПб.: Типографія М. Меркушева. Невский пр., № 8, 1908. – М.: Переизд. ЛексЭст, 2002. – С. 373 – 459, 730 – 756; Д-рь А. Вейнгартъ. Уголовная тактика. Руководство к разсѣдованію преступлений. – С.-Петербургъ, 1912. – С. 18 – 21; Основы уголовной техники. Научно-техническіе приемы разсѣдованія преступлений. Практическое руководство для судебных дѣятелей С.Н. Трегубова. – Петроградъ: Изд. Юридического книжнаго склада "Право", 1915. – С. 262 – 276; Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика. – 2-е изд., переаб. и доп. – М., 1929. – С. 26 – 43.

² Див.: Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1963. – 130 с.; Белкин Р.С. Собираніе, исследование и оценка доказа-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ню, залежно від рівня спільності, можна виділити методи трьох рівнів.

Перший становить загальний метод криміналістики – система положень діалектичного матеріалізму про підходи до пізнання соціальних явищ. Загальновідомо що цей метод дозволяє досліднику будувати процес пізнання явищ об'єктивної дійсності, які стосуються, в тому числі, предметної галузі науки криміналістики і, зокрема, учення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання, з урахуванням законів матеріалістичної діалектики про розвиток пізнання від неповного, неточного знання про ці явища до більш повного, точного¹. При цьому як критерій повноти й вірогідності одержаного знання визначальною є практика, що, по-перше, виступає як основа пізнання, і по-друге, є засобом перевірки істинності отриманого знання², яке має основоположне значення не тільки в криміналістиці, а й розробці та новації положень теорії судових доказів. Заслугує на увагу пов'язання цих положень матеріалістичної діалектики з сучасними основами теорії інформації, в якій поряд з матеріальними процесами взаємодії вивчаються закономірності супроводжуючих їх інформаційних процесів різ-

тельств. – М.: Наука, 1966. – 295 с.; Белкин Р.С. Курс криминалистики. – 3-е изд., доп. – М., 2001. – С. 223 – 246.

¹ Див.: Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. – М.: ВШ МВД СССР, 1969. – 178 с.; Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – С. 314 – 319; Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: история и современность. – М., 2002. – С. 63 – 79.

² Див.: Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К., 1986. – С. 142 – 145; Введение в философию: Учебник для вузов / Авт. кол.: И.Т. Фролов, Э.А. Араб-Оглы, Г.С. Арефьева и др. – М., 1990. – С. 96 – 184.

ного рівня, які мають значення при розслідуванні злочинів. Як відомо, в сучасній криміналістичній літературі, присвяченій загальнонауковому методу матеріалістичної діалектики, в такому взаємозв'язку вказані питання не розглядаються і цим збіднюється використання в розробці криміналістичної методології сучасних наукових методів дослідження інформаційних процесів в теорії і практиці розкриття і розслідування злочинів.

Другий рівень складають загальнонаукові методи: спостереження, описання, порівняння, дедукції, індукції, експерименту, моделювання, прогнозування.

Методи спостереження й описання при дослідженні протидії розслідуванню та її подолання мають опосередкований характер через реальну неможливість здійснювати самим дослідником їх безпосереднє спостереження й описання¹. Метод опосередкованого спостереження забезпечує за допомогою сприйняття іншими особами процесів, що протікають при здійсненні й подоланні протидії розслідуванню, можливість сприймати їх дослідником. А опосередковане описання, ґрунтуючись на вивченні матеріалів кримінальних справ, дозволяє фіксувати ознаки сприйнятих явищ і процесів протидії розслідуванню злочинів, відбитих у конкретних документах справи. Тому, застосовуючи зазначені методи, варто завжди враховувати, що між явищем або процесом, що вивчається, є посередники (наприклад, дізнавач, слідчий, свідок), а також особливості сприйняття безпосередньо спостережених ними явищ, що впливають на повноту та якість

¹ Можна вести мову й про можливість застосування в ході дослідження протидії розслідуванню методів безпосереднього спостереження й описання у випадках, коли сам дослідник стикався з протидією розслідуванню й долав її, а також коли він проводить дослідження, паралельно займаючись практичною діяльністю, у ході якої стикається з такою протидією розслідуванню.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

сприйманої дослідником інформації¹. У цьому зв'язку необхідна перевірка, наскільки одержані відомості відповідають тому, що спостерігали ці особи в дійсності. Вирішується це завдання шляхом використання методів аналізу, зіставлення, синтезу й абстрагування, а також аналогії, експертних оцінок і ін.

Накопичений досвід свідчить, що порівнянню піддаються одночасно досліджувані:

- однорідні способи протидії розслідуванню за окремими видами злочинів з метою виділення загальних для них ознак, типових для самих дій при здійсненні протидії, і ознак наслідків, що настають у результаті застосування певного способу протидії, установлення частоти окремих способів протидії на практиці, ступеня стійкості їх ознак залежно від ситуацій здійснення протидії;

- суб'єкти протидії з метою виділення ознак, що вказують на їх причетність до протидії, суб'єктивних чинників, які впливають на вибір ними способу протидії та характер способу;

- ситуації протидії з метою виділення їх елементів, визначення змісту й значення елементів ситуації у виборі способу протидії, а також організації її подолання;

- способи подолання протидії й ефективність їх застосування.

Якість і повнота порівняння, що проводиться, залежать від того, наскільки вдалося під час аналізу ознак способів, наслідків, суб'єктів, ситуацій протидії та способів їх подолання визначити істотні (загальні) і неістотні

¹ Під дослідником розуміється як особа, котра здійснює розслідування (особа, яка проводить дізнання, слідчий), так і особи, котрі узагальнюють матеріали слідчої практики (учені-криміналісти, процесуалісти, кримінологи й ін.).

(окремі) ознаки, тобто здійснити їх типізацію. Шляхом наступного синтезування встановлених загальних ознак забезпечується побудова моделей способів, суб'єктів, ситуацій протидії розслідуванню та способів подолання протидії.

Моделювання є ефективним методом комплексного пізнання досліджуваних явищ протидії розслідуванню та її подолання. Воно дозволяє будувати типові різновиди структур дій з протидії розслідуванню та її подолання, здійснювати їх композицію й багатоваріантне програмування при прогнозуванні їх розвитку, а також постановки можливих експериментів.

Метод прогнозування у вченні про протидію розслідуванню має значення при побудові імовірнісних суджень про вплив як на суб'єктів протидії розслідуванню, так і на способи й результати їх дій, організаційних і тактичних рекомендацій, які розробляються з подолання протидії розслідуванню.

Перевірка правильності цих імовірнісних суджень здійснюється шляхом використання методів експерименту, аналогії та експертних оцінок, які застосовуються в апробації способів подолання протидії при розслідуванні конкретних злочинів або при здійсненні мислених експериментів стосовно ідеалізованих моделей протидіючих осіб, їх зв'язків, способів і ситуацій протидії розслідуванню та суб'єктів або способів подолання протидії для встановлення ефективності останніх.

Результати досліджень дій, що входять у предмет учення про протидію розслідуванню, оцінюються шляхом використання дедуктивного методу, який дозволяє виділяти й досліджувати структурні елементи протидії розслідуванню та способи її подолання (наприклад, структурних елементів ситуації й актів поведінки суб'єктів протидії розслідуванню). Індуктивний метод дає змогу встановлювати внутрішні зв'язки між окремими елементами цих проявів і з'ясувати їх сутність у цілому (наприклад,

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

зв'язки між елементами протидії розслідуванню (суб'єктом, способом, місцем протидії розслідуванню і ін.) для формування розуміння його в цілому як реального явища, що зустрічається при розслідуванні злочинів).

Третій рівень методів учення про протидію розслідуванню складають галузеві (соціологічні, статистичні й ін.) і спеціальні, за класифікаціями розробленими Р.С. Белкіним, М.В. Салтєвським та іншими, "власне-криміналістичні", методи, у тому числі так звані структурно-криміналістичні методи, тобто методи побудови в криміналістиці певних структурних систем. Ці методи, як писав Р.С. Белкін, складають системи основних елементів планування розслідування злочинів, тактичних прийомів, що утворюють тактику окремих слідчих дій, рекомендацій, які складають окремі методики розслідування різних видів злочинів¹. На нашу думку, у вченні про протидію розслідуванню цей різновид методів має важливе значення для накопичення інформації про форми й види протидії розслідуванню, необхідні для розмежування форм і методів її здійснення, а також розроблення систем тактичних прийомів, які утворюють тактику подолання протидії розслідуванню, і рекомендацій щодо використання їх у методиках розслідування різних видів злочинів з урахуванням форм і способів протидії, що зустрічаються в розслідуванні.

Особливості протидії розслідуванню, що зазначаються в криміналістичній літературі², спонукають пере-

¹ Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики. – 3-е изд., доп. – М.: Юнити. Закон и право., 2001. – С. 237 – 238.

² Див.: Вахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью. – К., 2002. – С. 81 – 82; Притулько К.В. Вопросы расследования уголовных дел, связанных с организованной преступной деятельностью // Организованная преступность: законода-

глянути існуючі підходи до застосування соціологічних і статистичних методів у дослідженнях протидії розслідуванню. У зв'язку з цим слід погодитися з В.П. Бахіним і Н.С. Карповим, які зазначають, що вивчення тільки кримінальних справ не дасть повноцінних відомостей про способи протидії розслідуванню¹. Більше того, проведене нами вивчення матеріалів 266 кримінальних справ про злочини, вчинені ОЗУ, свідчить, що в них украй рідко містяться дані про те, яким чином було подолано протидію в ході розслідування конкретних злочинів. З цього випливає, що на підставі вивчення матеріалів кримінальних справ одержати повноцінні статистичні узагальнення для встановлення закономірностей протікання процесів здійснення протидії та змісту дій з її подолання неможливо. Для цього при вивченні конкретних кримінальних справ необхідно обов'язково проводити інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, котрі їх розслідували, а при можливості – проводити інтерв'ювання інших осіб, які брали участь у розслідуванні (наприклад, свідків, потерпілих, спеціалістів) або на яких зацікавленими в справі особами здійснювався певний вплив. Не слід ігнорувати й метод анкетування, що може бути доцільним при проведенні опитувань великої кількості працівників правоохоронних органів, суду та громадян для встановлення їх думки про факти, що мали місце, про сут-

тельные, уголовно-процессуальные, криминалистические аспекты: Курс лекций. – СПб. – М.–Х.–Минск., 2002. – С. 85; Коновалова В.Е. Методика расследования убийств, совершенных организованными группами // Правові проблеми боротьби зі злочинністю. Legal aspects of combating crime. (Збірник праць дослідників Проекту А науково-дослідницької Програми АПрН України та НІО США). – Х., 2002. – Книга друга. – С. 82 – 91.

¹ Див.: Бахин В. П. Карпов Н. С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью. – К., 2002. – С. 82.

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

ність, причини й умови протидії розслідуванню, її способи та ситуації здійснення й подолання протидії розслідуванню, ефективність застосування процесуальних або криміналістичних (тактичних, організаційних) способів подолання та профілактики протидії.

Як і будь-яка інша криміналістична теорія, також теорія про протидію розслідуванню злочинів повинна виконувати функціональну роль, що відповідає змісту й рівню накопичуваних нею знань. Серед функцій теорії про протидію розслідуванню, з урахуванням прикладної ролі науки криміналістики¹, можна виділити:

1) констатуючу – пов'язану з пошуком і встановленням певних закономірностей явищ протидії розслідуванню різних видів злочинів;

2) інтерпретаційну – пов'язану з розкриттям, тлумаченням, поясненням сутності відомих і відкритих закономірностей протидії розслідуванню, особливостей виникнення досліджуваних явищ при вчиненні й розслідуванні злочинів, їх зміни, видів і форм прояву;

3) евристичну – що сприяє формуванню нового знання про досліджувані прояви протидії розслідуванню, визначенню нових понять та їх наукового й практичного значення;

4) прогностичну – спрямовану на передбачення подальшого розвитку об'єктів, закономірностей, що досліджуються, з метою розроблення нових або вдосконалення

¹ Див.: Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1996. – С. 12.

існуючих методів розслідування та профілактики злочинів в умовах протидії розслідуванню;

5) практичну – що полягає в безпосередньому розробленні й впровадженні в практичну діяльність результатів наукових досліджень і поширенні передового досвіду із розслідування злочинів в умовах здійснюваної йому протидії.

До складу основ учення про протидію розслідуванню включаються: поняття протидії розслідуванню, форма, спосіб, механізм протидії розслідуванню, суб'єкт, об'єкт, мета, мотив і спрямованість протидії розслідуванню, принципи способів подолання протидії розслідуванню й описання критеріїв їх ефективності.

Побудова класифікацій форм, способів, суб'єктів, об'єктів протидії розслідуванню, а також методів, прийомів подолання протидії повинна здійснюватися з дотриманням логічних правил побудови класифікацій, з урахуванням і на підставі вивчення окремих видів і груп злочинів для забезпечення повноти й точності описання особливостей, властивих протидії розслідуванню кожного різновиду чи групи злочинів та її подоланню.

Систему засобів подолання протидії розслідуванню складають:

- нормативно-правові засоби – норми кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукового законодавства, які утворюють міжгалузевий інститут подолання протидії розслідуванню;

- криміналістичні засоби – методи й засоби криміналістичної техніки, прийоми тактики, їх сукупності, об'єд-

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

нані єдиним тактичним задумом (тактичні операції)¹, спрямовані на подолання протидії розслідуванню. Ці прийоми й операції, з одного боку, важливі в пізнанні обставин події злочину, тобто виявленні, фіксації, дослідженні й оцінці доказів, а з іншого – вони самі є способами пізнання супутньої безпосередньому вчиненню й розслідуванню злочину діяльності, пов'язаної з перешкоджанням установленню істини про подію злочину й причетних до його вчинення осіб. Виходячи з цього, за функціональною ознакою можна виділити групи криміналістичних прийомів і операцій з виявлення, нейтралізації та попередження протидії розслідуванню.

Кожна окрема типова чи спеціальна методика відображає криміналістичні особливості розслідування злочинів певного виду й одночасно їхню подібність у загальній структурі з іншими окремими методиками розслідування. Аналіз загальних рис дозволяє виділити найбільш важливі елементи, типові для всіх різновидів методик, і розглянути основні положення, що стосуються них, які є визначальними для побудови кожної типової чи спеціальної методики розслідування й критеріїв ефективності використання названих методик в слідчій практиці. Широке розповсюдження та різноманітність форм та способів протидії розслідуванню злочинів приводять до необхідності включення до системи рекомендацій по розслідуванню окремих груп (різновидів) злочинів узагальнених відомостей про характерну для них протидію розслідуванню в якості окремого елементу

¹ Див. докладно про криміналістичні дії: Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1983. – С. 20.

криміналістичної характеристики злочину та рекомендацій по подоланню притаманних початковому, наступному та заключному етапам досудового розслідування способів протидії як складових рекомендацій по особливостям розслідування злочинів на цих етапах та провадженню окремих слідчих дій.

Цілеспрямовані дослідження протидії розслідуванню окремих видів злочинів сприяють виникненню нових знань про особливості як злочинної діяльності, так і її розслідування в стадії досудового слідства, що потребують глибокого наукового аналізу, системного підходу до узагальнень практики з метою забезпечення формування загальноприйнятого розуміння сутності й шкоди протидії розслідування, особливостей прояву її форм і способів при вчиненні й розслідуванні окремих видів злочинів, а також удосконалення криміналістичних методик їх розслідування та використання на практиці для якісної підготовки у відомчих спеціалізованих навчальних закладах фахівців, уповноважених в межах своєї компетенції здійснювати досудове слідство.

Додаток

Уголовное уложение, Высочайше утверж- денное 22 марта 1903 года

Глава седьмая О противодѣйстви правосудію

156. Виновный въ завѣдомо ложномъ заявленіи влас-
ти, отъ которой зависитъ возбужденіе уголовного преслѣ-
дованія, о не совершившемся тяжкомъ преступленіи или
преступленіи наказывается:
арестомъ.

157. Виновный въ завѣдомо ложномъ обвиненіи пе-
редъ властью, отъ которой зависитъ возбужденіе уголов-
наго преслѣдованія или привлеченіе къ дисциплинарной
отвѣтственности, опредѣленнаго лица въ учиненіи прес-
тупнаго дѣянія или служебнаго проступка, съ указаніемъ
основаній сего обвиненія, наказывается:
заключеніемъ въ тюрьмъ.

Если учинено завѣдомо ложное обвиненіе въ тяжкомъ
преступленіи, то виновный наказывается:
заключеніемъ въ исправительномъ домъ.

158. Виновный въ завѣдомо ложномъ, во вредъ пра-
восудію, показаніи при производствѣ слѣдствія или суда,
въ качествѣ свидѣтеля, свѣдущаго лица или переводчика,
или при дознаніи чрезъ окольныхъ людей наказывается:
заклученіемъ въ тюрьмъ.

Если лжесвидѣтельство учинено:

1) вслѣдствіе подкупа;

2) допрошеннымъ подь присягою или съ напоминаніемъ или обьщаніемъ, заменяющими присягу, то виновный наказывается:

заклученіемъ въ исправительномъ домъ.

Лжесвидѣтельство, учиненное въ пользу обвиняемаго лицомъ, имьющимъ по закону право отказаться отъ свидѣтельскаго показанія, не почитается преступнымъ, если о такомъ правѣ свидетель не былъ предупрежденъ властью, отбравшею показаніе.

159. Виновный:

1) въ поддѣлкѣ или передѣлкѣ письменнаго или вещественнаго доказательства съ цѣлью навлечь подозрѣніе на определенное лицо въ учиненій преступнаго дѣянія или служебнаго проступка, если такое ложное доказательство сдѣлалось предметомъ дознанія или послужило поводомъ къ возбужденію уголовного преслѣдованія или къ привлеченію къ дисциплинарной отвѣтственности;

2) въ предьявленіи суду или власти, уполномоченной на производство дознанія, возбужденіе уголовного преслѣдованія или привлеченіе къ дисциплинарной отвѣтственности, завѣдомо ложнаго письменнаго или вещественнаго доказательства съ цѣлью навлечь подозрѣніе на определенное лицо въ учиненіи преступнаго дѣянія или служебнаго проступка,

наказывается:

заклученіемъ въ исправительномъ домъ.

Если поддѣлано или передѣлано письменное или вещественное доказательство по дѣлу о тяжкомъ преступленій или предьявлено ложное доказательство по такому дѣлу, то виновный наказывается:

заклученіемъ въ исправительномъ домъ на срокъ не ниже трехъ лѣтъ.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

160. Истець или отвѣтчикъ, виновный въ завѣдомо ложномъ показаніи, данномъ подъ присягою по гражданскому дѣлу во вредъ правосудію, наказывается: заключеніемъ въ исправительномъ домъ.

161. Виновный:

1) въ заведомо ложномъ, при производствѣ слѣдствія или суда, показаніи объ обстоятельстве, служащемъ законнымъ поводомъ къ устраненію или отводу виновнаго отъ свидетельства подъ присягою или безъ присяги или отъ участія въ дѣлѣ въ качестве свѣдущаго лица или переводчика;

2) въ завѣдомо ложномъ удостовѣреніи въ прошеній о выдачѣ виновному свидетельства на право ходатайствовать по чужимъ дѣламъ относительно неимѣнія законныхъ препятствій къ полученію такого свидетельства;

3) въ представленіи суду завѣдомо ложнаго свѣдѣнія о своемъ имущественномъ положеніи для освобожденія отъ уплаты судебныхъ пошлин или сбора по производству гражданскихъ дѣлъ или для полученія свидетельства на право бедности или въ пользованіи правомъ бедности, несмотря на завѣдомое измѣненіе обстоятельствъ, вслѣдствіе коихъ виновный былъ освобожденъ отъ уплаты пошлины или сбора, наказывается:

арестомъ.

Сему же наказанію подлежитъ лицо, не имеющее установленнаго для ходатайства по чужимъ дѣламъ свидетельства, виновное въ заведомо ложномъ показаніи суду о числѣ ходатайствъ его по чужимъ дѣламъ въ теченіе года въ предѣлахъ округа сего суда.

162. Виновный въ неизвѣщеніи, безъ уважительной причины, подлежащей власти или угрожаемаго лица о достовѣрно извѣстномъ виновному, замышленномъ или предпринятомъ, тяжкомъ преступленіи, если принятіе мѣръ для предупрежденія или прекращенія онаго явля-

лось еще возможнымъ и если притомъ замышленное тяжкое преступленіе или покушеніе на оное дѣйствительно учинены, наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ.

163. Виновный въ неизвѣщеніи, безъ уважительной причины, подлежащей власти о достоверно извѣстномъ виновному, замышленномъ или предпринятомъ, тяжкомъ преступленіи, статьями 99 – 102, 108 или 118 предусмотрѣнномъ, если замышленное тяжкое преступленіе дѣйствительно учинено, наказывается:

въ случаѣ недонесенія о тяжкомъ преступленіи, статьею 99 предусмотрѣнномъ, – срочною каторгою;

въ случаѣ недонесенія о тяжкомъ преступленіи, статьями 100 или 108 предусмотрѣнномъ, – каторгою на срокъ не свѣше восьми лѣтъ;

въ случаѣ недонесенія о тяжкомъ преступленіи, статьями 101 или 102 предусмотрѣнномъ, – ссылкой на поселеніе;

въ случаѣ недонесенія о тяжкомъ преступленіи, статьею 118 предусмотрѣнномъ, – заключеніемъ въ крѣпости.

164. Виновный въ недонесеніи, безъ уважительной причины, подлежащей власти о достоверно известномъ ему участникѣ тяжкаго преступленія, статьями 99 – 102, 108 или 118 предусмотрѣннаго, наказывается:

въ случаѣ недонесенія объ участникѣ, тяжкаго преступленія, статьею 99 предусмотрѣннаго, – каторгою на срокъ не свѣше восьми лѣтъ;

въ случаѣ недонесенія объ участникѣ тяжкаго преступленія, статьями 100 – 102 или 108 предусмотрѣннаго, – ссылкой на поселеніе;

въ случаѣ недонесенія объ участникѣ тяжкаго преступленія, статьею 118 предусмотрѣннаго, – заключеніемъ въ крѣпости.

165. Виновный въ умышленномъ ослушаніи предъявленному ему законному требованію подлежащей власти о представленій находящаяся въ его распоряженіи ве-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

щественного или письменного доказательства по уголовному делу наказывается:

арестомъ на срокъ не свыше трехъ мѣсяцевъ или денежною пенею не свыше трехсотъ рублей.

Если доказательство требовалось отъ виновнаго завѣдомо по производству дѣла о тяжкомъ преступленіи, то виновный наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ.

166. Виновный:

1) въ поврежденіи, сокрытіи или захватъ вещественнаго или письменнаго доказательства, заведомо охраненнаго подлежащею властью для приобщенія или приобщеннаго къ производству по уголовному или гражданскому дѣлу;

2) въ поврежденіи, сокрытіи или захватъ неприобщеннаго еще къ производству по уголовному дѣлу вещественнаго или письменнаго доказательства тяжкаго преступленія или преступленія, съ цѣлью скрыть отъ правосудія такое преступное дѣяніе или виновнаго въ учиненій онаго,

наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ.

Если доказательство относилось къ тяжкому преступленію, статьями 99 – 102, 108 или 118 предусмотренному, то виновный наказывается:

въ случаѣ, если доказательство относилось къ тяжкому преступленію, статьею 99 предусмотренному, – каторгою на срокъ не свыше восьми лѣтъ;

въ случаѣ, если доказательство относилось къ тяжкому преступленію, статьями 100 – 102 или 108 предусмотренному, – ссылкой на поселеніе;

въ случаѣ, если доказательство относилось къ тяжкому преступленію, статьею 118 предусмотренному, – заключеніемъ въ крѣпости.

167. Виновный въ сокрытіи или содѣйствіи сокрытію лица, заведомо приговороннаго къ аресту или привлеченнаго къ слѣдствію или суду по обвиненію въ проступкъ, если такое укрывательство учинено съ целью скрыть сіе лицо от суда или наказанія, наказывается:

денежною пенею не свыше ста рублей.

168. Виновный въ сокрытіи или содѣйствія сокрытію лица заведомо:

1) приговореннаго къ заключенію въ тюрьмѣ или болѣе строгому наказанію;

2) привлеченнаго къ слѣдствію или суду по обвиненію въ тяжкомъ преступленіи или преступленіи или разыскиваемого властью по подозрѣнію въ оныхъ;

3) учинившаго тяжкое преступленіе, но еще не разыскиваемого властью, если такое укрывательство учинено съ целью скрыть укрываемое лицо отъ суда или наказанія, наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмѣ.

Если:

1) было укрываемо лицо, заведомо приговоренное къ каторге;

2) укрывательство обращено въ промыселъ, то виновный наказывается:

заключеніемъ въ исправительномъ домѣ.

Если же было укрываемо лицо, заведомо учинившее тяжкое преступленіе, статьямаи 99 – 102, 108 или 118 предусмотренное, или обвиняемое въ такомъ дѣяніи, или осужденное за оное, то виновный наказывается:

въ случаѣ укрывательства лица, учинившаго тяжкое преступленіе, статьею 99 предусмотренное, – каторгою на срокъ не свыше восьми лѣтъ;

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

въ случае укрывательства лица, учинившаго тяжкое преступление, статьями 100 – 102 или 108 предусмотренное, – ссылкой на поселение;

въ случае укрывательства лица, учинившаго тяжкое преступление, статью 118 предусмотренное, – заключениемъ, въ крѣпости.

169. Виновный:

1) въ явке съ повинною въ тяжкомъ преступлении или преступлении, заведомо учиненныхъ другимъ лицомъ;

2) въ выдаче себя во время слѣдствія или на суде заведомо ложно за другое лицо, привлеченное въ качестве обвиняемаго въ тяжкомъ преступлении или преступлении;

3) въ отбывании: наказанія лишениемъ свободы заведомо за другое, приговоренное къ нему, лицо, наказывается:

арестомъ или денежною пеней не свыше пяти тысячъ рублей.

170. Учинившій преступное дѣяніе, статьями 162 – 169 предусмотренное, не подлежитъ наказанію:

1) если извѣщеніе было бы обвинениемъ недоносителя или члена его семьи въ учиненій тяжкаго преступленія или преступленія;

2) если укрываемо было преступное дѣяніе, въ учиненій коего участвовалъ самъ укрыватель или членъ его семьи;

3) если укрываемъ былъ членъ семьи укрывателя.

171. Виновный въ погребеніи или сокрытіи мертваго тѣла безъ погребенія, прежде судебно-медицинскаго осмотра такого тѣла, заведомо подлежащаго сему осмотру, если при этомъ не было цѣли скрыть слѣды тяжкаго преступленія или преступленія, наказывается:

арестомъ на срокъ не свыше трехъ мѣсяцевъ или денежною пенею не свыше трехсотъ рублей.

172. Явившійся къ следствию или суду въ качествѣ свидѣтеля, понятаго, сведущаго лица или переводчика, виновный въ отказъ, безъ уважительной причины, исполнить свою обязанность, наказывается:

арестомъ на срокъ не свыше одного мѣсяца или денежною пенею не свыше ста рублей.

173. Виновный въ освобожденіи арестанта изъ подъ стражи или изъ мѣста заключенія или въ содѣйствіи побѣгу арестанта, наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ,

Если освобожденіе учинено посредствомъ насилія надъ личностію въ отношеніи стражи или посредствомъ поврежденія мѣста заключенія, то виновный наказывается:

заключеніемъ въ исправительномъ домъ на срокъ не свыше трехъ лѣтъ.

Если освобожденъ заведомо приговоренный къ каторгѣ или отбывающій оную, то виновный наказывается:

въ случаѣ, первою частью сей статьи указанномъ, – заключеніемъ въ исправительномъ домъ на срокъ не свыше трехъ лѣтъ;

въ случаѣ, второю частью сей статьи указанномъ, – заключеніемъ въ исправительномъ домъ.

Если же освобожденъ заведомо привлеченный къ слѣдствию за тяжкое преступленіе, статьями 99 – 102, 108 или 118 предусмотренное, или заведомо осужденный за оное, то виновный наказывается:

при условіяхъ, въ первой части сей статьи указанныхъ, въ случаѣ освобожденія привлеченнаго къ слѣдствию или осужденнаго: за тяжкое преступленіе, статьѣю 99 предусмотрѣнное, – каторгою на срокъ не свыше восьми лѣтъ; за тяжкое преступленіе, статьями 100 – 102 или 108 предусмотренное, – ссылкой на поселеніе, а за тяжкое преступленіе, статьѣю 118 предусмотренное, – заключеніемъ въ крѣпости;

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

при умовляхъ, во второй части сей статьи указанныхъ, въ случае освобожденія привлеченнаго къ слѣдствію или осужденнаго; за тяжкое преступленіе, статьею 99 предусмотрѣнное, – срочною каторгою; за тяжкое преступленіе, статьями 100 – 102 или 108 предусмотрѣнное, – каторгою на срокъ не свыше восьми лѣтъ, а за тяжкое преступленіе, статьею 118 предусмотрѣнное, – заключеніемъ въ исправительномъ домъ.

Покушеніе наказуемо.

174. Арестантъ, виновный въ побѣгъ изъ подъ стражи или изъ места заключенія посредствомъ насилія надъ личностію, учиненнаго въ отношеніи стражи, или посредствомъ поврежденія мѣста заключенія, если учиненное виновными дѣяніе не составляетъ болѣе тяжкаго преступнаго дѣянія, наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ.

Если такой побѣгъ учиненъ по соглашенію съ другими арестантами, то виновный наказывается:

заключеніемъ въ исправительномъ домъ.

175. Виновный въ побѣгъ съ поселенія наказывается: заключеніемъ въ исправительномъ домъ на срокъ не свыше трехъ лѣтъ или продленіемъ на время отъ одного года до двухъ лѣтъ срока, установленнаго статьею 23 для освобожденія отъ поселенія.

176. Виновный въ побѣгъ съ каторги наказывается: продленіемъ срока пребыванія на каторгъ на время отъ одного года до двухъ лѣтъ.

Если побѣгъ съ каторги учиненъ при умовляхъ, въ первой части статьи 174 указанныхъ, то виновный наказывается:

продленіемъ срока пребыванія на каторгъ на время отъ двухъ до четырехъ лѣтъ.

Если же побѣгъ съ каторги учиненъ при условіяхъ, во второй части статьи 174 указанныхъ, то виновный наказывается:

продленіемъ срока пребыванія на каторгъ на время отъ четырехъ до восьми лѣтъ.

177. Виновный:

1) въ самовольномъ оставленіи определеннаго ему, по законному распоряженію власти, обязательнаго мѣста жительства;

2) въ самовольномъ пребываніи въ мѣсть, въ коемъ ему, по законному распоряженію власти, пребываніе воспрещено;

3) въ самовольномъ пользованіи правомъ, коего онъ лишенъ вошедшимъ въ законную силу приговоромъ суда, наказывается:
арестомъ.

Если виновный уже былъ наказанъ за дѣяніе, сею статьей предусмотренное, и со времени отбытія наказанія прошло не болѣе одного года, то онъ наказывается:

заключеніемъ въ тюрьмъ.

Сему последнему наказанію подлежитъ иностранецъ, высланный, по законному распоряженію власти, за границу, виновный въ самовольномъ возвращеніи въ Россію.

178. Должникъ, виновный въ нарушеніи распоряженія суда или данной суду въ случаяхъ, уставомъ гражданскаго судопроизводства предусмотрѣнныхъ, подписки о невыздѣ изъ мѣста жительства или временнаго пребыванія, наказывается:

арестомъ на срокъ не свѣше трехъ мѣсяцевъ или денежною пенею не свѣше трехсотъ рублей.

Література

Закони та інші нормативно-правові акти

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. – К., 1996. – 118 с.

2. Бангалорские принципы поведения судей, принятые резолюцией Экономического и социального совета ООН 27 июля 2006 года // <http://www.un.org/russian/document/ecosoc/2006/r2006-23.pdf>

3. Бангкокская декларация "Взаимодействие и ответные меры: стратегические союзы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия", принятая на 11-ом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, Бангкок, Таиланд, 18 – 25.04.2005 г. // http://www.un.org/russian/events/11thcongress/bangkok_decl.pdf

4. "Всеобщая декларация прав человека", утвержденная резолюцией 217А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10.12.1948 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. – С. 39 – 43.

5. "Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью", резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29.11.1985 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. – С. 165 – 168.

6. Декрет Совета Народных Комиссаров от 1 ноября 1921 года "О борьбе со взяточничеством" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Ми-

хайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 337 – 338.

7. Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції" від 7 квітня 2011 року.

8. Закон Украины "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

9. Закон України "Про державну податкову службу в Україні" від 4 грудня 1990 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

10. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" // Голос України. – 1994. – 2 березня. – №4 (790).

11. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

12. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

13. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30.06.1993 р. // Закони України. – Т. 5.

14. Закон України "Про попереднє ув'язнення" від 30 червня 1993 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

15. Закон України "Про прокуратуру" від 5 листопада 1991 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

16. Закон України "Про розвідувальні органи України" від 22 березня 2001 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

17. Закон України "Про статус суддів" від 15 грудня 1992 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

18. Закон України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

19. "Заходи боротьби з міжнародним тероризмом", прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Гавана, 27.08. – 7.09.1990 р.).

20. Европейская конвенция о взаимной правовой помощи по уголовным делам от 20.04.1954 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Видавництво Сфера, 1999. – С. 277 – 283.

21. Европейская конвенция о выдаче правонарушителей от 13.12.1957 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. – К.: Юрінком, 1996. – Книга 1: Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. – С. 1116 – 1130.

22. Европейская конвенция о передаче уголовных дел от 15.05.1972 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. – К.: Юрінком, 1996. – Книга 1: Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. – С. 1095 – 1115.

23. Європейська конвенція з прав людини, Рим, 04.11.1950 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Видавництво Сфера, 1999. – С. 212 – 229.

24. Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи, затверджена наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 61 від 4 квітня 2005 року.

25. Інструкція про порядок забезпечення безпеки учасників судового процесу та державного захисту працівників суду і правоохоронних органів, членів їх сімей

та близьких родичів, затверджена наказом МВС України № 465 від 5 травня 2004 року.

26. "Керівні принципи попередження організованої злочинності і боротьби з нею", прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27.08. – 7.09.1990 р.).

27. Кодекс України об административних правонарушеннях (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2003 года). – Х.: Одиссей, 2003. – 272 с.

28. Конвенция ООН против коррупции, принятая резолюцией 57/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 31.12.2003 г. // <http://www.un.org/russian/document/convents/corruptionpdf>

29. Конвенція ООН против транснациональной организованной преступности, принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 15 ноября 2000 года.

30. Конвенция о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам (заключена между государствами-членами СНГ) от 22.01.1993 г. // Україна в міжнародно-правових відносинах. – К.: Юрінком, 1996. – Книга 1: Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. – С. 1049 – 1082.

31. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Видавництво Сфера, 1999. – С. 166 – 169.

32. Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнята Радою Європи 27 січня 1999 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_101

33. Кримінальний кодекс України. (Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14). Із змінами і доповненнями станом на 1 травня 1998 року. – К.: Право, 1998. – 135 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

34. Кримінальний кодекс України. – К.: ЕксОб, 2001. – 256 с.

35. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

36. Международный пакт о гражданских и политических правах, утвержденный резолюцией 2200А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16.12.1973 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. – С. 53 – 69.

37. Митний кодекс України від 12 грудня 1991 року // Інфодиск "Законодавство України". – 2005. – Вип. 12.

38. Основные принципы касающиеся роли юристов, принятые Восьмым конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Гава-на, 27.08. – 7.09.1990 г.) // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Видавництво Сфера, 1999. – С. 24 – 28.

39. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН от 29.11.1985 г. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Видавництво Сфера, 1999. – С. 28 – 31.

40. Положение о Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений на территории Содружества Независимых Государств, принято Решением о Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений на территории Содружества Независимых Государств 24.09.1993 г. // Действующее Международное право. В трех томах. – М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1999. – Т. 3. – С. 133 – 134.

41. Положення про спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон", затверджене наказом МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 року.

42. Порядок забезпечення безпеки осіб, узятих під державний захист, при пішому слідуванні та слідуванні автотранспортом, затверджений наказом МВС України № 465 від 5 травня 2004 року.

43. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.12.1992 р. №12 "Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності" // Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах. – К.: Юрінком, 1995. – С. 111 – 123.

44. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.10.1994 р. № 12 "Про судову практику в справах про хабарництво" // Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах. – К.: Юрінком, 1995. – С. 149 – 158.

45. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 "Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями".

46. Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета от 3 января 1923 года "О личной неприкосновенности прокуроров, судей и следователей" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 537 – 538.

47. Постановление Совета Народных Комиссаров от 22 июля 1921 года "О мерах борьбы с должностными преступлениями" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 291 – 293.

48. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Державного департаменту

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

ртаменту України з питань виконання покарань № 275 від 25 грудня 2003 року.

49. Правила международного полицейского сотрудничества и внутреннего контроля за архивами Интерпола (приложение к Уставу Международной организации уголовной полиции (Интерпол) от 13.06.1956 г.) // Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. – М.: ИНФРА-М., 2001. – С. 154 – 164.

50. Приказ МВД Украины № 467 от 23.07.1997 г. "О создании специальных подразделений милиции для обеспечения безопасности работников суда, правоохранительных органов, лиц, принимающих участие в уголовном судопроизводстве, членов их семей и близких родственников".

51. Приказ МВД Украины № 130 от 26.02.1998 г. "Об утверждении Временной инструкции о порядке обеспечения безопасности работников суда, правоохранительных органов, лиц, принимающих участие в уголовном судопроизводстве, членов их семей и близких родственников и Порядка сопровождения лиц, взятых под государственную защиту, во время обеспечения мероприятий личной безопасности".

52. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 335-р від 28.06.1997 р. // Зібрання законодавства України: Постанови та розпорядження Кабінету міністрів України. 6 – 28 червня 1997 року. – 1997. – № 7. – Ст. 371.

53. Рекомендации по осуществлению Декларации основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью, приняты резолюцией Экономического и Социального Совета ООН 1989/57 от 24.05.1989 г. // Док. А/CONF.144/INF. – 2, 11 мая, 1990. – Р.75.

54. Руководство по криминальному анализу (приложение к Уставу Международной организации уголовной полиции (Интерпол) от 13.06.1956 г.) // Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. – М.: ИНФРА-М, 2001. – С. 165 – 200.

55. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме, утвержден резолюцией 40\173 Генеральной Ассамблеи ООН от 09.12.1988 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1998. – С. 208 – 216.

56. Уголовное уложение, Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. – С.-Петербург: Издание Государственной Канцелярии, 1903. – 157 с.

57. Уголовный кодекс УССР 1922 года // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 452 – 496.

58. Уголовный кодекс УССР 1927 года // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1967. – Том второй. 1926 – 1967 гг. – С. 312 – 369.

59. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1922 года // Сборник узаконений УССР. – 1922. – № 41. – Ст. 598.

60. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года // Сборник узаконений УССР. – 1927. – № 36 – 38. – Ст. 168.

61. Уголовно-процессуальном кодекс Украины (Ведомости Верховного Совета УССР. – 1961. – № 2. – Ст. 15). С изменениями и дополнениями по состоянию на 15 сентября 2001 года. – Х.: Одиссей, 2001. – 287 с.

62. Указ Президента Украины "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян" № 143/2002 от 18.02.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 331.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

63. Указ Президента України "Про затвердження Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 – 2005 роки" № 1376/2000 від 25.12.2000 р. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2258.

64. Указ Президента України "Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією" № 84/2003 від. 6 лютого 2003 року // Урядовий кур'єр. – 8 лютого 2003 року. – № 25.

65. Устав Международной организации уголовной полиции (Интерпола) принятый 13.06.1956 г. // Действующее Международное право. – В трех томах. – М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1999. – Т. 3. – С. 99 – 107.

66. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, прийнята Радою Європи 4 листопада 1999 року // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_102

67. Циркуляр №34 Народного комиссариата юстиции от 20.10.1920 г. "О делам по лжесвидетельству" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 197 – 199.

68. Циркуляр № 38\16 Народного комиссариата юстиции от 9 марта 1921 года "О единообразном понимании некоторых важнейших преступлений и о их подсудности" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 233 – 237.

69. Циркуляр №55 Народного комиссариата юстиции от 30 марта 1922 года "О подсудности дел о клевете в печати" // Борьба с преступностью в Украинской ССР / Авт. и сост. П.П. Михайленко. – К., 1966. – Том первый. 1917 – 1925 гг. – С. 403.

Монографії, навчальні посібники, статті

70. Абрамова В.М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2005. – 20 с.

71. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Белкина Р.С. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.

72. Адміністративне право України / За ред. Ю.П. Битяка. – Х.: Право, 2000. – С. 19.

73. Александренко Е.В., Бахин В.П., Карпов Н.С. Противодействие расследованию: мнение практиков и населения // Вісник ЛІВС МВС України. – 2001. – № 2. – С. 209 – 216.

74. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2004. – 251 с.

75. Александренко О.В. Поняття та сутність протидії на попередньому розслідуванні // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: науково-теоретичний журнал. – К.: НАВСУ, 2000. – Вип. № 1. – С. 84 – 92.

76. Алексеев Н.С., Даев В.Г., Кокорев Л.Д. Очерк развития науки советского уголовного процесса. – Воронеж, 1980. – 251 с.

77. Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: научно-практическое пособие. – Х.: Одиссей, 2006. – 256 с.

78. Альперт С.А. Субъекты уголовного процесса. – Х.: НЮАУ, 1997. – 60 с.

79. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., 1996. – 415 с.

80. Антонов А.Н. Преемственность и возникновение нового знания в науке. – М., 1985. – 171 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

81. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. – М.: Пенатес-Пенаты, 2000. – 454 с.

82. Антонян Ю.М. Пахомов В.Д. Организованная преступность и борьба с ней // Советское государство и право. – 1989. – № 7. – С. 65 – 73.

83. Анушат Эрих. Искусство раскрытия преступлений и законы логики / Под ред. С.М. Потапова. Серия "Криминалистика" / Под общ. ред. М.Н. Гернета, П.И. Люблинского и А.Н. Трайнина. – М., 1927. – Вып. IV. – Переизд. М.: ЛексЭст, 2001. – 102 с.

84. Аренс Г. Юридическая энциклопедия, или органическое изложение науки о правъ и государствъ, на основаніи принциповъ этической философіи права / пер. с нем. – М.: въ Тип. Александра Семена, 1863. – 524 с.

85. Бабаева Э.У. Проблемы теории и практики преодоления противодействия уловному преследованию: Монография. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 312 с.

86. Баев М.О., Баев О.Я. Правда и ложь в уголовной защите (казусы Н.Н. Полянского) // Адвокатура и адвокатская деятельность в свете современного конституционного права (к 10-летию принятия Конституции России): Материалы международной научно-практической конференции, Екатеринбург. 29 – 30 декабря 2003 года. – Екатеринбург, 2004. – С. 20 – 32.

87. Баев О.Я. Конфликты в деятельности следователя (вопросы теории). – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1981. – 160 с.

88. Балугина Т.С. Проблема следственных ситуаций в криминалистической литературе // Правоведение. – 1983. – № 1. – С. 80 – 81.

89. Баранов Е.В. Криминалистическая сущность инсценировок и методы их разоблачения при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М., 1977. – 19 с.

90. Баршев Я.И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству. – М.: «ЛексЭкст», 2001. – 240 с.

91. Басков В.И. Истина в уголовном судопроизводстве // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. – 1995. – №3. – 1995. – С.38-46.

92. Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія / Під заг. ред. З.Д. Смітійенко. – К.: НАВСУ, 2001. – 233 с.

93. Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів // Правовий часопис Донецького університету. – 2000. – № 1 (4). – С. 39 – 43.

94. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1). – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 356 с.

95. Бахін В.П. Допрос: Лекція. – К., 1999. – 40 с.

96. Бахін В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью. – К., 2002. – 456 с.

97. Бахін В.П., Карпов Н.С., Михайлов М.А. Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью // Вісник ЛАВС МВС. – 2002. – №. 2. – С. 181 – 200.

98. Бахін В.П. Криміналістика. Проблеми и мнения (1962 – 2002). – К., 2002. – 266 с.

99. Бахін В.П. Криміналістическа методика: Лекція. – К., 1999. – 26 с.

100. Белкин А.Р. Теория доказывания. – М.: НОРМА, 1999. – 418 с.

101. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криміналістика: общетеоретические проблемы. – М.: Юридическая литература, 1973. – 264 с.

102. Белкин Р.С. Криміналістика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криміналістики. – М.: Норма-Инфра-М, 2001. – 240 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

103. Белкин Р.С. Криминалистика: Учебный словарь-справочник. – М.: Юристъ, 1999. – 268 с.

104. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – 2-е изд., доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

105. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3-х т. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – 1997. – 408 с.

106. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3-х т. – М.: Юристъ, 1999. – Т.2: Частные криминалистические теории. – 1999. – 464 с.

107. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3-х т. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – 480 с.

108. Белкин Р.С. Курс криминалистики. – Третье издание, дополненное. – М.: Юнити. Закон и право, 2001. – 837 с.

109. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1963. – 130 с.

110. Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. – Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 398 с.

111. Белкин Р.С. Собираание, исследование и оценка доказательств. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

112. Белозеров Ю.Н., Чугунов В.Е., Чувилев А.А. Дознание в органах милиции и его проблемы. – М.: Юридическая литература, 1989. – 194 с.

113. Берназ В.Д. Психологія протидії слідчій діяльності // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С. 79 – 83.

114. Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанов А.В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация. – К.: Атика, 1999. – 271 с.

115. Биленчук П.Д. Криміналістичне дослідження обвинуваченого. – К., 1995. – 128 с.

116. Бирюков В.В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации: Монография. – Луганск, 2002. – 264 с.

117. Богинский В.Е. Рефлексивное управление при допросе: Учебное пособие. – Х., 1983. – 41 с.

118. Бойков А. Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам. – М.: Юрид. лит., 1978. – 176 с.

119. Бордонов С., Винберг А. Против вульгаризации марксизма в советской науке криминалистике // Социалистическая законность. – 1951. – № 5. – С. 5 – 10.

120. Брусницын А.В. Обеспечение безопасности лиц, содействующих уголовному правосудию: российский, зарубежный и международный опыт XX века (процессуальное исследование). – М.: Юрлитинформ, 2001. – 400 с.

121. Бурлин С.А. Противодействие расследованию преступных уклонений от уплаты налогов // Вестник Саратовской государственной академии права. – 2000. – № 3 (22). – С. 53 – 56.

122. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. – К.: Наукова думка, 1969. – 178 с.

123. Быков А.Г. Первоначальный этап расследования вымогательств, совершенных группами лиц: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – СПб., 1994. – 19 с.

124. Быков В. Признаки организованной преступной группы // Законность. – 98. – № 9. – С. 4 – 8.

125. Вандышев В.В. Уголовный процесс: курс лекций. – С.-Пб.: Питер, 2002. – 528 с.

126. Вапнярчук В.В. Особливості процесуального становища особи, яка проводить дізнання. – Х.: Торсинг, 2001. – 219 с.

127. Варфоломеева Т.В. Криминалистика и профессиональная деятельность защитника: Монография. – К., 1987. – 153 с.

128. Васильев А.Н., Мудьюгин Г.Н., Якубович Н.А. Планирование расследования преступлений. – М., 1957.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

129. Васильев А.Н. Следственная тактика. – М., 1976.
130. Васильев В.А. Юридическая психология. – М.: Юридическая литература, 1991. – 464 с.
131. Введение в философию: Учебник для вузов / Авт. кол.: Фролов И.Т., Араб-Оглы Э.А., Арефьева Г.С. и др. – М., 1990. – 639 с.
132. Великородный П.Г. Криминалистическое понятие способа уклонения от уголовной ответственности // Вопросы борьбы с преступность. – М.: Юридическая литература, 1986. – Вып. 44. – С. 80 – 84.
133. Вещественные доказательства. Информационные технологии процессуального доказывания / Отв. ред. В.Я. Кодин – М.: Норма, 2002. – 742 с.
134. Викторский С.И. Русский уголовный процесс. – М.: Тип. Импер. Моск. ун-та, 1912. – 404 с.
135. Вл. Давыдовъ. Інструкція чинамъ поліції округа Харьковской Судебной Палаты по обнаружению и исследованию преступлений. – Харьковъ: Типография Губернского правления, 1894. – 135 с.
136. Винберг А.И., Шавер Б.М. Криминалистика. – М., 1949.
137. Возгрин И.А. Введение в криминалистику. История, основі теорії, бібліографія. – С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 475 с.
138. Волобуєв А.Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп розслідуванню економічних злочинів // Вісник ЛВС МВС України. – 99. – № 3. – С. 201 – 213.
139. Волобуєв А.Ф. Розслідування і попередження розкрадань майна в сфері підприємництва / За ред. О.М. Бандурки – Х.: Рубікон, 2000. – 272 с.
140. Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: Учебное пособие. – Калининград, 1997. – 95 с.

141. Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 239 с.

142. Вороновский Н.Д. Уголовная техника. – М.: НИИ уголовной политики, 1931. – 230 с.

143. Выступление заместителя начальника Главного управления по борьбе с организованной преступностью МВД РФ Петухова А. В. // Материалы конференции "Россия и мировой опыт противодействия коррупции" (Москва, 23 – 24 июня 1999 года). – Спартак, 1999. – С. 35 – 50.

144. Вышинский А.Я. Курс уголовного процесса. – М.: Юрид. изд-во Наркомюста РСФСР, 1927. – 222 с.

145. Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – К., 2003. – 439 с.

146. Галаган В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України: моногр. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2002. – 300 с.

147. Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений. – М.: Юридическая литература, 1986. – 80 с.

148. Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, какъ система криминалистики: Пер. съ нѣм. съ 4-го дополненаго изданія перевели А. Дудкинъ и Б. Зилеръ. – СПб.: Типографія М. Меркушева. Невский пр., № 8, 1908. – Переизд. М.: ЛексЭст, 2002. – 1088 с.

149. Ганс Гросс. Руководство к расследованию преступлений. – М.: Изд-во Нар. Ком. Внутр. дел РСФСР, 1930. – 144 с.

150. Гармаев Ю.П. Пределы полномочий защитника в уголовном процессе и типичные правонарушения, допускаемые адвокатами. – М., 2002. – 172 с.

151. Гармаев Ю.П. Противодействие незаконным способам защиты на предварительном следствии // Российский следователь. – 2002. – № 8. – С. 16 – 19.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

152. Гармаев Ю.П. Участие недобросовестных адвокатов в организованной преступности и коррупции (материалы спецкурса). – Иркутск, 2003. – 112 с.

153. Гартнунгъ Н. Исторія уголовного судопроизводства и судоустройства Франці, Англіи, Германіи и Россіи. – С.-Пб.: Тип. Э. Аригольда, 1868. – 206 с.

154. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск., 1976.

155. Гинзбург Г.И., Поляк А.Г., Самсонов В.А. Советский адвокат. – М.: Юрид. лит., 1968. – 200 с.

156. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. – М.: ЛексЭст, 2002. – 337 с.

157. Голосніченко І.П., Стахурський М.Ф., Золотарьова Н.І. Адміністративне право України: основні поняття: Навчальний посібник / За заг. ред. І.П. Голосніченко. – К.: ГАН, 2005. – 232 с.

158. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак А. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика: Перевод с английского. – М., 1998. – 597 с.

159. Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві. – К., 1994. – 45 с.

160. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К.: Вища школа, 1984. – 48 с.

161. Горшенин Л.Г. Основы теории криминалистического прогнозирования: Монография. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – 123 с.

162. Горяинов К.К., Овчинский В.С., Шумилов А.Ю. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. – М.: ИНФРА М, 2001. – 794 с.

163. Грамович Г.И. Научно-технические средства: современное состояние, эффективность использования в

раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – Минск, 1989. – 250 с.

164. Гранат Н.А. Следственные ошибки: понятие, виды и причины // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – М: ВИИП и МРПП, 1983. – № 76. – С. 57 – 61.

165. Грановский Г.Л. Основы трассологии. – М.: Юридическая литература, 1965. – 120 с.

166. Гредескуль Н.А. Къ ученію объ осуществленіи права. Интеллектуальный процессъ, требующіися для осуществления права. Соціально юридическое изслѣдованіе. – Х.: Тип. Адольфа Дарре, 1900. – 235 с.

167. Григорьев В.Н. Организованное противодействие судопроизводству и проблемы его нейтрализации // Материалы научно-практической конференции "Организованное противодействие расследованию и меры по его нейтрализации", г. Руза – г. Москва, 29 – 30 октября 1996 года. – М., 1997. – С. 132.

168. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по уголовному праву. – М., 1959. – 255 с.

169. Громов Вл. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступлений): Руководство для органов дознания и народных следователей. – М.: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1926 // Дознание и предварительное следствие: Методика расследования преступлений: Осмотр места происшествия: (Сб. науч. тр.) / В.И. Громов. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 3 – 338.

170. Громов Вл. Методика расследования преступлений: Руководство для органов милиции и уголовного розыска. – М.: Изд-во Нар. ком. внутр. дел РСФСР, 1929 // Дознание и предварительное следствие: Методика расследования преступлений: Осмотр места происшествия: (Сб. науч. тр.) / В.И. Громов. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 340 – 470.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

171. Громов В.И. Осмотр места преступления. – М., 1931. – 270 с.

172. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. пос. – К.: КНТ, вид. Фурса С.Я., 2006. – 272 с.

173. Гуляев П.И. Быховский И.Е. Исследование эмоционального состояния человека в процессе производства следственного действия // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1972. – Вып. 9. – С. 103 – 109.

174. Гуров А.И. Криминальный профессионализм // Человек и закон. – 1990. – № 9. – С. 75 – 85.

175. Гуров А.И. Организованная преступность – не миф, а реальность (социологические, правовые и криминологические аспекты борьбы с организованной преступностью): Пособие для слушателей нар. ун-тов. – М.: Знание, 1992. – 79 с.

176. Даньшин І.М. Актуальні теоретичні та практичні питання боротьби з організованою злочинністю в Україні. // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Харків, 1999. – С. 34 – 36.

177. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 2000. – 19 с.

178. Дементьев В.В., Степанов В.В. Соотношение противодействия расследованию, сокрытия и инсценировки преступления // Материалы международной научной конференции "Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе". – Уфа: РИО БашГУ, 2003. – Ч. 2. – С. 133 – 137.

179. Демин К.Е. Понятие и содержание приемов противодействия расследованию преступлений, совершенных организованными преступными формированиями // Проблемы преодоления противодействия расследова-

нию преступлений: Сборник научных статей. – М.: Акад. управл. МВД РФ, 2007. – С. 11 – 18.

180. Диянова З., Щеголева Т. Еще раз о судебно-психологической экспертизе // Законность. – 1998. – № 9. – С. 33 – 34.

181. Драпкин Л.Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – М., 1987. – 45 с.

182. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1987. – 165 с.

183. Драпкин Л.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 26 – 44.

184. Драпкин Л.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования: Учебное пособие. – Свердловск., 1985.

185. Дремов В. Г. Уголовно-процессуальная деятельность: сущность и основные черты // Правоведение. – 1978. – № 3. – С. 103-106.

186. Д-рЪ А. Вейнгартъ. Уголовная тактика. Руководство к разследованию преступлений. – С.-Петербургъ, 1912. – 271 с.

187. Дубинский А.Я. Понятие, структура и содержание уголовно-процессуальной деятельности // Проблемы социалистической законности. Республиканский межведомственный научный сборник. – Х., 1989. – Вып. 24. – С.46-52.

188. Дубовицкая Л.П., Лузгин И.М. Планирование расследования: Учебное пособие. – М., 1972. – 54 с.

189. Дубягин Ю.П. Руководство по розыску и расследованию неочевидных убийств (криминалистические, судебно-медицинские, антропологические, уголовно-процессуальные аспекты). – М., 1997. – 480 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

190. Дулов А.В. Основы психологического анализа на предварительном следствии. – М.: Юридическая литература, 1973. – 168 с.

191. Дулов А.В. Судебная психология. – Минск: Высшейшая школа, 1975. – 462 с.

192. Духовской М.В. Русский уголовный процесс. – М.: Складъ изд. в кн. маг. М.В. Ключкина, 1905. – 468 с.

193. Євдокименко С.В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2002. – 17 с.

194. Еникеев М.И. Общая и юридическая психология. – М.: Юридическая литература, 1996. – Ч. 2. – 560 с.

195. Жбанков В.А. К вопросу о противодействии расследованию преступлений, совершаемых членами организованных преступных структур // Материалы научно-практической конференции "Организованное противодействие расследованию и меры по его нейтрализации", г. Руза – г. Москва, 29 – 30 октября 1996 года. – М., 1997. – С. 113.

196. Жогин Н.В. Предварительное расследование уголовных дел. – М., 1968. – 366 с.

197. Жордания И. Психолого-правовая структура способа совершения преступления // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 24. – С. 57 – 75.

198. Жук О.Д. Уголовное преследование по уголовным делам об организации преступных сообществ (преступных организаций). – М.: ИНФРА-М, 2004. – 272 с.

199. Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Н.-Новгород, 1992. – 19 с.

200. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. – Х., 1999. – 303 с.

201. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: міжнародний та вітчизняний досвід (аналітичний огляд) / М.О.

Свірін, Л.М. Шестопалова, А.І. Пясецький та ін. / За ред. І.В. Опришка. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2006. – 119 с.

202. Зеленская Т.В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. – Иркутск, 2007. – 233 с.

203. Звонков Б.Н. Этические аспекты тактики допроса // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия. – Л., 1972. – С. 56 – 59.

204. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 318 с.

205. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.

206. Злобин Г.А., Яни С.А. Проблема полиграфа // Проблемы совершенствования советского законодательства. – М., 1976. – С. 120 – 135.

207. Зорин Г.А., Танкевич О.В. Криминалистическая характеристика транснациональных преступных групп. – Гродно, 1997. – 85 с.

208. Зорин Г.А. Проблемы международного законодательства в уголовном судопроизводстве (Беларусь – щит России и Европы от транснациональной преступности) // Юридическая наука и образование в Республике Беларусь на рубеже XX – XXI веков. – Гродно, 1998. – С. 136.

209. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. – Минск: Амалфея, 2000. – 416 с.

210. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.717. – М., 1970. – 31 с.

211. Зуйков Г.Г. Развитие криминалистического учения о способе совершения преступления и проблема способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 46 – 61.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

212. Зусь Л.Б. Уголовно-процессуальное право и уголовно-процессуальное расследование, их отношение и взаимосвязь // Проблемы правового регулирования в сфере уголовного судопроизводства. – Владивосток, 1986. – С. 129 – 133.

213. Ивлев Ю.В. Логика для юристов. – М.: Дело, 2001. – 264 с.

214. Іщенко А.В., Марченко А.Б. Слідчі помилки: сутність, методи дослідження та шляхи запобігання: Монографія. – Луганськ: РВВ ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2010. – 216 с.

215. Іщенко А.В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – К., 1996. – 37 с.

216. Карагодин В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию. – Свердловск, 1992. – 176 с.

217. Карагодин В.Н. Проблемы подготовки к расследованию в условиях противодействия // Актуальные проблемы следственной деятельности. – Свердловск, 1990. – С. 4 – 14.

218. Карагодин В.Н. Особенности детерминированности способа сокрытия преступления // Повышение эффективности расследования преступлений. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1986. – С. 62 – 71.

219. Карпов Н.С., Євдокіменко С.В. Злочинна діяльність / За ред. В.П. Бахіна – К., 2001. – 60 с.

220. Карпов Н.С. Злочинна діяльність: монографія / Під ред. В.П. Бахіна. – К., 2004. – 310 с.

221. Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирических исследований). – К., 2004. – 218 с.

222. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – спеціальність 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2008. – 32 с.

223. Кириченко А.А., Биленчук П.Д. Собираание микрообъектов при расследовании преступлений посягающих на личность. – Днепропетровск, 1993. – 184 с.

224. Китаев Н., Пархомов В., Тельцов А. Психодиагностика почерка подозреваемых // Законность. – 1997. – № 8. – С. 25 – 28.

225. Китаева В. Судебно-психологическая экспертиза при отказе от прежних показаний // Законность. – 2000. – № 10. – С. 11.

226. Клименко Н.И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов. – К.: НИ и РИО КВШ МВС СССР им. Ф.Е. Дзержинского. – 1988. – С. 126 – 133.

227. Климов И.А., Синилов Г.К. Противодействие криминальной среды как объект и предмет исследования теории ОРД // Материалы научно-практической конференции "Организованное противодействие расследованию преступлений и меры по его нейтрализации", г. Руза – г. Москва, 29 – 30 октября 1996 года. – М., 1997. – С. 22 – 25.

228. Клочков В.В., Образцов В.А. Преступление как объект криминалистического познания // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1985. – Вып. 42. – С. 48 – 49.

229. Коваленко Є.Г., Малярєнко В.Т. Кримінальний процес України: підруч. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

230. Коваленко О.И., Филонов В.П. Курс лекций по криминологии и профилактике преступности. – Донецк, 1995. – 591 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

231. Коврига З.Ф. Судебная деятельность и судебная практика: понятие, структура, соотношение // Юридические записки / Под ред. К.А. Панько. – Воронеж, 1999. – Вып. 8: Российское уголовное законодательство: проблемы теории и практики. – С. 124-139.

232. Коврижных Б.Н. Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.717. – Х., 1969. – 18 с.

233. Когутич І.І. Негативні обставини та їх використання в практиці розслідування злочинів. – Львів, 2000. – 18 с.

234. Когутич І. Про тактику взаємодії й протистояння обвинувачення та захисту під час провадження у кримінальній справі // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали ІХ регіональної конференції (13 – 14 лютого 2003 року) – Львів, 2003. – С. 496 – 497.

235. Когутич І. Слідчі помилки. Поняття та класифікація // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Науковий часопис. – Хмельницький. – 2002. – № 1. – С. 123 – 128.

236. Козицын Я.М. Расследование и рассмотрение дел о хищениях, совершаемых с использованием служебного положения: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Свердловск, 1975. – 28 с.

237. Кокорев А.Д. Участники правосудия по уголовным делам. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. – 151 с.

238. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений. – Харьков, 1985. – 92 с.

239. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений. – Х., 1967.

240. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекции. – Харьков, 1976. – 28 с.

241. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.717. – Харьков, 1967. – 28 с.

242. Колмаков В.П. Введение в курс советской криминалистики. – Одесса, 1973. – 125 с.

243. Колмаков В.П. Значения для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни // Сборник научных работ по судебной медицине и криминалистике, посвященный памяти заслуженного профессора Н.С. Бокариус. – Х., 1956. – С. 193 – 201.

244. Колмаков В.П. Некоторые вопросы теории и истории советской криминалистики в свете трудов товарища Сталина // Криминалистика и судебная экспертиза. Сборник научных работ. – Харьковское книжно-газетное издательство, 1950. – Вып. III. – С. 4 – 14.

245. Колмаков В.П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. – Х., 1956. – 196 с.

246. Кондаков Н.И. Логический словарь – М., 1971. – 655 с.

247. Коновалов Е.Ф. Розыскная деятельность следователя. – М.: Юридическая литература, 1973. – 140 с.

248. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

249. Коновалова В.Е. Методика расследования убийств, совершенных организованными группами // Правові проблеми боротьби зі злочинністю. Legal aspects of combating crime. (Збірник праць дослідників Проекту "А" науково-дослідницької Програми АПрН України та НІО США). – Х., 2002. – Книга друга. – С. 82 – 106.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

250. Коновалова В.Е., Сербулов А.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – К.: РИО МВД УССР, 1978. – 112 с.

251. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики (познавательная функция логики и психологии в следственной деятельности): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.717. – Харьков, 1966. – 30 с.

252. Коновалова В.О. Методика розслідування вбивств на замовлення, вчинених організованими групами // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харківської та Полтавської областей). – Х., 1999. – С. 28 – 30.

253. Копнин П.В. Гносеологические и логические основы науки. – М., 1974. – 568 с.

254. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания. – М.: Наука, 1973. – 324 с.

255. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями: Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – 279 с.

256. Коркуновъ Н.М. Лекції по общей теорії права. – четвертое изд. - М.: Изд. Н.К. Мартынова, 1897. – 364 с.

257. Корниенко Н.А. Российские и международные криминалистические учеты. – СПб., 2004. – 337 с.

258. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений: Научно-практическое пособие. – М.: НОРМА-ИНФРА М, 1998. – 288 с.

259. Костицкий М.В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы. – К.: Вища школа, 1990. – 259 с.

260. Котов Д.П. Мотивы преступления и их доказывание следователем: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.715. – Саратов, 1972. – 16 с.

261. Котухов М.П. Перевод результатов оперативно-розыскной деятельности в доказательства: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Казань, 2001. – 230 с.

262. Котюк І.І. Загальна характеристика методів психологічного впливу. Що використовуються в сфері судочинства // Вісник Київського університету. – Серія Юридичні науки. – К., 2006. – Вип. 72. – С. 54 – 62.

263. Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2008. – 37 с.

264. Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б. Философия для аспирантов: Учебное пособие. Изд. 2-е – Ростов н/Д: "Феникс", 2003. – 448 с.

265. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – 512 с.

266. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, И.Н. Лапина. – М.: Политиздат, 1988. – 479 с.

267. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М.: Акад. МВД СССР, 1990. – 32 с.

268. Криміналістика: Підручник / За ред. Біленчука П.Д. – К.: Атіка, 2001. – 543 с.

269. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики / Под ред. В.Д. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Н.-Новгород, 1995. – 400 с.

270. Криминалистика / Под ред. В.А. Образцова. – М.: Юристъ, 1997. – 760 с.

271. Криминалистика: Учебник / Под ред. В.А. Образцова – Издание второе переработанное и дополненное. – М.: Юристъ, 1999. – 735 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

272. Криминалистика: Учебное пособие / Под ред. А.В. Дулова. – Минск, 1996. – 415 с.

273. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. – М.: Новый Юристъ, 1997. – 400 с.

274. Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций: Учебное пособие для вузов / Под ред. В.П. Лаврова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 126 с.

275. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.-Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 494 с.

276. Кримінальний процес України: підруч. / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: Вид-во Право, 2000. – 490 с.

277. Криминология: учебник для юридических вузов. – М., 1994. – 415 с.

278. Кришевич О.В. Психологічні аспекти розв'язання конфліктів у слідчій діяльності МВС України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. – К., 2002. – 17 с.

279. Крылов И.Ф., Бастрыкин А.И. Розыск, дознание, следствие. – Л., 1984. – 217 с.

280. Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – К., 1996. – 32 с.

281. Куин Фредерик. Права человека и ты. Руководство для стран бывшего Советского союза и восточной Европы. – Варшава, 1999. – 228 с.

282. Куркін М.В. Проблеми забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 1999. – 20 с.

283. Курс криминалистики. Общая часть / Отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.: Юристъ, 2000. – 784 с.

284. Курсъ Уголовнаго судопроизводства И.Я. Фойницкого сенатора, заслуженного ординарного профессора Императорского С.-Пб. Университета. – Издание четвертое. – С.-Петербургъ: Типография т-ва "Общественная польза", 1912. – Томъ I.– 567 с.

285. Кустов А.М. Механизм деятельности по противодействию расследованию // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Акад. МВД РФ. – М., 1996. – С. 54 – 57.

286. Кучер Ю.А. Правовые формы определения ответственности за преступную деятельность: Дис. ... канд. юрид. наук. – 12.00.08 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – М., 1996. – 170 с.

287. Ларин А.М. Криминалистика и паракриминалистика. – М.: Бек, 1996. – 192 с.

288. Леви А.А. Применение научно-технических средств, содержащихся в комплекте для следователя. Пособие для применения следственного портфеля, фотокомплекта и спецнабора химических реактивов. – М., 1968. – 43 с.

289. Леоненко В.В. Профессиональная этика участников уголовного судопроизводства. – К.: Наукова думка, 1981. – 162 с.

290. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Избранные психологические произведения: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – 320 с.

291. Лисенко Б.В. К вопросу о способе сокрытия преступлений // Вопросы криминалистики и судебной экспертизы. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1976. – Вып. 1. – С. 48 – 53.

292. Лисиченко В.К., Зеленковский А.С. О понятии негативных обстоятельств и механизме их возникновения // Криминалистика и судебная экспертиза – К., 1989. – № 39. – С. 3 – 10.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

293. Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике. – К.: Вища школа, 1979. – 88 с.

294. Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія, 2002. – 182 с.

295. Лисиченко В.К., Кубрак П.Н., Топчий В.В. Особенности криминалистической характеристики групповых разбойных нападений на жилища граждан // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1993. – Вып. 46. – С. 33 – 40.

296. Лисиченко В.К. Нова Конституція України і питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів // Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства. Збірник наукових праць. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 197 – 206.

297. Лисиченко В.К., Шехавцов Р.Н. О формировании основ криминалистического учения о противодействии расследованию // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2003. – № 1. – С. 119 – 133.

298. Лобойко А.М. Стадії кримінального процесу: навч. пос. – К.: Центр навч. літ-ри, 2005. – 176 с.

299. Лузгин И.М., Лавров В.П. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. – М.: МФЮЗО при Академии МВД СССР, 1980. – 30 с.

300. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М.: Юридическая литература, 1973. – 216 с.

301. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. – М.: Юридическая литература, 1981. – 152 с.

302. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. – М.: ВШ МВД СССР, 1969. – 178 с.

303. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. – К., 1993. – 194 с.

304. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: моногр. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – 360 с.

305. Лунеев В.В. Юридическая статистика: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – 400 с.

306. Лысенко В.В. Расследование вымогательств: Учебно-практическое пособие. – Х., 1996. – 155 с.

307. Максименко С.Д., Зайчук В.О., Клименко В.В., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Підручник для студентів. – К.: Форум, 2000. – 543 с.

308. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навчальний посібник. – К., 2000. – 255 с.

309. Малахова Л.И. Уголовно-процессуальная деятельность: общие положения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Воронеж, 2002. – 207 с.

310. Мамайчук И.И. Экспертиза личности в судебно-следственной практике. – С.-Пб.: Речь, 2002. – 255 с.

311. Медведев С.И. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений: Учебное пособие. – Волгоград, 1973. – 120 с.

312. Международное право: Учебник / Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов – М.: Международные отношения, 1999. – 624 с.

313. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.

314. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – 256 с.

315. Мельник П., Новиков С., Самильк Г. Расследование преступлений в сфере экономики: Научно-практическое пособие. – К.: Дія, 1998. – 182 с.

316. Мельничок В.М. Розслідування вимагательства в сучасних умовах: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 1998. – 179 с.

317. Меркель А. Юридическая энциклопедія / под ред. В.М. Грибовского; пер. Ф.К. Зейделя. – С.-Пб.: Изд.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

Юрид. книжного магазину Н.К. Мартынова, 1902. – 256 с.

318. Механизм преступного поведения / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М., 1981.

319. Мизулина Е.Б. О моделировании уголовно-процессуальной деятельности. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, 1989. – 116 с.

320. Микляшевский В. О средствах представления обвиняемого в судъ и пресечения ему способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда. – Т. 1. – Варшава: Тип. И. Коити, 1872. – 431 с.

321. Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективны развития. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 348 с.

322. Митричев С.П. Методика расследования отдельных видов преступлений (лекция). – М., 1973. – 38 с.

323. Митричев С.П. Теоретические основы советской криминалистики. Введение в науку: Учебное пособие для студентов. – М., 1965. – 92 с.

324. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: навч. вид. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: «Либідь», 1999. – 534 с.

325. Моисеенко И.Я. Расследование хищений в лесозаготовительной промышленности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.717. – М., 1973. – 18 с.

326. Москаленко А.Т., Сержантов В.Ф. Личность как предмет философского познания: Философская теория личности и ее психологические и биологические основания / Отв. ред. А.Г. Олех – Новосибирск: Наука. Сиб. отд., 1984. – 319 с.

327. Москвин Е.О. Роль средств массовой информации в противодействии расследованию // Воронежские криминалистические чтения: Сборник научных трудов. –

Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 2003. – Вып. 4. – С. 227 – 233.

328. Мостовая И.М. Юридическая психология. – К.: ВИРА-Р, 1998. – 96 с.

329. Муравьев Н. Предметъ и изучение науки уголовного судоустройства и судопроизводства // Русскій Вѣстникъ, 1875. – Т. 119 (№10). – 1875. – С. 807-824.

330. Муромцев С.А. Определение и основное разделение права. – М.: Тип. А.И. Мамонтова и Ко., 1879. – 250 с.

331. Мухин И.И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. – Изд-во Ленинградского университета, 1971. – 184 с.

332. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года / Под ред Н.И. Мельника, Н.И. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1216 с.

333. Неженець Е. В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова». – Дніпропетровськ, 2003. – 24 с.

334. Некрасова М.П. О некоторых аспектах процессуального положения адвоката-защитника // Вопросы организации суда и осуществления правосудия в СССР. – Калининград, 1977. – Вып. 5. – С. 125 – 141.

335. Нецкин И.В. Противодействие расследованию таможенных преступлений, криминалистические средства и методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – М., 2001. – 186 с.

336. Обнаружение, фиксация и изъятие следов / Под ред. Е.И. Зуева – М., 1969. – 142 с.

337. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с.

338. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. – М.: Юристъ, 1997. – 334 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

339. Образцов В.А. Криминалистика: Курс лекций. – М.: Юристъ, 1996. – 448 с.
340. Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками. – Х., 1979. – 64 с.
341. Овчинский В.С. Интерпол в вопросах и ответах. – М.: Инфра-М, 2001. – 319с.
342. Ожегов С.И., Шведова С.Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азъ, 1993. – 960 с.
343. О пресъченіи обвиняемому способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда. Изслѣдование А. Кистяковского. – С.-Пб.: издание "Судебнаго вѣстника", 1868. – 196 с.
344. Организованная преступность / Под. ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. – М.: Юридическая литература, 1989. – 352 с.
345. Организованная преступность – 2 / Под ред. А.Н. Долговой, С.В. Дьякова – М., 1993.
346. Осмотр места происшествия. – М.: НИИК МВД СССР, 1947. – 254 с.
347. Основы борьбы с организованной преступностью / Под ред. В.С. Овчинского, В.Э. Эминова, Н.П. Яблокова – М.: Инфра-М, 1996 – 421с.
348. Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение). Часть первая: Учебное пособие / Дидоренко Э.А., Бараненко Б.И., Глазков В.А., Курочка Н.И., Силуков В.А., Цветков А.Г., Виленская Э.В. – Луганск, 2006. – 245 с.
349. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. Практическое руководство для судебных дѣятелей С. Н. Трегубова. – Петроградъ: Изд. Юридического книжнаго склада "Право", 1915. – 338 с.
350. Памятники Римского права: Законы XII таблиц, Институции Гая, Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – 608 с.

351.Панасюк А. Нетрадиционные способы собирания и закрепления доказательств // Законность. – 2001. – № 4. – С. 19 – 23.

352. Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями. – М.: Юрист, 1993. – 160 с.

353. Пантелеев И.Ф. Методика расследования преступлений. Учебное пособие. – М., 1975. – 209 с.

354. Перетерский И.С. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика / И.С. Перетерский. – М.: Юрид. лит-ра, 1956. – 129 с.

355.Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Основы теоретической психологии: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 526 с.

356. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.

357. Позитив ділити навпіл, негатив множити – виступ міністра внутрішніх справ України Василя Цушка на пленарному засіданні Верховної Ради України 23 лютого 2007 року про ситуацію в Міністерстві внутрішніх справ // Киевский вестник. – № 23 (6292). – 3 марта 2007 года. – С. 2.

358. Позднышев С.В. Элементарный учебникъ уголовного процесса. – М., 1913. – 436 с.

359. Политическая экономия: Учебник для высших учебных заведений / Авт. кол.: Медведев В.А., Абалкин А.И., Ожерельев О.И. и др. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – 735 с.

360. Полянский Н. Цель уголовного процесса. – Ярославль, 1919. – 36 с.

361. Політологія: наука про політику / За заг. ред. В.Г. Кремень, М.І. Горлач. – Вид. третє виправлене та доповнене. – К. – Х.: Єдінорог, 2001 – 639 с.

362. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск: Высшэйшая школа, 1978. – 176 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

363. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: Учебное пособие. – М.: БЕК, 1998. – 196 с.

364. Пригулько К.В. Вопросы расследования уголовных дел, связанных с организованной преступной деятельностью // Организованная преступность: законодательные, уголовно-процессуальные, криминалистические аспекты: Курс лекций. – С.-Пб., М., Х., Минск: Питер, 2002. – 367 с.

365. Позднышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. – М. 1913. – 232 с.

366. Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса. – М.: Тип. Моск. ун-та, 1956. – 271 с.

367. Полянский Н.Н. Правда и ложь в уголовной защите. – М., 1927.

368. Полянский Н. Цель уголовного процесса. – Ярославль, 1919. – 36 с.

369. Попов В.И. Осмотр места происшествия / Под ред. В.А. Хвана – М.: Госюриздат, 1959. – 220 с.

370. Попов В.И. Розыскная работа следователя (пособие для следователей). – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1950. – 58 с.

371. Пособие для следователя. Расследование преступлений повышено общественной опасности / Под науч. ред. Н.А. Селиванова, А.И. Дворкина. – М.: Лига разум, 1999. – 505 с.

372. Прикладная юридическая психология / Под ред. А.М. Столяренко. – М.: Юнити, 2001. – 639 с.

373. Протидія економічної злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.А. Степанюк, І.М. Зарецька, Едвард Картер, Ричард Ворнер. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ., 2004. – 568 с.

374. Професійна діагностика / Упор. Т. Гончаренко. – К.: Ред. заг.-педагог. газет, 2004. – 120 с.

375. Профессиограммы и профессиокарты основных профессий. – Кн. 2: Методическое обеспечение для работников службы занятости. – К.: ГЦЗМТУ, 1995. – 224 с.

376. Психологическая диагностика. Проблемы и исследования / Под ред. К.М. Гуревича. – М.: Педагогика, 1981. – 232 с.

377. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Издание второе, исправленное и дополненное. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – 494 с.

378. Психологія оперативного спілкування в діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ / За ред. Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2007. – 552 с.

379. Расследование преступлений в сфере экономики: Руководство для следователей / Под. общ. ред. И.Н. Кожевникова – М.: Спартак, 2001. – 415 с.

380. Ратинов А.Р. Использование версий при осмотре места происшествия // Осмотр места происшествия. – М.: Юридическая литература, 1960. – 320 с.

381. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. – М., 1967. – 290 с.

382. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. – М.: Юридическая литература, 1961. – 277 с.

383. Регельсбергер Ф. Общее учение о правъ / подъ ред. Ю.С. Гамбарова; пер. И.А. Базанова. – М.: Тип. И.Д. Сытина, 1897. – 296 с.

384. Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений: Курс лекций, прочтенных в г. Лозанне.– СПб., 1912. – 178 с.

385. Речинский С. Как стать прокурором? Или особенности украинского следствия // Вечерние Вести. – 4 – 10 апреля 2003 года. – № 051 (951). – С. 7.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

386. Рибалка В.В. Психологія праці особистості: навчально-методичний посібник. – К. – Кременчук, 2006. – 76 с.

387. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2004. – 713 с.

388. Рузавин Г.И. Научная теория: логико-методологический анализ. – М., 1978. – 244 с.

389. Салтевский М.В., Лысов Н.Н. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной деятельности: Учебное пособие. – К.: УАВД, 1993. – 206 с.

390. Салтевский М.В. Криміналістика: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Х.: Консум, 2001. – Ч. 2 – 528 с.

391. Салтевский М.В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики // Труды Киевской высшей школы МВД СССР – К., 1972. – Вып. 6. – С. 207 – 212.

392. Сафонов В.Н. Организованное вымогательство: уголовно-правовой и криминологический анализ: Монография. – С-Пб., 2000. – 238 с.

393. Сафулько С. Місце правозахисної адвокатури в українському громадянському суспільстві // Український журнал про права людини. – 2005. – № 2 (2). – С. 5 – 16.

394. Свинцов С.И. Логика. – М., 1987. – 351 с.

395. Сегай М.Я. Методология судебной идентификации. – К.: Ред.-изд. отдел МВД УССР, 1970. – 253 с.

396. Селиванов Н.А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования // Социалистическая законность. – 1985. – № 7.

397. Селиванов Н.А. и др. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. – М., 1978. – С. 64.

398. Селиванов Н.А., Теребилов В.И. Первоначальные следственные действия. – М.: Юридическая литература, 1969. – 197 с.

399. Сенчик Н.А. Особенности установления способа совершения спекуляции // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1971. – Вып. 8. – С. 71 – 78.

400. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: Автореферат кандидатской диссертации: 12.717. – М., 1966. – 16 с.

401. Сергеев Л.А. Сущности и значение криминалистической характеристики преступлений: Руководство для следователей. – М.: Юридическая литература, 1971. – 437 с.

402. Сичевица О.М. Методы и формы научного познания. – М., 1972. – 378 с.

403. Скибицкий К.В. Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.717. – Х., 1973. – 20 с.

404. Скорченко П.Т. Криминалистика: технико-криминалистическое обеспечение расследования преступлений: Учебное пособие. – М.: Былина, 1999. – 272 с.

405. Слесаренко В.М. Організована злочинність як кримінально-правове явище // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 224 – 228.

406. Случевский В. Учебникъ русскаго уголовного процесса. Судоустройство – судопроизводство. – 2-е изд., перед. и доп. – С.-Пб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1895. – 686 с.

407. Смилгайнис В.К. Тактика предъявления доказательств при допросе обвиняемого: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Л., 1979. – 21 с.

408. Снігерьов О.П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з орга-

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

нізованими злочинними групами: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Х., 1996. – 32 с.

409. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В.К. Лисиченко – К.: Выща школа, 1988. – 405 с.

410. Советский уголовный процесс: учебн. / Под общ. ред. М.И. Бажанова и Ю.М. Грошевого. – К.: Выща школа, 1983. – 440 с.

411. Советский уголовный процесс: учебн. / Под ред. Д.С. Карева. – М.: Юрид. лит-ра, 1975. – 568 с.

412. Советское уголовное право. Общая часть. – М.: Изд-во МГУ, 1988.

413. Советское уголовное право. Часть Особенная / Под ред. М.Н. Ковалева. – М., 1983. – 479 с.

414. Соколовский З.М. Проблема использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.717. – Х., 1968. – 28 с.

415. Столяренко А.М. Психологические приемы в работе юриста. – М.: Юрайт, 2001. – 288 с.

416. Столяров П.В. Метод познания в теории отражения. – София, 1969. – 217 с.

417. Стрижевська А. Поняття сукупності злочинів за Кримінальним кодексом України // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 9. – С. 118 – 122.

418. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. – М.: Изд-во «Наука», 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – 470 с.

419. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М.: Наука, 1970. – Т. 2. – 516 с.

420. Строгович М.С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. – М., 1955. – 384 с.

421. Строгович М.С. Признание обвиняемым своей вины как судебное доказательство // Суд и применение закона. – М., 1982. – С. 16 – 26.

422. Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. – М., 1951. – 191 с.

423. Строгович М.С. Учение о материальной истине в уголовном процессе. – М., Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1947.

424. Суетнов В.П. Основы расследования хищений. – Х.: Изд-во Вища школа, 1977. – 108 с.

425. Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. Съ мотивами, извлеченными изъ объяснительной записки редакціонной комисіи, представленія Мин. Юстиціи въ Государственный Советъ и журналовъ особаго совѣщанія, особаго присутствія департаментовъ и общаго собранія Государственнаго Совѣта. – С.-Пб.: Гос. типографія, 1904. – 1126 с.

426. Тальберг Д.Г. Русское уголовное судопроизводство: в 2 т. – К.: Типо-литография Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1889-1891. – Т. 1. – 1889. – 318 с.

427. Танасевич В.Г., Образцов В.А. О криминалистической характеристике преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 25. – С. 94 – 104.

428. Тарасов А.А. Единоличное и коллегиальное в уголовном процессе: правовые и социально-психологические проблемы. – Самара, 2001. – 312 с.

429. Тарасов-Радионон П.И. Предварительное следствие: Пособие для следователей / Под ред. Александрова Г.Н. – М.: Госюриздат, 1948. – 247 с.

430. Тихенко С.И. Осмотр места происшествія. // Криминалистика и научно-судебная экспертиза. – К.: КНИИСЭ, 1949. – С. 227 – 229.

431. Тищенко В.В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности // Проблемы государства и права Украины: Тематический сборник научных трудов. – К., 1992. – С. 103 – 105.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

432. Тищенко В.В. Расследование хищений продукции полеводства в колхозах и совхозах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.717. – Одесса, 1973. – 19 с.

433. Толковый словарь живаго великорускаго языка Владимира Даля. – Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. – Издание книготорговца типографа М.О. Вольфа. – С-Петербургъ, Москва, 1882. – Томъ четвертый. – 683 с.

434. Торфул М.Г. Логіка: Посібник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2003. – 368 с.

435. Трухачев В.В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000. – 220 с.

436. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: загальна частина: навч. пос. – К.: Кондор, 2005. – 152 с.

437. Уголовное право Украины. Общая и Особенная часть: Учебник для вузов / Под ред. Е.А. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2002. – 672 с.

438. Уголовное право Украины: Общая часть / Под ред. М.И Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тация. – изд. 2-е, перераб. и доп. – Х.: Право, 1998. – 400 с.

439. Уголовное судопроизводство: Пособіе къ лекціямъ Н.Н. Розина. – второе изд., измен. и доп. – С.-Пб.: Изд. юрид. кн. склада «Право», 1914. – 603 с.

440. Уголовно-процессуальное право Российской федерации: учебн. / Отв. ред. П.А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1997. – 591 с.

441. Уголовный процесс: Учебник для вузов / Под общ. ред. В.И. Радченко. – [3-е изд.] – М.: Юстицинформ, 2006.

442. Україна в міжнародно-правових відносинах. – К.: Юрінком, 1996. – Кн. 1. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. – 1176 с.

443. Урсул А.Д. Отражение и информация. – М.: Мысль, 1973. – 184 с.

444. Усиков И.П. Возможности использования судебной психофизиологической экспертизы при расследовании преступлений // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2011. – Спец. вип. №3. – С.63 - 67.

445. Усманов У.А. Тактика допроса на предварительном следствии: Справочник. – М., 2001. – 174 с.

446. Филиппов А.Н. Учебникъ истории русскаго права: Пособіе къ лекціям. – Юрьев: Печатано въ типографіи К. Маттисена, 1907. – Часть 1. – 1907. – 732 с.

447. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – М., 1987. – 590 с.

448. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука – Друге видання, перероблене і доповнене. – К., 1986. – 796 с.

449. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С.С Аверинцев, Є.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2 издание. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 816 с.

450. Философский энциклопедический словарь / Ред. сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: Инфра-М, 2000. – 576 с.

451. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / под общ. ред. А.В. Смирнова. – репринт третьего изд., 1910. – С.-Пб.: «АЛЬФА», 1996. – Т. 1. – 1996. – 552 с.

452. фон-Иеринг Р. Цѣль въ правѣ. – С.-Пб.: Издаіе Н.В. Муравьева, 1881. – Т. 1. – 1881. – 412 с.

453. фон-Резон А.К. Уголовное уложение, краткое изложение главныхъ положеній его въ сопоставленіи съ дѣйствующимъ правомъ. – С.-Пб.: Изд. Я.А. Канторовича, 1903. – 331 с.

454. Фуражкина И.И. Противодействие расследованию наркопреступлений и пути его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – Краснодар, 2004. – 205 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

455. Хасан Б.И. Противодействие при расследовании преступлений как объект криминалистического и психологического изучения // Актуальные вопросы государства и права на современном этапе. – Томск, 1983. – С. 223 – 224.

456. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: учебн. – М.: Юрид. изд-во мин. юстиции, 1948. – 624 с.

457. Чельцов-Бebutov М.А. Советский уголовный процесс. – М.: Госуд. Изд-во юрид. лит-ры, 1951. – 510 с.

458. Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: история и современность. – М., 2002. – 370 с.

459. Чуфаровский Ю.Ф. Юридическая психология: Учебное пособие для юридических вузов. – М.: Право и Закон, 1997. – 320 с.

460. Шаталов А. Криминалистические алгоритмы и программы. Теория, практика, прикладные аспекты. – М.: Лига-разум, 2000. – 250 с.

461. Шевченко Б.И. Научные основы современной трассологии. – М.: МГУ, 1975. – 96 с.

462. Шейфер С.А., Лазарева В.А., Исмакаев Л.П. Следственные ошибки и их причины // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов. – К.: НИ и РИО КВШ МВС СССР им. Ф.Е. Дзержинского. – 1988. – С. 118 – 126.

463. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. – Х.: Оригинал, 1995. – 196 с.

464. Шехавцов Р. Виявлення та подолання протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями // Право України. – 2001. – № 6. – С. 64 – 65.

465. Шехавцов Р.М. Загальний аналітичний огляд правових засобів подолання протидії розслідуванню зло-

чинів // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Нове кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство та завдання юридичної підготовки кадрів ОВС України. – Спеціальний випуск у двох частинах. – Луганськ, 2002. – Частина 2. – С. 126 – 129.

466. Шехавцов Р.М. Підготування до допиту, що проводиться в умовах протидії розслідуванню // Вісник ЛАВС МВС. – 2001. – № 2. – С. 233 – 236.

467. Шехавцов Р.М. Поняття протидії розслідуванню злочинів // Вісник ЛАВС МВС. – 2002. – № 3. – С. 192 – 204.

468. Шехавцов Р.М. Співвідношення способу злочину та протидії розслідуванню (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, скоєні організованими групами, злочинними організаціями) // Вісник ЛАВС МВС. – 2002. – № 4. – С. 160 – 169.

469. Шехавцов Р.Н. О криминалистической характеристике преступлений, совершенных организованными преступными группами // Вісник ЛАВС МВС України. Науково-теоретичний журнал. – Луганськ, 2000. – № 4. – С. 137 – 141.

470. Шиканов В.И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения): Материалы научн.-практич. конф. – М., 1976.

471. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. – Изд-во Иркутского ун-та, 1983. – 200 с.

472. Шишков С. Могут ли психологические и психиатрические заключения служить доказательствами? // Законность. – 1997. – № 7. – С. 41 – 44.

473. Шмаков В. Система гражданской идентификации. – Изд. Второе, доработанное и дополненное. – Челябинск, 2005. – 232 с.

Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями

474. Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. – Минск: БГУ, 1970. – 176 с.

475. Штофф В.А. Моделирование и философия. – М., 1966. – 301 с.

476. Шумський П.В. Прокуратура України: Навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1998. – 334 с.

477. Щеголева М. В. Противодействие расследованию незаконного оборота оружия и криминалистические методы его преодоления: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – М., 2001. – 190 с.

478. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: Дис. ... канд. юрид. наук – спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судово експертиза. – Х., 2004. – 195 с.

479. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. – М.: Юридическая литература, 1967. – 152 с.

480. Экман П. Психология лжи. – К.: Логос, 1999. – 222 с.

481. Экономическая безопасность. Производство. Финансы. Банки / Под ред. В.К. Сенчагова – М.: ЗАО Финстатинформ. – 1998. – 612 с.

482. Элькин П.С. Цели и средства их достижения в советской уголовно-процессуальном праве. – Л., 1975. – 143 с.

483. Энциклопедический словарь / Под ред. Арсеньева К.К., Петрушевского Ф.Ф. //Издатели Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С-Петербург). – С.-Петербург: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1898. – Томъ 50. – 958 с.

484. Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 2002. – 172 с.

485. Якимов И.Н. Криминалистика: Уголовная тактика. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М., 1929. – 312 с.

486. Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. – М.: НИИ уголовной политики, 1924. – 188 с.

487. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений. – Казань: Изд-во Казанского унта, 1983. – 102 с.

488. Яцюк О.В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук – спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – К., 2005. – 17 с.

Зміст

Вступне слово	3
----------------------------	----------

Проблеми теорії та практики подолання протидії
розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчи-
нених організованими групами, злочинними
організаціями

Глава 1. Поняття організованої злочинності, організованої злочинної діяльності та типові ознаки організованих злочинних утворень (ОЗУ) в Україні	8
Глава 2. Сучасні уявлення про кримінально-процесуальну діяльність та діяльність з розслідування злочинів.....	30
Глава 3. Поняття протидії розслідуванню злочинів.....	53
Глава 4. Форми прояву протидії при розслідуванні окремих видів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями	80
Глава 5. Суб'єкти протидії розслідуванню злочинів, вчинених ОЗУ.....	91
Глава 6. Співвідношення способу готування, вчинення, окремих різновидів злочинів, вчинених ОЗУ, та способів їх приховування	114
Глава 7. Характеристика деяких сучасних способів протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених ОЗУ	124
Глава 8. Правові основи подолання протидії розслідуванню злочинів.....	143
Глава 9. Загальна характеристика проблемних слідчих ситуацій, що виникають при розслідуванні злочинів.....	171
Глава 10. Засоби подолання протидії в формі приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, і причетних до нього осіб	179
Глава 11. Засоби подолання протидії у формі втручання в розслідування злочинів, вчинених ОЗУ ...	250

Глава 12. Проблемні питання криміналістичного вчення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання та його використання в практиці кримінального судочинства	261
Додаток	284
Література	294